

[1.Cilt](#)

[2.Cilt](#)

İKTİSADÎ FIKİH TERİMLERİ

Takdim

A

Âcâm

Aczu'l-Vasî

Adalet

Adedi

Âdet

Adl

Ahd

Akar

Vakd

el-Akdu'l-Muzâf

el-Akdü'l-Muallak

el-Akdü'l-Müneccez

Âkile

Amel

Âmil

Araya

Âriyye

Arz

el-Ardu'l-Âdiyye

el-Ardu'l-Beydâ

el-Ardu'l-Emîriyye

Ardu'l-Harb

Ardu'l-Havz

Ardu'l-Meteûke

Ardu't-Timar

Asabe

Asbu'l-Fahl

Atâ

Avâridu'l-Ehliyyet

Ayb

Ayn

B

Bedel

Behrec, Nebehrec

Berâet

Bey

el-Bey'atan Fi Bey'a

el-Bey'u Bi'l-Mürâsele

Bey'ul-Hâzır Li'l-Bâdî

Bey'ul-Hasât

Bey'ul-Mer'i Alâ Bey'i Ehîhi

Bey'ul-Muvâsafa

Bey'ul-Vefâ

Bey'ut-Telcie

Beytü'l-Mâl

C

Câiha

Câliyet

Câmikiyye

Cehalet

Celeb

Ci'âle

Cıbaye

Cizye

Cu'l

Cuhûd

Cübâr

[Cüzâf](#)

D

[Dahl](#)

[Damân](#)

[Damânü'd-Derek](#)

[Damânü'l-Akd](#)

[Damânü'l-Uhde](#)

[Damânü'l-Halâs](#)

[Damânü'l-İstihkâk](#)

[Damânü'l-Yed](#)

[Damânü's-Sûk](#)

[Darar](#)

[Darîbe](#)

[ed-Day'a](#)

[Dımar](#)

[Dehâkîn](#)

[Deyn](#)

[ed-Deynü'z-Zaîf](#)

[Deynü'l-'Abd](#)

[Deynullah](#)

[ed-Deynü Gayru'l-Müşterek](#)

[ed-Deynü'l-Hâll](#)

[ed-Deynü'l-Kavî](#)

[Deynü't-Maraz](#)

[ed-Deynü'l-Mutavassıt](#)

[ed-Deynü'l-Mutlak](#)

[ed-Deynü'l-Müvessak](#)

[ed-Deynü'l-Müeccel](#)

[ed-Deynü'l-Müşterek](#)

[ed-Deynü's-Sahîh](#)

[Deynü's-Sıhha](#)

[Dımar](#)

[Dîvân](#)

[Diyet](#)

E

[Ecel](#)

[Ecîr](#)

[Ecr](#)

[Ecırtl-Misil](#)

[Edâ](#)

[Ehliyet](#)

[Emânet](#)

[el-Emvâlü'l-Âmme](#)

[el-Emvâlü'l-Bâtne](#)

[el-Emvâlü'l-Hâssa](#)

[el-Emvâlü'z-Zâhire](#)

[Enfâl](#)

[Erş](#)

[Esvâk](#)

[Ezlâm](#)

F

[Fahiş](#)

[Fâide](#)

[Fakîr](#)

[Ferâiz](#)

[Fesâd](#)

[Fesh](#)

[Fet](#)

[Fidye](#)

[Fudûl](#)

G̃

Fulûs

[Ğabn](#)

[Ğaleku'r-Rehn](#)

[Ğalle](#)

[Ganimet](#)

[Ğarâme](#)

[Ğarar](#)

[Ğârim](#)

[Ğasb](#)

[Ğışş](#)

[Gulûl](#)

H

[Hacr](#)

[Hâe Ve Hâe](#)

[Hakk](#)

[Halît](#)

[Halt](#)

[Haraç](#)

[Harâc](#)

[Hasara](#)

[Hatîta](#)

[Havale](#)

[el-Havâletü'l-Mukayyede](#)

[el-Havâletü'l-Mutlaka](#)

[Helak](#)

[Hıfz](#)

[Hurz](#)

[Hiyanet](#)

[Hiyar](#)

[Hibe](#)

[Himâ](#)

[Hisbe](#)

[Hiyaze](#)

[Huluvv](#)

[Hums](#)

I

[Îde](#)

[Islâh](#)

[Itâve](#)

[Itk](#)

[Itlak](#)

[Izturâr](#)

[Îcâb](#)

[Îğâr](#)

[lyne](#)

î

[î'sâr](#)

[î'tâk](#)

[î'tisâr](#)

[î'tiyâz](#)

[î'vâz](#)

[îbâha](#)

[îbnü's-Sebil](#)

[îbra](#)

[îbtâl](#)

[îbtizâz](#)

[îbda](#)

[îcâre](#)

[el-îcâretân](#)

[el-İcâretü'l-Müneeceze](#)

[İcâretü'z-Zimme](#)

[el-İcâretü'l-Lâzime](#)

[el-İcâretü'l-MUDÂFFE](#)

[el-İcâretüt-Tavîle](#)

[İcâze](#)

[İczâ](#)

[İddihâr](#)

[İdrâk](#)

[İflâs](#)

[İfraz](#)

[İglâl](#)

[İgnâ](#)

[İhdâm](#)

[İhfâr](#)

[İhlâf](#)

[İhraz](#)

[İhtikâr](#)

[İhtilas](#)

[İhtirâf](#)

[İhtisas](#)

[İhtişâş](#)

[İhtitâb](#)

[İhtiyâç](#)

[İhtiyâl](#)

[İhtiyar](#)

[İhtiyat](#)

[İhyâu'l-Mevât](#)

[İkâle](#)

[İkrah](#)

[İkta](#)

[İktâr](#)

[İktinâ](#)

[İktinâz](#)

[İktisâr](#)

[İktisâd](#)

[İktiyât](#)

[İktizâ](#)

[İlcâ](#)

[İltizâm](#)

[İmtiyaz](#)

[İmza](#)

[İnâbe](#)

[İnfaz](#)

[İnfisah](#)

[İntâc](#)

[İntifa](#)

[İnkıta](#)

[İnzâr](#)

[İrâde](#)

[el-İrâdetü'l-Münferide](#)

[İrsâd](#)

[İrtifak](#)

[İrtizâk](#)

[İskât](#)

[İsrâ](#)

[İsraf](#)

[İstilâ](#)

[İstilâd](#)

[İsti'mân](#)

[İstibdâl](#)
[İsticdâ](#)
[İsticrâr](#)
[İstifâ](#)
[İstiğlâl](#)
[İstihale](#)
[İstihkak](#)
[İstihkar](#)
[İstihlâk](#)
[İstikâle](#)
[İstinâd](#)
[İstirdâd](#)
[İstis'â](#)
[İstismar](#)
[İstisna](#)
[İşrâk](#)
[İtlaf](#)
[el-İtlâf Bi'l-Mübâşere](#)
[el-İtlâf Bi't-Tesebbüb](#)
[İttihâdü'l-Meclis](#)
[İttihâdü'z-Zimme](#)
[İz'an](#)
[İzafe](#)
[İzâle](#)
[İzin](#)

K

[Kabâle](#)
[Kabul](#)
[Kabz](#)
[el-Kabzu Ala Sevmi'n-Nazar](#)
[el-Kabzu Alâ Sevmi's-Sirâ](#)
[Kadâü'l-Hakk](#)
[el-Kâliü Bi'l-Kâli](#)
[Karz](#)
[Kedik](#)
[Kefâf](#)
[Kefâletü'd-Deyn](#)
[el-Kefâletü'l-Mu'allaka](#)
[el-Kefâletü'l-Müneceze](#)
[el-Kefâletü'l-Mudâfe](#)
[Kenz](#)
[Kesâd](#)
[Kesb](#)
[Kımar](#)
[Kiraz](#)
[Kısmet](#)
[Kısmetü'l-Kazâ/el-İcbâr](#)
[Kısmetüt-Terâdî](#)
[Kıyemî](#)
[Kıymet](#)
[Kira](#)
[Kumbiyole](#)
[Kur'a](#)

İKTİSADÎ FIKİH TERİMLERİ

Takdim

İslâm iktisadî zaman içinde sürekli gelişme gösteren bir bilim dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem nazarî hem de tatbikî yönden ele alınarak incelenen İslâm İktisadî ile birlikte İslâm ülkelerinin iktisadî problemlerinin çözümü çerçevesinde yeni çalışmalar ve çözüm arayışları da artarak

devam etmektedir.

Esasen İslâm iktisadının temellerini fıkıh ve tarih oluş- tınmaktadır. Kapitalist iktisat teorisinin temel kabul edilmesi ise birçok İslâm iktisadı çalışmasında görülen yaygın bir yanıştır. O halde İslâm iktisadı çalışmalarının ilk Önce fıkıh ve tarih araştırmalarına dayanması zarureti vardır. Ancak bu Öncelik çağdaş iktisat bilimi ve yöntemlerine sahip olma gereğini de ortadan kaldırmaz.

İşte bu çalışma, iktisadî fikhin bazı terim ve kavramlarını ele alarak özet bilgiler veren temel çalışmalardan biridir. Daha derin ve geniş bilgi isteyenler için de her terimin sonunda geniş bir kaynakça verilmiştir. Kitabın bilim çevrelerine, yöneticilere, ticaret ve iş dünyasına faydalı olacağı inancındayız.

Bu değerli çalışmayı Türkçe'ye ve Türk okuyucularına kazandıran Enstitümüz İktisat bölümü doktora öğrencisi Recep Ulusoy'u tebrik eder çalışmalarının devamını dilerim.

Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu

Marmara'Üniv. Ortadoğu ve İslâm Ülkeleri Enstitüsü Müdürü

A

Âcâm

Sözlükte, ecme kelimesinin çoğulu olup sarmaşık ağacı anlamına gelmektedir. Esasen bu kelimenin çoğulu üçüm şeklinde olup âcâm kelimesi ise çoğulun çoğuludur. Kale anlamındaki üçüm kelimesinin çoğulu da âcâm şeklinde gelmektedir. Fıkıhçılar bu kelimeyi "yolcu namazı" konusunda ve kale anlamında kullanmışlardır. Çoğulu üçüm şeklinde gelen ecme kelimesini ise fıkıhçılar teslimi kesin olmayan alış veriş anlamında kullanmışlardır. Bu kelimenin sözlükteki anlamı "sık ağaçlık" demektir. Fıkıhçıların, "sazlıktaki balığı satmak" şeklindeki sözlerinde geçen sazlık deyimi kamışların ve otların bittiği bataklık mekan demektir.

Sazlık ve su birikintilerindeki balıkları satmanın hükmü sorulduğunda, Ebu Yusuf, Haraç isimli kitabında şu cevabı vermiştir: "Sudaki balığı satmak caiz değildir. Çünkü burada bir belirsizlik vardır. Oradaki balık avlayana aittir. Eğer avlamaksızın el ile yakalanabiliyorsa o zaman satmak caiz olur. Mesela, küpteki balığın avlamaksızın elle yakalandığı gibi. Yoksa ve mutlaka avlayarak yakalanıyorsa, geyik ve kuşların avlandığı gibi; bunların satılması caiz değildir. Çünkü bu garer (teslimi kesin olmayan ahşveriş) hükmündedir ve kim avlarsa hayvan onundur. Ancak bazı âlimler sazlıktaki balığın satışı caiz görmüşlerdir. Bize göre mekruh olan görüş doğrudur. Yine de en doğrusunu Allah bilir."

Ömer b. Abdilaziz'den rivayet edildiğine göre Irak bölgesinde bir gölde bulunan balıkların durumu ve icara verilip verilemeyeceği soruldu. O da "yapınız" diyerek izin verdi. Sonra sazlıktaki balıkların satılması soruldu. O da şöyle hükmetti: "Bunda bir beis yoktur. Çünkü bunlar mahpus balıklardır, kolaylıkla yakalanabilir. [1]

Aczu'l-Vasî

(vasiyet edilenin zayıflığı)

Sözlükte zayıflık demektir. Râgıb'a göre bunun aslı bir konudaki gecikme ve işin gerisinde hasıl olan şeydir. Yani işin geciktirilmişidir. Yapılan tariflerde bir işin yapılması esnasında vâki olan kusurlar için kullanılmış olup zıttı "kudrettir.

Deyim olarak aczü'l-vasî, kendisine vasiyet edilen kişinin vasiyet edilen işleri yapmaya ve güzel bir şekilde kullanmaya muktedir olmaması demektir. Fıkıhçılar bu deyimini vasiyetin şartları konusunda kullanmışlar ve konuyu şu şekilde yorumlamışlardır: Aaczü'l-vasî, hastalık, yaşlılık ve benzeri sebeplerle ortaya çıkan ve vasiyetin sıhhatine mani olan bir durumdur. Çünkü bu durumda olan bir kimse-ye vasiyet etmede bir fayda yoktur. Yine böyle bir durum vasiyet yapıldıktan sonra ortaya çıksa vasiyet akdinin bitiş sebebi olur. Zira kendisine vasiyet edilen kimsenin, emanet edilen işlemleri yerine getirebilme kudretinin bulunması şartının başlangıçta kabul ve itibar edildiği üzerine bundan sonra da devam edeceği kabul edilir ve böyle gittiği sürece vasiyet muteber olur. [2]

Adalet

Sözlükte istikamet vedoğruluk anlamına gelir.

Deyim olarak da, dinen mahzurlu olan işlerden kaçınmak suretiyle hak yol üzere devam etmek şeklinde tarif edilir. Yine açıktan açığa ve tabii olarak kişilik ve vakarı bozan hareketlerden kaçınmada çok dikkatli olmayı gerektiren bir sıfat olarak da yorumlanmıştır. Küçük hatalar ve dil sürçmesi birinci defa kişilik ve vakarı görünüşte pek zedelemeyiz. Çünkü böyle durumlarda hata, unutmaya ve iyiye yorma ihtimali mevcuttur. Bunun aksine olan ve tekrarlanan davranışlar, gerçekte kişilik ve vakarı bozar. Herkesin örf ve âdeti üzere giyimi, alış verişi ve emtia taşınması gibi konularda alışageldiği gelenek ve görenekleri muteberdir. İnsan bunların dışında mecbur olmadığı halde uygun olmayan işler yaparsa hata işlemiş demektir. Aksi ise böyle değildir.

Bazı fıkıhçılar bu iki kavramı birleştirerek "adalet" deyimini şu şekilde tarif etmişlerdir. "Adalet, insanı vakar ve takva sahibi olmaya sevkeden bir melekedir. [3]

Adedî

(sayılabilen)

Sözlükte adet (sayı) kelimesinin nisbet ismidir ve birimlerden oluşan sayısal bir küme anlamına gelir. Bu sebeple "bir" rakamı adet değildir. Çünkü sayılamaz. Teaddüd ise çokluk demektir.

Deyim olarak adedi ve ma'dûd lafızlarından her biri, miktarı sayılarak belirlenen şey demektir. Add sözcüğü de bir şeye kendisinden başka bir şeyin sayısını eklemek ve ayrıntılı biçimde saymak şeklinde açıklanır.

Adedi ifadesine gelince bu kelime mukadderat denilen eşyanın her biri için kullanılır. Mukadderat deyimini ise miktarı kile (hacim), ağırlık ve uzunluk ölçü birimleriyle ya da sayı ile belirlenen eşyaya denir. Bu deyim mekîlât denilen ve kile ile ölçülen şeyleri, mevzûnât denilen ve ağırlık ölçüleriyle tartılan eşyayı, mezzû'ât denilen ve uzunluk ölçüleriyle tesbit edilen şeyleri ve adediyyat demlen ve sayılarak tesbit edilen varlıkları içine alır.

Fıkıhçılar adediyyât'ı iki kısma ayırarak tarif etmişlerdir:

1- Adediyyât-ı mütেকârîbe: Kıymet bakımından birimlerin arasında fark bulunmayan kümelerdir ve hepsi de misliyyât kabul edilir.

2- Adediyyât-ı mutefâvite: Birimleri arasında kıymetçe fark ve ayrılıklar bulunan kümelerdir ve kıyemiyyat cinsinden sayılır. [4]

Âdet

(alışkanlık)

Sözlükte, alışkanlık, âdet, gelenek gibi tekrar eden sosyal olaylar için kullanılır. Ade-ye'ûdü f=dönmek) fiilinden türemiştir.

Terim olarak, aklî bir ilişki olmaksızın toplumda tekrar edip duran hal ve davranışlardır. Fıkıhçılar bu deyim, irade dışı tabîî olayları yorumlarken kullanmışlardır. Meselâ buluş çağının belirlenmesi halinin vukuunda sıcak ve seğuk iklimin etkisi gibi.

Âdet fıkıh biliminde muteber bir kaynak kabul edilir. Bu yüzden fıkıhçılar kitaplarında "âdet muhakemdir (hakem kabul edilir)" ilkesini kural olarak belirtmişlerdir. Ancak âdetin muteber kabul edilebilmesi için devamlı veya çoğunluk tarafından kabul görmüş olması lâzımdır.

Âdet ile örf arasındaki farka gelince, bazı âlimler bu ikisinin aynı manaya geldiği görüşündedirler. Çünkü ikisinin de yaptığı iş aynıdır. Bir kısım fukaha da bu ikisini birbirinden ayırmıştır. Çünkü onlara göre âdet bireysel bir olaydır ve bazen sözle olur, bazen de fiilde meydana gelir. Ayrıca bu anlam kelimenin lügat manasından da anlaşılmaktadır. Örfün ise, çoğu kere büyük bir topluluk tarafından kabul edilen hareketler olduğu söylenmiştir. [5]

Adl

(güvenilir kişi/yed-i emin)

Sözlükte "cevır" kelimesinin zıddı olup doğruluk, iyi davranma ve hakka riayet etme gibi anlamlara gelir, ibn Kayyim'in dediğine göre "adi" ifrat ile tefrit arasında orta bir yol tutarak dünya ve ahiret işlerini bu temel üzerine kurmak demektir. Zaten insan da böyle bir yol izlemekten pek çok bedeni ve manevi faydalar sağlar. Yine sözlükte kelimenin eşitlik manası da vardır. Ancak "adi" kelimesi ahkam gibi akıl ve basiretle bilinebilen konularda kullanılır. His ve duyu organlarıyla bilinebilen meselelerde ise idl kelimesi kullanılır. Sayılabilen, tartılabilen ve Ölçülebilene eşyada olduğu gibi.

Terim olarak adi rahin ve murtehinin birlikte razı olarak rehin eşyayı emanet olarak bıraktıkları kimse için kullanılır. Her iki tarafı da eşit olarak koruduğu için bu isim verilmiştir. Çünkü her ikisi de onu emin görerek rehin eşyayı emanet ve teslim etmiştir. Bu kullanım biçimi sadece rehin

konusuna mahsustur. [6]

Ahd

(söz/sözleşme)

Sözlükte bir şeyi her halükarda korumak ve gözetmek anlamına gelir. Asıl anlamı böyle ise de sonraları mutlaka uyulması ve gözetilmesi gereken belge, söz anlamına kullanılmıştır.

Külliyat isimli kitapta and "Söz, karar, yemin, vasiyyet, zaman, koruma, süre ve emir gibi gözetme ve taahhüd bildiren fiillerden biriyle ortaya konan söz veya belge" şeklinde tarif edilmiştir.

Vaad ile ahd arasındaki farkı Ebu Hilal Askerî şöyle açıklamıştır: Ahd şarta bağlı bir vaaddir. Meselâ "sen şunu yaparsan ben de bunu yaparım. Sen bu şekilde devam ettiğin sürece ben de onu yaparım" ifadelerinde olduğu gibi.

Ahd vefayı, sadakati, sözünde durmayı ve verilen söze bağlılığı gerektirir. Vaad ise verilen sözü yerine getirmeyi ve tamamlamayı gerektirir. Yani vaad bir sonuçtur. Meselâ ahd için "ahdi bozdu" denilirken vaad için "vaadinden döndü" ifadesi kullanılır. Ahd ile ahd arasındaki farka gelince, bu konuda da Ebu Hilal Askerî şu yorumu yapmıştır: «Ahd ahde göre daha kesin ve daha açıktır. Meselâ bir kimseye bir şey vermeyi üzerine alan kimse "filan kişiye şunu ahdettim" der. Bu konuda bir vesika ya da herhangi bir belge vermeyi üzerine alan kimse de "Bir kimse üzerine akit yaptım ve onunla akitleştik" şeklinde söyler. Yine "Kul Rabbiyle ahid yaptı" denilir. Fakat "Kul Rabbiyle akit yaptı" denilmez. Çünkü insanın Rabbinden vesika istemesi doğru olmaz.

Ebu Hilal Askerî ahd ile mîsak arasındaki farkı da şöyle açıklamıştır: Mîsak ahdi tekid eder, kuvvetlendirir. Meselâ bir şeyi sıkıya ve sağlama bağlayan kimse "Evsektüş-şey" der. Bazılarının dediğine göre de ahd taraflardan her ikisinin de katılımıyla teşekkül eder. Mîsak ise taraflardan birinin yaptığı işlemdir.

Terim olarak ehlül'-ahd ifadesi, müslümanlarla kendi yurtlarında kalmak üzere anlaşan kafirler için kullanılır. (Yapılan barışın mal bedeli olup olmaması arasında fark yoktur.) Barışın en önemli ilkesi İslâm ahkâmının kafirler için geçerli olmamasıdır. Halbuki ehl-i zimmet için böyle değildir. Kafirler de müslümanlarla asla harp yapmayacaklardır. Bu zümreye ayrıca ehl-i sulh ve ehl-i hüdne de denilir. [7]

Akar

(taşınmaz mal)

Sözlükte her malın aslı anlamına gelir. Ev, arazi, hurma, ticari eşya ve diğerleri gibi. Bu kelime "ukri'd-dâr" ifadesinden alınmış olup "evin aslı" demektir.

Deyim olarak fıkıhçılar bu ifadenin yorumunda ihtilafa düşerek iki görüş ortaya atmışlardır:

1- Hanefilerin görüşü: Nakli ve değiştirilmesi mümkün olmayan, asıl ve sabit olan mal demektir. Arazi ve ev gibi. Bina ve ağaçlar ise taşınabilir mal kabul edilirler. Ancak bu tür mallar araziye tabi oldukları zaman akar hükümleri geçerli olur.

2- Şafîî, Mâliki ve Hanbelîlerin görüşü: Bunlara göre akar arazi, binalar ve ağaçlar şeklinde yorumlanır. [8]

Vakd

(akit)

Sözlükte bağlama, düğümleme, sağlamlaştırma, vesikaya bağlama ve bir şeyin iki ucunu bir araya getirme gibi pek çok anlamı vardır. Deyim olarak fıkıh kitaplarında iki şekilde yorumlanmıştır:

1- Özel anlamı: Şer'i hüküm doğuracak biçimde iki söz arasında kurulan bağ ya da yazı veya işaret gibi bu ikisinin yerine geçmek üzere ortaya konan vesikadır. Meselâ karı ve kocanın söyledikleri "zevceliğe ve kocalığa kabul ettim" ifadeleri şer'i olarak nikah manasına gelir ve kadının kocasına helal olduğu hükmünü doğurur. Yine "sattım ve satın aldım" sözleri alış veriş anlamına gelir ve satılan malın satın alanın mülkü olduğu hükmünü getirir.

Bu yorum çerçevesinde meydana gelen bir akitte mutlaka iki tarafın bulunması ve taraflardan her birinin akdi kabul ve uygun bulduğuna dair iradesini beyan etmesi gerekir.

2- Genel anlamı: Buna göre her akitte mutlaka iki tarafın bulunması gerekmez. Hatta bazı akitler tek taraflı irade beyanı ile yapılır. Bu tarif icare, bey', vekalet ve evlenme gibi, iki taraflı sözleşmeler ile; mal sözkonusu olmayan talak ve vakıf, nezir, ibra ve buna benzer varlığında kararlılık ve kesin irade bulunan tek taraflı tasarruf ve eylemleri kapsar. [9]

el-Akdu'l-Muzâf

(yürürlüğü zamana bağlı akit)

Deyim olarak, hükmü belli bir zamandan itibaren geçerli olmak üzere yapılan akit demektir. İzafe tabiri ile, ortaya çıkan sözlü tasarruf, yetki ve hükümlerin uygulamasının gelecek belirli bir zamana ertelenmesi kastedilmektedir. Fı-kıhçılara göre akd-i muzâf şu anda yani ilk önce bir sebep olarak ortaya çıkar. Fakat hükümlerinin uygulaması belir-îenea zamanın girmesine kadar ertelenir. Meselâ ev sahibinin "Bu evi gelecek ayın başından itibaren şu paraya sana kiraya verdim"; vekalet verenin "Gelecek senenin başından itibaren bütün işlerimde sfeni veMÎ ettim" demesi gibi. Bazen gelecek bir zaman sınırı düşülmüş, fakat zaman belirtilmeden sözleşme yapılmış olabilir. Meselâ vasiyetçi-nin, "Malımın üçte birini filan kişiye ve filan yere vasiyet ettim" demesi gibi. Burada vasiyet ölüm sebebine bağlanmıştır.

Genel olarak izafe, zamana bağlı bir zarf edatıyla belirtilir. [10]

el-Akdü'l-Muallak

(şarta bağlı akit)

Deyim olarak şu anda olmayan ya da gelecekte meydana gelecek olan bir şarta bağlı olarak yapılan akit şeklinde tarif edilir. Fıkıhçılara göre ta'lik, bir meselenin olmasını diğer bir meselenin olmasına bağlamak demektir veya gelecek bir işin oluşmasını yine gelecek bir işin olmasına bağlamaktır. Bu tür sözleşmeler yapılırken genellikle şart edatlarından biri kullanılır.

Meselâ, birisinin diğerine "eğer senin borçlun yola gİ-derse ondan alacağına ben kefilim" demesi gibi. Burada kefil olan, kefalet akdini borçlunun yolculuğa çıkmasına bağlamıştır. Yine alacaklının birisine, "eğer hakim, benim filan kişiden alacaklı olduğuma hükmederse bu konuda seni vekil tayin ettim" ve bir adamın diğerine "eğer yarın benim ticaret mallarım gelirse satmak üzere seni vekil ettim" demesi gibi.

Fıkıhçılara göre akd-i muallakın imzalanması şartın meydana gelmesine kadar ertelenebilir. Şart meydana geldiğinde de hükmün bağlı bulunduğu bir sebep olarak imzalanır. Bu durum fıkıh kuralı olarak şöyle belirtilir:

"Şart ortaya çıktığında ona bağlı olan hüküm de sabit ve geçerli olur."

Akdü'l-muallak, doğuşu anından itibaren yürürlüğe giren akdü'l-muneccez'in zıddıdır. [11]

el-Akdü'l-Müneccez

(kesinleşmiş akit)

Deyim olarak, herhangi bir şarta ve zamana bağlı olmayan, kesin ve mutlak ifadeler kullanılarak yapılan sözleşmelere denir. Bu tür akitlerin hükümleri hemen geçerlilik kazanır: Yani doğuşundan itibaren yürürlüğe girer. Şu anda bir sebep olarak imzalanan, ancak hüküm doğurması belirlenen gelecek bir zamana ertelenen akdü'l-muzâfın zıddıdır. Yine akdü'l-müneccez, şartın meydana gelmesine bağlı olarak imzalanması

ertelenen akdü'l-muallak'm. da aksi bir anlam taşır. Halbuki akdü'l-muneccez'in varlığı hüküm doğurmasının sebebidir, başka şart gerekmez. [12]

Âkile

(diyet ödeyecek yakınlar)

Sözlükte âkil kelimesinin çoğulu olup fiilden türemiş isimdir ve "akıl ile yükümlü olan kimseler" demektir. Burada akıl kelimesi diyet manasına kullanılmıştır. Bu şekilde kullanılmasının iki sebebi vardır:

1- Diyet olarak ödenen deve, maktulün velisinin gücünü yitirmesine karşılık olarak verilir.

2-Deve kan dökmenin bedelidir. Yani kan dökmeyi durdurur. Ayrıca bu diyeti ödeyen kimselerin yükümlülüklerini yerine getirmek suretiyle yeni cinayetleri hedef alan kimselere mani oldukları söylenir. Çünkü bu kimseler ölü yakınlarının duygularını çok iyi bilirler.

Bu kelime fıkıh biliminde de sözlük manasıyla kullanılır.

Terim olarak "âkile" çoğu fıkıhçılara göre bir aşiret topluluğudur. Hanefilere göre ise, divan üyelerinden her birinin ve onu koruyan kabilesinin adıdır. [\[13\]](#)

Amel

(iş) Sözlükte, insanın bir amaç için yaptığı her iş anlamına gelir. Ancak sadece düşünerek ve kasten yapılan eylemler için kullanılır. Bu sebeple ilim ile mukayese edilmiştir. Yine amel sözü fiil kelimesinden daha özel anlamda kullanılır. Çünkü fiil bazen cansız varlıklar için de kullanılabilir.

Amel sözcüğü kalp ve organların fiillerini kapsar. Eğer vücut ve kalp, şeriata uygun olarak hareket ederse bu eylem taat ismini alır. Aksi davranışa da mâsiyet adı verilir.

Deyim olarak bu ifade hirfe'den daha genel bir anlam taşır. Çünkü amel, işin ehli olsun olmasın, insanın yaptığı her işe denir. Meslek ve alışkanlık getirmiş olsun veya olmasın fark etmez. Ancak hirfe böyle değildir. Hirfe insanın meylettiği ve kazanç için meslek ve alışkanlık haline getirdiği iş

ve, davranıştır. [\[14\]](#)

Âmil

(işletmeci/zekat tahsildarı/vali)

Sözlükte amel kökünden türemiştir. Râgıb'ın dediğine göre "herhangi bir maksat için hayvanların yaptığı iş ve hareket" anlamına gelir. Bu kelime fiil kalıbından daha özeldir. Çünkü fiil kelimesi bir hayvanın maksatsız olarak yaptığı işi ve cansız varlıkları da içine alır. Amel kelimesi ise bunlara çok az nisbet edilir.

Deyim olarak âmil kâr veya gelirden yaptığı işe karşılık olarak gelir ya da hisseye hak sahibi olan kimsedir. Bu lafız fıkıh dilinde muzâraa, musâkat ve mudârabe konularında yapılan sözleşmede taraf olarak bulunan arazi sahibi, ağaç sahibi ve sermaye sahibi kimseler için kullanılır. Zekat konusunda ise emvâl-i zahireden zekat toplayan kimseye denir. Ayrıca ahkâm-ı sultaniyede vali ya da bölge hakimi anlamları da vardır. Çoğulu

ummâl şeklinde gelir. [\[15\]](#)

Araya

(yaş hurmayı kurusuyla satmak)

Sözlükte ariyye kelimesinin çoğulu olup birkaç sene meyvesini yemek ve sonra aslını geriye teslim etmek üzere sahibi tarafından başkasına verilen hurma ağacı anlamına gelir. Bu, hurma bahçesindeki ağaçlardan birkaç tanesi ya da küçük bir bölümü demektir. Kullanılıp geriye teslim edilmek üzere bir emanet olarak verilen hayvan gibi. Söz konusu ağaçlar bahçenin diğer bölümünün tabi olduğu genel hükümden çıkarıldığı için bu ismi almıştır. Çünkü hurma ağaçlarının ilk sahibi diğerleri arasında sadece bu sayılı birkaç ağaçtan vazgeçmiştir.

Deyim olarak fıkıhçılar bunun hakikatim yorumlamakta ihtilaf etmişlerdir. Bir kısmı bunu "ağacın başındaki yaş hurmayı birkaç kile kuru hurma mukabilinde satmak" şeklinde yorumlamıştır, Diğer bazıları da, bir kimsenin hurmaları arasından yalnız birkaç tanesini istifade etmesi için başkasına vermesi gibi kabul etmişlerdir. Ancak bu durumda hurma sahibi ağaçları teslim etmeden önce bunun imkânsızlığı ortaya çıkarsa tahmini

miktarı kuru hurma olarak verir. Böyle vaadinden dönmüş olmak gibi bir günah-dan da kurtulmuş olur. [\[16\]](#)

Âriyye

(iğreti verme)

Sözlükte "teâvür" kökünden türemiş olup nöbetleşme ve sıra değiştirme gibi anlamlara gelir.

Terim olarak "Eşyadan faydalanma sırasını başışlamak için yapılan sözleşme" şeklinde tarif edilir. Yani böyle bir durumda ödünç veren mülkünden faydalanma sırasını başkasına karşılıksız olarak devretmiştir. Ancak bu faydalanma nöbeti, mülk sahibi ne zaman isterse kendisine geri döner.

Bu tarif üzerinde fıkıhçıların bazı görüş ayrılıkları vardır. Meselâ ariyet işlemi eşyanın menfaatine malik olmak mıdır, yoksa sadece eşyadan serbestçe faydalanmak mıdır? Çünkü Hanefiler ve Mâlikîler bunu eşyanın menfaatlerine meccanen malik olmak olarak kabul etmişlerdir. Şafîî ve Hanbelîler ise bedelsiz olarak menfaatleri serbestçe kullanmak şeklinde yorumlamışlardır.

Hanefî fukahâsmdan Konevî ariyetin iki kısma ayrıldığını belirtmiştir:

1- Hakika: A'yân adı verilen malların Ödünç verilmesidir. Bu durumdaki mallar faydalanmakla aslı aynen baki kalır. Elbise, araba, ev gibi.

2- Mecâziyye: Kullanıldığı takdirde tükenen malların ödünç verilmesidir. Para, yemek, Ölçülebilir, tartılabilir, sayılabilir mallar ve sıvılar gibi. Bu

çeşit ariyet, şekli olup aslında bir tür borçtur. ^[17]

Arz

(ticari emtia)

Sözlükte uzunluğun karşıtı yani genişlik anlamına gelir. Çoğulu uruz şeklindedir. Esas itibariyle cisimler için kullanılır. Ancak bunların dışında da kullanıldığı yerler vardır. Bilhassa yön bildiren özel bir anlamı vardır. Ayrıca altın ve gümüşün dışındaki her sınıf mala da arz tabir edilir.

Deyim anlamına gelince Ebu Ubeyd el-Kasım. b. Sellam uruz ifadesinin "keyli ve vezni olmayan mallar ile hayvan ve akar dışındaki her türlü emtia" anlamına geldiğim yazmıştır. Mecellenin 131. maddesinde de bu deyim "para, hayvanlar, keyli ve vezni malların dışındaki emtia ve kumaş gibi eşyalar" şeklinde tarif edilmiştir.

Ayrıca arz ifadesi fıkıh dilinde izhar yani satışa çıkarma anlamına da kullanılmıştır. Meselâ "şu mal satışa arzedildi" denilir. Yani "taleb sahiplerinin satın almaları için piyasaya sürüldü" demektir.

"Araz" tabirine gelince bu dünya malı demektir. Yani altın, gümüş ve diğer her türlü emtiayı içine alan bir anlamı vardır. ^[18]

el-Ardu'l-Âdiyye

(ölü arazi)

Fıkıh dilinde sahibi bulunmayan ölü arazi demektir. Ancak böyle arazilerde, cahüiye dönemlerine ait harabe haline gelmiş eski eserler ve binalar bulunabilir. Meselâ Ad ve benzeri eski kavimlere mensup harabeler görülebilir.

Beyhakî'nin İbn Abbas'tan rivayet ettiği bir hadise göre "Ad kavmine ait olan arazi Allah ve Resülü'nündür. Onlardan sonra da sizindir. Kim bu ölü arazilerden bir yer ihya eder (kullanılabilir kale getirirse) orası o kimsenin hakkıdır." Münâvî der ki: "Buradaki araziden maksat, şu an sahibi olmayan arazidir. Onun mülkiyeti eskimiş ve üzerinden nice zamanlar geçmiştir. Belki bu topraklar yalnız Ad kavmine ait değildir. Onlara nisbet

edilmesi mâlikinin bilinmeyişi sebebiyledir. ^[19]

el-Ardu'l-Beydâ

(boş arazi)

Ağaç bulunmayan ve dikim yapılmamış arazidir. Hurma ve ağaç bulunan araziye ise el-ardu's-sevda denir. Çünkü Araplar yeşili siyah olarak isimlendirirler.

Terim olarak, fıkıhçılar bu kelimeyi, ziraatçılık, ortakçılık ve ekin ticareti konularında kullanmışlardır. Ardu'l-beyzâ'da yarıya, üçte bire ya da başka bir şekilde ziraat yapmak caiz midir?

İmam Ebu Yusuf, Haraç isimli kitabında bu konuda şunları yazmıştır: Hicaz ve Medineli arkadaşlarımız bunun mekruh ve yanlış olduğunu söyleyerek, "ardul-beydâ, ağaç ve hurmaya uygun olmayan arazidir. Eğer sulama yapılırsa üçte bir veya dörtte bire karşılık, ziraat yapmakta bir mahzur yoktur" demişlerdir. Yani ardul-beydâda ziraat, hurmalık ve ağaçlık arazide olduğu gibi sulamakla olmaz ve hükmen birbirine kıyas yapılamaz.

Kufeli arkadaşlarımız ise bu konunun mekruh ya da caiz olduğu konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bu konuda duyduğumuz en doğru söz (Allah daha iyi bilir) bunların hepsinin caiz, doğru ve sahih oluşudur. ^[20]

el-Ardu'l-Emîriyye

(hazine arazisi) Buna arazi-i memleket de denir.

Terim olarak, çıplak mülkiyeti hazineye ait olan arazidir. Devlet tarafından işletilebilir veya halka verilebilir. Bir de, çıplak mülkiyeti devlete fakat intifa hakkı, belirli şart ve esaslara göre, üzerinde çalışanlara ait olan araziler vardır. Bunlara da arazi-i emiriyye denir. ^[21]

Ardu'l-Harb

İslâm devleti ile harp halinde olan veya harp etmesi beklenen ve müslüman olmayan devletlerin arazisidir ki "dâru'l-küfür" arazisi de denir.

Ebu Ya'lâ'nın dediğine göre dâru'l-küfür, "Küfür ahkâmının galiben hakim olduğu yer"dir.

Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşüne göre: "Eğer bir bölge halkı şirklerini açıkça ortaya koyuyorlarsa artık arası dâru'l-harb demektir."

Bu iki âlimin ittifak ettiklerine göre bir yer ya dar-ı İslamdır ya da dâru'l-harbdır. Bir yerde İslâm ahkâmı tatbik ediliyorsa ancak, oraya "İslâm Ülkesi" adı verilir. Eğer bir yerde küfür ahkâmı uygulanıyorsa oraya da ancak "Küfür Ülkesi" adı verilir. Nitekim "Cennet dâru's- selâmdır, cehennem de dâru'l-belâdır" denilir. Çünkü cennette selamet ve ferahlık, cehennemde ise azap ve bela vardır.

İslâm veya küfürün varlığı ahkâmın uygulanmasından bellidir. Bu sözü Kâsânî söylemiş, Yusuf el-Hanbelî de şöyle yorumlamıştır: Dâru'l-harb'den maksat, "savaşan kafirlerin devletidir. ^[22]

Ardu'l-Havz

Fıkıh dilinde hem rakabesi hem de intifa hakkı sahibine ait olan arazidir. Ancak bu arazi sahipleri ziraat yapmaya ve vergisini ödemeye muktedir değildirler. Bu yüzden vergi borcundan kurtulmak üzere arazinin her türlü geliri devlete bırakılmıştır. Mülkiyeti sahiplerine aittir, sultan buraları satamaz ve vakfedemez. Ancak vergisini karşılamak üzere gelirini alır. Bu durum, dinî bir sebeple arazinin mülkiyeti beytülmale intikal etmediği müddetçe devam eder.

Kadri Paşa, Kânûnü'l-Adl ve'l-İnsâf adlı eserinde bu deymi şöyle tarif etmiştir: "Sahibinin işlemekten ve vergisini ödemekten âciz kaldığı arazidir. Bu sebeple, vergisini karşılansın diye her türlü geliri devlet başkanına terkedilmiştir. Fakat rakabesi mülk sahiplerine aittir. [23]

Ardu'l-Meteûke

(orta malı)
Fıkıhçılara göre, intifası (kullanımı) insanlara ya da bir köy veya kasaba halkına bırakılmış arazilere denir. Ancak bu tür arazilerin rakabesi (mülkiyeti) Beytülmale ait olup bir kimsenin mülkiyetine geçirmesi veya yalnız kendi menfaati için kullanması caiz değildir.

Bu tür araziler iki kısma ayrılır:

- 1- Bütün insanların menfaatine terkedilen araziler, yollar, çarşı meydanları ve benzerleri yerler.
- 2- Bir köy ya da kasaba ahalisine kullanmaları ve işletmeleri için bırakılan araziler, meralar ve harman yerleri gibi.

Fıkıhçılara göre bu araziler satılamaz, mülk edilemez veya başka bir tasarrufta bulunulamaz..Bu konuda zaman aşımı kuralına da uyulmaz. [24]

Ardu't-Timar

(tumar arazisi) Bu deyim Osmanlı devletinde kullanılmış Hanefî kitaplarına da geçmiştir. Bununla, devlet başkanının, bazı kimselere, memleket arazisinden verdiği kısım kastedilir. Böylece tımar sahibi gelirden hakkını alır ve fazlasını görevlilere teslim eder. Toprağın mülkiyeti (rakabesi) beytülmale aittir. Bu kimseye de "tumar sahibi" ismi verilir. [25]

Asabe

(erkek akraba)
Sözlükte âsıb kelimesinin çoğuludur ve bir kimsenin babası, oğulları ve baba tarafından erkek akrabaları anlamına gelir. Dil bilimcilere göre insanla bu sayılan kimseler arasında bir asabiyet (soy) bağı var olduğu için bu isim kullanılmıştır. Yani sayılan kişiler insanın akraba çevresini meydana getirirler. Baba, oğul, amca, kardeş ve bunların oğulları bir kimsenin yakın etrafıdır. Kelimenin çoğulu asabât şeklinde gelir. Deyim olarak sözlük manasıyla aynıdır. Bu çerçevede fıkıhçılar asabe deyimini "İnsanın soyundan gelen ve ölü ile kendi arasına kadın girmemiş olan her erkek kişi" şeklinde tarif etmişlerdir.

Fukahaya göre asabe üç kısma ayrılır:

- 1- Asabe binefsihi: Bir kimsenin oğulları ile nesebinde herhangi bir kadın bulunmayan baba tarafından erkek akrabalar. Yani nesebi ölüye erkek zinciriyle bağlananlar.
- 2- Asabe bigayrihi: Mirastan ikidebir ya da üçtebir alan kadın mirasçılar (Kızlar, kızların kızları, kız kardeşler). Bunlar kız kardeşler yoluyla asabe olurlar.
- 3- Asabe maa gayrihi: Başka bir kadın sebebiyle asabe olan kadınlardır. Kız kardeşle birlikte kızın asabe olması gibi. [26]

Asbu'l-Fahl

(döl ücreti)
Sözlükte döl hayvanının dişisini aşması, menisi ve nesli anlamlarına gelir. Sonraları hayvan sahibinin bu iş karşılığında aldığı kira ücreti için kullanılmıştır. Çünkü Araplarda bir şeyi yanındaki başka bir şeyle veya olayın sebebi ile isimlendirmek adet ve gelenektir. Tirmizi, Nesâî ve İbn Mâce'nin rivayet ettiklerine göre Hz. Peygamber döl hayvanının dişisini aşması karşılığında kira gibi bir ücret alınmasını yasaklamıştır.

Hadis yorumcularının belirttiğine göre burada yasaklanan şey hayvanın dişisini aşması karşılığında ücret alınması ve menisinin satılmasıdır. Bunların caiz olmadığı konusunda ihtilaf da yoktur. Ancak niçin caiz olmadığı noktasında bazı görüş ayrılıkları vardır. Meselâ Kâsânî, sözleşme anında olmayan bir şeyin satıldığını ve bu sebeple yasaklandığını söylemiştir. Şevkânî ise, bunun gayr-i mutekavvim (değersiz), belirsiz ve teslim imkânı olmayan bir malın satışı olduğunu ve bu yüzden yasaklandığını ileri sürmüştür. [27]

Atâ

(ihsan/bağış)
Sözlükte atv kökünden gelir ve ele alma, teslim alma ve kabul gibi anlamlara gelir. Fakat sıla (=hediye, bağış) manasıyla Özellik kazanmıştır. Deyim olarak devlet başkanının belirli zamanlarda hak sahiplerine hazineden verdiği hediye, bahşiş ve ihsan gibi değerlerdir. Fıkıhçılar ata ile rızık arasında bazı farklar sıralamışlardır. Rızık, askerler için her ay hazineden yapılan ödemelere denir. Ata ise her sene bir ya da iki defa ödenir. [28]

Avâridu'l-Ehliyyet

(ehliyyetin sakatlayıcıları)

Sözlükte avârid, ârid ya da arıda kelimelerinin çoğuludur. Eşya için ârid asıl; hadiseler için ise sabit kelimelerinin zıttı bir anlamda kullanılır. Meselâ "arada lehu keza" denilir ki "onun bulunduğu halde devam etmesine engel olan bir şey ortaya çıktı" demektir.

Terim anlamına gelince; bazı iş ve fiiller vardır ki, ehliyyetin devamına engel olmamakla birlikte bazı hükümlerinin değişmesine tesir ederler. İşte bunlar avârid diye isimlendirilir. Çünkü tam ehliyyetin sabit olmasına ilişkin bazı hükümlerin varlığına mâni olurlar veya o hükümleri tamamen iptal ederler ya da izin verme hakkı bulunan bir kimsenin iznine bağlanırlar.

Fıkıhçılar avâridu'l-ehliyyet'i iki kısma ayırmışlardır:

1- Avârid-ı semâviyye: Meydana gelmesinde insanın tesiri ve müdahalesi bulunmayan arızalardır. Çünkü bunların varlık sebebi Allah Teala'dır.

2- Avârid-ı müktesebe: İnsanın isteği ve girişimi sonucu meydana gelen arızalara denir. [\[29\]](#)

Ayb

(kusur)

Sözlükte, kötü, kıymetsiz, bozuk gibi anlamlara gelir. Yani bir şeyin saf ve temiz yaratılışına uymayan ve eşyaya noksanlık veren şeydir. Çoğulu uyûb şeklinde gelir.

Deyim olarak bir şeyin kendisini, mahiyetini ya da talebini eksilten, değerini düşüren, her türlü hata ve kusur olarak tarif edilir. İki kısma ayrılır ve incelenir:

1- Ayb-ı yesîr: Uzmanların anlayıp değerlendirebileceği kusurlar.

2-Ayb-ı fahiş: Uzmanların anlayıp değerlendiremeyeceği, yani değer biçilemeyen büyük hata ve kusurlar. Burada uzman sağduyulu, tecrübeli ve tarafsız bilirkişi demektir.

Aybı lafzı fıkıh dilinde çoğu kere "hıyar" kelimesiyle birlikte kullanılır. Meselâ "hıyar-ı ayb" denilir. Mâlikîler ise hiyâr-ı nakîsa derler. Gazzali'nin de dediği gibi bununla "bir malda örfen bulunmaması gereken kötü vasıflar kastedilir." Nitekim Mürşidü'l-Hayerân'ı 527. maddesinde bu konu şu şekilde düzenlenmiştir: "Ayıb, malın geri iadesini gerektiren, basit de olsa fiyatını düşüren kusurdur veya benzeri mallarda bulunmaması gereken bir hata sebebiyle haklı maksadı engelleyen her türlü kusur ve noksanlıktır."

Fıkıh kaynaklarında belirtildiğine göre, ayıbın kıymet eksikliğine sebep olması ya da asıl olanın eşyada ayıb bulunmaması gibi konularda uzmanların görüşüne başvurulur. Kâsânf nin dediğine göre, eksikliğin ve ayıbın mahiyeti tacirler arasındaki örf'e göre belirlenir. Yani, onların örf ve âdetlerine göre malın değerini eksilten şey muhayerliği gerektiren bir ayıp sayılır. Bu durum Mecelle'de de şöyle yorumlanmıştır: "Ayıb, tüccar

ve uzmanlar nazarında eşyanın kıymetini düşüren noksanlıktır. [\[30\]](#)

Ayn

(hazır mal)

Sözlükte pek çok eşya için ortak isim olarak kullanılan bir kelimedir. Meselâ, göz, göze (kaynak)t güneşin gözü, bazı altın paralar, bir şeyin kendisi ve benzeri kelimeler.

İbn Fâris'e göre ayn, görünen ve hazır olan mal demektir. Meselâ "bu ayndır, borç değildir" denildiğinde gözlerin gördüğü ortada bulunan mal ve eşya anlaşılır.

Deyim olarak fukaha bu ifadeyi, borç karşıtı hazır olan mal için kullanmıştır. Onlara göre ayn, belirli ve somut halde bulunan ve görünen şeydir. Araba, ev, at, buğday yığını, paralar vb.

Bu terim, deyn (borç) karşıtı olarak kullanılır. Deyn ise, bir kimsenin zimmetinde sabit olan belirsiz ve soyut bir şeydir. Borç İster parasal olsun isterse başka şekilde olsun aynı tarifin kapsamına girer. Bu durum bir fıkıh kuralı olarak şöyle Özetlenmiştir: "Muayyen (belirli) bir şey zimmette sabit olmaz. Zimmette sabit olan, yerleşen şey ise muayyen (belirli) değildir."

Deyn ile ayn arasındaki farkların sebeplerinin açıklanmasında fıkıhçılar arasında bazı farklı görüşler vardır: Deyn, borçlunun zimmeti ile ilgilidir. Bunun ödemesi, yükümlü olduğu borç açısından bir aynı vermekle olur. Bu yüzden havale ve mükâssa işlemleri caiz olmuş olur. Bu olay aynın aksine bir işlemdir. Aynda hak bizzat aynın kendisiyle ilgilidir ve söz konusu aynın dışında yükümlülüğün başka bir şeyle yerine getirilmesiyle ödeme gerçekleşmiş olmaz. Bu sebeplerden dolayı ayrırlarda havale ve mukâssa caiz değildir. Çünkü ayrırların bizzat kendileri ödenmesi gerekir,

benzerleri değil. [\[31\]](#)

B

Bedel

Sözlükte, halef (bir şeyin yerine geçen) anlamındadır. Fıkıhçılar bu kelimeyi mali işlemlerde ivaz karşılığı olarak kullanırlar. İvaz ise, bir şeyin karşılığında verilen başka şey demektir.

Terim olarak bu kelime sarf, icare ve bey' konularında kullanılır. Fıkıhçıların bu konularla ilgili sözlerinden bazıları şöyledir:

a) Sarf konusunda:

Akdin sıhhati için, meclis ayrılmadan önce iki tarafın da bedelini alması şarttır.

b) İcare konusunda:

Ücret, sözleşme konusu eşyadan faydalanmanın bedelidir.

c) Bey' konusunda:

Her iki bedelin de mali mütekavim olması şarttır.

Bunların hepsinde de, fıkıhçıların bedel'den kastettikleri ivaz'dır. [\[32\]](#)

Behrec, Nebehrec

(sahte para)

Sözlükte, bir şeyin sahtesi demek olup, Farsça'dan Arapça'ya geçmiş bir kelimedir. Dirhem-i behrec denildiğinde kötü ve bozuk gümüşten yapılmış para anlaşılır ve tüccar bu parayı almaz. Yahut da kalp para anlamında olup, ülke dışında basılan paranın adıdır.

Terim olarak, bütün fıkıhçılar behrec kelimesini tüccarın kabul etmediği para, müzeyyef kelimesini de beytülmalin kabul etmediği para için kullanmışlardır. [\[33\]](#)

Berâet

(aklanma)

Sözlükte, yaklaşıması ve yapılması kötü görülen bir şeyden kurtulmaktır.

Terim olarak bir şeyden çıkmak ve ondan ayrılmak şeklinde yorumlanır.

Fıkıhçıların bu deyimini kullanageldikleri konuların başında talak (boşanma) vardır ve bununla ayrılığı kastederler. Eğer bu deyim borçlar, muamelat ve cinayetler konularında kullanılırsa, kurtulmak, aklanmak ve uzaklaşmak anlamında yorumlanır.

Meselâ, "filan kimse borcundan tamamen temizlendi" dediklerinde, "o kimseden borç talebi düştü" anlamı kastedilir. Çünkü, borçla o kişinin hiçbir alakası kalmamıştır.

Yine "berâet-i zimmet asıldır" sözü bir fıkıh kuralı olarak kitaplara geçmiştir ki, insanın bir başkasının hakkını üzerinde taşımaması ve ondan kurtulması anlamına gelir. Çünkü insan herhangi bir bağımlılık, yükümlülük ve sorumluluktan uzak olarak dünyaya gelmiştir.

Bir başka açıdan berâet deyimini hazine memuru ya da başka bir görevlinin verdiği makbuz veya yazılı vesika anlamında bir isim olarak kullanılır ki, memurun teslim aldığı mal ve eşyanın sahibini, cins ve miktarını bildirir.

Bu konu üzerine Havârizmî şunları söylemiştir: "Berâet, hazine memuru veya cihbiz'in kendilerine teslim edilen mala karşılık olarak, malı teslim eden kimseye verdikleri bir vesikadır. Cihbiz ise, paranın aslı ile sahtesini ayırabilen uzman kişidir. Bu kelimenin komisyoncu (simsar) anlamına geldiği de söylenmiştir. [\[34\]](#)

Bey

(satış)

Sözlükte malı mal ile değiştirmek manasında olup şirâ gibi çift anlamlı kelimelerdendir. Bu sebeple taraflardan birine bayi' değerine de müşteri denir. Ancak, bayi1 kelimesi kullanıldığı zaman ticari eşya satan veya dağıtan kimse akla gelir.

Terim olarak, satıcının müşteriye mal ya da fiyat karşılığında bir malı vermesidir. Bazı fıkıhçılar bey' kelimesini "karşılıklı rıza ile yapılan mal mübadelesi" şeklinde tarif etmişlerdir. Münâvî'nin dediğine göre de, bu deyim en güzel tarifi şöyledir:

"Malî bir aynî ya da mubah bir menfaati malî bir bedel karşılığında sürekli olmak üzere mülk olarak vermektir."

Fıkıhçılara göre bey'in dört çeşidi vardır:

- 1- Bey'-i nmkâyeda: Ayn karşılığında bir aynî satmaktır. Yani mal ile malı değiştirmektir. Ticari eşyaları benzerleri karşılığında satmak gibi.
- 2- Nakit karşılığında bir aynî satmak, yani mal ile parayı değiştirmektir. Bey kelimesi yalnız olarak kullanıldığında bu çeşit sözleşme kastedilir.
- 3- Bey'-i sarf: Nakit ile nakdi değiştirmektir. Ancak bu işlem, mutlak (kesin) fiyatlarla yapılır.
- 4- Bey'-i selem: Ayn karşılığında nakdi değiştirmek yani peşin para ile veresiye mal satmaktır.

Burada müslem fi, mebî (satılan eşya) demektir ki, o da nakittir. Bu nakit sermaye olarak kabul edilir ve bazan ayn olur, bazen de nakit olabilir. Şu kadar var ki, sermayenin, taraflar ayrılmadan önce alınması şarttır. Bu durumda nakit de ayn haline gelir. [\[35\]](#)

el-Bey'atan Fi Bey'a

Tirmizi, Nesâî ve Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettikleri bir hadis-i şerife göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) iki satışın bir akitte yapılmasını yasaklamıştır. Ancak fakîMer, hangi sözlerin bu tür akit kapsamına girdiği konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bu görüşlerden bazıları şöyledir:

a) Satıcı, "Bu eşyayı 10 bin liraya peşin, 15 bin liraya da bir senelik veresiye sattım" dese ve alıcı da, bu fiatlardan hangisini tercih ettiğim belirtmeden kabul etse bu işlem caiz ve geçerli olmaz. Eğer alıcı peşin ya da veresiye satışları ayırarak ikisinden birisini kabul ederse o zaman satış akdi caiz olur.

Bu, İmam Mâlik'in ve bir kavlinde İmam Şafî'nin görüşüdür. Burada akdin caiz olmamasının sebebi, fiyat miktarı üzerindeki belirsizlik nedeniyle garer (aldannıa) tehlikesinin bulunmasıdır. Çünkü akdin bitiş zamanı ile peşin ya da veresiye satışın hangisinin kabul edildiği belli değildir.

b) Yeni bir fiyatla başkasına satmak üzere satıcının alıcıya bir malı, şu kadar paraya satması caiz değildir.

Bu görüş de Hanefî, Hanbelî ve Şafî âlimlerinin görüşüdür. Bu tür bir satış akdinin yasak oluş sebebi, her iki satışta da fiyatın belirsiz olmasıdır. Çünkü; eğer akitle ayrı ayrı yapılmış olsaydı taraflar tek akitle anlaşmış oldukları fiatları kabul etmezlerdi.

c) Bir kimsenin, vadeli olarak bir miktar fazlasına satın alacağını beyan ederek, birisinden, peşin alarak kendisine satmasını istemesi ve bu şekil üzere yapılan bir sözleşme de geçerli değildir. Bu İmam Mâlik'in yorumudur. Başka görüşler de vardır. [\[36\]](#)

el-Bey'u Bi'l-Mürâsele

Bu çeşit akitlerde taraflar muamele anında ortada yoktur. Bu durumda ya aralarında yapılan yazışma ya da taraflardan birinin diğerine, icabın şartlarını taşıyan bir elçi göndermesi yoluyla icabın temlik, kabulün de temellük manasına geldiğinin kabul edilmesi gerekir.

Nitekim satış yapan tarafın, bulunmayan diğer tarafa şöyle yazması mümkündür: "Evimi şu paraya sana sattım." veya "Evimi satmak üzere bir elçi gönderiyorum." Bu durumda müşteri icab olarak gönderilen elçiyi ya da mektubu inceledikten sonra bunu kabul ederse akit gerçekleşmiş olur. [\[37\]](#)

Bey'ul-Hâzır Li'l-Bâdî

Sözlükte hâzır (yolcu olmayan, şehir ya da köylerde oturan insan) demektir ki, buna mukim de denir ve bâdî kelimesinin karşıtıdır. Bâdî ise çölde oturan ve göçebe hayatı yaşayan kimsedir.

Hz. Peygamberden rivayet edildiğine göre; "O, hazırın bâdî adına satış yapmasını yasaklamıştır." Çoğu ulemaya göre bunun anlamı şudur: Şehirli köylünün malının satılması, pazarlanması işini üzerine alır. Böylece şehirli satıcı, köylünün komisyoncusu durumuna girer.

Hulvânî bu hususta şöyle der: «Bu, şehirli komisyoncunun köylüyü satıştan uzaklaştırmasıdır. Şehirli köylüye şöyle der: "Sen satma; çünkü bunu ben senden daha iyi bilirim." Bunun üzerine köylü ona güvenir. O da malı satar, fakat pahalandırır. Eğer bu iş köylüye bırakılsa o insanlara daha ucuz satacaktır.

Hidâye sahibi gibi bazı Hanefî âlimleri bu hususta şunları söylemişlerdir: "Bundan maksat, şehirlinin köylüye ait malı satmasıdır. Bu işe aşırı fiyat arzusuyla teşebbüs edilir."

Burada açıklamak gerekir ki, Hanbelüer bedevi kelimesiyle, çölde oturan kimseleri ve ister bedevi ister şehirli ya da köylü olsun o belde ahalisinin dışında şehre dışardan giren herkesi anlamışlardır. [\[38\]](#)

Bey'ul-Hasât

Dört çeşit sözü yasaklayan hadis-İ şerifte geçen hasat sözcüğünün manası üzerinde fıkıhçılar çeşitli yorumlar yapmışlardır.

Hadis-i şerifin yasakladığı dört çeşit söz şunlardır:

a) Ortada elbise gibi muhtelif eşya vardır. Bu ortamda, satıcı müşteriye şöyle der: "Onlar üzerine bir çakıl taşı bırak. Taş hangi eşya üzerine düşerse o mal satılmıştır. Artık bundan sonra görme, düşünme ve muhayyerlik yoktur."

b) Satıcı müşteriye şöyle der: "Durduğum yerden itibaren, atılan bu taşın ulaştığı yere kadar olan bu araziye şu paraya sana sattım."

c) Yine satıcı müşteriye şöyle diyebilir: "Bu taşı ne zaman atarsam bu eşyayı, şu paraya satmak bana vacip ve lazım olsun."

d) Satıcı şöyle de diyebilir: "Bu taşı attığım zaman şu elbise 10 bin liraya satılmış olsun." Burada atmak akdin şartı gibi kabul ediliyor. [\[39\]](#)

Bey'ul-Mer'i Alâ Bey'i Ehîhi

Fıkıhçılara göre bundan maksat, alıcı ile satıcı tam anlaşmak üzereyken üçüncü bir kişinin gelerek, "bunun gibi bir eşyayı sana daha ucuza veririm" veya "bundan daha iyisini ve daha ucuzunu sana satarım" demesi yahut da müşteriye yanındaki eşyaya göre daha çok beğendiği başka bir eşyanın sunulması durumunda önceki anlaşmayı bozarak sonraki eşyayı satın almasıdır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) böyle bir satışı müslümanlara yasaklamıştır. Bu konudaki rivayet şöyledir: "Bazınız, bazınızın satışı üzerine satış yapmasın." [\[40\]](#)

Bu İslâm ilkesi, müslümanlar arasındaki düşmanlık, çekişme, kin ve nefret sebeplerini ortadan kaldırmak için konulmuştur.

Bey'ul-Muvâsafa

Fıkıhçılara göre bu, bir eşyayı, özelliklerini belirterek görmeden satmaktır.

Ayrıca "satıcının yanında olmayan malı, sıfatıyla satması, sonra tekrar kendi namına satın alması ve tekrar vermesi" şeklinde de tarif edilmiştir.

Münteka'da. geçtiğine göre, Ebu Hanife bunu reddetmiştir. Çünkü bu satıcının yanında bir şey olmaması demektir.

Bey'ul-muvâsafa'ya. aynı zamanda bey'ul-murâvaza da denir. Bu da döneklik ve dolandırıcılık demektir. Çünkü bu işlem döneklik ve dolandırıcılıktan uzak değildir.

Firûzabâdî de bey'ul-muvâsafa'yı şöyle tarif etmiştir: "Hakikatte bu, bir kimseye olmayan bir eşyanın özelliklerini anlatmaktır. [\[41\]](#)

Bey'ul-Vefâ

Fıkıh terimi olarak bir malı, satış bedeli geri ödendiğinde iade etmek üzere, bir kimseye şu kadar paraya satmaktır ki satıcı, satış bedeli olarak aldığı parayı müşteriye geri verince, müşteri de satın almış olduğu malı iade eder. Çünkü satış akdi bu şart üzere tahakkuk etmiştir. Bu tür sözleşmeye Mâlikîler bey'us-senaya, Şâfiîler bey'ul-uhde ve Han-belîler de bey'ul-emânet derler. Ayrıca bey'ut-tâa, bey'ul-câ-iz ve bey'ul-muâmele gibi isimler

de verilir. [\[42\]](#)

Bey'ut-Telcie

Sözlükte telde, bir kimseyi bâtını zahirine aykırı olan bir işi yapmaya zorlamaktır. Bey'ut-telcie deymimi de buradan gelmektedir.

Terim olarak fıkıhçılar, " tarafların aslında istemedikleri bir satış sözleşmesini kabul ettiklerini söylemeleri" şeklinde yorumlamışlardır. Tarafların bu sözleşmeyi kabul etmelerinin sebebi bir zâlimin ya da benzeri kimselerin korkusundan emin olmak içindir.

İster zâlim korkusuyla, ister başka bir sebeple olsun tarafların sözleşme üzerinde ittifak ettiklerini açıklamaları iki taraf arasında gerçekten kabul edilmiş bir satış akdi olamaz. Bu durum Hanbelî kitaplarında şu şekilde tarif edilmiştir: "Bir musibetten korunmak amacıyla bir akdin varlığını kabul etmek, gerçek maksada uygun değildir."

Bu satış akdi telde şeklinde isimlendirildi. Çünkü burada bir zorlama ve mecburiyet vardır. Böyle bir durumla karşılaşan kimse zaruret sebebiyle bu işi yapar; bu bir çeşit kendini savunmadır.

Şâfiîler ise bu çeşit sözleşmeye bey'ul-emânet demişlerdir. [\[43\]](#)

Beytü'l-Mâl

(hazine)

Sözlükte, kişi ya da kamuya ait bir malı korumak amacıyla hazırlanan mekana denir. "Geceleme yeri" anlamına gelen "beyt" kelimesinden alınmıştır.

Râgıb'm dediğine göre; beyt kelimesi, aslında insanın geceleyin sığınacağı yer demektir. Sonraları ise "mesken" yerine beyt kelimesi kullanılır hale gelmiştir. Ayrıca dilde, her şeyin bir mekanı yani evi olduğundan söz edilir.

Terim anlamına gelince, beytü mâli'l-müslimin ve beytü mâlillah deyimleri, Asr-ı Saadet'te fey ve humus gibi İslâm devletine ait kamu mal ve gelirlerini, gereken yerlere sarf edilinceye kadar korumak amacıyla yapılan bina ya da aynı maksat için hazırlanan fiziki mekanlar için kullanılırdı. Sonraları yine bu anlamları kapsamak üzere beytülmâl şeklinde kısaltılarak kullanıldı ve bunanla yetinildi.

Son zamanlarda beytülmâl kavramının anlamı çok genişledi. Hatta arazi, eşya ve para gibi müslümanların bütün mallarını içine alan bir cihet yani kurum olarak yorumlandı. Böylece beytülmâl, temsilcileri kanalıyla, normal insan gibi hareket edebilen itibari bir şahsiyet kazandı ve leh ve

aleyhine haklar doğuran, alacaklarına karşı dava açabilen, borçlarından dolayı da dava edilebilen malî bir sorumluluğa sahip oldu. [\[44\]](#)

C

Câiha

(tabii âfet)

Sözlükte, âfet ve insanın malına gelen musibet manasmdadır. Ezherî'nin dediğine göre, bu kelimenin çoğulu cevâih şeklinde olup, aşırı sıcak, soğuk, fırtına ve iri taneli dolu gibi, meyvelere isabet eden, onlara zarar veren ya da dallarından düşüren tabii âfetler manasında kullanılır.

Terim olarak bu kelimeyle kastedilen, bilinse bile kurtulmak mümkün olmayan afetlerdir. Bu afetler ister insanın kendi eliyle olsun, isterse soğuk, sıcak, kar, yağmur ve çekirge gibi onun dışındaki sebeplerle meydana gelsin hepsine aynı isim verilir.

Bu görüşe Hanbelîler karşı çıkarak şu görüşü ileri sürmüşlerdir: "Bu deyim, insan rolü olmayan âfetler için kullanılır. İnsanın fiilleri sebebiyle meydana gelen (âfetler) câiha denmez." Şafiî de buna benzer bir görüş belirterek şöyle demiştir: "Her çeşit câiha insanın bir suçu olmadan, semavî bir hareket olarak, bütün meyveleri ya da bir kısmını yok eden âfettir.

Nevefnin bu konudaki görüşü ise şu şekildedir: «Hadiste "âfetin durumuna göre emretti" ifadesi geçmektedir.

Bunun manası âfet sebebiyle telef olan meyveye karşılık fiyatın düşürülmesi demektir.»

Feyyûmî ise bu hadis-i şerifi "zekatı âfete göre emretti" şeklinde yorumlamıştır. Yani semavî âfetle telef olan meyvenin kalan kısmından zekat

alınmaz. [\[45\]](#)

Câliyet

(cizye mükellefi/cizye tahsildarı)

Sözlükte kelimenin asıl anlamı, vatanlarından çıkan ya da çıkarılan bir grup insan demektir. Hz. Ömer tarafından, Arap yarımadasından çıkarılan ehl-i zimmetten bir grup bunlardandır. Daha sonra bu grup, kendilerinden cizye alınan bir topluluk olarak muamele görmüştür.

Daha sonraları, vatanlarından çıkarılmasalar bile, ülkenin her yerinde bulunan ve cizye ödemesi gereken mecu-si ve ehl-i kitaptan herkese bu isim verildi. Ayrıca fukaha her çeşit cizye için de bu İsmi kullanmıştır. Bu konuda onların cizye toplamakla görevlendirilen kimse hakkında kullandığı

şu söz meşhurdur: "Üstu'mile fûlanün ale'l-câliye (Falan kişi cizye toplamak üzere tayin edildi.)" [\[46\]](#)

Câmikiyye

(vakıf personel maaşı)

Türkçe bir kelime olup, vakıf memurlarına verilen maaş, ücret ve benzeri ödemeler manasında kullanılmıştır. Meselâ, atâ (maaş) gibi. Ancak atâ senelik olarak verilirken, câmikiyye aylık olarak ödenir.

İbn Nüceym'in dediğine göre: "Vakıflarda câmikiyye ücret, ihsan, bağış, sadaka ve benzeri isimlerle Ödenir. Bunlardan her biri için uygun ödeme biçimi vardır. Yine bunların hepsi ücret benzeri Ödemeler kabul edilir. Eğer bunlar sadaka olarak kabul edilseydi, zenginlerin alması helal olmazdı."

İhsan, bağış benzeri ödemelerde, eğer memur sene içinde ölür ya da azledilirse ve bundan önce de câmikiyyenin tamamını almış olursa, senenin kalan kısmına ait olan hisseyi geri Ödememez. Çünkü bağış teslim alınmış olmakla mülkiyet kazanır. Eğer ödenen şey, ücret benzeri bir ödeme olsaydı kalan kısmın geri verilmesi gerekirdi.

Vakfın aslım oluşturduğu için bu Ödemeler sadaka olarak da kabul edilebilir. Bu mallardan doğrudan almak, zenginler için sahih olmaz. Çünkü, vakfın başlangıcı mutlaka sadaka olarak verilen mallara dayanır. Zira "ebediy-yen vakfedilmiştir" sözü vakfın sıhhati için şarttır.

Bu fıkıh deyişi, son dönem Hanefî uleması tarafından ve Osmanlılar döneminde kullanılmıştır. [\[47\]](#)

Cehalet

(bilgisizlik)

Sözlükte bilginin zıddı bir anlam ifade eder. Câhil, kendisini bilgisiz bırakan, yahut da bir şeye olduğunun ve görüldüğünün aksine inanan kimsedir.

Deyim olarak fıkıhçılar cehalet sözcüğünü, satılan eşya, müşteri, kiraya verilen mal ve fiyat gibi insanın dışında meydana gelen bilgisizlik için; cehl kelimesini ise, çoğu kere, insanın inançları, söz ve fiilleri için kullanmışlardır. Yine onlar, cehalet ile gurur deyimleri arasında bazı farklar saymışlardır. Mâlikî mezhebinden el-Karâfi'nin dediğine göre gurur, elde edilip edilemeyeceği bilinmeyen şeydir: Havadaki kuş, denizdeki balık gibi. Ancak elde edileceği bilinir, fakat eşyanın sıfatları bilinmezse o zaman bu şey meçhul diye isimlendirilir: Örtünün altındaki eşyanın satılması gibi. Bu kesinlikle elde edilecektir, fakat ne olduğu bilinmiyor. İbn Teymiye de cehaleti gurur çeşitlerinden bir çeşit olarak zikretmiş ve her cehaletin bir gurur olduğunu, fakat her gururun cehalet olmadığını belirtmiştir. [\[48\]](#)

Celeb

(ticari eşya)

Sözlükte celeb, meclûb manasında kullanılır; o da, bir bölgeden öbür bölgeye götürülen şey demektir.

Deyim olarak fıkıhçılar bunu, ticaret eşyası ve bir beldeden öbür beldeye, ticaret için götürülen erzak için kullanmışlardır.

Telakki'l-celeb deyimine gelince; bundan maksat bazı ticaret malları ile çeşitli erzakı satmak için getiren kimseleri, çarşıya ulaştırmadan önce karşılamak demektir. Bu deyim sadece Hanefilerce kullanılmış olup, Şafîî ve Hanbelîler bu konuda telakki'r-rukban ifadesini kullanmışlardır.

Mâlikîlerde ise telakki's-sila deyişi yaygındır. [\[49\]](#)

Ci'âle

(ücret)

Sözlükte cu'l köküne dayanır. Bu ise insanın ameline karşılık olarak takdir olunan şey demektir. Bu anlamıyla ecir (ücret) ve sevap (mükâfat) deyimlerinden daha geniş kapsamlıdır.

Terim olarak, belirli bulunan veya belirlenmesi kolay olan belirsiz bir işe karşılık olarak Ödenmesi gereken bedel anlamına gelir. Bunun şekli, bir kişinin (işverenin) bir başka kişiye (işçiye) belirli bir ücreti tayin ve takdir etmesi biçiminde oluşur ve belirli ya da belirsiz bir zamanda işveren adına çalışması gerektiği için bu ücreti önceden vermez. Burada sözkonusu olan, işverenin menfaatidir. Eğer iş tamamlanırsa kararlaştırılan ücret

işçiye ödenir İş tamamlanmazsa hiçbir şey ödenmez. Zira iş tamamlanana kadar o işin işverene hiçbir faydası yoktur. [\[50\]](#)

Cıbye

(tahsil)

Sözlükte ve terim olarak, toplamak ve tahsil etmek anlamlarına gelir. Meselâ "cebeytü'l-mâl ve'z-zekât ve'l-harâc, ci-bâyeten" denilir ki burada toplamak manasına kullanılmıştır.

el-Câbî kelimesi de haraç toplayan kimseye denir. Develer için su toplayan kişiye de bu isim verilir. [\[51\]](#)

Cizye

(baş vergisi)

Sözlükte, ceza ve mücâzat köklerinden türemiş bir kelime olarak geçmektedir.

Terim olarak bu kelimeyi İbn Enbârî şöyle açıklamıştır: "Bu, ehl-i zimmet üzerine konan bir vergidir. Gerçek anlamı üzerinde fukaha ayrılığa düşmüştür. Şafîî ve Hanbelîlere göre, ehl-i zimmetin dâru'l-İslâm'da oturmaları karşılığında veya onların canlarını, nesillerini ve mallarını korumak amacıyla veyahut da müslümanların onlarla savaşmaması için alman belirli bir miktar maldır. Onların güvenlikleri, canları, çoluk

çocukları ve malarının korunması karşılığı olduğu veya dâru'l-İslâm'da oturmalarını sağladığı için bu şekilde isimlendirilmiştir. Mâliki ve Hanefiler de kelimeyi daha geniş anlamda ele alarak maksatlarını şu şekilde açıklamışlardır: Cizye, ehl-i zimmetten alınan her şeydir. Bu, ister galibiyet ve savaşız fetih sebebiyle olsun, isterse karşılıklı rıza ile yapılan zimmet sözleşmesinden doğmuş olsun, hepsine aynı isim verilir. Sonuç olarak, fıkıhçıların cizye adını, hem ehl-i zimmetten alınan vergi veya mal, hem de onlarla yapılan sözleşme için kullandıkları söylenebiler. [\[52\]](#)

Cu'l

(ücret)

Sözlükte, bir kimsenin yaptığı iş mukabilinde almış olduğu ücret anlamına gelir. Mücahidlere, savaşta kullanmak üzere verilen malzemeye de bu isim verilir. Böylece bu deyim iki şekilde yorumlanmıştır. Çünkü o verilen şey demektir. Deyim olarak sözlük anlamıyla aynıdır. [\[53\]](#)

Cuhûd

(inkâr)

Sözlükte cuhûd ve cahd, "bildiği halde bir şeyi inkâr etmek" demektir. Râgıb'ın dediğine göre cuhûd, "kalben varlığı sabit olan bir şeyi inkar etmek; kalben varlığı inkar edilen bir şeyi kabul etmek" şeklinde yorumlanır.

Cürcânî ise bu deyim için şöyle izah etmiştir: "Bu kelimenin anlamı, bir fiilin, geçmişini olumsuz yapmak için lem olumsuzluk edatıyla cezimlendiğinde kazandığı anlamdır ki, o da, mazide işin terkedildiğini haber vermektir. Ancak cuhûd ile nefy arasında anlam bakımından fark vardır. Şöyle ki; nefy, isbat ve icab kelimelerinin mukabili, yani karşıtıdır. İnkarcı eğer söylediğinde doğru ise bunun adı nefy olur, cahd değildir. Eğer inkarcının söylediği yalan ise bu takdirde o söz hem nefy hem de cahd olarak isimlendirilir. Çünkü, her cahd aynı zamanda nefy'dir. Fakat her nefy, cahd değildir."

Bu konuda Ibn Kayyim'in yorumu da şu şekildedir: "Cahd, kalb ve lisan ile kabul ve itiraftan sonra meydana gelir. Bu sebeple cahd lafzını hukuki davalar ile benzeri yerlerde mutlak inkar anlamında kullanmak doğru değildir. Çünkü inkarcı bazan haklı olabilir ve o zaman câhid olarak isimlendirilmez. [\[54\]](#)

Cübâr

(heder)

Sözlükte ve deyim olarak anlamı heder (boşa giden şey) demektir. Fıkıhçılar, insana ait bir işi ya da başka bir şeyi cübâr olarak değerlendirdiklerinde bu iş yüzünden telef olan şeyi kastederler ki, o da heder'dir. Heder (telef) olan mal sebebiyle de herhangi bir kimseye, kısas, diyet, bedel "e benzeri herhangi bir tazminat yoktur.

Fıkıh kitaplarında kural olarak "cinâyetü'l-ucemâ cübâr (hayvanatın kendiliğinden olarak cinayet ve mazarratı hederdir)" sözü yaygın olarak geçmektedir. Yani hayvanın kendi kendine telef ettiği maldan dolayı hayvan sahibinin tazminat ödemesi gerekmez. Hayvan mal ya da can telefine sebep olsa, eğer bu olay, hayvan sahibinin dikkatsizliğinden ve kusurundan kaynaklanmıyorsa yine tazminat ödenmesi gerekmez. [\[55\]](#)

Cüzâf

(götürü)

Sözlükte bu kelime cüzâf, cizâfve cezâf olarak üç şekilde de okunabilir. Ancak cizâf şekli daha çok yaygındır. Anlamı, kıymeti ve miktarı ayrıntılı olarak bilinmeyen bir şeyi satmak şeklinde açıklanır. Yani tahminen, tartmadan, ölçüp biçmeden, saymadan ve herhangi bir takdir yapmadan götürü olarak yapılan satış işlemidir. Mücâzefe (götürü pazarlık) bu türden olup bir çeşit kolaylık yoludur.

Ayrıca cüzâf deyiminin asü anlamının "bir şeyi bilmemek" olduğu da söylenmiştir. Kelime aslen Farsça olup sonradan Arapça'ya geçmiştir. [\[56\]](#)

D

Dahl

(gelir)

Sözlükte insanın ticaret ya da akarlarından elde ettiği gelir anlamına gelir.

Terim olarak sözlükte kullanıldığı anlamda yorumlanır. Bazı fıkıhçılar da "maldan elde edilen gelir" şeklinde tarif etmişlerdir. Hare bu kelimenin mukabili olarak kullanılır. Meselâ, bir kimsenin kazandığı harcamalarından fazla olduğu zaman "filanın geliri giderinden fazladır" denilir. [\[57\]](#)

Damân

(tazminat)

Sözlükte bir şeyi başka bir şeyin içine koymak anlamına gelir. Meselâ, bir şey onu içine alan başka bir şeyin içine konulduğu zaman bu fiil

kullanılır. Sonraları bu kelime iltizâm (yükümlülük bağlayıcılık) anlamında yorumlanmıştır. Çünkü dâminin (-kefil, borçlu) zimmeti, ödenmesi gereken bütün yükümlülükleri içine alır.

Deyim olarak fıkıhçılar bu kelimeyi üç anlamda kullanmışlardır:

1- Şafîî, Mâlikî ve Hanbelî âlimlerine göre bu deyim kefalet anlamına gelir. Çünkü kefalet, kefil olanın, kefil olduğu kimsenin zimmetindeki gerekli yükümlülükleri kendi zimmetine eklemesidir.

2- Hanefiler ise daman deyimini, "başkasına verilen zarardan doğan malî yükümlülükler (tazminat)" biçiminde tarif etmişlerdir. Başka bir deyişle daman zarar gören mal mîslî ise mislini, kıyemî ise kıymetini vermektir.

3-Ulemanın çoğunluğu da daman deyimini "eşyanın zarar görme tehlikesine katlanmak" şeklinde yorumlamışlardır. [58]

Bu yorum, "el-harac bi'd-damân (gelir riske bağlıdır/karşılığdır)" kuralında kastedilen inanadır.

Damânü'd-Derek

(geri ödemeye kefalet)

Deyim olarak bir başka hak sahibi çıktığında müşterinin parasını geri Ödemeye kefil olmaktır. "Bu malda sana gelecek herhangi bir zarar ve ziyan konusunda ben kefilim" şeklindeki ifade bu çeşit kefalet Örnektir. Bu İşlemin derek şeklinde isimlendirilme sinin sebebi, hak sahibinin malına gelen bir zarardan dolayı cezai yükümlülük getirmesinden dolayıdır.

Bazı fıkıhçılar damana'd-derek ifadesinin, damânü'l-is-tihkâk ifadesiyle örtüşen (aynı) manayı taşıdığı görüşündedirler. Çünkü damânü'l-istihkak, hak sahibinin ortaya çıkması anında paranın geri ödenmesine kefil olmaktır.

Bazıları da damânü'd-derek'i damânü'l-uhde'rdn bir çeşidi kabul ederek, "damânü'd-derek, damânü'l-uhde'nin aynısıdır" demişlerdir. [59]

Damânü'l-Akd

(akdi tazminat)

Deyim olarak bu ifadeyi yalnızca Şafîî âlimleri kullanmışlardır. Bunlar tazminatı gereken malları, tazminat olarak ödenmesi gereken bedel açısından iki kısma ayırmışlardır. Birincisi damânü'l-akd ikincisi de damânü'l-yed'dir.

Zerkeşî'ye göre damânü'l-akd, yalnızca muaveza akdine dayalı olarak belirli bir bedeli tazmin etmektir. Satılan eşya veya bunun teslim alınmadan önceki belirlenmiş değeri gibi. Yine belirli bir sermayedeki selem ve icare akdi ile belirlenen ücret de böyledir.

Şâfililer damânü'l-akd'e şu örneği verirler: "Hanım teslim almadan önce kocanın elinde kaybolan mihrin tazmin edilmesi gerekir. (Bu görüş İmam Şafîî'nin yeni ve yaygın olan görüşüdür). Çünkü hanım bu mala muaveza akdi ile sahip olmuştur. Bu satıldığı halde halen satanın elinde bulunan mala benzer. Mihr akdi feshedilince mülkiyetin, malın telefinden önce tekrar kocaya dönmesine hükmedilir.

Şirâzî'nin belirttiğine göre böyle bir durumda mihr-i misil yoluna gidilir. Çünkü bu belirli bir bedel olup teslim alınmazdan önce telef olmuştur. Bu takdirde eşyanın aslına dönmek sakıncalı olur ve onun bedeline dönmek gerekir.

Nitekim birisi bir köle için elbise alsın, köle de onu taşı-sa, fakat teslim almasın ve onun yanındayken telef olsa köle bu elbisenin aslını değil kıymetini ödemesi gerekir.

Damânü'l-akd ile damânü'l-yed arasındaki farka gelince, Suyûtî'nin belirttiğine göre damânü'l-akd'in konusu ve dayanağı tarafların üzerinde anlaşmış şey veya bedeldir. Ama damânü'l-yed'in dayanağı misil veya kıymettir.

Suyûtî'nin de dediği gibi damânü'l-akd ile damânü'l-yed arasındaki fark şudur: "Damânü'l-akd'de konu ve dayanak tarafların üzerinde anlaşmış mal veya onun bedelidir, damânü'l-yed'de ise dayanak ve üzerinde durulacak konu eşyanın kendisi değil, misli ya da kıymetidir. [60]

Damânü'l-Uhde

(ödeme sorumluluğu)

Deyim olarak Ezherî bunu kefaletü'l-uhde şeklinde anlamış ve şöyle tarif etmiştir: «Saticının taahhüt ederek yanında bıraktığı eşyada ortaya çıkan ayıbı tazmin etmektir.

Ya da eşyanın hak sahibi olduğunu iddia eden biri çıkar ve bu konuda kesin delil getirirse, eşya, sahibine teslim edilir ve müşteri verdiği parayı geri almak üzere satıcıya başvurur. Bu işlem esnasında müşteri "satın aldığım eşyalarda filan kişiyi kefil aldım" gibi ifadeleri kullanır. Bunun anlamı, "eşyanın ayıplı olduğu anlaşılır veya başka bir hak sahibi ortaya çıkarsa eşyanın ödenmesi için onu kefil aldım" demektir.»

Bu deyim Hanbelî âlimleri ile bazı Şafîî fukahası tarafından kullanılmıştır. Bunların dışındaki fıkıhçılar bunu çok az kullanmışlardır. İbn Kudâme, "damânü'l-uhde, bazen satıcıdan müşteriye, bazen de müşteriden satıcıya ödeme şeklinde olur" demiştir. Müşterinin satıcıya ödemesi, eşyayı teslim almadan önce satış işleminde söz konusu olan gerekli parayı vermesidir. Eğer eşya ayıplı olur ya da bir hak sahibi çıkarsa müşteri bununla derhal satıcıya döner. Saticının müşteriye ödemesi ise eşyanın başka bir hak sahibi ortaya çıktığında, ayıplı olduğu anlaşıldığında yahut da işe rüşvet karışmışsa satılan malın parasını geri iade etmesidir.

Damânü'l-uhde eşyanın kıymetinin tamamının ödenmesi ya da taraflardan birinin diğerine bir kısmını ödemesi şeklinde iki yerde ortaya çıkar.

Uhdenin aslı, satış sözleşmesinin ve ödenecek fiyatın yazıldığı yazıdır. Ancak bununla tazmin edilecek fiyat ifade edilir.

Damânü'l-uhde işleminde şu lafızlar kullanılır:

"Eşyanın aslına, kıymetine ve ona gelecek zarara kefil oldum.

Bu eşyanın sana tertemiz ulaşmasına kefilim. Eğer bir hak sahibi çıkarsa fiyatım sana öderim. [61]

Damânu'l-Halâs

(teslime kefalet)

Deyim olarak satılan malın hiçbir hak sahibinin bulunmadığına ve müşteriye kesin olarak teslimine kefil olmaktır.

İmam Ebu Hanife damânu'l-halâs deyimini bu şekilde yorumlayarak batıl ve yanlış olduğunu söylemiştir. Çünkü bu "yerine getirilmesi imkânı olmayan bir şeye kefil olmak" demektir.

Hanbeliler de benzer görüşe sahiptirler. Çünkü satılan malın başka bir hak sahibi ortaya çıktığında ya da kölenin hür olduğu anlaşıldığında serbestlik ve teslimi sağlamak mümkün değildir.

İmam Ahmed'e bir adamın köle veya cariye sattığı, sonra da bunun müşteriye temiz ve kesin teslimine kefil olduğu soruldu. O da "Eğer kölenin hür olduğu ortaya çıkarsa buna nasıl muktedir olacak?" diye cevap verdi.

Ancak satıcı malın teslimi veya paranın geri verilmesine kefil olsa bu doğru olur. Çünkü bu durumda yerine getirilebilecek bir işe kefil olunmuştur.

Bu da eğer hak sahibi uygun görürse malın teslimi, uygun görmezse paranın geri verilmesidir. [\[62\]](#)

Damânu'l-İstihkâk

(geri ödemeye kefalet)

Deyim olarak kefalet anlamına gelir ve "bir hak sahibi çıktığı takdirde malın değerini müşteriye geri vermeye kefil olmak" şeklinde yorumlanır. Bir başka deyişle "hak sahibinin ortaya çıkmasına bağlı, olarak malın değerinin müşteriye geri ödenmesine kefil olmak" demektir. Çoğu fıkıhçılara göre bu damânu'd-derek'le aynıdır. Diğerleri de da-mânu'l-istihkâk'ı damânu'd-derek'in bir çeşidi olarak kabul etmişlerdir. Çünkü damânu'd-derek,

istihkak ile birlikte ayıb'ı da içine alır. [\[63\]](#)

Damânu'l-Yed

(zararın tazmini)

Damânu'l-yed deyimini Şâfiîlerin taksiminde damânu'l-uhde'nin ikinci bölümünü oluşturur. Çünkü onlar tazminat kefalet sebebiyle bedeli Ödenmesi vacip olan "mazmun" malları, damânu'l-uhde ve damânu'l-yed şeklinde ikiye ayırmışlardır. Şâfiîlerin dışındaki âlimlerce bu deyim bilinmez. Bunlara göre de daman "bir şeyi misli ya da kıymeti ile ödemektir". Bu yorumlarına gaspedilen, ödünç verilen ve yanlış yolla satılan malları örnek olarak vermişlerdir.

Zerkeşî Kavâid'inde "Bize göre damânu'l-yed mâlikin elinden giden malların karşılığıdır. Ancak mülkiyeti devam eder. Kaybolan, mâlikin gücü ve tasarruftur. O halde daman sadece kaybolan eşyaların karşılığıdır" demiştir.

Şâfiîlerce kabul edilen damânu'l-yed kavramı, diğer fi-kıhçıların kabul ettiği damânu'l-ıtlâf'm aynıdır. Hamevî'nin el-Eşbah ve'n-Nezâir isimli kitabında belirtildiğine göre "daman, kaybolan malın misli ise mislini, kıyemî ise kıymetini vermek"ten ibarettir. Bu tarif Mecelle'nin 416. maddesinde aynen kural haline getirilmiştir.

Şu kadar var ki, Zerkeşî ve Suyûtî kendi mezheplerine göre damânu'l-yed ile damânu'l-ıtlâf arasında fark olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle can ve mal telefonun tazminatı konularında damânu'l-ıtlâf ile damânu'l-yed deyimlerini birbirinden ayrı yorumlamışlardır. Şöyle ki: damânu'l-ıtlâf'ta hüküm doğrudan doğruya mübaşir (fail) ile ilgili olup mutesebbib (sebeb olan) ile alakalı değildir, damânu'l-yed'&e ise hüküm her ikisi ile de ilgilidir.

Çünkü ikisinden biriyle ilgili hüküm diğerini de içine alır. [\[64\]](#)

Damânu's-Sûk

(tüccara kefalet)

Deyim olarak bir kimsenin tüccarın borcuna ve almış olduğu mazmun mallara kefil olmasıdır.

İbn Teymiye, bunu "Bir kimsenin, tüccarın insanlara ödeyeceği borçlara kefil olması" biçiminde tarif etmiştir.

Bu deyim sadece Hanbelî âlimleri tarafından kullanılmıştır. Hanbelî MeceZfe'sinin 1093. maddesinde bu konu şu şekilde açıklanmıştır:

"Damânu's-sûk, tacirin lüzumlu ödemeleri, tüccarlara yüklenen bazı yükümlülükler ve alınmış olan mazmun mallar için yapılırsa sahih olur. [\[65\]](#)

Darar

(zarar)

Sözlükte dârr ve darar, eziyet ve sıkıntı anlamlarına gelir. Meselâ bir kimse diğerine karşı kötü bir şey yaptığı zaman "darrahû" denilir.

Deyim olarak darar kelimesi, bir kimseyi kesin olarak kötülük ve zarara uğratmak demektir. Kötülük ve zararın malda, haklarda ve şahıslarda olması arasında fark yoktur.

"Lâ davara ve la dirâr" hadisinde geçen darar ve dirâr arasında anlam bakımından fark vardır. Şöyle ki: darar yapılan ilk kötülüğe denir. Dirâr ise kötülüğe karşı misilleme olarak yapılan eylemdir. Çünkü dirâr kelimesi fi'âl vezninde kıyası mastardır ve müşareket (işteşlik) bildirir.

Ta'zir, kısas ve hadler gibi şeriâtın izin verdiği konularda dara/m, yasak olmayışı ve dirâr yasağının da sadece malî haklarda söz konusu olacağı hususlarında fukaha arasında ihtilaf yoktur. Çünkü malî haklarda yapılan dirâr, darar'ı içine alacak biçimde geniş kapsamlıdır ve telafisi de mümkün değildir. Meselâ birisi senin malını telef etse, misilleme olarak o kimsenin malını telef etmeye hüküm vermek caiz değildir. Ancak onun aleyhine ödeme yükümlülüğü getirilir ve buna zorlanır. Böylece ziyan o kişiye intikal etmiş olur.

Can ve bedene karşı yapılan cinayetler için şeriatın koyduğu kısasta durum böyle değildir. Yani kim öldürürse öldürülür, kim keserse kesilir. Çünkü bu cinayetler ancak kendi cinsinden bir ceza ile ödenebilir. Böylece cânî sonuç olarak kendi canına kastettiğini anlar. [\[66\]](#)

Darîbe

(vergi)

Sözlükte ve deyim olarak konulmuş vergi demektir. Yani değeri belirlenmiş ve varlığı kesinleşmiş vergidir.

Nevevî darbü'l-cizye ifadesini cizyenin varlığının ve değerinin kesinleşip belirlenmesi şeklinde açıklamıştır, işte darîbe kelimesi, bu alman malın ismidir, çoğulu da darâib şeklinde gelir.

Bu konuda Münâvî, haraç kelimesinin çoğunlukla arazi vergileri için kullanıldığını belirtmiş, Havârizmî de meks deyimini "kontrol noktalarında tüccardan alman vergi" şeklinde tarif etmiştir.

Darîbe deyimini fıkıh dilinde çok az kullanılmıştır. Bunun yerine eş anlam ifade eden kulef sultâniyye, nevâib, vazâif, harâc, öşür, meğârim ve mukûs gibi ifadeler kullanılmıştır. Bütün bu kelimelerin ifade ettiği anlam, devletin sosyal, iktisadi ve siyasi hayattaki görevlerini yapabilmesi ve gerekli harcamalarda bulunabilmesi için şahıslar üzerine ödenmek üzere koyduğu belirli bir miktar maldır. Ancak ödenen vergi karşılıksız olup ödeyene aynen dönmeyebilir. [\[67\]](#)

ed-Day'a

(taşınmaz mal)

Sözlükte menkul malların dışındaki akar ve gayrimenkul mallara denir. Çoğulu "diyâ" şeklinde gelir.

Ayrıca bu kelime meslek ve san'at anlamına da gelir. Meselâ "her adamın bir mesleği ve sanatı vardır" denilir.

Fıkıhçılar bu kelimeyi sözlük manasıyla kullanırlar. Ayrıca bazen de onu küçük çocuklar ve kendi kendilerini idare edemeyen müzmin hastalar için kullanırlar. [\[68\]](#)

Dımar

(belgesiz mal)

Sözlükte bu kelimenin "idmar" kökünden türetildiği ve kaybolma, gizlilik gibi anlamlara geldiği belirtilmektedir.

Deyim olarak fıkıh dilinde kullanılan mâl-i dımar ifadesi, sahibi tarafından değerlendirme ve faydalanma imkanı kalmamış olan mal demektir. Çünkü sahibinin malı üzerindeki hakimiyeti kaybolmuş ve onun kendine döneceğinden de ümidi kesilmiştir.

Sonuç olarak fıkıhçılar bu deyim "malın aslını tekrar elde ederek faydalanma imkânı kalmayan mal" olarak tarif etmişler ve aşağıdaki misalleri vermişlerdir:

- 1- Gasbedilen bir mal, gasbedildiğini belirten bir delil getirilemediği için gasbedenden sahibi tarafından geri alınamayan mal.
- 2- Bir kimsenin yanma, haberi olmadan emanet olarak bırakılan mal, eğer sahibi tarafından unutulup seneler sonra hatırlansa bu mal mâl-i dımar hükmüne girer.
- 3- Alacaklı bir delil getiremediği sürece borçlu tarafından açıktan açığa inkar edilen borç, seneler sonra bir topluluk huzurunda borçlunun borcunu ikrarı suretiyle bir delil getirme imkânı ortaya çıksa bile mâl-i dımar hükmündedir.

Sahibine dönmesi ümidi olmayan dönemde, bu nitelikteki mal, dımar olarak isimlendirilir. [\[69\]](#)

Dehâkîn

(mal sahibi)

Dihkân kelimesinin çoğuludur ve Farsça asıllı bir kelimedir. Köy muhtarı, tüccar veya mal ve akar sahipleri için kullanılır. Meselâ "dehkane'r-racül" denilir ki, "adamın malı çoğaldı" demektir. [\[70\]](#)

Deyn

(borç)

Sözlükte borç alıp vermek anlamına gelir. Tedayün ve mü-dâyene tabirleri de aynı kökten türemiş kelimelerdir. Bu işleme, iki taraftan birisi borç verdiği, diğeri de onu yüklediği için deyn ismi verilmiştir.

Terim olarak fıkıhçılar bu kelimeyi dar ve geniş anlamıyla iki şekilde kullanmışlardır.

Geniş anlamı: Fukaha bununla, sebebi ne olursa olsun bir kimsenin zimmetinde (borcunda) genel olarak sabit olan ve ödenmesi gereken her türlü mal borcu ile namaz, oruç, hac ve nezir gibi hukuk-u mahzayı (Allah rızası için yapılan karşılıksız fiilleri) kastederler.

Dar anlamı: Mallarla ilgili işlemlerde sözkonusu olup, bu meselenin hakikatinin ne olduğu konusunda fıkıhçılar iki görüş beyan etmişlerdir. Hanefilere göre bu, zimmette sabit olan bedel, telef ve karz (borç) ile ilgili mali borçlardır. Bu durumda sayılan üç meselenin dışındaki zekat, diyet ve erş gibi ödemeler tarifi dışına çıkarılmıştır. Şafîî, Mâlikî ve Hanbelilere göre ise varlığını gerekli kılan bir sebep dolayısıyla zimmette (kişide) sabit olan her çeşit malî borçtur. Bu tarife göre de, zimmette sabit olan ödenmesi gerekli malî borç, hem ayn ile ilgili sabit olan maîf ve

menfaat karşılığı borçlar, hem de zekat gibi karşılıksız, sadece Allah hakkı olması sebebiyle gerçekleşen borç ve yükümlülükler dahil edilmektedir. [71]

ed-Deynü'z-Zaîf

(şüpheli)

Deyim olarak, mihir, vasiyet ve boşanma ücreti gibi mal bedeli olmayan alacak şeklinde tarif edilmiştir. [72]

Deynü'l-'Abd

Deyim olarak alacaklısı mutlaka insan olan her borç bu kavram içinde tarif edilmiştir. Satılan malın bedeli, evin kirası ya da ücreti, karz borcunun karşılığı, telef edilen malın değeri ve cinayetin diyeti gibi.

Ayrıca bu tür borçlarda alacaklı, borcunu ödeyebilir ve ödenmemesi ya da savsaklanması halinde şerh cezalarla borcunu ödemeye zorlanması için mahkemeye başvurabilir.

Fıkıhçılar deyn'i alacaklı açısından deynullah ve deyn-nü'l-'abd şeklinde iki kısma ayırmışlardır. [73]

Deynullah

(Allah'a karşı borç, kamu yükümlülüğü)

Deyim olarak, insanlarla ilgili olmayan ve birbirlerine karşı alacak konusu yapılamayan konular için kullanılır ve iki kısımdır.

Birincisi, ibadetler gibi insanı Allah'a yaklaştıran ve yükümlüye dünyevî bir menfaat sağlamayan iş ve eylemlerdir.

Meselâ fitır sadakası, oruç fitresi, nezir borcu ve keffa-retler gibi. Bunların hepsi ibadettir ve müslüman, Allah'a bağlılığı ve O'na yaklaşmak için bunları yapar.

ikincisi, devletin kamu menfaatlerini yerine getirebilmesi, toplumun yükünü kaldırabilmesi ve kendini kuvvetlendirmesi için konulan hak ve yükümlülüklerdir. Bunlar çoğu kere yükümlünün dünyevî menfaatlerine karşılık olarak konulur ve yardım ya da vergi gibi isimlerle anılır. Meselâ görevlilerin arazi üzerine koyduğu öşür, haraç, ganimetlerin beşte biri, müslümanların savaşmadan aldıkları ganimetlerden devlete ödeyecekleri miktar ve hazinenin aciz kalıp da yapamadığı bazı kamu faaliyetlerini yapmak için gücü yeten müslümanlar üzerine devlet başkanının koyduğu vergiler gibi.

Deynullah ayırımının ikinci kısmını deynü'l-'abd oluşturur. [74]

ed-Deynü Gayru'l-Müşterek

Terim olarak bir kimsenin zimmetinde birbirinden farklı sebeplerle sabit olan borçlar demektir. Meselâ iki kişi değişik sürelerle bir kimseye para verseler veya ortak bir malı bir müşteriye satsalar da her biri satış anında alacağını ve zamanın tayin etmiş olsa bu durumda müşterinin borcu deyn-i gayr-i müşterek yani müstakil borç hükmüne girer.

Hanefilere göre deyn-i müşterek ile deyn-i müstakil arasındaki en önemli fark eğer deyn, gayr-i müşterek yani müstakil ise alacaklı, borcunun zamanında ödenmesini isteyebilir ve aldığı miktarı borçtan mahsub edilir. Özellikle diğer alacaklılardan hiçbiri buna ortak olamaz.

Fakat deyn, deyn-i müşterek olursa, ortaklardan her biri kendi alacağı miktarı isteyebilir. Fakat aldığı kendi hesabına alamaz ve diğer ortaklarla paylaşması gerekir. Çünkü bunda, alacaklılardan her birinin borçtaki hissesi oranında alacak hakkı vardır. [75]

ed-Deynü'l-Hâll

(vâdesi gelmiş borç)

Deyim olarak, alacaklının istediği anda ödenmesi gereken borçtur ve hemen ödenmesini istemek caizdir. Anlaşmazlık halinde mahkemeye müracaat edilir. Bu, deyn-i müeccelin tam tersidir.

Bazı borçların dinen hemen Ödenmesi gerekir ve ertelenmesi doğru değildir. Eğer tehir edilirse akit bozulmuş olur. Nitekim sarf akidinde tarafların bedellerinin peşin olarak ödenmesi ve selem akidindeki sermayenin hemen teslim edilmesinde olduğu gibi. Hanefî, Şafî ve Mâlikîlere göre mudarabe sermayesinin hemen ödenmesi de böyledir. Şafî ve Mâlikîlere göre de, icâre-i zimmette ücretin peşin olarak ödenmesi gerekir. [76]

ed-Deynü'l-Kavî

(sağlam alacak)

Terim olarak kâr bedeli ile mültezimin ticaret için aldığı mal için kullanılır. İflas etmiş olan mültezim borcunu ikrar ederse yine borç deynü'l-kavî hükmüne girer. Şayet inkar ederse delil getirmesi gerekir.

Fıkıhçılar deyni, deyn-i kavî ile birlikte, deyn-i mutavassıt ve deyn-i zaîf kısımlarına ayırırlar. Çünkü bunlarda ödeme garantisi bakımından borcu kavî, mutavassıt ve zaîf şeklinde üç dereceye ayırmışlardır. Ibn Nüceym bu taksimi İmam Ebu Hanife'ye dayandırır. [77]

Deynü't-Maraz

(hastanın borçlanması)

Terim olarak bir kimsenin ölüm hastalığında kendi iradesiyle yapmış ve kabul etmiş olduğu borçlara denir. Bu durumda borcun sabit olması için hastanın ikrarından başka bir yol da yoktur. Hastanın, borç sebebinin sağlığında doğmuş olduğunu iddia etmesi ile hastalığı anında doğmuş olduğunu söylemesi arasında hiçbir fark yoktur.

Fıkıhçılar, deynü'l-mn.raz konusunu deynü'ssıhha bölümünde incelemişlerdir. [\[78\]](#)

ed-Deynü'l-Mutavassıt

(sağlama yakın alacak)

Terim olarak ticaret malının karşılığı olmayan borç şeklinde yorumlanır. Hayır için verilen elbisenin bedeli, hizmetçinin ücreti ve oturlan evin kirası gibi. [\[79\]](#)

ed-Deynü'l-Mutlak

(zimmet borcu)

Deyim olarak fıkıhçılar arasında deyn-i mürsel olarak da bilinir ve sadece borçlunun zimmeti ile ilgili borçlar demek olup mallarıyla alâkalı değildir. Borçlu, bu mallara ister borçtan önce malik olsun, isterse borçtan sonra malik olmuş olsun durum aynıdır. Bu sebeple deyn-i mutlak'm ödenmesinde borçlunun bütün malları geçerli ödeme aracı olarak kabul edilir. Ancak deyn-i mutlak, borçlunun malları üzerindeki tasarrufuna mani değildir.

Fıkıhçılar, ilgi alanı itibariyle borçları iki kısma ayırmışlardır. Bunlardan birincisi deyn-i mutlak, ikincisi de deyn-i müvessak'tır.

ed-Deynü'l-Müvessak

(belgeli borç)

Deyim olarak, borçlunun bütün mali varlığının sadece belirli bir kısmını ilgilendiren borçtur. Bu çeşit işlem, alacaklının hakkını vurgulaması ve Ödenmesi bir vesikaya bağlan-dığı için fıkıhçılar tarafından bu isimle anılmıştır. Meselâ, rehine dayalı bir borçta olduğu gibi. Burada borç rehin bırakılan mal ile şahitlendirilmiştir. Çünkü, bu eşya üzerinde, rehin alan kimsenin izni olmadan eşya sahibinin tasarruf hakkı yoktur. Ayrıca, rehin alan kimsenin alacağı, borçların ödenmesi esnasında, diğer alacaklılardan öne geçirilir.

Deyn-i müvessak'm karşısı deyn-i mutlak'tır. [\[80\]](#)

ed-Deynü'l-Müeccel

(vadeli borç)

Terim olarak, süresi dolmadan ödenmesi gerekmeyen borç demektir. Ancak süresinden Önce ödenirse geçerli olur ve borçlunun zimmetinden düşer. Deyn-i müeccel bazen taksitlere bölünmüş olabilir. Bu takdirde her taksit için belirli bir zaman süresi vardır ve bu zamanda ödenmesi gerekir. Fakat bu süre gelmeden ödenmeye zorlanamaz.

Bununla birlikte diyet borcu gibi bazı yükümlülükler de taksitde bağlanabilir. Bu tür borçların senede üçte birinin ödenmesi şartıyla üç senede ödenebilmesi konusunda icma vardır.

Fıkıhçılar Ödenme zamanı açısından borçları deyn-i müeccel ve deyn-i hal olmak üzere iki kısma ayırmışlardır. [\[81\]](#)

ed-Deynü'l-Müşterek

(ortak borç/alacak)

Deyim olarak, bir sebebe bağlı olarak en az iki kişiyi yükümlülük altına sokan borçlar için kullanılır. İki veya daha çok kimseye ait ortak bir malın tek bir sözleşme ile satış fiyatı belirlenmiş ve ortaklardan her birinin hissesi de ayrı ayrı belirtilmişse bu muameleden doğan borç deyn-i müşterek olur.

Yine birkaç vârise intikal eden miras borcu, yok olan ortak malın değeri ve iki veya daha fazla kimseye ait ortak maldan verilen karz bedeli de deyn-i müşterek konusuna Örnek olarak verilebilir. [\[82\]](#)

ed-Deynü's-Sahih

(ödenmemiş borç)

Deyim olarak, ödenmedikçe ya da ibra edilmedikçe düşmeyen borç demektir. Satılan şeyin bedeli, evin kirası, karz, mehir ve yok edilen eşyanın borcu gibi.

Fıkıh biliminde deyn-i sahih'in. karşıtı deyn-i gayr-i sahih'tir. Çünkü fıkıhçılar düşmesinin şartları bakımından borcu bu şekilde iki kısma ayırmışlardır. [\[83\]](#)

Deynü's-Sıhha

(sağlıklı borçlanması)

Deyim olarak fıkıhçılar bu ifadeyi hasta bir kimsenin sağlıklı halinde iken zimmetine geçmiş olan borçları için kullanırlar. Bu borçların hastanın kendi ikrarıyla ya da başka delillerle sabit olması arasında fark yoktur.

Ölüm hastalığında yapılmış olan borç delil ile sabit olmuşsa deyn-i lazım (ödenmesi gerekli borç) hükmüne girer. Meselâ hastanın mihr ile evlenmesi, değer fiyatıyla bir şey satın alması ve başkasının malını telef etmesi gibi. Çünkü bütün bu işlerin yapılması anında şahit ya da başka delillerin bulunması işlemlerin tabiatı gereğidir.

Fıkıh biliminde deynü's-sıhha, deynü'l-maraz konusunun bölümlerinden biridir. [\[84\]](#)

Dımar

(belgesiz mal)

Sözlükte bu kelimenin idmâr kökünden türetildiği ve kaybolma, gizlilik gibi anlamlara geldiği belirtilmektedir.

Deyim olarak fıkıh dilinde kullanılan mâl-i dımâr ifadesi, "sahibi tarafından değerlendirme ve faydalanma imkânı kalmamış olan mal" demektir. Çünkü sahibinin malı üzerindeki hakimiyeti kaybolmuş ve onun kendine döneceğinden de ümidi kesilmiştir.

Sonuç olarak fıkıhçılar bu deymi "malın aslını tekrar elde ederek faydalanma imkânı kalmayan mal" olarak tarif etmişler ve aşağıdaki misalleri vermişlerdir:

1- Gasbedilen ve gasbedildiğini belirten bir delil getiri-lemediği için gasbedenden sahibi tarafından geri alınamayan mal.

2- Bir kimsenin yanına, haberi olmadan emanet olarak bırakılan mal, eğer sahibi tarafından unutulup seneler sonra hatırlansa bu mal mâl-i dımâr hükmüne girer.

3- Alacaklı, bir delil getiremediği sürece borçlu tarafından açıktan açığa inkar edilen alacak, seneler sonra bir topluluk huzurunda borçlunun borcunu ikrarı suretiyle bir delil getirme imkânı ortaya çıksa bile mâl-i dımâr hükmündedir.

Sahibine dönmesi ümidi olmayan dönemde, bu nitelikteki mal, dımâr olarak isimlendirilir. [\[85\]](#)

Dîvân

(gelir-gider defteri)

Sözlükte, Farsça'dan Arapça'ya geçmiş bir kelime olarak belirtilmektedir. Hesap defteri anlamına gelir. Sonraları muhasebeci veya hesap bürosu anlamlarında da kullanılmıştır.

Terim olarak, isim ve evrakın yazıldığı defter şeklinde tarif edilmiştir. Yine, devletin hak ve görevlerinden olan mal ve işler ile bunların hangi asker ya da görevliler tarafından alınacağına veya yapılacağına dair bilgilerin korunmak amacıyla yazıldığı defter biçiminde de yorumlanmıştır.

İslâm devletine bir kurum olarak girdiği ilk yıllarda çeşitli divanlar vardı. Bunlar; askerî divân, alacak ve vergi işleri divânı, memur ve çalışanların alınmaları ve çıkarılmalarıyla ilgili divân ve beytülmâl divânı. Bu son divân gelir, gider ve kamu mallarının kayıt ve yönetimiyle görevli idi.

Havârizmî, divân'ı altı kısma ayırmıştır: Haraç divânı, hazine divânı, posta divânı, ordu divânı, su divânı ve harcama ve giderler divânı. [\[86\]](#)

Diyet

(kanlık, ölüm tazminatı)

Sözlükte can bedeli olarak kabul edilen mal demektir. Terim olarak bu kelimenin tarifinde ulema arasında birlik yoktur. Hanefî ve Mâliki fıkıhçıları onu "hür bir insanın öldürülmesine karşılık kan bedeli olarak ödenmesi gereken mal" şeklinde tarif etmişler ve "can bedeli mal" için özel bir anlam vermişlerdir. Şafîî, Hanbelî ve bazı Mâliki ve Hanefî âlimleri ise can ve diğer cinayetleri içine alacak biçimde genel bir tarif yapmışlardır. Onlara göre diyet, insan veya onun bir organı için ödenmesi gereken belirli bir tazminatın adıdır ki, cinayete uğrayan kimseye veya velisine ya da varislerine bu cinayet sebebiyle ödenir. Genel olarak Ödendiği için bu isim verilmiş olup insanoğlunun itibarını artırmak için affedildiği çok az görülmüştür. [\[87\]](#)

E

Ecel

(süre)

Sözlükte bir şey için konulmuş süre veya bir işin helal kılınan vakti gibi anlamlara gelir.

Terim olarak herhangi bir işe bağlı olarak geleceğe ait belirlenen vakittir.

Belirlenen bu zaman, yükümlülükleri yerine getirmek ya da onların bitimini belirtmek için tayin edilmiş olabilir. Yahut da bu zaman, din, mahkeme

ve mültezim tarafından kararlaştırılmış olabilir. Sonuç bakımından bu işlemler arasında hiçbir fark yoktur. [\[88\]](#)

Ecîr

(işçi, emekçi)

Terim olarak emeğin kiralanması işleminde, sözleşme konusunu yerine getirmek üzere kendisiyle anlaşma yapılan kimsedir. Bir başka deyişle bir işi yapmak üzere nefsinin kiraya veren kişidir. Bunun iki şekli vardır:

Ecîr-i has: Yalnız bir kişi adına belirli bir işte çalışan veya zamanı ve Özellikleri belli birkaç işi yapan kimsedir. Bu durumda işçinin menfaatini (ücretini) zaman belirleyecektir. Çünkü kiralayan, işçinin sözleşme süresindeki ücretini başkasının ortak olmaması şartıyla sınırlandırmıştır.

Eğer bir kimse, zamanını belirleyerek mutfağına bir aşçı tutsa, bu aşçı ecîr-i has hükmüne girer. Bu kişiye aynı zamanda ecîr-i vahd ve ecîr-i münferid ismi de verilir. Hizmetçi ve memur da bu sınıftandır.

Ecîr-i müşterek: Özel bir kimse ya da topluluk adına çalışmayan kimsedir. Ancak böyle bir kimse belirli bir kimse ya da topluluk adına zamanı tayin edilmemiş bir iş yapabilir veya zamanı tayin edilmiş fakat hususi şartları belli olmayan bir iş yapabilir. Meselâ bir kimse dikilmek üzere terziye kumaş verse, bu terzi ecîr-i müşterek olur. Terzi ecîr-i müşterek diye isimlendirilir; çünkü aynı anda birden fazla iş alma hakkı vardır ve onlar için de çalışabilir. Böylece başkaları da terzinin menfaatine katkıda bulunmuş

olurlar. [\[89\]](#)

Ecr

(ücret, karşılık)

Sözlükte iyi karşılık demektir.

Terim olarak bedel anlamında kullanılmaktadır. Bedel ise kiracının mal sahibine, faydalandığı menfaat mukabilinde ve üzerinde ittifak edilen sözleşme gereği verdiği karşılıktır. İcâre sözleşmesinde bedel, bey' (alım-satım) akdindeki fiyat gibidir. Bu, Hanbelî âlimlerinin dışındaki cumhur ulemanın görüşüdür. Mâlikîler ise, insanlar ile, gemi ve hayvanların dışında başka vasıtalarla taşınabilen malların kira karşılığına ücret; insanların dışında ev, arazi gibi taşınmaz mallarla, gemi ve hayvan vasıtasıyla taşınabilen malların icar bedeline de kira ismini vermişlerdir.

Bunun dışında bazı âlimler akıllı varlıkların (insan) menfaatleri karşılığına ecr, akılsız varlıkların menfaatleri karşılığına da kira ismini vermişlerdir.

Fakat bazen bu iki deyimden birbiri yerine kullanıldığı da olmuştur. [\[90\]](#)

Ecrîtl-Misil

(emsal bedel)

Sözlükte misil, benzetme demektir.

Terim olarak ise tarafsız uzmanlarca belirlenen menfaat karşılığı ücret anlamına gelir.

Ecr-i misil'in belirlenmesinde kiralanılan eşyanın men-faatma ve faydasına denk bir bedelin belirlenmesi ile, icâre anlaşmasının zaman ve mekanına dikkat edilir.

Eğer icare sözleşmesi bir emek üzerinde cereyan ediyorsa yine bedelin belirlenmesinde iki önemli noktaya dikkat edilmesi gerekir.

a) Bu konuda çalışan bir kimsenin aldığı ücret.

b) Sözleşmenin mekan ve zamanı. Çünkü zaman ve mekanın değişmesiyle ücretler de değişebilir.

Eğer halk arasındaki ecr-i misil, çok çeşitli olursa bunların ortalaması birim olarak alınır.

Burada açıkça belirtmek gerekir ki, icare akitlerinde belirlenen ecr-i misil, bazen ecr-i müsemmadan (=sözleşme mede belirlenen ücret) fazla, bazen

ondan eksik, bazen de ona eşit olabilir. Bu durumda, iki ücret arasında, umumi ya da hususi bir nisbet ortaya çıkmış olur. [\[91\]](#)

Ecrux-Müsemmâ

Terim olarak sözleşme anında belirlenen menfaat karşılığı ücrete denir.

Meselâ bir kimse seneliği 1000 liraya bir ev kiralasa bu ecr-i müsemmâ adını alır.

Fıkıhçıların belirttiğine göre ecr-i müsemmâ'nın üç hali vardır:

a) Ecr-i misile eşit olması durumu,

b) Ecr-i misilden fazla olması hali,

c) Ecr-i misilden eksik olması durumu.

Böylece ecr-i misil ile ecr-i müsemmâ arasında bir ilgi ortaya çıkar. Bu ilgi, umumi ya da hususi olabilir.

Şayet ecr-i misili 100 lira olan bir mal, 100 liraya kiraya verilse böylece ecr-i misil ile ecr-i müsemmâ eşit olmuş olur. Eğer bu mal 150 liraya

kiralansa ecr-i müsemmâ 50 lira fazla olmuş olur. Bu mal 50 liraya kiralansa bu sefer ecr-i müsemmâ 50 lira eksik olmuş olur. [\[92\]](#)

Edâ

(yerine getirme, Ödeme)

Sözlükte borcunu Ödemek, yerine getirmek gibi anlamlara gelir ve ıstılah manasıyla aynıdır.

İbn Fâris'e göre bu kelimenin aslı, bir şeyi bir şeye ulaştırmak ya da bir şeye kendiliğinden ulaşmak demektir.

Râgıb da edâ deyimini, hakkı vermek ve gereklerini yerine getirmek şeklinde yorumlamıştır. Haraç ve cizye vergisini Ödemek veya emaneti yerine vermek gibi.

İbadetler konusunda edaya gelince, ibadeti vaktinde yapmak demektir ve "iş vakti girdiğinde, çıkmadan yerine getirmek" şeklinde tarif edilmiştir. [\[93\]](#)

Ehliyet

Sözlükte bir işte yeterli olma ve liyakat anlamlarına gelir. Terim anlamı ise şu şekilde tarif edilmektedir: İnsanın şer! hükümlerin teveccühüne ve vucubuna elverişli olmasıdır. Şefi hükümlerden maksat ilâhî hitabın gerektirdiği emir ve yasaklardır.

Ehliyet Allah'ın her insan için takdir ettiği bir sıfat veya kabiliyettir ve insan onun sayesinde ilâhî vahyin çok sağlam bir muhatabı haline gelir. Şüphesiz ki, Allah'ın koyduğu kurallarda muhatap yalnız insandır. Bunlar arasında uygulamak ve saygılı davranmakla insanları yükümlü kılan emirler ve yasaklar vardır.

Fıkıhçılar nazarında ehliyet iki kısımdır:

1) Vücüb ehliyeti

2) Edâ ehliyeti.

1) Vücüb ehliyeti: İnsanın lehinde ve aleyhinde olan meşru hakların kendisinde bulunmasına yetkili ve yeterli olmasıdır. Bu hakların başlıcaları insani sıfatlardır. Bunların yaş, akıl veya erginlikle alâkası yoktur. Her insan durumu ve sıfatı ne olursa olsun, vücüb ehliyetine sahiptir. Hatta cenin veya mecnun olsalar bile durum aynıdır. Her kişide vücüb ehliyeti vardır. Fakat bazan eksik, bazan tam olabilir.

2) Edâ ehliyeti: İnsanın, sefan muteber olacak bir şekilde, iş yapmaya yetkili olmasıdır. Bunun şartları da temyiz ve akıldır. Mümeyyiz olmadan bazı dinî yükümlülükleri kaldırabilecek ve şefi hitabı anlayabilecek duruma gelmeden çocukların edâ ehliyeti yoktur. [\[94\]](#)

Emânet

Sözlükte hıyanet kelimesinin zıttıdır.

Terim olarak, Kadı Ebu'l-Velid İbn Rüşd'ün yazdığına göre ikiye ayrılır: Kul ile Rabbi arasındaki emânet ve kullar arasındaki emânet.

Kul ile Rabbi, yaratıcısı arasındaki emânet, dinî muamelelerde söz konusu olur. Allah'ın kullarına farz kıldığı emirlerdir ki Allah onları, semalar arz ve dağlara arzetti de onlar bu yükü zayıflıklarından dolayı ve Allah'a karşı görevlerini hakkıyla yerine getiremeyeceklerinden korktukları için yüklenmekten çekindiler. Fakat insanoğlu yüklendi. Çünkü o zâlim ve cahildir.

Yaratıklar arasındaki emanet ise, onların birbirine güvenmesidir. Allah Teâlâ da, bu emânetin, ister iyilerden olsun isterse kötülerden olsun sahibine, ehline veya mahalline verilmesini emretmiştir. Bu kısımda anlatılan emanetin, fıkıhçılar arasında iki yorumu vardır:

a) Emine bırakılan eşya. Bunun da üç şekli vardır.

1. Vedâ gibi, korunması amacıyla bırakılan eşya.

2. Kiraya verilen eşya, ortağın malı ve mudarabede olduğu gibi, bir akit çerçevesinde meydana gelen emânet.

3. Rüzgar yoluyla komşunun eşyasının eve girmesinde olduğu gibi, maksatsız ve sözleşmesiz olarak gerçekleşen emanet. Tabiidir ki, bu yolla giren eşya bir sözleşmeye bağlı olmadığı ve vedâ şeklinde de yorumlanamayacağı için emânet olarak kabul edilir.

b) Bey'-i emânet olarak bilinen satış sözleşmesinin bir sıfatı olabilir. Murabaha, tevliye, vazıa ve istirsa (sipariş)da olduğu gibi.

Ayrıca velayetlerde (idarecüerde) kadı da olduğu gibi Özel, vaside ve vakıf nazırlığında olduğu gibi genel, konuşması başkasına yükümlülük getiren şahit gibi kimseler için de sıfat olarak kullanılır. [\[95\]](#)

el-Emvâlü'l-Âmme

(kamu malları)

Fıkıhçıların, mâliki yani sahibi açısından mallan hâs (özel) ve âmm (kamu) şeklinde iki kısma ayırdıkları belirtilerek hâs mallar daha önce izah edilmişti.

Emvâl-i âmmeye yani kamu mallarına gelince bunlar, bütün insanların hizmetine ayrılan ve onların yararına kullanılan yahut da bu amaçlara yönelik olarak yapılan okul, mescid, hastane, yol, kütüphane ve hazine emlakı gibi bina ve kurumlardır.

Beytülmâl emlakı üzerine Mâverdî şunları yazmıştır:

"Gelir ve vergi olarak beytülmâle ayrılan mallardır. Buna, müslümanların kazandığı fakat sahibi ve mâliki bulunmayan her şey dahildir ve bu beytülmâlin haklarından biridir. Bu sebeple, alındığında bu hakka dayalı olarak alınır. Mal beytülmâlin koruması altına girsin ya da girmesin durum aynıdır. Çünkü beytülmâl sınırlı bir mekandan ibaret değildir. Müslümanların yararına kullanılması gereken her hak beytülmâlin hakkıdır. [\[96\]](#)

hakkıdır.

el-Emvâlü'l-Bâtne

(örtülü mallar)

Batn sözcüğü sözlükte zahir kelimesinin zıttıdır ki, bir şeyin içi anlamına gelir.

Terim anlamına gelince; fıkıhçılar zekatın vacib olup olmaması bakımından malları iki kısma ayırmışlardır:

Emvâl-i zahire ve Emvâl-i batine.

Emval- bâtme, yani gizli mallar onların deyimiyle sahibinden başka kimsenin bilmesi ve sayması mümkün olmayan mallardır. Para ve benzeri kıymetlerle, ticaret malları bu tür malların başlıcalarıdır.

Çoğu fukahaya göre bu çeşit malların tasarrufu sahibine ait olup zekatı konusunda görevliler sorumlu değildir. Bu yüzden, hak sahiplerine dağıtılmak üzere bunların zekatının devlet reisine verilmesi gerekmez. Fakat zekat vermesi gereken kişi zekatını isteyerek veriyorsa devlet reisinin alması gerekir. Aksine, zahir malların zekatının görevliler tarafından alınması ve dağıtılması devlet reisinin bir görevidir.

İbn Kudâme'nin dediğine göre; "zahir ve bâtın mallar arasındaki fark, zekatın zahirle ve fakirlerin kalbiyle ilgili güçlü bağıdır. [\[97\]](#)

el-Emvâlü'l-Hâssa

(özel mallar)

Fukaha, sahibi itibariyle malları, özel mülkiyete ait mallar ve kamu mülkiyetindeki mallar olmak üzere ikiye ayırmıştır.

Özel mülkiyete ait mallar, hem çıplak mülkiyeti hem de kullanma hakkı şahıslara ait olan mallar.

Kamu malları, umumun yararına ve halkın menfaatine tahsis edilmiş, mescid, ribat ve beytülmâle ait mallar ile benzeri eşyayı kapsar.

Özel mallar, eğer sahibi tarafından mescid ve umumun iyiliği için vakfedilirse, kamu malı haline gelir. Yahut devlet, yol ve mescid genişletme gibi sebeplere dayalı olarak özel malları istimlak ederse yine bu mallar kamu malı haline gelir.

Bazen de, kamu malı özel mal haline dönüşür. Meselâ kamu yararı, beytülmâlden bir şeyin satılmasını gerektiriyorsa, yahut almak isteyeneye satılmasında vakfın bir yararı varsa, satılan eşya onu alanın özel malı haline gelir. [\[98\]](#)

el-Emvâlü'z-Zâhire

(bilinen, açık mallar)

Zahir sözlükte, bilinen ve aşikâr olan şey anlamlarına gelir.

Terim olarak zahir (açık) mallar, sahibinin dışında, bilmen ve sayılabilen mallardır. Ziraî ürünler, meyveler, hayvanı kaynaklar ile benzeri eşya, bu tür mallardan birkaçıdır.

Çoğu fıkıhçılara göre, bu malların vergilerini toplama ve hak sahiplerine dağıtma görevi devlet reisine ait olup bireylerin işi değildir. Kişilerin ellerine, vicdanlarına ve takdirlerine bırakılmaz. Bu konudaki rivayetlere göre Nebî (s.a.v.), memurlarını vergi toplamak için gönderiyordu. [\[99\]](#)

Müslümanlar bu vergilerini ödemeye mecbur ediliyor ve vermeyenlere karşı savaş açılıyordu.

Enfâl

(ganimet)

Sözlükte nefî kelimesinin çoğuludur ve ziyade, ilâve, fazlalık ve artma anlamlarına gelir.

Terim olarak anlamı üzerinde fıkıhçılar ihtilaf etmişlerdir. Bu konuda beş görüş vardır.

Bazılarına göre bu kelime ganimetlerden bahseder. Bazılarına göre fey gelirleri demektir. Bir kısmı ganimetin beşte biridir demişlerdir. Bir kısmı da tenfil, yani ganimet devletin koruması altına girmeden önce ondan alınan eşya şeklinde anlamışlardır. Diğer bir görüşe göre ise bu kelime seleb anlamına gelmektedir. Bu da atlıya, savaşa teşvik olsun diye ganimetten hissesine düşen paya ilâve olarak verilen mal demektir.

Netice olarak şöyle demek mümkündür: "Enfâl, savaşarak ya da savaşmadan, harbilerin mallarından müslüman-ların eline geçen her türlü eşyadır. Bunun nefî olarak isimlendirilmesinin sebebi, bu ümmete helal kılman şeylere yeni bir helal daha ilâve olduğu içindir. Çünkü bu geçmiş ümmetlere [\[100\]](#)

helal kılınmamıştı. Veyahut da Neseff'nin dediğine göre nefî ismi, gazinin asıl kazancı olan sevab'a. ilâve bir kazancın adı olarak verilmiştir.

Ers

(yaralama tazminatı)

Sözlükte fesat, kötülük, bozukluk gibi anlamları vardır. Eşyanın noksanları için de kullanılır. Çoğulu urûştur.

Terim olarak ölümün dışındaki yaralama cinayetlerinde ödenmesi vacip olan mal demektir. Eksik meydana gelen bir şeyin eksikliğinin tamamlanması dolayısıyla, ceza olarak ödenecek mala da bu isim verilmiştir. Buradan hareketle fakihler bu deyimi yaralama tazminatı olarak yorumlamışlardır.

Fıkıhçılara göre ers, bilirkişi yargısından daha geneldir. (Bilirkişi yargısı: Cinayet konusunda bilirkişinin belirlediği tazminat demektir ki, miktarı belli değildir.) Çünkü o hem nasla diyet miktarı belirlenmiş cinayetlere hem de kanun koyucu tarafından diyet miktarı belirlenmemiş cinayetlere şamildir. Bu sebeple bilirkişi yargısı ers çeşitlerinden sadece biridir.

Ayrıca fıkıhçılar ers deyimini ticaret konusunda da kullanmışlar ve bununla ayıplı malın satış değeriyle, sağlam malın satış değeri arasındaki farkı kastetmişlerdir. [\[101\]](#)

Esvâk

(çarşılar)

Sözlükte, alış veriş mekanı için kullanılır. Fıkıhçılar kitaplarında ahkamu's-sük ismiyle bir bölüm açmışlar, burada çarşı âdabını, alış veriş işlemlerindeki şerh usulleri ve hükümleri açıklamışlardır. Özellikle de konu ile ilgili ayet ve hadislerle uygulamadaki fetvaları ortaya koymuşlardır. [\[102\]](#)

Ezlâm

Sözlükte zelem kelimesinin çoğuludur. Bir çeşit nasip oku demektir. Zelem, sehm ve kıdh aynı anlama gelen sözcüklerdir ki, bunların hepsi düzgünce sivriltmiş ağaç parçası için kullanılır.

Terim olarak, fal okları anlamında olup Cahiliyye devrinde Araplar, işlerini bunlarla taksim ederlerdi. Yani oklar üzerine bazı emir ve yasaklar yazılarak bir kaba konur; meselâ birisi bir sefere çıkmak istese ya da bir ihtiyacı olsa bu kaba elini salar, eğer emir çıkarsa gider yasak çıkarsa o seferi bırakırdı. Cahiliyye Araplarının bu oklarla kumar oynadıkları da rivayet edilmiştir.

Araştırmacıların verdiği bilgilere göre bu oklar nikah, sefer, savaş, ticaret ve benzeri bazı toplumu ilgilendiren önemli işlerin yapılmasına tahsis edilmişti. Kumar da bu okların kullanıldığı işlerden biridir. Bu okların kullanılmasındaki asıl hedef, işlerin insanlar arasındaki taksiminin ve dağıtımının yapılmasıdır. Zelem çoğunlukla falcılıkta, sehm yay ile atılarak, kıdh da kumar oyunlarında kullanılır.

F

Fahiş

(aşırılık)

Sözlükte, kötü anlamına gelir. Meselâ bir iş kötüye doğru gittiği zaman "tefâhaşe'l-emru" denilir.

Deyim olarak fıkıhçılar bu kelimeyi şerh had ve sınırı aşan şeyler için kullanırlar. Garar-ı fahiş, gabn-ı fahiş, cehâlet-i fahişe ve zarar-ı fahiş gibi. Bütün bunlarla, insanların tabii karşıladıkları sınırlan aşan işler kastedilir.

Fahişin derecesi, sınırı ve miktarı üzerinde fıkıhçıların ittifak ettiği bir ölçü yoktur. Çünkü bu sınırı açıklayıp tayin eden serf bir nas varid olmamıştır. Bu yüzden ulema fahişin tesbiti konusunda örf ve âdetlere müracaat etmişlerdir. Örf ve âdetler ise zaman, mekan ve eşyaya göre çok çeşitlilik gösterirler.

Şu kadar var ki, fukaha bu noktada, yani fahiş'in sınırını tesbit ve tayin konusunda bazı belirleyici ilkeler koymuşlardır. Çünkü bazı şefi. hükümler bununla doğrudan alâkalıdır. Meselâ garar-ı fahiş'i tarif ederken yaptıkları tesbit ve yorum şöyledir: "Akitte hâkim unsur olarak bulunan ve ona kendi sıfatını veren garardır." Gabn-ı fahiş de, İnsanların normal görmedikleri ve alışık olmadıkları gabndır." Çünkü buna, uzmanların değer biçme imkânı yoktur. Yani tarafsız ve sağduyulu uzmanlar gabn-ı fahişin değerini takdir edemezler. Cehâlet-i fahişe ise, akdin tarafları arasında çekişme ve düşmanlığa sebep olan bilgisizlik; Zarar-ı fahiş de komşuluk ilişkilerinde tabii karşılanmayan ve insanların alışık olmadığı ve tahammül edilemeyecek zarardır. Binanın zayıf yapılmasına ya da yıkılmasına sebep olan veya zaruri ihtiyaçların karşılanmasını engelleyen; yani

binadan amaçlanan menfaatlerin sağlanmasına engel olan kimse gibi. [\[103\]](#)

Fâide

(artış/gelir)

Sözlükte istifade edilen mal ve ilim anlamına gelir. Ayrıca, dinleyicinin yanında sürekli yenilenen ve fayda şeklinde kendisine dönen şey olarak da tarif edilmiştir.

Deyim olarak fıkıhçılar ilk ve genel manasını kullanmışlar ve bununla da insanın elde ettiği mutlak fazlayı kastetmişlerdir. Bu çerçevede Kefevî'nin tarifi, şöyledir: "Bir şey üzerine gerekli olan ve ondan hasıl olan şeydir. Çünkü fayda mutlaka bu şeyden türemiştir.

Mâlikî âlimleri ise bu kelimeyi, özel anlamıyla kullanarak ticari malların dışındaki mallarda meydana gelen her-türlü artış ve gelişine şeklinde yorumlamışlardır. Bu görüşlerine örnek olarak da, miras yoluyla elde edilen menfaatleri, hediye ve bağışlar ile ticari olmayan mallardaki değer artışlarını göstermişlerdir.

Meselâ insan kendisi yararlanmak üzere bazı mallar alır ve bunları biraz değerlendirip geliştirerek yüksek fiyatla satabilir. Yine hayvan ve ağaçlardan elde edilen yün, süt, meyva ve benzeri ürünler de böyledir. Bunlar aslında ticaret için değil faydalanmak için satın alınmışlardır. [\[104\]](#)

Fakîr

Sözlükte, sırt kemikleri kırılmış kimse anlamına gelir. Terim olarak, Ragıb'ın dediğine göre dört anlamda kullanılır:

1- Zaruri ihtiyaçların varlığı: Yani her insan muhtaç bir varlıktır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "Ey İnsanlar! Siz Allah'a muhtaçsınız buyurulmuştur. [\[105\]](#)

2- Ruh ve gönül fakirliği: "Zenginlik ancak ruh ve gönül zenginliğidir" hadis-i şerifi bu anlamda kullanılmıştır.

3- Allah'a ihtiyaç duyma: Bu anlamdaki hadis-i şerif de şöyledir: "Ey Allahım! Sana ihtiyaç duyma konusunda beni zengin kıl. Sana çok ihtiyacım olsun; seninle olan zenginliğimi de fakirleştirme, eksiltme."

4- Geçinecek kadar kazancın yokluğu: Bu durum ise ayet-i kerimede şöyle zikredilmiştir: "Sadakalar, ancak fakirler ve miskinler içindir. [\[106\]](#)

Bu dördüncü maddede zikredilen iki zümre insanın tarifi üzerinde fukaha ihtilaf etmişlerdir:

Şaffî ve Hanbelîlere göre fakir, hiçbir şeye asla mâlik ve sahip olmayan kimse; miskin de biraz malı olmakla birlikte ona hâkim olmayan insan demektir.

Mâlikîlere göre, miskinlik fakirlikten daha kötü bir sıfattır. Fakir, bir senelik azığı bulunmayan kimse, miskin ise, hiçbir şeye malik olmayan insandır.

Hanefiler nazarında ise fakir, zekat mükellefi olmak için nisab miktarı malı bulunmayan kimsedir, miskin ise hiçbir şeyi yoktur.

Ayrıca fakir muhtaç olup dilenen; miskin ise ihtiyacına rağmen dilenmeyen kimse olarak da tarif edilmiştir. [\[107\]](#)

Ferâiz

(miras paylan)

Sözlükte fariza kelimesinin çoğuludur ve farz kökünden türemiştir. Farz kelimesi ise takdir, değerlendirme manasına gelir.

Ferâiz ilmine gelince bu matematik ve fıkha dayalı bir usul ilmidir ve "her hak sahibinin mirastaki hakkı" şeklinde tarif edilir.

Bu bilim dalının iki temeli vardır:

1- Varislerin varis olmayanlardan ayırt edilerek tesbiti.

2- Taksim nasıl olacağı ve bu konuda hangi işlemlerin yapılacağıın bilinmesi.

Birincinin kaynağı fıkhîdir, ikincinin kaynağı ise matematiktir. Matematik ile fikhın birleşmesinden ferâiz ilmi doğmuş ve sonraları müstakil bir bilim dalı haline gelmiştir.

Bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi ise, Kur'an-ı Ke-rim'de, miras hükümleri açıklanırken fariza lafzının kullanılmasıdır. [\[108\]](#) Yine, fariza kelimesinin mefrûza manasına geldiği, bunun da mukaddera anlamında yorumlandığı söylenmiştir. Çünkü her varisin sehmi, "takdir edilmiş"tir. [\[109\]](#)

Fesâd

(şartı bozuk akit)

Sözlükte, barışı bozma anlamında kullanılır. Yani bir şeyin tabii ve saf halini değiştirme, onu orta yoldan çıkarma ve sonra da istikameti ve amacı dışındaki işlerde kullanmaktır.

Deyim olarak akitlerin ve malî muamelelerin dışında fesâd'ın butlan ile eş anlamlı kullanıldığı konusunda ulema arasında bir ihtilaf yoktur. Hanefilerî dışındaki fukahanın görüşü de aynı yödedir. Onlara göre fâsid akdin herhangi bir hükmü veya sonucu yoktur. Çünkü burada, sözleşme ile konulmuş emir ve yasaklara aykırılık vardır. İşte bu duruma işaret etmesi bakımından Hanefiler fesâd lafzını kullandılar. Bu haldeki bir akdin teferruat kabilinden bazı ilkeleri bozulmuş demektir. Bu bozukluk ise akdi ne geçerli, ne geçersiz bir dereceye düşürmüştür. Yani akit şartları tamamlanmamış geçersiz bir akit değildir. Çünkü şerh kurallara aykırılık butlan hükmünde olduğu gibi ak-din cevherinde ve temelinde değildir. Aynı zamanda akit tam, muteber ve geçerli de sayılmaz. Zira teferruatta da olsa, sözleşmenin Özünde olmasa da sözleşme nizamına bir aykırılık, vardır. Bu sebeple fıkıhçılar akdi şöyle tarif etmişlerdir. "Akit sıfatlarıyla değil, aslıyla meşru olan bir muameledir." Yani akit başlangıçta ehli tarafından, hükümleri uygulanabilir ve şartları tamam olarak ortaya çıkmıştır. Fakat sonra ona meşru olmayan bir sıfat arız olmuş ve akit bu sebepten sefan yasak hale düşmüştür. [\[110\]](#)

Fesh

(akdi bozma)

Sözlükte yoketme, kaldırma ve bozma gibi anlamlara gelir. Terim olarak sözlük anlamıyla aynı yönde kullanılır.

Bu sebeple İbn Nüceym'in akitlerle ilgili fesh tarifi şöyledir: "Fesh, akit bağım çözmektir." Karafi de feshi "iki bedelden her birini sahibine geri vermek" şeklinde tarif etmiştir. Bazıları da onu "akdin eksik ve fazlası olmayan Önceki vasfını kaldırmak" biçiminde yorumlamışlardır.

Fukahannın yorumlarından çıkarılan sonuca göre bu kaldırma işlemi ikâle, hıyâr-ı ayb ve hıyâr-ı şartta olduğu gibi isteğe bağlı olursa buna fesh denilir. Eğer akdin yok olması istek dışı ve zorunlu sebeplere bağlı olarak ortaya çıkarsa bu duruma da infisah denilir. Nitekim, satılan malın müşteriye tesliminden önce helak olması durumunda ey' akdinin infisahi söz konusu olur. Çünkü satılan malın helak olmasıyla teslimi gerçekleştirecek akdi uygulamak imkânsız hale gelmiştir. Bu durumda akit, devamı kendisine bağlı olan malın yok olmasıyla kendiliğinden fesh olur. Yine taraflardan birinin ölümü halinde mudarabe, muzaraa ve musakat şirketlerinde de durum aynıdır. Çünkü bu akitler, sürekli yenilenen sonuçları içeren amelî yükümlülükler doğurur. Bunlar arasında ortaklıktan çekilme ve devam etme, mahallin (sözleşme konusu mal) bekasıyla birlikte tarafların hayatına bağlıdır. Akitlerdeki bu fesih şekline de infisah adı verilir.

Bununla beraber bazı yeni fakihler feshi bu iki durumu kapsayan biçimde ve genel anlamıyla ele almışlardır.

Bunlara göre fesh, "sayılı sebeplerden birine ya da birkaçına bağlı olarak geçerli bir akdi bitirmektir. Bu sebepler: Taraflarca akde konan bir şart, naslardan doğan bir hüküm ve yükümlülüklerin uygulamasının imkânsız hale gelmesidir."

Bu tarifte "uygulamadan kaçınma" sebebiyle fesh'e işaret edilmemiştir. Çünkü İslâm fikhî böyle bir kaçınmayı fesih sebebi olarak kabul etmez. [\[111\]](#)

Fet

(savaşız ganimet)

Sözlükte, rücu (dönme) anlamına gelir.

Deyim olarak "savaşımaksızın harb ehlinde sulh yoluyla alınan mal"a denir. Ya da "harpten sonra geri kalan silah ve eşyalar" şeklinde de yorumlanır. Haraç, cizye ve benzeri şekillerle alınan mallar gibi.

Ezherî'nin dediğine göre fey, Allah'ın ganimet ve hediye olarak verdiği ve savaşımaksızın müslümanların eline geçen mallara denir. Buna örnek cizye ile, müslümanların anlaşma ve barış yoluyla gayrimüslimlerden aldıkları her türlü maldır. Müslümanlara taksim edilen veya onların, daha sonra aynı şekil ve şartlarla mirasçılara bırakılması şartıyla kendi istekleriyle almış oldukları araziler gibi. Sevad arazisi bunun tarihî örneğidir. Yine Sevad arazisinin haracı da fey sayılmıştır.

Kelime aslen fâe mastarından türemiş olup dönmek anlamına gelir. Günün bitimine doğru güneşin gölgesine de fey denilir. Çünkü güneş, artık batıya doğru dönmüştür. [\[112\]](#)

Fidye

Sözlükte insanın serbest bırakılması karşılığında ödenen bedel şeklinde tarif edilir. Yine esirlikten kurtulma bedeli olarak da yorumlanır. Meselâ, bir kimse mal vererek esirleri kurtardığında "fedâhu mine'l-esir" denilir.

Deyim olarak fıkıhçılar fidyeyi, devlet başkanının kafir esirleri, mal karşılığı ya da müslüman esirlere mukabil olarak serbest bırakması şeklinde tarif etmişlerdir. Fidyeye sözcüğünün feda kökünden bir isim olduğu ve yükümlüyü, kendisine yönelen bir kötülükten kurtaran bedel anlamına geldiği de söylenir.

Ayrıca fidyeye, insanın kusurlu ibadetlerinde kendini korumak için verdiği mal şeklinde de yorumlanmıştır. Oruç ve yemin kefareti gibi. [\[113\]](#)

Fudûlî

(fuzuli/yetkisiz aracı)

Sözlükte, mâlâyânî ile meşgul olan kimse hakkında kullanılan bir sıfattır ve fudûl kelimesinin nisbetidir, bu da fadl kelimesinin çoğuludur ve ziyade, artık anlamına gelir. Ancak bu çoğul kalıbı ekseriya "hayırlı olmayan şey" anlamında kullanılır. Hatta kelime bu kullanımıyla bu sırf manaya has bir İsim olmuştur.

Deyim olarak "başkasının tasarruf hakkını şer'an izin almadan kullanan kimse" anlamında kullanılır. Bu tasarruf vekâlet, velayet ve mülkiyet gibi hak ve yetkiler olmadan kullanılmaktadır. [\[114\]](#)

Fulûs

(madenî para)

Sözlükte, fels kelimesinin çoğuludur.

Terim ve sözlük anlamı olarak, "altın ve gümüşün dışında, sikke olarak bozukluk madenî para" şeklinde tarif edilir. Bu durumdaki madenî para beşerî muamelelerde örfen para olur ve insanların dilinde de fiyat adını alır.

Fıkıh biliminde fulûs, aslı bakımından değil itibari olarak paradır. Çünkü bu paranın kıymeti, altın ve gümüş sikke ve dinarlarda olduğu gibi madenin aslî değerinden gelmez. Aksine bu kıymet, Örfte ve insanî ilişkilerde kullanılan itibarî (nominal) bir değerdir. [\[115\]](#)

Ğ

Ğabn

(aldanma)

Sözlükte noksanlık anlamına gelir. Bir kimse elbisesini katladığı ve bağladığı zaman "ğabene fülânün sevbehû" denilir.

Terim olarak, fıkıhçılar iki bedelden birindeki noksanlık şeklinde açıklamışlardır. Bu da sözleşmenin tarafları nazarında biri diğerine eşit olması gereken iki bedelden birinin diğerinden az olması demektir. Gabn (aldatan) açısından bu, kıymeti artan mala sahip ve malik olmak; mağ-bûn (aldatılan) açısından ise kıymeti daha fazla olan bir malı düşük bir değerle elden çıkarmak demektir. O takdirde ğabn gayr-i âdil biçimde bir bedel değişimi, yani alış veriştir. Çünkü taraflardan her birinin aldığı ile verdiği arasında eşitlik yoktur.

Râğıb'm tarifine göre "ğabn, herhangi bir gizleme şekliyle iki kişi arasındaki muamelede hile yapmaktır."

Fukaha nazarında ğabn, yesir ve fahiş olmak üzere ikiye ayrılır:

Yesir: Uzmanların anlayıp değerlendirebileceği ğabn yani tarafsız ve sağduyulu uzmanların takdir edebileceği noksanlık ve kusur demektir. Çoğu muamelede bundan kurtulmak neredeyse mümkün değildir.

Fahiş: Uzmanların değerlendirmesi dışında kalan yani değer biçilemeyen hata ve kusurlardır.

Gabn-ı yesir ile ğabn-ı fahiş birbirinden ayırmak için uygulamada, zamana, örf ve eşyaya bağlı olarak değişik ölçüler tesbit edilmiştir. Meselâ Mecelle'ye göre ğabn-ı fahiş, ticari eşyada onda yarım, hayvanlarda onda bir, gayr-i menkulde de beşte bir değerde mala yapılan ziyade şeklinde

[\[116\]](#) açıklanmıştır. Bu sınırlama, kanunun çıkış zamanında geçerli olan örfte göre konulmuştur. [\[117\]](#)

Ĝaleku'r-Rehn

(rehnin geri alınması)

Sözlükte ğalak, kapanma anlamına gelir. Sözlükte "ĝalika'l-bâb (kapı kapandı) denilir. Rehn konusunda ise ğalak, çözülme ve serbest olma demektir. Yani "rehin veren rehini çözdü" denildiğinde, "rehin verilen malı, rehin alan kimsenin gözetiminden kurtardı, onun yanından geri aldı" şeklinde yorumlanır.

Hadis-i şerifte, "Rehin bırakan kimseden rehin kapanmaz" buyrulmuştur. Yani, rehin alan kimse, rehin verenin bu rehni çözmesi konusunda gevşek davranması halinde, rehin aldığı mallardan borcunu kapatamaz. Ancak bu rehin çözülünceye kadar elinde belge olarak kalır.

Bâri'de geçtiğine göre, rehni kapatma, çözme, kişinin rehin malları borç karşılığı olarak vermesi şeklinde olur. Bunun için de rehin veren şöyle diyebilir: "Eğer ben şu zamana kadar rehni çözmezsem bu rehin mallar borcum karşılığında senindir." Ancak böyle bir işlemi Hz. Peygamber yukarıdaki hadisle yasaklamıştır. Yani, bu durumda alacaklı rehin mallara borcuna karşılık sahip olamaz. Mallar gerçek sahibine aittir.

İmâm Mâlik'in yorumuna göre ğalaku'r-rehn, şart olarak belirlenen bir vakte kadar rehin bırakılan malın karşılığı ödenmediği takdirde bu rehin malların borç karşılığı alınmasıdır.

Kadı İyaz'm bu konudaki açıklamaları da şöyledir: "Rehin malların (herhangi bir sebeple) kaybolmasıyla borç kapanmış olmaz. Eğer rehin mallar, rehin alan kimsenin elinde kaybolursa borç sahibi yine de borcunu ister." Lisan bakımından Ebu Ubeyd bu yorumu reddetmiştir. [\[118\]](#)

Ĝalle

(gelir)

Sözlükte, insanın araziden elde ettiği gelir demektir. Terim olarak fıkıhçıların çoğunluğu, ğalle sözcüğünü, arazinin ücreti ve kirası, ev ve araba ücreti veya aslı baki kalmak üzere kullanılan her türlü malın ücret ve kirası gibi bunlardan elde edilen gelir anlamında yorumlamışlardır.

Mâlikî âlimlerine göre, bu kelimenin özel bir manası vardır ve fayda mukabili bir anlam taşır. Onlara göre gaile, çıplak mülkiyeti satılmaksızın ticari mallardan yeni ve sürekli olarak elde edilen menfaattir. Ağacın meyvesi, koyunun yünü ve sütü vb. ticari maksatla satın alınan mallardan, rakabesi satılmaksızın yenilenecek elde edilen menfaatler.

Ev ve diğer ticari malların ücreti gibi. Yine, ticaret için satın alınan eşyanın zatında meydana gelen artış da böyledir. Meselâ 20 milyona alınan bir sığır büyüdüğü ve geliştiği zaman 50 milyona satılırsa, aradaki fark ğalle adını alır. Ancak kullanma için satın alınan eşyadaki artışa onlar faide İsmi verirler.

Hanefî âlimleri de ihtiyaçların temini için çarşıda geçerli olan tüccarın kabul edip aldığı paralara ğalle derler. Ancak bu tür paralar ayıplı olduğu için beytümâl tarafından alınmaz. [\[119\]](#)

Ganimet

Sözlükte, kâr ve artış demektir. Fıkıhçılar aynı anlama gelmek üzere "el-ğurmu biğunmi" şeklinde genel fıkıh kaidelerini benimsemişlerdir. Deyim olarak harb ehlinde, harp devam etmekte iken mücadele esnasında alınan mallara denir. Çoğulu ĝarâim

şeklinde gelir. [\[120\]](#)

Ĝarâme

(yükümlülük)

Sözlükte insana üzerine gerekmeyen bir şeyi yüklemek demektir.

Terim olarak bazı fukaha "insanı sıkıntı ve zarara sokacak şekilde alınan bir miktar mal" şeklinde tarif etmişlerdir. Yine "Ödemekle yükümlü kılman mal" biçiminde de tarif edilmiştir.

Bu deyim ziyan ve noksanlık manasına gelen ĝurm kökünden türemiştir. [\[121\]](#)

Ĝarar

(belirsizlik)

Sözlükte tehlike anlamına gelir. Noksanlık manasına kullanıldığı da söylenmiştir. Arap devinin sütü eksildiği zaman "ĝârat en nâka" der.

Terim olarak ĝarar, neticenin kapalı olması şeklinde yorumlanır. Akd-i ĝarar ise, sonucu belli olmayan ya da olmak ile olmamak arasında şüpheli bulunan akittir. İbn Kayyim'e göre ĝarar, varlık ile yokluk arasındaki tereddüttür. Böyle bir satış kumar cinsinden olduğu için yasaklanmıştır. Eğer

akdin iki tarafından birisi mala sahip olur, diğeri ise bazan kazanır, bazan da kaybederse işte böyle bir muamele ancak kumar olur. [\[122\]](#)

Ĝârim

(borçlu)

Sözlükte borcunu Ödeyecek bir şey bulamayan borçlu anlamına kullanılır. Şeriatta zekattan pay alma hakkına sahip sekiz sınıf insandan biridir.

Terim anlamı üzerinde fıkıhçılar değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Hanefilere göre ğârim, borçlu olan ve bunu ödeyecek fazla bir imkâna sahip olmayan kimse demektir. Şafîî, Mâliki ve Hanbelîlere göre ise borçlular iki kısma ayrılır:

1- Kendi menfaati için borçlu olanlar: Nafaka, giyeceği, tedavisi ve evlenmesi için borç alan kimse gibi. Ancak bu durumda borçlunun, borcunu ödemek için ihtiyacından fazla bir imkân bulamamış olması, borcun deyn-i hal olması, borcun istenir durumda bulunması ve borç sebebinin mubah işlerdeki israf yahut da kötü yollarda harcamadan dolayı olmaması gerekir.

Yangın ve sel gibi tabii afetlerle kaybolan mallan yüzünden borçlu olanlar bu konunun bir örneğidir.

2- Toplum menfaati sebebiyle borçlu olanlar: Meselâ, esirlerin serbest bırakılması, misafirin ağırlanması, müslümanlar arasındaki ihtilafın giderilmesi gibi sebepler yüzünden borçlu olanlar. Bu durumdaki insanlar zengin bile olsalar borçlu sayılırlar. [\[123\]](#)

Ġasb

Sözlükte, bir şeyi zorla ve haksız olarak almaktır.

Deyim olarak, değerli ve önemli bir malı, sahibinin izni olmadan, açıktan açığa zorla almaktır.

Ġasb ile hırsız arasında şu fark vardır: Hırsız başkasının malım girilmesi yasak bir yerden gizlice alır. Ġasb ise kuv-vetirle dayanarak, açıktan açığa, zorla ve haksız olarak alır. [\[124\]](#)

Ġışş

(hile, aldatma)

Sözlükte, hile, tuzak, gizleme, karıştırma gibi anlamlara gelir. Zıttı samimiyet ve doğruluktur. Bu olayın aslı kişinin başkası için gizlediği düşmanlığı bir kötülükle süsleyerek ortaya koymasıdır, ibn Ensari'nin dediğine göre bu kelimenin kökü ğaşes kelimesidir. Bu da bulanık su anlamına gelir. Mağşuş sözü de, saf olmayan, karışık, bulanık şey demektir. Meselâ "leben mağşuş" ifadesi, karışık süt manasında kullanılır.

Terim olarak sözlük manasıyla aynıdır. İbn Arefe'nin kitabında bey'de ğışş konusunda şunlar yazılıdır: Ġışş, satılan malda olması gereken ancak olmayan bir şeyi var; plmama-sı gereken fakat var olan bir şeyi de yok göstermektir."

Pıkıhçılar haram olan ğışş'ı şu şekilde açıklamışlardır: Mal sahibi bilmektedir ki, satıcı ya da müşteri, malı iyice tanırsa, alıcı olarak ya bu şartları kabul etmeyecek ya da onu satın almaktan tamamen vazgeçecektir.

Ġışş ile tedlis arasında ise şu fark vardır: Çoğu fukaha-ya göre ğışş, tedlis'ten daha geneldir. Fakat bazıları da bunun tersini söylemiştir. [\[125\]](#)

Ġulûl

(ganimet çalma)

Sözlükte, hıyanet anlamına gelir. Meselâ "ğalle fülânün keza" denilir ki, "gizlice ve hile ile onun malını aldı" demektir. Ağlele kalıbı da hıyanete nisbet etme manasına gelir.

Terim olarak, ganimetler konusunda özel anlamıyla kullanılır. Kadı İyaz'a göre her türlü hıyanet ğulûl'dir. Fakat şerh örfte özel olarak ganimetlere yapılan hıyanet anlamında kullanılır. Bu çerçevede fukaha ğulûl ifadesini şöyle tarif etmiştir; Ganimetlerde hıyanet, taksimden Önce

çalmaktır. [\[126\]](#)

H

Hacr

(kısıtlama)

Sözlükte men etme ve kısıtlama anlamında kullanılır.

Terim olarak hacr fıkıh dilinde özel bir anlam kazanmıştır ki, malı harcama yetkisini kısıtlamak veya tamamen kaldırmak demektir. Fıkıhçılara göre bunun iki çeşidi vardır: İnsanın kendi hakkı üzerine konan hacr, başkasının hakkı üzerine konan hacr. Yani birincisi insanın, kendi hakkını kullanmasını kısıtlarken, ikincisi başkasının hakkının kullanılmasını kısıtlar.

Ayrıca, çocuk ve mecnun üzerine konan hacr gibi bir kimsenin bizzat kendi menfaatini korumak amacıyla konan hacr vardır. Yine, başkasının hakkını korumak amacıyla da hacr konabilir. Alacaklıların hakkını korumak için müflis üzerine konan hacr, rehin olarak mal veren kimsenin hakkını korumak için, rehin alan kimsenin eşyayı kullanması konusunda konan hacr ve varisler Üe alacaklıların hakkını korumak üzere hasta

üzerine konan hacrda olduğu gibi. [\[127\]](#)

Hâe Ve Hâe

(peşin)

Sözlükte Cubbi'nin dediğine göre "peşin olarak al ve ver" demektir. Hattabî ise karşılıklı kabzetme, teslim alma şeklinde mana vermiştir. Hâe, arkadaşına bir şey vermek isteyen kişinin hâke, yani al sözünden kısaltılmış bir kelimedir. Burada kelimenin sonundaki "kef harfi, (zamiri) düşmüştür. Kef ten bedel olarak da med getirilmiştir.

Deyim olarak bu söz Hz. Peygamberin (s.a.v.) "Altın ile altın ribadır. Ancak ikisi de peşin olursa müstesnadır" hadisinde geçmektedir. Fukahanm yorumuna göre bu tür satışlar caiz değildir. Ancak akdin taraflarından her biri diğerine "hâe" yani al derse bu satış caizdir. Bu "hâe" sözünden maksat kabz yani teslim almadır. [\[128\]](#)

Hakk

Sözlükte inkarı ve reddi caiz ve mümkün olmayan gerçek anlamına gelir. Bir şey doğru ve gerekli olduğu zaman "hakka's-şey'u" denilir. "Hak" sözcüğü, "hakka" fiilinin mastarı olup, asıl anlamı mutabakat ve muvafakat (gerçeğe uygunluk) demektir.

Terim olarak, fukaha bu kelimeyi çeşitli yerlerde ve çeşitli anlamlarda kullanmışlardır. Fakat bunların hepsi de neticede sözlük anlamına dönmektedir.

a) Genel anlamıyla bir şahsın varlığına dahil olan her türlü maddi, manevî ve malî imkânları ve menfaatleri için kullanılır.

b) Şufa, talâk, emzirme ve velayet haklarında olduğu gibi gayr-i menkul menfaatleri ve ayan (eşya) karşılığı olarak kullanılır. Ancak bu haklar, şeriatla varlık bulan ve sadece Sâri' (Kanun Koyucu) tarafından konulan haklardır,

c) Bazen fıkıhçılar bu kelimeyi yalnız lügat anlamıyla kullanmışlardır. "Evin hakları" ifadesinde olduğu gibi. Bunun anlamı, evin müstemilatına yani örfen eve tabi olan bazı şeylere dair menfaatlerdir. Hakk-ı talî, hakk-ı şirb, hakk-ı misil ve benzeri konularda olduğu gibi. Çünkü bunlar ev için vardır ve ona gereklidir.

Ayrıca bu konuda hukûku%akd deyimi de kullanılmıştır. Bununla da kastedilen, akde bağlı yükümlülükler ile hükmünün uygulanmasına dair şartlar ve isteklerdir. Meselâ, bey' akdinin hükmü, satılan eşyanın mülkiyetinin nakledilmesi, akdin hakları ise, eşyanın teslimi ve değerinin ödenmesidir. [\[129\]](#)

Halît

(arazi ortağı)

Sözlükte, halt kökünden türemiş olup, iki şeyin parçalarını birbirine birleştirmeye girişmek anlamına gelir.

Deyim olarak fukaha bu kelimeyi arazi meselelerinde ortak manasına kullanırlar. Meselâ şufa konusunda onların yorumları şöyledir: "Halît, şerikten daha haklı, şerik de komşudan daha haklıdır. Komşu da başkalarına göre haklıdır." Fıkıhçılara göre halît satılan taşınmazın bizzat kendisine ortak olan kimsedir, şerik ise satılan malın sadece bazı haklarına ortaktır. Su ve yol hakkı gibi. Câr-ı mülâsik (bitişik komşu) ise genel olarak bir akara bitişik ev ya da arazi gibi bir malı bulunan kimsedir.

Ayrıca bu kelime fıkıh dilinde, ortak olmaksızın alış veriş yapan ve borçlanan kimse için de kullanılır. [\[130\]](#)

Halt

(karıştırma)

Sözlükte sıvı, katı ve birbirine zıt iki veya daha fazla maddeyi bir araya toplamak ve karıştırmak anlamına gelir. Meselâ, iki şey birbirine karıştırıldığında, "Halata's-şey'u bi-gayrihi" denilir. Halt kelimesi hem sıvılar gibi karıştırıldıktan sonra ayrılması mümkün olmayan maddeler, hem de karıştırılınca ayrılabilen maddeler için yaygın olarak kullanılır.

Terini olarak sözlük anlamıyla aynıdır. Fıkıh dilinde "iki malın karıştırılması" deyimi çeşitli yerlerde farklı şekillerde yorumlanır. Meselâ zekat bahsinde, ehl-i zekattan iki kişi mallarını birleştirdiği zaman, bu ister bir ortaklık biçiminde olsun, isterse menfaatlerde bir yakınlık şeklinde olsun, bu karışımdan zekat verilmesi gerekir. Bazı fıkıhçılara göre bu durumda bir kişinin zekat vermesiyle ikisi de zekatını ödemiş olur.

Şirket konusunda, fıkıh kitaplarında belirtildiğine göre, şirketin kurulması için sözleşme yapılmadan Önce iki malın karıştırılmasının şartları meselesinde fıkıhçılar ihtilafa düşmüşlerdir ve çoğuna göre bu konuda herhangi bir şart yoktur.

Velayet mevzuuna gelince velinin, bir ihtiyacı olduğu zaman çocuğa bakmak üzere, onun malı ve yiyeceği ile kendi malını karıştırmasının caiz olduğu hususunda fıkıhçılar, bazı hükümler ortaya koymuşlardır. [\[131\]](#)

Haraç

(sıkıntı)

Sözlükte, zorluk ve sıkıntı anlamlarına gelir.

Meselâ "sadrın hariç" denilir ki, kalb darlığı, ruhî sıkıntı demektir. "Racülün hariç" ifadesi ise suçlu adam anlamında kullanılır ki, suçun verdiği sıkıntı sebebiyle böyle denir. Râgıb'm dediğine göre haraç kelimesinin aslı iki şeyin toplanmasından ibarettir ve bu iki şeyin arasında bir sıkıntı ve darlık tasavvur edilir. Ayrıca, ism ve dik ifadelerinin karşılığının haraç kelimesi olduğu da söylenmiştir.

Deyim olarak şeriatla fıkıhçuların sözlerinden şöyle bir tarif çıkarılabilir: "Haraç, can, mal veya bedende şimdi ya da gelecekte artan bir sıkıntıya sebep olan her şeydir." Fıkıhçuların, haracın kaldırılması ifadesiyle kastettikleri; sözü edilen darlık ve sıkıntıya sebep olan şeyi ortadan kaldırmaktır.

Bu zorluğu giderme ve kaldırma makamına gelince bu, Allah Teâlâ'nın haklarından ve müsamaha şeklinde açıklanmıştır. Bu zorluğu giderme ya terkedilmesi çok zor olan bir iş üzerindeki günahı kalçırılmakla olur ya da yapılması çok zor olan bir işin yapılmasını istemekten vazgeçmekle olur.

Şer'î yükümlülüklerdeki haracın "Allah, dinde sizin üzerinize bir zorluk koymadı mealindeki ayet ile kaldırıldığı konusunda fıkıhçılar arasında bir ihtilaf yoktur. [\[133\]](#)

Harâc

(toprak vergisi)

Sözlükte ğalle yani gelir anlamında kullanılır.

Terim olarak, hazineye ödenmek üzere, arazi üzerine konan öşrün dışındaki vergiler şeklinde yorumlanır. Bu, çiftçilerin arazide çalışarak biriktirdikleri belli bir gelirden alınan vergidir.

Haracın cizye ile alakasına gelince, bunların ikisi de ehl-i zimmete ait vergilerdir ve fey'in sarf yerlerine harcanırlar. İkisi arasındaki fark ise cizye her fert başına alınan bir vergi olarak uygulanırken, harâc sadece arazi gelirlerinden alınır. Cizye müslüman olmakla düşer, fakat harâc müslüman olmakla düşmez ve devam eder.

Hadiste geçen "el-harâcu bi'd-damân" ifadesinden ne kastedildiğine gelince, bu, "haraç bir damana karşılıktır" anlamında açıklanır. Buradaki harâc sözü ile, satılan eşyanın zatında var olan bir gelirden sağlanan fayda ve elde edilen semereler anlaşılır. Meselâ, birisi bir şey satın aldı ve onu bir müddet kullandı. Sonra eşyanın eskiden kalma bir ayıbı olduğuna vakıf oldu. Bu durumda eşyayı satıcıya geri verebilir ve parasını da geri isteyebilir. Kullandığı zaman zarfında elde ettiği menfaatler de müşteriye ait olur. Süt, yün vb. gibi. Çünkü eşya geri vermeden önce müşterinin elinde telef olsaydı bunu satıcıya tazmin etmesi gerekirdi ve satıcıya da hiçbir şey gerekmezdi. İşte bu tazminat riskine istinaden harâc, müşterinin hakkıdır. [\[134\]](#)

Hasara

(zarar)

Sözlükte gelişme, çoğalma ve artıştaki eksiklik şeklinde açıklanır ve kârın zıttıdır. Râgıb'm dediğine göre bu sermayedeki eksilmedir. Meselâ bu anlamda: "Hasıra fılanün fî ticaretini" denilir ki "filan kişi ticaretinde ziyan etti" demektir. Yani o kişinin sermayesi eksilmiştir.

Bu kelimenin sözlük manasıyla terim anlamı aynı olup, hem insan için, hem de iş için kullanılır. Meselâ hem "filan kimse zarar etti" hem de "filan kişinin ticareti kazanmadı" denilir. [\[135\]](#)

Hatîta

(zararına satış)

Sözlükte hat kökünden gelir. Anlamı, bir şeyi yüksekte aşağıya indirmek demektir. Meselâ "hatta mine's semen" denilir ki "fiyatı düşürdü" anlamına gelir. Düşürülen şeye de hatîta denilir.

Deyim olarak bey'ul-hatîta satıcının, malı satın aldığı ilk fiyattan az bir miktarı indirerek satmasıdır. Bu, bey'ul emânefin bir çeşididir; fıkıhçılar bu isim altında tasnif etmişlerdir. Çünkü satıcının sermayesi hakkındaki beyanına itimat olunur. [\[136\]](#)

Bey'ul-hatîta, fıkıh kitaplarında bey'ul-vadî'a ve bey'un-nakîsa şeklinde de isimlendirilmiştir.

Havale

(borcun nakli)

Sözlükte tahvil sözünden alınmıştır. Bu da bir şeyi bir yerden başka bir yere nakletmek anlamına gelir. Mutarrazî'nin dediğine göre kelimenin asıl anlamı zeval (kaybolma) ve nakildir.

Terim olarak fıkıhçıların çoğunluğu, "borcu birinin zimmetinden diğerinin zimmetine aktarmak" şeklinde tarif etmişlerdir. Bu yorumuyla kelime tehavvül kökünden türemiş olur. Çünkü bu anlamıyla hakkı muhîl (borcu devre denin zimmetinden alıp muhâlun aleyh (borcu üzerine alan)in üzerine nakletmiş olur. Bu yorum üzere Münâvî de aynı deyimini şöyle tarif etmiştir: "Havale, borçlu kimsenin borcunun, hisse ve pay olarak başkasına geçmesidir."

Şeybânî'den rivayet edildiğine göre o da havâle'yi "Borç asıl sahibinde kalmakla beraber, sadece borç isteme yönünün değişmesi" şeklinde tarif etmiştir. [\[137\]](#)

el-Havâletü'l-Mukayyede

(şartlı borç nakli)

Bu konuda Hanefîlerin görüşü şu şekildedir: Havâletü'l-mukayyede, borcun muhâlun aleyhin zimmetindeki muhîle ait mal, emanet ve tazminattan ödenmesi kaydıyla yapılan havaledir. Meselâ borçlu, birisine, "sendeki bin lira alacağımı filan kişiye ödemek üzere sana havale ettim" veya "onun (üçüncü kişi) bende bulunan bin lira alacağımı,- sana emanet olarak bıraktığım paradan veya benden gasbettiğin mallardan ödemek üzere sana havale ettim" dese ve o da kabul etse bu muamele havâletü'l-mukay-yede olur ve bunların hepsi caizdir. [\[138\]](#)

el-Havâletü'l-Mutlaka

(şartsız borç nakli)

Haneviler havaleyi mutlak ve mukayyet olmak üzere ikiye ayırmışlardır.

Havâletü'l-mutlaka, muhâlün aleyhin (borçlunun borcunu ödemeyi üzerine alan kişi, havaleyi alan) zimmetinde (üzerinde, sorumluluğunda) bulunan muhîle (borcunu havale eden) ait mal, emanet eşya ve tazminattan borcun ödenmesi gibi bir kayıt ve şart bulunmayan havaledir.

Burada Ödeme bizzat muhâlün aleyhin malından yapılır. Yanında muhîle ait mal bulunsun bulunmasın; ona borcu olsun olmasın hüküm değişmez. Bu sadece muhâlün aleyhin zimmeti ile ilgili bir yükümlülüktür. Başka bir şeye bağlamak gerekmez. Nitekim Mürşidü'l-Hayerân'in 878. maddesinde bu durum şöylece açıklanmıştır. "Havale-tü'l-mutlaka, bir kimsenin üçüncü bir kişiye olan borcunu, ödemek üzere alacaklısına havale etmesidir. Ancak burada havale mutlak olup borcun, muhâlün aleyhin zimmetinde bulunan muhîle ait mal, emanet, borç ve gasbedilmiş eşyadan

Ödenmesi gibi bir kayıt ve şart yoktur ve muhâlün aleyhin muhîle herhangi bir borcu ya da yükümlülüğü olması gerekmez. [\[139\]](#)

Helak

(telef/yok olma)

Sözlükte kelâk, telef ile aynı anlamda kullanılır ve bir şeyi gidermek ve yok etmek demektir.

Râgıb'm belirttiğine göre helakin birkaç şekli vardır:

1- Bir şeyin kaybolması. Bu durumda kaybolan şey herhangi bir yerde mevcuttur.

2- Değişme ve bozulma sonunda bir şeyin yok olması.

3- Ölüm.

4- Bir şeyin âlemden kaybolması, beden olarak yok olması. Buna fena denir ve en büyük helaktır.

Deyim olarak fukaha helak ile telefî aynı anlamda kullanmışlardır. Asıl anlamı, bir şeyin istifade edilebilir bir menfaat olmaktan çıkmasıdır. [\[140\]](#)

Hıfz

(emaneti koruma)

Sözlükte idrâk edilen, farkedilen şekilleri hatırd tutma, onları akılda vurgulama ve yerleştirme gibi anlamlar için kullanılır. Râgıb'm dediğine göre hıfz, bazen anlama ve kavramanın sabit olduğu, meydana geldiği varlığın tümü için kullanılır; bazen bir şeyi akılda tutmak, kaydetmek için kullanılır ki, bu durumda kelimenin karşıtı unutmaktır. Bazen de bu kuvvetin (hıfzın) kullanılması için söylenir. Meselâ "haiîztu keza hıfzen" denilir ki "şunu ezberlemekle korudum" anlamına gelir. Ayrıca hıfz kelimesi her türlü, araştırma, taahhüt (anlaşma) ve gözetim için de kullanılır. Kelimenin sözlük anlamıyla terim anlamı aynıdır. Bu sebeple, fıkıh dilinde, hıfzu'l-vedVa tabiri kullanılır. Bununla kastedilen, mal sahibinin, emsali veçhile korunmak üzere malını emanetçiye vermesi, emanetçinin de mal sahibinin, malın nasıl korunacağı konusundaki isteklerine karşı çıkmayarak kabul etmesidir. [\[141\]](#)

Hırz

(koruma)

Sözlükte himaye etme anlamına gelir. Esasen koruma yeri demektir. Bir kimse bir şeyi korumak amacıyla etrafını çevirse "ahraze's-sey'e" denilir.

Terim olarak hırz, insanların mallarını korumak için yapılan her şeydir. Ev, dükkan, sandık gibi. Bazı fıkıhçılar da bu deyimî, "sahibinin, içine koyduğu zaman malını kaybetmeyeceğinden emin olduğu mekan" şeklinde tarif etmişlerdir.

Fıkıhçıların ittifak ettiği bir görüşe göre; kaynaklar bu deyimî örf ve âdet ile sınırlandırmışlardır. Bu durumda hırz zaman ve şartlara göre çeşitlilik gösterebilir. Nitekim örf ve âdetlerin durumu da böyledir. [\[142\]](#)

Hıyanet

(sözleşmeye aykırılık)

Sözlükte emânet kelimesinin zıttı olup, sözleşmeyi gizlice bozarak gerçeğe aykırı biçimde davranışta bulunmak anlamına gelir.

Terim olarak sözlük anlamıyla aynıdır.

Nifak ile hıyanet arasındaki farka gelince: Hıyanet, akit ve emanetlerle ilgilidir. Nifak ise borç ve dinî meşelerde söz konusu olur.

Hain, sârik (hırsız) ve gâsıb (eşkıya) deyimlerinin anlamları arasında da bazı farklar vardır. Hain, kendisine emanet olarak bırakılan şeye ihanet eden, onu koruyup gözetmeyen kişidir. Sârik, girilmesi yasak olan bir yerden gizlice başkasının malını alan kimsedir. Gâsıb ise, başkasının malını

açıktan açığa kasten ve kuvvetine dayanarak alan kimsedir. [\[143\]](#)

Hıyar

(seçimlik)

Sözlükte ihtiyar kökünden mastar olup seçme ve ayırma anlamlarına gelir.

Deyim olarak fıkıhçılar bu kelimeyi akitler bahsinde ve tarafların, iki şıktan birini kendisi için tercih etme hakkı manasında kullanmışlardır. Bu iki

şıktan birisi akdi imzalamak (kabullenmek), ötekisi de akitten vazgeçmek ve feshetmektir. Nitekim bu anlamda hıyar Hanbelî Mecellesi'nin 208. maddesinde şöyle tarif edilmiştir: "Hıyar, taraflardan birinin sözleşmeyi imza etme veya ondan vazgeçme hakkıdır."

Bu açıklamaya göre sözleşme imzalandıktan sonra, taraflardan birinin akdi feshederek çekilmesi, sadece kanun koyucunun taraflara fesih hakkı vermiş olduğu sebeplerle mümkün olması önemli bir husustur. Bunun şekli de, belirtilen sebeplerin varlığı halinde taraflardan birinin akdi imzalama ya da feshetme konusundaki tercihini beyan etmesidir. Ancak fesih, bu hakkı kullanmak üzere kanun koyucunun saydığı sebepler ya da sözleşmede tarafların kabulüyle birine veya her ikisine verilen fesih hakkının kullanılmasıyla meydana gelir. Bu yoruma göre de fıkıhçılar hıyâr'ı şöyle tarif etmişlerdir: "Hıyar, taraflardan her birinin sözleşmeyi kabul ya da reddetme konusundaki serbestliğidir." [144]

Hibe

(bağış)

Sözlükte karşılıksız verme anlamına gelir.

Deyim olarak cumhurun zikrettiğine göre hibe, hediye, sadaka ve atıyye birbirine yakın anlamları olan kelimelerdir. Hepsisi de hayatta iken karşılıksız temlik ifade ederler. Ancak atıyye ve hibe kelimeleri hepsine şamildir. Fakat sadaka ile hibe arasında bazı farklılıklar vardır. Çünkü Hz. Peygamber hediyeyi yer, fakat sadakayı yemezdi. İkisi arasındaki fark, eğer bir kimse Allah'a yaklaşmak için muhtaçlara birşey verirse bu sadakadır. Fakat bir kimse birisine ücretsiz olarak ona yaklaşmak ve muhabbetini kazanmak için bir şey verirse bu da hediye olur. [145]

Himâ

(koruluk)

Sözlükte, yaklaşılması ve girilmesi yasak olan koruluk şeklinde açıklanır. Allah'ın koruluğu da, haramlarıdır. "Şu مکانı insanlardan korudum" denilir ki, "oraya insanların yaklaşmasını ve girmesini yasakladım" manasına gelir.

Terim olarak, halifenin özel olarak hayvanlardan koruduğu ölür arazi demektir.

Şafî'nin dediğine göre himâ'nın aslı şu şekilde açıklanır: Arap eşrafından biri verimli bir araziye mera edindiği zaman, eğer orada bir dağ varsa onun tepesine, yoksa bölgedeki en yüksek yere bir köpek bağlar, sonra da onun havlamasını isterdi. Böylece uzaktan onun sesini duyan kimse durur, sesin ulaştığı her yer onun koruluğudur, o bölgeye dışındaki (civarındaki) halkla birlikte itina gösterir ve koruluğuna kendisinin dışında kimsenin girmesine izin vermezdi. [146]

Hisbe

(iyiliği emretme)

Sözlükte ihtisab kökünden türemiş bir isim olup ücret, sevap, güzel idare ve bakıp gözetmek gibi anlamlara gelir. Meselâ bir kimse tertipli ve düzenli olduğu zaman "fûlânün hasenü'l-hisbe fil-emri" denilir. İhtisab da sevap işlemek ve onu elde etmek için çalışmak, koşmak gibi anlamlara gelir.

Deyim olarak hisbe, çoğu âlimlerce şöyle tarif edilmiştir: "Hisbe açıkça terkedilen iyiliği emretmek ve açıkça işlenen kötülüğe de mani olmaktır." [147]

Hıyaze

(mülkte tasarruf)

Sözlükte bir kimsenin kendine ilâve ettiği şey anlamına gelir.

Terim olarak Mâlikî mezhebinde daha çok kullanılır.

Onlara göre bu kelimenin iki anlamı vardır. Birinin anlamı öbüründen daha geneldir.

Genel anlamı, bir şey üzerindeki hakimiyeti, güç ve kudreti isbat etmektir. Bu, Mâlikîler dışındaki fukaha nazarında teslim alma manasında kullanılmaktadır.

Özel anlamına gelince; mülk sahibi için, mülkiyet senedi demek olup, onunla hakkını savunabilir. Bu, elde mevcut bir şey üzerinde hak ve tasarruf sahibi olmak demektir. Mülk sahibinin mülkünde bina yapma, ağaç dikme, yıkma ve benzeri tasarruflarda bulunmasında olduğu gibi. Bunun aslı, birşey üzerindeki fiilî hâkimiyetten (egemenlik) ibarettir. İnsan bu hâkimiyetini bazen malik ve sahip olarak kullanır, bazen de malik ve sahip olmadan bu gücü kullanabilir. [148]

Huluuv

(sürekli kiralama)

Sözlükte bir kabın boş olması anlamına gelir. Meselâ "ev içindekilerden boşaldı" denildiğinde aynı kökten fiil kullanılır. "Birşey ayıptan boş oldu" denildiğinde ise o şeyin sağlam ve geçerli olması anlaşılır.

Terim olarak, örfen bilinen anlamıyla, dükkan ve benzeri yerler için kullanılır ki bir ücret mukabili orada oturma ve devam hakkını satın almak demektir. Böylece artık, kiracının oradan çıkarılması söz konusu edilemez. Bu ücret, yeri vakfeden kişi veya müteveli tarafından, dükkanlarda

oturanlardan alınmak üzere belirlenen belirli bir miktar para olup mülk sahibi ile kiracı arasında şerh! bir bağ kurar. Bundan böyle huluuv vererek dükkana yerleşen kimseyi dükkân sahibi çıkarma hakkına sahip değildir. Yine aldığı parayı geri vermediği müddetçe başkasına kiraya da veremez. Huluuv meselesi Osmanlılar döneminde ortaya çıkmış bir sözleşme çeşidi olup, Mısır ve Şam'da da aynı isimle anılır. Mağrib (Fas, Tunus, Cezayir, Libya) bölgesinde ise buna celse, zine ve miftah gibi isimler verilir. [\[149\]](#)

Hums

(beşte bir vergi)

Sözlükte beşte bir anlamında kullanılır. Hammese'l-kavm ifadesi, "bir bölge halkının mallarının beşte biri alındı" manasına gelir. Deyim olarak ganimet, fey, düşman üzerinden alınan eşya, yeraltı madenleri vb. mallar için kullanılır. Çünkü bu malların beşte biri dinen vergi olarak alınır. Ancak ganimetin dışındaki mallardan beşte bir alınması, şartları ve harcama yerleri konusunda bazı ihtilaflar vardır.

Ganimete gelince, Kur'an-ı Kerim'de bildirilen naslara göre ondan beşte bir alınması hususunda hiçbir ihtilaf yoktur. [\[150\]](#)

I

İde

(iyilik vaadi)

Sözlükte vaad, yani eksik ve fazla olmadan belirlenen ve ta-ahhiid edilen iş, davranış ya da söz demektir. Bu da bir kimsenin, hayır olsun şer olsun gelecekte başkasıyla ilgili yapacağı bir işi haber vermektir.

Deyim olarak Mâlikîler hariç bütün fıkıhçılar yukarıdaki tarifini aynen kabul ederler. Mâlikîler ise bunun ancak bazı hususi gerekçeler çerçevesinde geçerli olabileceğini ileri sürerek "el-İde, faydası ve menfaatleri söz verilene dönmek üzere söz verenin gelecekte bir iyiliği yapacağını bildirmesidir" demişlerdir.

Hattab 'idenin bir kimsenin şu an için nefsinin bir şey ile yükümlü olmadığını bildirmiş, İbn Arafe de onu insanın yalnız gelecekte yapacağı bir iyiliği haber vermesi şeklinde yorumlamıştır."

Bu tabir ile ilgili Mâlikîlerin bazı yorumları şöyledir:

O, ferdi iradeyi tamamlayan şerh": ve sözlü bir tasarruftur.

Esas ve temeli insanın bir başkasına karşılıksız iyilik yapacağını taahhüt etmesidir.

Bu, şu an değil, gelecekte gerçekleşecek bir işlemdir. [\[151\]](#)

İslâh

Sözlükte bir hali, sağ duyunun gösterdiği doğru yöne çevirmek ve değiştirmek demektir. Bu hem eşyada, hem de manevi konularda olabilir. Meselâ duvarı, bir âleti veya bir yeri onarmak, ıslah etmek; yahut da iki kişinin arasını düzeltmek gibi. Özetle bu kelime, bozma ve bozgunculuğun karşıtıdır.

Terim olarak bu kelime çok çeşitli yerlerde kullanılır. Meselâ, faydalanma ve kullanımın devam etmesi için kiralık mülk sahibinin ikna edilmesi, ölü arazinin ihya edilmesi ve kısıtlımın (mahcûrun) mallarını idare etmek için veli, vasi veya kayyımın burada İkamet etmesi ve diğer konularda olduğu gibi. [\[152\]](#)

İtâve

(emlak vergisi)

Sözlükte, rüşvet ve haraç anlamında kullanılmıştır. Terim olarak maliye biliminde gayr-i menkul sahiplerinden alınan bir vergidir. Oranı, devletin veya mahallî yönetimin gayr-i menkul vasıtasıyla yaptığı kamu hizmetlerinden yararlanma derecesine bağlıdır. Ancak terim bu anlamıyla fa-kihler arasında kullanılmaz. Bu deyim anlamına yakın olarak ftkihçilerin kullandıkları bazı kelimeler şunlardır: el-kulef es-sultâniyye, en-nevâib, el-mukûs, el-meğârim, ed-darâib. [\[153\]](#)

İtk

(âzât)

Deyim olarak 'itk, 'itâk ve 'itâka kelimeleri köleliğin bitimi ya da kölenin mülkiyetten çıkması manalarına gelir. Bu işlem de efendinin özel bir şekilde kölelik hakkını mülkünden düşürmesinden ibarettir. Bu sayede köle hür kimselere dahil olmuş olur.

Ezherî'nin dediğine göre bu kelime yarış atlarının kazanıp başarıya ulaştıkları anda Arapların söylediği "ate-ka'l-feres" ya da kuşun uçup bağımsız olduğu anda söylenen "ateka'l-ferhu" ifadelerinden türemiştir. Ayrıca Arapların "köle 'itkla kurtulur ve dilediği yere gider" anlamında kullandıkları söz de çok meşhurdur. [\[154\]](#)

İtlak

Sözlükte, boşalma, çözülme, serbestlik, bağımsızlık, gönderme, terketme ve bir şeyin kayıt ve şarta bağlı olmaması gibi anlamlara gelir. Terim olarak fıkıhçılar ve usulcüler itlak sözcüğünü mutlak deyiminin açıklamasına dayanarak tarif etmişlerdir. Çünkü mutlak deyim, içine aldığı fertlerden belirsiz birini ifade eder veya özellikleri belirtilmemiş bir şeyin varlığına delalet eder. Yahut da başka şeylerde bulunmayan bir sıfatla özellikleri kaydedilmemiş genel bir şeyi gösterir.

Ayrıca, fıkıhçılar bu deyim; geçerlilik anlamında da kullanmışlardır. Meselâ itlâk-ı tasarruf sözü ile tasarrufun (yetkinit) geçerli olduğunu anlatmak istemişlerdir.

Fıkıhçılar, mudarabe, işçi ile mülk sahibinin ihtilafa düştüğü vekâlet sözleşmesinde ve vekil ile müvekkil arasında, yetkilerin serbest bırakılması ya da sınırlandırılması üzerinde bir ihtilaf vaki olduğunda bu akitlerde mutlak isminin kullanılmasının caiz olup olmadığı üzerinde çeşitli görüşler beyan etmişlerdir.

Ayrıca, ikrarı mutlak ve vakf-ı mutlak konularını ilgili bölümlerde, nezr-i mutlak konusunu da kitaplarının nezir bölümlerinde incelemişlerdir. Yine onlar, icâre, vasiyyet ve vakıf konularında itlâk'tan uzun uzadıya söz etmişlerdir. Meselâ Suyûtî el-Eşbâh ue'n-Nezâir adlı kitabında yaklaşık her konu için bir mutlak bahsi ayırmıştır. Zaten bu konuda, ne dil bakımından ne de yazar bakımından bir sınır yoktur ve Örf de böyle oluşmuştur. [\[155\]](#)

Iztırâr

(zaruret)

Sözlükte bir kimseyi şiddetli bir zarar ve sıkıntıya mecbur etmek demektir. Kurtuluş yolu olmayan bir zorlama şeklinde de açıklanmıştır.

Terim olarak ıztırâr, yükümlünün, dinen yasak olan bir şeyi yapmaya yahut emredilen bir şeyi terketmeye mecbur edilmesi halidir. İkra-ı mulci, ölüm korkusu ile açlık çekme; nefsi, ırzı ve malı korumak için düşmana karşı koyma vb. durumlarda olduğu gibi.

Iztırâr, şeriatla özel bir durumdur ve Allah Teâlâ kendi hukuku ile ilgili konularda, yükümlünün üzerinden günahları kaldırmak üzere bu ilkeyi koymuştur. Bu konuda delil olarak gösterilen ayetin mealî şöyledir: "Zor durumda kaldıklarınız hariç Allah haram kıldığı şeylerle sizin aranızı ayırdı. [\[156\]](#)

İşte bu ilâhî vahye dayanılarak, "Zaruretlar yasakları mubah kılar", "Zaruretlar, kendi miktarlarıncâ takdir olunurlar", "Acizlik halinde görev, zaruret halinde haram yoktur" gibi fıkıh kuralları konulmuştur.

Kul hakları ile ilgili konulara gelince; ıztırâr, medenî ve cezai sorumluluğu kaldırmaz. Eğer yükümlü kendi selametini korumak için (zulüm görmediği halde) başkasının canına zarar vermişse kısas olunur.

Şayet yükümlü kendi menfaati için başkasının malını telef etmişse dinen tazmin etmesi gerekir. Çünkü müslümanın malı, canı ve ırzı dokunulmaz kabul edilmiştir.

Fıkıhçılar bu görüşlerini, "Iztırâr, meskenin dokunulmazlığını kaldırmaz", "Iztırâr gayrın hakkını iptal etmez" gibi sözlerle fıkıh kuralı haline getirmişlerdir. [\[157\]](#)

Îcâb

Sözlükte gerçekleşme, meydana gelme, olma ve oluşma anlamlarına gelir. Terim olarak usul-i fıkıhta îcâb, "Allah Teâlâ'nın zorunlu olarak iş yaptırma isteği" şeklinde yorumlanır. Bu anlamda îcâb, haram ve mubah kısımlarına ayrılır.

Fıkıhçıların dilinde îcâb, taraflardan birinin sözleşme yapma isteğini ortaya koyan ilk beyanıdır. İkisinden hangisi ilk olursa olsun fark yoktur. Kabul ise, ikinci tarafın, îcâbdan sonra teklifi uygun bulduğunu açıklamasıdır. Bu Hanefilerin görüşüdür. Onlara göre sözleşme yapmak üzere söze ilk başlayan daima mücib'ir. Diğeri de kâ-bil'dir.

Mücib, ister "sattım" kelimesiyle söze başlayan satıcı olsun, isterse "satın aldım" sözüyle başlayan müşteri olsun aynıdır. Yahut da icar sözleşmesinde ilk söze başlayan "kiraya verdim" sözüyle ev sahibi olabilir; "kiraladım" sözüyle de kiracı olabilir. Diğer sözleşmelerde de durum aynıdır. Bu durum Mecelle'xdn 101. maddesinde şu şekilde özetlenmiştir. "Taraflardan birinin bir akit yapmak için söylediği ilk sözdür ki, akit ve tasarruf onunla gerçekleşir ve onunla ispat olunur." Nesefî'nin dediğine göre "îcâb, sözleşmenin esasıdır; kabul, onun üzerine bina edilir."

Diğer bazı Hanefî'lere göre îcâb satıcı, ev sahibi, zevce veya velisinin önce veya sonra söylediği sözdür. Çünkü diğerleri, meselâ müşteri ticari eşyaya, kiracı bir malın menfaatine, koca ise bir namusa sahip olacaktır. [\[158\]](#)

Îğâr

(nihaye)

Bu kelime, sonradan türemiş bir sözcüktür. Fîrûzabâdî'nin dediğine göre kralın bir adama, bir araziyi vergisiz vermesi demektir. Yahut da haracın işçilerden kaçırılarak büyük sultana ödenmesidir: Buna damânü'l-harâc da denir. Ha-vârizmî de bu kelimeyi şöyle tarif etmiştir: "Îğâr himaye demektir. Bu, bir köyü ya da bir araziyi korumak şeklinde olur ve oraya hiçbir kimse giremez. Eğer yeşillik veya bazı vahalar îğâr olarak verilirse

her sene beytûlmâle ödenmek üzere bir vergi konur. [\[159\]](#)

Iyne

Sözlükte selef, yani malı teslim almadan yatırılan peşin para, bu yolla yapılan alış veriş ve veresiye alış veriş anlamlarına gelir. Meselâ "filan kişi, filan kimseden 'iyne yoluyla alış veriş yaptı" denilir.

Halil'in dediğine göre bu kelime aynülmizan ifadesinden türemiş olup ziyade manasına gelir. İbn Faris de bu yorumu aynen benimseyerek 'iyne sözcüğünün ziyade anlamına geldiğini vurgulamıştır.

Deyim olarak bir kimsenin veresiye satmış olduğu malı müşteriye teslim ettikten sonra parasını henüz almadan malı tekrar öncekinden daha düşük bir fiyatla ve peşin olarak geri satın alma işlemine denir.

Iyne satışının aslı, süre mukabilinde alman fazlalığı helal kılmak suretiyle satış şeklinde yapılan bir karz, kredi muamelesidir. Çünkü bu 15 vererek 10 almak gibi bir karz işlemi olarak yorumlanır. Burada bey' fazlalığın helal olması için şekli bir kılıftır.

Bu muameleye 'iyne denmesinin sebebi, veresiye mal alan müşterinin bunun bedelini, satıcıdan hazır para şeklinde aynen almasıdır.

Desûkî'nin bu konudaki iyimser yorumu ise şöyledir:

Bu işlem 'iyne diye isimlendirilmiştir. Çünkü bu işlem, çok vereceği yerde az vererek helal yolla talebini elde etmek isteyen zor durumdaki kimseye bir çeşit yardımdır. [\[160\]](#)

İ

İ'sâr

Sözlükte, kolaylıktan zorluğa geçme anlamına gelir. 'Usra, da darlık, sıkıntı ve yetersizlik demektir. İbn Fâris'in dediğine göre usr, zorluk ve sıkıntıya yol açan her şeydû". 'Usr (zorluk), yusr (kolaylık) kelimesinin zıttıdır. Darlık da bir zorluktur. Çünkü darlık veren bir işte sıkıntı vardır.

Terim olarak 'usrâ, bir kimsenin ödemesi gereken malı ödeme gücü olmaması demektir. Kadı Ebul-Velid ibn Rüşd'ün söylediğine göre, zorluk içindeki borçlu için iki durum söz konusu olur: Ya yokluk içindedir ya da böyle değildir. Çünkü her yokluğa düşen, sıkıntıya girmiş demektir; ama her sıkıntıya düşen yokluk içinde olmayabilir.

Eğer borçlu yokluk içine düşmüş, fakir ise, yani bütün malını tüketmişse ve borcunu Ödediği takdirde kendisinin ve çoluk çocuğunun temel ihtiyaçlarını temin edemeyecek-se, bu takdirde alacaklının beklemesi kesinlikle vacib olur, başka çaresi de yoktur. Çünkü bu durumda borçlu borcunu ödemekten kesin olarak acizdir ve dinen bir kimseye gücünün yetmediğini yüklemek için bir yol yoktur.

Borçlu yokluk içinde değilse, yani bir miktar malı var, fakat borcunu ödediği takdirde, çoluk çocuğunun nafakasını temin etmekte darlık ve sıkıntıya düşecekse; biraz ferahlaması ve zarara uğramadan borcunu ödeme imkânı bulabilmesi için borcu tehir etmek, rağbet edilen mendup bir iş olur.

Kurtuba âlimleri, elde bulunan malın durumuna göre borcun tehir edilmesi şeklinde ichtihad ederek fetva vermişlerdir. Ancak borçlunun, şu andaki akar ve mallarının vekalet yoluyla satışını uygun bulmazlar. Bunların dışındaki Endülüs âlimleri, vekâlet yoluyla borçlunun mallarının satışı ve alacağın yarısının hemen ödenmesi yolunda fetva vermişlerdir. [\[161\]](#)

İ'tâk

İ'tak sözlükte 'itk kökünden gelir ve ikram etmek ve cömertlikte bulunmak anlamındadır. Meselâ "filan kimsenin yüzünde 'itk belirtisi" var dendiğinde o kişinin cömertliği kastedilir.

Terim olarak ise köleliği kaldırmak demektir. Fıkıhçı-lar da bu deyim "köleyi, sert yetkilerinde serbest bırakan hakim güç" şeklinde tarif etmişlerdir.

Pıkıhçılar bazı kere "Itk" deyimini boynun (boğaz) kurtulması şeklinde yorumlamışlar ve bununla da köleliğin tamamen kaldırılmasını kastetmişlerdir. Onlar şöyle derler: "Böylece rakabe özel bir anlam kazandı. Esasen o beden bir organıdır. Çünkü efendi kölenin sahibidir. Tıpkı boyundaki ip gibi, kelepçe gibi ki köle bununla bağlanmıştır. Tıpkı bir hayvanın boynundan iple bağlandığı gibi. Eğer efendi köleyi serbest

biraksa köle de boynundaki bu ipten kurtulmuş olur. [\[162\]](#)

İ'tisâr

(hibeden vazgeçmek)

Bu kelime sözlükte, menetmek, hapsetmek ve meyve suyu çıkarmak anlamlarına gelir. Terim olarak hibeyi kapsetmek onu geri almak, hibeden vazgeçmek demektir. Bu konuda Ömer b. Hattâb'ın şu sözü meşhurdur. "Şüphesiz ki baba oğluna verdiği hediyeleri geri alabilir. Oğul ise babasına verdiklerini ondan alamaz." Burada malını bizzat insan eliyle geri alınması i'tisâr'a benzetilmiştir.

Fıkıhçıların dilinde i'tisâr, Mâliki ibn Araf'e'nin dediği gibi, hediye verenin hediyesini bedelsiz ve hediye edilenin rızası olmaksızın geri almasıdır.

İ'tisâr sözcüğü bu anlamıyla Mâliki kitaplarında yaygındır. Diğer fıkıhçılar bunun yerine rücû fVl-hlbe ifadesini kullanmışlardır. [\[163\]](#)

İ'tiyâz

Sözlükte, ivaz almak demektir, ivaz ise karşılık anlamındadır. Bedel insanın ayn, borç, hak ve menfaat gibi malik olduğu her şeyde ve şerl naslar ve kurallar dahilinde geçerli olan bir kavramdır.

Kâsânî'ye göre ivaz, mutlak akitlerde, bazen ayn, bazen borç bazen de menfaat şeklinde ortaya çıkabilen bir karşılıktır. Şu kadar var ki, bazı

sözleşmelerde diğerlerinin aksine bedelin alınması şart koşular.

Bedelin gerekçelerine gelince, bazen onun sebebi bey ve icâre gibi doğrudan malî bir sözleşme, bazen mükâtebe ve boşanma gibi doğrudan malî olmayan bir akit, bazen de mal telef etme ve İslâm fihhının ilgili kurallarında belirtildiği üzere başkasına malî bir zarar verme şeklinde ortaya çıkabilir. [\[164\]](#)

İ'vâz

(fakirlik)

Sözlükte durumu bozulan ve muhtaç duruma düşen bir adam için kullanılır. İsim olarak "Avez" kelimesi, darlık ve fakirlik anlamlarına gelir. Mu'viz ise, fakir demektir.

Ebu Zeyd, "a'vez, ahvec ve a'dem kelimeleri, hiçbir şeyi olmayan fakir anlamında aynı manaya gelirler" demiştir. Nevevî de i'vazı fakirlik olarak yorumlamıştır. [\[165\]](#)

İbâha

(izin, serbestlik)

Sözlükte, yapmak veya terketmek konusunda verilen izindir. "Adam malına izin verdi, mubah gördü" sözü, "onun alınmasına veya bırakılmasına izin verdi; almakta veya almamakta serbest bıraktı" anlamına gelmektedir.

Uslucüler bu deymi "mükelleflerin fiillerini karşılıksız tercih edebilmeleri ile ilgili Allah Teâlâ'nın bir hitabı" şeklinde tarif etmişlerdir. Fıkıhçılar ise "belli sınırlar içinde, bir işin insanın iradesine göre yapılabilmesi için verilen izin" biçiminde yorumlamışlardır.

İbâha (-izin), kaynağı bakımından iki kısma ayrılır. Şeriatın verdiği izin, insanın verdiği izin.

Şeriatın verdiği izin: Mubah oluşuna Kufan veya diğer şeyî kaynaklardan birinden nas veya delil bulunan izinler.

İnsanın verdiği izin: Bu da iki kısma ayrılır:

a) Bir eşyanın tüketilmesindeki serbestlik, izin. Yeme içme serbestliği gibi. (Velîme ve ziyafette yemek serbest, ama alıp götürmeye izin yoktur.)

b) Eşyanın kullanılması ve istifade edilmesi konusundaki serbestlik. Araba sahibinin binmeye izin vermesi, ev sahibinin oturmaya müsaade etmesi gibi.

Bu iki çeşit mubah eşyayı tüketmek ya da kullanmak serbesttir. Ancak aynen veya menfaat olarak istifade edilen mubaha mülk olarak sahip olunamaz. [\[166\]](#)

İbnü's-Sebîl

(yolcu)

Sözlükte misafir (yolcu) anlamındadır. Yolcu devamlı yolda bulunduğu için "yolun oğlu" anlamındaki bu isim verilmiştir.

Terim olarak, evinden ve malından ayrılarak yolculuk yapan kimseye denir. Ayrıca, ister kendi vatanında, ister vatanının haricinde ve isterse seyahat esnasında malından ayrılan kimse de misafir olarak yorumlanır.

Bazı fakihler, yolcuya zekat gelirlerinden ödeme yapılabileceği ilkesinden hareket ederek konuya birtakım kayıtlar getirmişlerdir. Bunlardan bazıları şunlardır: Yolcu vatanına dönmek isteyip de buna gücü yetmezse, bu kimseye zekat, ganimet ve fey gelirlerinden ihtiyaca göre yardım verilebilir. Ancak ihtiyaçtan fazlası caiz değildir. Şu kadar var ki; eğer ödeyebilecekse, Hanefilere göre yolcunun bunları borç olarak alması daha uygundur.

Mâlîkîlere göre eğer yolcu, kendi ülkesinde fakir değilse, aldığı parayı geri ödemesi vacib olur. Ancak bu görüşe Hanbelîler ve Şâfîliler muhalefet ederek, hem borç olarak almanın vacib olması, hem de yolcu hakkında bunun daha evla olduğu fikrini kabul etmemişlerdir. [\[167\]](#)

İbra

(aklama)

Sözlükte, bir kimsenin başkası üzerindeki hakkından vazgeçmesi onu aleyhine işleyen her türlü durumdan kurtarması ve aklamayı demektir.

Terim olarak, bir kimsenin kendine ait bir hakkı (ala-cağı), başkasının zimmetinden (borcundan) düşürmesi şeklinde yorumlanır. Ancak şuf'a hakkı ve vasiyet üzerine kazanılan oturma hakkında olduğu gibi, bir hak insanın zimmetine henüz geçmemişse bunu terketmek ibra sayılmaz. Bu sadece hakkı düşürme olarak kabul edilir.

Bu şekilde, henüz zimmeti söz konusu olmayan eşyada da ibra meydana gelmez. Tazmin edilmiş eşyada ibra söz konusu olduğu zaman, eşyanın kıymeti ibra edilmiş olur. Çünkü eşya, tazmini gerektiren bir sebep yüzünden telef olmuştur. Bunun dışındaki durumlarda ibrâ'd&n söz edilemez ve ibra edilse bile eşyayı aynen geri istemek mümkün olur.

Hanefî fakihleri ibrayı iki kısma ayırmışlardır.

a) İbrâ-i iskât: Bir kimsenin zimmetindeki iskâtı kabil olan bir hakkı veya bütün hakları düşürmesi ya da bir miktar azaltmasıdır.

b) İbrâ-i istifa: Bir kimsenin zimmetindeki bir hakkın alınmış, kabzedilmiş olduğunu itiraf etmesidir.

Bunlardan ilkin hakiki ibra olarak itibar olunur. İkincisi ise bir çeşit ikrar kabul edilmiştir.

Şu kadar var ki, Hanefî âlimleri her iki ibra çeşidini de her türlü çekişme ve düşmanlıkları giderici, sonraki zamanlarda hak talebinde bulunmayı

ortadan kaldıran ve birbirini tamalayan hukuki müesseseler olarak görmüşlerdir.

İbtâl

Sözlükte bir şeyin bozulması ve yok olması demektir. Bu şey ister doğru olsun ister yanlış olsun değişmez. Terim olarak ise fesh, ifsâd, izâle, noksanlık ve iskât manalarında kullanılır.

Bu deyimlerden her biri ayrı ayrı anlamlarda olup kullanım yerleri de farklıdır. Aslında ibtâl işlemi kanun koyucu (Allah, Peygamber) tarafından konulan bir hükümdür. Şu kadar varki bazan insanların fiil ve tasarruflarında da ibtâl vaki olabilir. Yine bazen hakim, kanun koyucunun yetkisine verdiği hükümlerden bazılarını ibtal edebilir (değiştirebilir). [\[169\]](#)

İbtizâz

(soygun)

Sözlükte soymak, zorla almak ve perişan bırakmak anlamlarına gelir. Ayrıca elbiseden soyunmak anlamı da vardır. Bu kullanımlardan esinlenerek mal soygunu, yani malın haksız yere gasbedilmesi anlamında da kullanılmıştır. Bu kelimenin sözlük anlamı ile terim anlamı aynıdır. [\[170\]](#)

İbda

Sözlükte evlendirme, nikahlama anlamlarına gelir. Fıkıh biliminde ise kârın tamamı sermaye sahibine ait olmak üzere tacir birine bir miktar sermaye vermektir. Tacir bu malı karşılıksız çalıştırır ve kazandığının tamamını sermaye sahibine verir. Bir başka deyişle kârı mal sahibine ait olmak üzere ticaret mallarını çalıştırmaktır. Burada tacir karşılıksız vekildir.

Bu konu Mecellece şöyle tarif edilmiştir: 'İbda', bütün kârı kendisine ait olmak üzere bir başkasına sermaye vermektir. Sermaye, ticaret eşyası demektir. Bu durumda sermaye bidâ'a, sermaye veren mübdil, alan da müstebda' olarak isimlendirilir. [\[171\]](#)

İcâre

(kiralama)

Sözlükte ücret kelimesinden türemiş bir isim olup emeğin ya da eşyanın kiralınması demektir.

Terim olarak, bedel karşılığında bazı menfaatlara sahip olmaktır. Bu bedel, ayn (mal), deyn (borç) ve menfaat şeklinde olabilir.

Fıkıhçılar sözleşme konusunun nev'i itibariyle icareyi iki kısma ayırmışlardır:

a) Eşyanın kiralınması: Ev, dükkan, araba, toprak, elbise ve benzeri şeylerin kiralınması gibi.

b) Emeğin kiralınması: Sanatçıların, işçilerin ve hizmetçilerin (emek ve hizmetlerinin) kiralınması gibi. [\[172\]](#)

el-İcâretân

Osmanlılar döneminde ortaya çıkmış bir terimdir. Bundan maksat, vakıf mütevellisi ile bir şahsın, yıpranmış vakıf binalarının tamiri için, vakıf kaynaklarının yetersizliği durumunda, bu tamire yeterli parayı vermek üzere anlaşmasıdır. Bu kiracının, her sene ödediği düşük ücret karşılığında, akar üzerinde daimi tasarruf hakkı vardır. Anlaşmadan doğan bu hakkı sebebiyle vakıf malı miras bırakılabilir ve satılabilir. [\[173\]](#)

el-İcâretü'l-Müncceze

Sözlükte çabuklaştırma, acele etme, hızlandırma vb. anlamlara gelir. Tamamlama ve meydana getirme gibi anlamları da vardır.

Terim olarak, "sözleşme anından itibaren tamamlanan ve geçerlilik kazanan sözleşme" demektir. Bir evin belli bir müddet için ve belirli bir para karşılığında, sözleşme vaktinden itibaren kiraya verilmesi gibi.

Fıkıhçılarm belirttiğine göre, sözleşmenin başlangıç tarihi akit esnasında belirtilmemiş olsa bile kira sözleşmesi yine icâretü'l-müncceze adını alır. O halde icâretü'l-müncceze'nin iki şekli vardır.

1- Akit esnasında kiranın başlangıç tarihinin belirtilmiş olması.

2- Kira başlangıcının belirtilmemiş olması. Meselâ "bu evi bir seneliğine şu kadar paraya kiraya verdim" sözünde olduğu gibi. [\[174\]](#)

Fıkıh biliminde icâretü'l-müncceze'rın mukabili icâ-retü 'l-mudâfe'dir.

İcâretü'z-Zimme

(zimetin kiralınması)

Şafîî, Mâlikî ve Hanbelî âlimlerinin çoğunluğu, sözleşme konusu menfaatin kaynağı bakımından icâreyi iki kısma ayırmışlardır: İcâretü'l-ayn ve İcâretü'z-zimme.

İcâretü'l-ayn: Eğer icâre konusu, ev, arsa, araba gibi belirli bir eşyanın menfaati olursa yahut da elbise dikmek üzere bir terzi kiralınmasında olduğu gibi bizzat bir insan emeği sözleşme konusu yapılırsa bu sözleşme icâretü'l-ayn adını alır.

İcâretü'z-zimme: İcârenin konusu menfaat eğer kiraya verenin zimmetiyle (borcuyla) ilgili ise buna da icâretü'z-zimme denir. Binmek ya da yük taşımak üzere bir hayvan kiralınmasında olduğu gibi. Bu durumda kiracı "Beni falan yere taşımak üzere senden şu hayvanı kiraladım" diyerek iradesini beyan eder. Burada sözleşme konusu menfaat hayvan sahibinin zimmetiyle ilgilidir. [\[175\]](#)

el-İcâretü'l-Lâzime

(muteber kira akdi)

Terim olarak, haklı bir Öze dayanmadıkça feshedil emeyen ayıp, kusur ve görme muhayyerliği olmayan bir sözleşme türüdür. Bunun karşıtı, icâre-i gayr-i lâzime sözleşmesidir. Yukarıda adı geçen muhayyerliklerden biri olunca, bu sözleşmeye icâre-i gayr-i lâzime denir. Eğer sözleşmedeki muhayyerlikler düşerse, bu takdirde sözleşme icâre-i lâzime adını alır. Nitekim kiracının ayıpları peşinen kabul etmesi ya da mal sahibinin akdin feshinden önce ayıpları gidermesinde durum böyledir. [\[176\]](#)

el-İcâretü'l-MUDÂFE

(zamana bağı kiralama)

Terim olarak, bir eşyayı gelecekte belirli bir zaman için kiralamaktır. Meselâ filan ayın başından itibaren bir evin şu kadar paraya kiralınması gibi. Bir kimse Ocak ayının başından itibaren falan adama bir aylığına evini kiraya verse, sonra bir başkasına da Şubat ayının başından itibaren belirli bir müddet için kiraya verse, birinci sözleşme icâ-retü'l-müneccze, ikincisi de icâretü'l-mudâfe adını alır. Bu durumda, ev Ocak ayının sonuna kadar birinci kiracıya, sonra da ikinci kiracıya teslim edilir. Mecelle'de geçtiğine [\[177\]](#) göre icâretü'l-mudâfe geçerli bir anlaşma olup vaktinin girmesinden önce yürürlük kazanır. Bu yüzden taraflardan birisinin, tek taraflı olarak vakti gelmeden sözleşmeyi feshetme yetkisi yoktur. [\[178\]](#)

el-İcâretüt-Tavîle

(uzun vadeli kiralama)

Fıkıhçılar bu deyimı vakıf konusunda özel anlamda kullanmışlardır. Bununla da ev, dükkan gibi vakıf mallarının bir seneden daha fazla, arsa ve arazilerin de üç seneden daha fazla bir zaman için kiralınmalarını kastetmişlerdir. Sözleşmenin bir ya da birden çok olmasının önemi yoktur. Bu sözleşmede kiracı mal sahibine "Şu evi birinci sene için şu paraya, ikinci sene için şu paraya, üçüncü sene için de şu kadar paraya kiraladım" diyerek tarihlerini beyan edebilir. [\[179\]](#)

İcâze

(muafakat)

Sözlükte, geçmek, delmek gibi anlamlara gelir. Terim olarak, hak sahibinin sözleşmeyi imzalayarak söz, fiil ve davranışlarıyla muafakatini beyan etmesidir. Fıkıh dilinde, "şimdiki icazet önceki vekâlet gibidir" sözü çok meşhurdur. Yani icazete sahip olan kimsenin yetkisi, icazetin verildiği anda değil de, tasarruf hakkının doğumundan itibaren ortaya çıkar. [\[180\]](#)

İczâ

(caizlik)

Sözlükte bir şeyle yetinme, yeterli bulma, kanaat etme gibi anlamlara gelir. Terim olarak "yapılabilmesi için şartları tamamlanmış iş" manasına gelmektedir. Bu şekildeki bir işin yapılabilmesi için ilâve bir işleme de gerek yoktur. Başka bir deyişle bir işin serbest ve caiz durumda bulunmasıdır. Ancak helal ile iczâ terimlerinin arasını ayırmak gere-» kir. Çünkü iczâ, şüphelerden arınmış değildir. Helal ise şüphelerden uzak, tam bir serbestliktir. Bu açıdan, kerahet içinde bazen iczâ bulunabilir. Fakat bazı serbestliklerde helal bulunmayabilir. Netice olarak rükünleri, şartları ve vacipleri tamamlandığında, serî tasarruf serbest hale gelir. Bu konunun ayrıntıları fıkıh kitaplarının tasarrufla ilgili bölümlerinde açıklanmıştır. [\[181\]](#)

İddihâr

(biriktirme)

Sözlükte ve terim olarak manası, ihtiyaç anında kullanmak üzere bir şeyi saklamaktır. [\[182\]](#)

İdrâk

(tazminat)

Sözlükte bir şeyin bir şeye katılması ve ona ulaşması demektir.

Terim olarak sözlük manasıyla aynıdır. Meselâ, "Müşterinin parasını ödemesi gerekti", "Çocuk erişti", "O rüya gördü", "Bir şeyin vakti geldi", "Meyve olgunlaştı" vb. cümlelerde bu deyimün çeşitli yorumları kullanılmıştır. Esasen fıkıhçılar bu deyimü daman (tazminat) konusunda kullanmışlardır. Meselâ satıcı müşteriye şu şekilde garanti verir: "Satılan eşyada meydana gelecek zararı ben öderim." Bu kurala fıkhîta damânü'd-derek adı verilir. Hanbelîler ise bunu damânü'l-uhde şeklinde isimlendirirler. Bazı fıkıhçılar ise bu deyimü "küçük gümüş parçaları" ya da "herhangi bir şeyin küçük bölümleri" anlamında kullanmışlardır.

Bu terim ile ilgili fıkıh kaidesi şu şekildedir: Kim kendi malını birinin yanında bulur ve kendi mülkü olduğunu bir delil ile ispat ederse ya da malı elinde bulunduran kişi malın asıl sahibini tasdik ederse, mal üzerinde herkesten evvel hak sahibi olur. [\[183\]](#)

İflâs

Sözlükte, kişinin önce altın ve gümüş sahibi iken bunları kaybedip fulûs (altın ve gümüş olmayan para) sahibi olması veya fulûsa sahipse, bunları kaybetmiş olması haline denir.

Terim olarak iflâs, insanın malından fazla, borcu olması halidir. Öz varlığı olup olmaması farketmez, esas olan borcun fazlalığıdır.

İbn Kudame'nin dediğine göre "Malı olsa da borcu fazla olan kimseye müflis denir. Çünkü onun malı borcun ödenmesi yönünde harcanmak zorundadır. Böylece artık o yokluğa düşmüş gibidir. [\[184\]](#)

İfraz

Sözlükte uzaklaşma, ayrılma ve köşeye çekilme gibi anlamlara gelir ve bir şeyi bir şeyden ayırmak, bir şeye özellik kazandırmak demektir. İstilan olarak aynen bu manalarda kullanılır.

Terim olarak fıkıhçılar bu kelimeyi, kitaplarının taksim bahsinde kullanmışlardır. Menfaatlerin ve eşyanın taksimi şeklinde iki ayırım yapan fukaha menfaatlerin taksimüne mûhâye'e adını vermişlerdir.

Eşyanın taksimüne gelince bunu da tekrar, taksîm-i ifraz ve taksîm-i ta'dîl şeklinde ikiye ayırmışlardır. Taksîm-i ifraz reddedilmesi mümkün olmayan ve bir değer koymaya ihtiyaç bırakmayan taksimdir.

Ayrıca fıkıhçılar satılan, hibe edilen ve rehin bırakılan malı alma şartlarını belirlerken de bu taksimden söz etmişler ve bazıları teslim almanın sıhhat şartı olarak, bunlarda başkasına ait hakkın bulunmayacağını ileri sürmüşlerdir.

Bu şekilde fukaha taksimün aslı üzerinde ihtilafa düşmüşler; bazıları onu bir satış olarak mütalâa ederken, diğer bazıları bir ayırım ve bazıları da payların birbirinden ayrılması ve birbirleriyle değişimi olarak yorumlamışlardır. [\[185\]](#)

İğlâl

Sözlükte, arazinin gelirine denir. Esasen, topraktan elde edilen mahsul, ücret ve benzeri her türlü gelir de "ğalle" olarak değerlendirilir.

Terim olarak ğulûl ve iğlâl kelimeleri hıyanet etmek anlamına gelmektedir. Ancak ğulûl şerh örfte, ganimetlerden çalmak ve taksimden önce hıyanet ederek bir şeyler almak manasına özellikle kullanılmıştır. İğlâl ise geneldir. Nitekim hadis-i şerifte "Ödünç mal alan hıyanette

bulunmadıkça, malın telefi durumunda, ödemesi gerekmez" buyurulmuştur. [\[186\]](#)

İğnâ

Sözlükte yeterli oldu, kafi geldi demektir. Konuşma dilinde, "helal beni haramdan yeterince uzaklaştırdı" denilir ki, "helal olanlar bana yeterli geldi" anlamındadır. Yine "filan kimse hiçbir şeyde bana yeterli gelmedi" dendiğinde, "hizmette fayda vermedi, yardımda yeterli olmadı" anlamı kastedilir.

Sonuç olarak denilebilir ki, ğanâ ile iktifa kelimeleri eş anlamlı olup yeterli olma, fayda verme şeklinde yorumlanır ve terim anlamıyla aynıdır.

"Onun yanında ğanâ yoktur" denildiğinde, yanında yeterli şeyin olmadığı anlatılmak istenir. [\[187\]](#)

İhdâm

Sözlükte, hizmet vermek anlamında olup terim anlamıyla aynıdır.

Terim olarak fıkıhçılar bu kelimeyi eserlerinin çeşitli yerlerinde kullanmışlardır: Nafaka, iflâs vb. konular gibi.

Onların bu konulardaki şu sözleri meşhurdur: Yaşadığı bölgedeki Örfte uygun olarak, benzeri kadınlara tutulan hizmetçi zevceye de tutulur. Çoğu fakihlere göre, benzeri kadınlara hizmetçi tutuluyorsa, zevceye de hizmetçi tutmak koca üzerine vacib olur ve nafakası da kocaya aittir. Böylece beklenen maksat hasıl olur. Yine, müzmin bir hastalığa yakalanan müflis bir kimseye de nafakadan ayrı olarak hizmetçi tutulur. Bunların dışında

konumuzla ilgili olmayan pek çok konuda bu deyim kullanılır. [\[188\]](#)

İhfâr

Sözlükte, ahdi bozmak anlamında olup fikhî manasıyla ayındır. Ancak bu kelimeden türeyen hafır kelimesi ise ahde vefa göstermek anlamındadır. Hufra ve hufâra kelimeleri de ahd ve eman manalarına gelir. Hafır ise emâneti teslim alan kimse demektir. [\[189\]](#)

İhlâf

(vaadden dönme)

Sözlükte vefasızlık, söz ve vaadinden dönme anlamlarına gelir Kadı İyaz'm dediğine göre bunun aslı, bir işi geriye bırakmaktır. Half, kötü söz anlamına da gelir. "Sekete elfen, nataka halfen (Bin susar, bir kötü konuşur)" sözünde olduğu gibi.

Buhârî ve Müslim'in rivayet ettiği bir hadiste bu sözün anlamı şöyle açıklanmıştır:

"Münafığın alâmeti üçtür: Konuştuğunda yalan söyler, verdiği sözden döner ve bir şey emânet edildiğinde ihanet eder."

Bazı fikhîçi, bu sözün vaad ve ahid sözcükleriyle birlikte yorumlanması halinde aralarında fark bulunduğunu belirtmişlerdir. Meselâ, Arapça'da "vaadinden döndü" denilir, ama "ahdinden döndü" denilmez. Ebu Hilal Askerî'nin dediğine göre ahid vefayı gerektirir. Vaad ise işin bitirilmesi demektir. Bu yüzden "ahdi bozdu, vaadinden döndü" denilir.

Bazı fikhîçiler bu kelimeyi yalan ile eş anlamlı kabul ederken diğer bazıları ayrı ayrı yorumlamışlardır. Buna göre yalan şimdiki ve geçmişi içine alır. Vaadden dönme ise gelecekte meydana gelir. [\[190\]](#)

İhraz

(korunaklı yere koyma)

Sözlükte bir şeyi toplamak, içermek korunaklı yere koymak gibi anlamlara gelir. Muhafazalı yer anlamı da vardır. Fikhîçiler bu deyimî sözlük anlamına uygun olarak kullanırlar.

Terim olarak "bir şeyi alınmak veya çalınmaktan korumak" demektir.

İhraz, ya mekânı koruma şeklinde olur ev, dükkan, hazine ve sandık gibi çevrilmiş yerler koruma içindir ve buralara ancak izinle girilebilir ya da koruyucu bir kişiyle olur.

İhrâz'ın daha iyi anlaşılabilmesi için örf'e bakmak lâzım gelir. Çünkü ne dinde ne de dilde bunun sınırı belli değildir. Zamanların, durumların ve malların çok çeşitli olmalarından ötürü ihrazın da çok farklı şekil ve uygulamaları vardır.

Mülkün dinî ve meşru bir sebebi olan ihraz ise, sahibi olmayan bir eşyaya el koymak, yani onu sahiplenmektir ve iki şekilde olur:

a) Hakiki: Gerçekten bir şeye sahip olmak, onu elinin altına almak demektir.

b) Hükmi: Sebeplerini hazırlayarak bir şeye sahip olma şeklinde tarif edilir. Meselâ, yağmur suyunu toplamak için yağın yağmurun altına bir kap koymak, balık avı için denize ağ atmak gibi. [\[191\]](#)

İhtikâr

(karaborsa)

Sözlükte, bazı eşyayı fiyatının yükselmesini beklemek amacıyla toplamak ve saklamak demektir. Hukre, bu deyimden türemiş bir isimdir.

Terim olarak, yiyecek gibi insanların ihtiyaç duyduğu bazı eşyayı satın alarak, fiyatının yükselmesini beklemek üzere saklamaktır.

İhtikâr ile iddihâr arasında biraz fark vardır: İddihâr, bir eşyayı ihtiyaç anında kullanmak üzere saklamaktır, ihtikâr insanlara kesinlikle zarar verir.

İddihâr ise insanlara zararlı olan konularda meydana gelebileceği gibi, başkalarına pek zararı dokunmayan konularda da olabilir. Meselâ para ve kıymetli malların iddihârı, insanların temel ihtiyaç maddelerinden olmadığı için fazla zararı görülmez. Ayrıca iddihârın bazı şekilleri zaman zaman

gerekli olmaktadır. Meselâ ümmetin ihtiyacını karşılamak üzere devletin iddihârı böyledir. [\[192\]](#)

İhtilas

(yan kesicilik)

Sözlükte, gafletten istifade ederek hile ile bir şeyi almaktır. Terim olarak fikhîçiler, sözlük manasına, bir şeyi sahibinin elinden açıktan açığa alıp kaçırmayı da ilâve etmişlerdir. Hilecinin açıktan açığa ya da gizlice alması arasında bir fark yoktur.

Hileciye (muhtelis) dinen hırsızlık cezası uygulanmaz. Çünkü çaldığı malı sahibinin elinden alıyor, ya da yanında-kilerden ve idarecilerden yardım isteyerek geri almak mümkün olabilecek biçimde yürütüyor.

Bu yüzden, muhtelisi suçtan alıkoymak elinin kesilmesini gerektirmez. [\[193\]](#)

İhtirâf

(meslek edinme)

Sözlükte bir meslek kazanma isteği demektir.

Terim olarak, sözlük anlamıyla yakın biçimde kullanılır. Fikhîçiler hirfe kelimesini "bir kimsenin para kazanmak amacıyla yöneldiği ve alışkanlık haline getirdiği iş" şeklinde tarif etmişlerdir.

Ancak iktisâb ile ihtirâf arasında fark vardır. İhtiraf, kazanç yollarından sadece biridir. Çünkü kesb, mal elde etmek ve kazanmaktan ibarettir.

Kazanç, ister ihtiraf yoluyla isterse başka yollardan olsun arasında fark yoktur. Zenaat ile ihtiraf arasında ise ciddi bir alaka vardır. Zenaat, ihtirann kısımlarından yalnızca biridir ki; çeşitli aletler kullanılarak icra edilen meslekleri içine alır. [\[194\]](#)

İhtisas

Sözlükte özelleştirme, bir şeyi başkalarından ayırma gibi anlamlara gelir.

Terim olarak, İbn Receb'in tarifine göre, bir şeyin faydalanma hakkının yalnız bir kimseye ait olmasıdır ki, bir başkası onu sıkıntıya sokamaz. Ancak bu hakkın kazanılmasında bedel söz konusu değildir ve kapsamı da sınırlıdır. Yani istifade hakkı her çeşit faydaya şâmil değildir.

Alâî'nin dediğine göre, ihtisas iki çeşittir.

a) Mülkiyetin söz konusu olmadığı ihtisas: Islah edilmeden Önceki necis deri vb. şeylerde olduğu gibi.

b) Mülkiyetin vaki olduğu ihtisas: Taşlarla çevrenip ihya edilen ölü toprak gibi.

Bu konuda Zerkeşi de şöyle demiştir: Mülkiyet ile ihtisas arasında şu fark vardır: Mülkiyet eşya ve menfaatlerde söz konusu olur. İhtisas ise yalnız menfaatlerde geçerlidir. Böylece ihtisasın kapsamı daha geniş olmaktadır. Bunun için deliller vardır. Meselâ ihtisas, mülkiyeti mümkün olmayan, köpek, pis yağ ve ölü hayvan derisi gibi necis şeylerde de geçerlidir.

Zikretmek gerekir ki bu deyim, daha ziyade Şafîî, Mâlikî ve Hanbelî âlimleri tarafından kulamlmıştır. Hanefî âlimleri ise bu hususu "hak" deyimi ile yorumlamışlardır. Onlara göre hak, insanın yalnızca istifadesi ve kullanmasına tahsis edilen bir şeydir. Bu konuda kişinin tam tasarruf yetkisi yoktur. Evin yolu, su kanalı ve cadde gibi. İnsanın komşusunun yerinden, evinin yolu ya da su kanalı vesilesiyle istifade etmesi hakkıdır. Ancak

burayı mülk edinemez; hibe ve satma hakkı da yoktur. Bu görüş de Kâbisî'ye aittir. [\[195\]](#)

İhtişâş

(ot toplama)

Sözlükte, haşhaş kesmek ve toplamak anlamına gelmektedir. Haşîş ise kuru ot demektir. Ona yaş olduğu sürece haşîş denmez.

Terim olarak, ister kuru ister yaş olsun haşîş kesmek demektir. Kelimenin yaş otu da kapsaması mecazidir. Çünkü kuru ot, yaş ottan elde edilir. Bazı fıkıhçılar da bu terimi "temlik amacıyla kuru ot toplamak" şeklinde tarif etmişlerdir. [\[196\]](#)

İhtitâb

(odun toplama)

Sözlükte, odun toplamak demektir. Hatab, yani odun yakmak için ağaçtan elde edilen bir çeşit yakıttır. Hattâbe deyimi de odunculuk mesleğini yapanlara denir.

Terim olarak sözlükteki anlamları kullanılır. Bazı fıkıhçılar bu kelimeyi "temlik amacıyla yakmaya uygun ağaçları toplamak" şeklinde tarif etmişlerdir. [\[197\]](#)

İhtiyâç

Sözlükte muhtaç olma, bir şeye gerek duyma gibi anlamlara gelir. Hacet kelimesi de bir şeye isteyerek gerek duyma yahut onu gerek duyarak isteme demektir.

Terim olarak elde edilmediği takdirde insanı sıkıntı ve darlığa düşüren şey olarak yorumlanır. Usulcüler maslahatın üç kısmından söz ederler: zarûriyye, hâciyye ve tahsî-niyye. Bunlardan hâciyye terimini şöyle yorumlamışlardır: Genişlik veren ve çoğu kere inşâm sıkıntı ve meşakkate sokan darlıkları kaldırmak için gerekli olan şeylerdir.

Fıkıhçılara göre hacet, insanı yasak bir işlemi yapmaya götüren sıkıntı ve zorluk halidir. Ancak hacet, zaruret değildir, Çünkü hacet kaybedildiği ya da elde edilemediği takdirde kişinin helaki, can, ırz ve malında çok büyük bir zararı söz konusu değildir. Eğer hacet bu kadar önemli olsaydı fıkıhçılar bunu, haramların mübah kılınması konusunda zaruret gibi kabul ederlerdi. Bu noktada hacetin hususi ya da umumi olması arasında fark yoktur.

Hâcet-i umumi, bütün insanların., Önemli bir menfaati elde etmek için. gerek gördükleri ve muhtaç oldukları şey ya da şeylerdir.

Hâcet-i hususi, bir insan topluluğunun ya da sanat ve meslek erbabında olduğu gibi bazı müşterek vasıfları olan grupların muhtaç oldukları şeylerdir.

Hâcet-i ferdiyye, eğer ihtiyâç bir ya da aralarında meslek birliği olmayan birkaç kişiyle ilgili ise bu ismi alır. Ancak hâcet-i ferdiyye, hâcet-i umumi ve hâcet-i hususide olduğu gibi haramların mübahlığı konusunda, zaruret gibi onun derecesinde değildir. [\[198\]](#)

İhtiyâl

(hile)

Sözlükte, iş idaresindeki ustalık anlamındadır, örfte ise, bir kimsenin maksadını gerçekleştirmek için, ince zeka ve kabiliyetiyle bulduğu gizli yollar anlamında yorumlanmıştır.

Terim olarak ihtiyâlin hükmü, hem niyet ve maksat açısından hem de işin sonuçları bakımından çeşitlilikler göstermektedir:

a- Haram olan ihtiyat: Bir kimse vacib bir hükmün zahiren düşmesine sebep oluyorsa veya bir haramın bu yolla zahiren helal kılınmasına yol açıyorsa bu tür ihtiyâl fıkıhçılar nazarında haram sayılmıştır. Bu iş ile şef bir hükmün iptali ya da başka bir hükme dönüştürülmesi ve böylece kuralların delinmesi kastedilmişse bu da dinin yasakladığı bir haramdır.

b- Caiz olan ihtiyat: Bir hakkı almak, bir batılı, yanlış gidermek, bir haramdan kurtulmak ya da bir helale ulaşmak maksadına yönelik olursa o zaman ihtiyâl caiz olur. Buna şerh! delil şu ayettir: "Eline bir demet sap alıp onunla vur ve yemini bozma." [199]

c- Haram ya da caiz olduğu ihtilaflı olan konular: Bir konuda Allah Teâlâ'nın maksadı tam olarak belli değilse ve üzerinde bir ittifak yoksa; konunun durumuna göre şeriata koyduğu maslahata aykırılığı açık değilse, bu durumlarda ihtiyalin haramlığı ve caizliği ihtilaflıdır.

Bazı fıkıhçılar, ihtiyal maslahata aykırı ise bunun yasak olduğunu söylemişlerdir. Eğer maslahata aykırı değilse onu da caiz görmüşlerdir. Ancak bu durumda, ihtiyal yapan mükellefin maksadı, hüküm koymada, Allah'ın maksadına aykırı olmaması gerekir. [200]

İhtiyar

(tercih)

Sözlükte bir şeyin diğerlerine üstün kılınması demektir. Terim olarak insanın, bir işin olması ya da olmaması konusundaki tercih gücünü ortaya koyarak iki şıktan birine yönelmesidir.

Hanefî âlimleri rıza ile ihtiyarı farklı şekilde yorumlamışlardır. Onlara göre ihtiyar, iki şıktan birini diğerine tercih etmektir. Rıza ise bir şeyi tercih etmekten ve onu güzel yapmaktan doğan ruhi bir ferahlıktır. Bu durumda ikisi arasında bir yön birliği yoktur. Kişi bazen nefesine gelen büyük bir kötülüğe mani olmak için razı olmadığı bir işi tercih edebilir.

Hanefiler nazarında bu ayrılık, mekruh meselelerde ortaya çıkar. Çünkü onlara göre İkrâh-ı gayr-i mülcî rızayı bozar, fakat ihtiyarı bozmaz. Ama İkrâh-ı mülcî rızayı yok eder, ihtiyarı da bozar.

Ebu Hilal bu konuda şöyle demiştir: Muhtar, hakikatte iki şeyden hayırlı olanı isteyen kimsedir. Yahut da, zorlama olmaksızın nefesine uygun olan iki şeyden birini seçen kimsedir. Şayet insan bir şeyi seçmek için zor durumda kalırsa bu kişi muhtar ismiyle isimlendirilmez. Çünkü ihtiyar, ız-tırârın zıddıdır.

Hanefiler ihtiyarı üç kısımda incelemişlerdir.

a) İhtiyar-ı sahih: Maksadın hür olarak serbestçe belirlenmesidir. Yani tam bir ehliyetle, İkrâh-ı mülcî olmadan yapılan tercihtir.

b) İhtiyar-ı bâtul: Deli veya gayr-i mümeyyiz çocuğun ihtiyarıdır. Çünkü bu iki kimsenin tercihi geçersizdir.

c) İhtiyar-ı fâsid: Başkasının ihtiyarına, tercihine dayandırılmış bir iş demektir. Yani bu durumda insan, tercihinde bağımsız değildir. Bir İkrâh-ı mülcî sebebiyle yönlendirilmiştir. [201]

İhtiyat

(tedbir)

Sözlükte, bir işi bütün yönleriyle sağlama almaktır. Ayrıca hatadan korunmak ve sakınmak anlamları da vardır.

Terim olarak, bir şeyden şüpheleri gidermeyi sağlayan işlem demektir. Cürcânî'nin dediğine göre o, insanı günahlara düşmekten korumaktır. Belki bu konuda en güzel tarif şudur: "İhtiyat, haram veya mekruh şüphesi bulunan işlere düşmekten mükellefi korumaktır."

Şüpheli şeylerden korunmanın üç yolu vardır: Yapma, terketme ve tevakkuf (araştırma). Şüphe teriminin kullanılmasıyla zan ve vehim dışında kalmış olur. Çünkü zan tercih edilen yöndür ve bu yönde hareket etmek gerekir. Vehim ise yapılması veya terkedilmesi arasında pek fark bulunmayan bir belirsizliktir. Ondan uzaklaşmakla vesvese gider. Zaten vesvese bir ihtiyat yolu değildir.

Şunu açıkça belirtmek gerekir ki ihtiyat, haramdan ve haram şüphesinden korunmak söz konusu olunca vacip olur. Mekruhtan korunmak söz konusu olunca da ihtiyat menduptur.

İhtiyat ilkesinin kaynağı Buhârî'deki şu hadis-i şeriftir: "Helal bellidir, haram da bellidir. Bu ikisinin arasındaki şüpheli şeyler çoğu insanlar tarafından bilinmez. Kim onlardan sakınırsa din ve ırzını korumuş olur. Kim de onları işlerse harama düşmüş olur. Tıpkı koruluğun etrafında

hayvanlarını otlatırken, onların koruluğa girmelerinden korkan bir çoban gibi." [202]

İhyâ'u'l-Mevât

(arazi ıslahı)

Sözlükte İhya, bir şeyi canlandırmak, diriltmek, faydalı hale getirmek anlamlarına gelir.

Mevât da, meskun olmayan boş arazi demektir.

Terim olarak, sahipsiz ve herhangi bir kimsenin faydalanmadığı boş araziye imar etmektir. Burada imardan maksat, araziye bina yaparak, ağaç dikerek ve sulayıp işleyerek verimli hale getirmektir. [203]

İkâle

Sözlükte kaldırma, yok etme, anlamına gelir. Meselâ "Allah ondan zorluğu kaldırdı" denildiğinde, Allah'ın onu düşmekten kurtardığı kastedilir.

Bu anlamda ikâle, bey' konusunda kullanılır. Çünkü o ahdi kaldırır, bozar ya da İbtal eder.

Fıkıh terimi olarak ikâle, akdi kaldırmak, sonucunu geçersiz kılmak veya karşılıklı rızaya dayalı olarak iki taraf üzerinden akdin sonuçlarını

hükümsüz kılmak demektir. [\[204\]](#)

İkrah

(zorlama)

Sözlükte, bir kimseyi istemediği bir şeyi zorla yapmaya yöneltmektir.

Terim olarak bir kimseyi istemediği bir sözü söylemeye ya da bir işi yapmaya sevkettir ki, insan serbest kalsa bu işi yapmayı asla tercih etmez. Burada rızâ (isteme) sözcüğünden maksat, bir şeyi yapmaktan duyulan gönül rahatlığı ve genişliktir, ihtiyar (tercih, seçme) sözcüğünden kastedilen ise, varlık ve yokluk gibi tereddütlü olan iki durumdan birine yönelerek tercih etmektir. Eğer insan bu tercihte, bağımsız ve müstakil hareket ederse tercihi doğrudur. Eğer bağımsız ve müstakil değilse tercihi yanlıştır.

Hanefî âlimleri, rızâ ile ihtiyar deyimlerinin arasında fark görmüşler ve her ikisini de ayrı ayrı yorumlamışlardır. Onlara göre ihtiyar, rızâ'dan daha geniş kapsamlıdır. Zira ihtiyar bulunduğu zaman rızâ bulunmayabilir. Meselâ yükümlü, ehven-i şerre ve iki zarardan daha hafif olana yönelirse durum böyledir. Yani burada rızâ yoktur. Fıkıh dilinde bu durum ihtiyâr-ı fâsîd diye isimlendirilir. Fakat, Hanefîlerin dışındaki bütün âlimler bu iki sözcük arasında ayırım yapmamışlardır.

İkrâh bir başka açıdan iki kısma ayrılır: İkrâh-ı mülcî ve İkrâh-ı gayr-i mülcî. Fıkıhçılar bunlardan her birini çeşitli şekillerde tarif etmişlerdir.

Bunlar için ilgili maddelere ve kaynaklara bakılabilir. [\[205\]](#)

İkta

Mülkiyet ve faydalanma bu kelimenin sözlük anlamlarından bazılarıdır. Meselâ, devlet başkanı bir toprak parçasını temlik olarak vermek istediğinde, "devlet başkanı orasını ona tahsis etti" denilir ve toprağı alan kimse oranın sahibi olduğu için istediği gibi kullanılabilir.

Yine, "devlet başkanı, şu araziye orduya İktâ olarak verdi" denildiğinde, oranın gelirini orduya ayırdığı anlaşılır.

Fıkıh dilinde ise, devlet başkanının beytül mâlden alacağı bulunan bir kimseye İktâ olarak verdiği arazi şeklinde yorumlanır, yani devlet reisi orasının mülkiyetini veya faydalanma hakkını bir kimseye vermiştir. Bu arazilere katâi' denilir ve tekili katî'a şeklinde kullanılır.

Fıkıhçılar İktâ arazilerini üçe ayırmışlardır: temlik, is-tiğlâl ve İrfâk.

Temlik: Mülk olarak verilen arazi. İstiğlâl: Mülkiyeti devlete ait olmak üzere sadece geliri verilen arazi. İrfâk: Yine mülkiyeti devlete ait olmak üzere faydalanma hakkı devri edilen arazi. Mütercim. [\[206\]](#)

İktâr

(cimrilik)

Sözlükte, nafakayı azaltma anlamındadır. "Ailesinin harcamasını kısıtı" sözünden harcamalarını daralttığı ve sınırladığı anlaşılır.

Terim olarak İktâr israfın zıttı olup sefan ikisi de kötülenmiştir. Nitekim Kufan-ı Kerim'de "Onlar harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler.

İkisinin ortasında bir yol tutarlar [\[207\]](#) buyrulmuştur. Ayrıca bu kelime fakir anlamında da kullanılmıştır.

Bu anlamda Kurân-ı Kerim'de "Zengin olan durumuna göre, fakir de durumuna göre verir [\[208\]](#) mealinde bir ayet bulunmaktadır.

Râğıb der ki: Bu kelimenin aslı kutar ve kater sözcüklerinden türemiştir ve odun, et gibi şeylerin dumanı anlamına gelir. Sanki muktur (cimri) bir şeyin sadece dumanından faydalanan kimse gibidir.

Bu kelimenin sözlük anlamlarıyla fıkıh terim olarak anlamı aynıdır. [\[209\]](#)

İktinâ

Sözlükte İktenâ fiilinin mastarıdır ve bir şeyi ticaret için değil kendisi için edinmek demektir. Fıkıh terim olarak kullanılışı sözlük anlamından farklı değildir.

Bu kelime fıkıh dilinde daha ziyade zekat bahsinde geçmektedir. Çünkü fıkıhçılar eşyayı, bizzat insanın kendi kullandığı eşya ve ticaret için sermaye olarak ayırdığı eşya şeklinde ikiye ayırmışlardır. İnsan kendisi için olan eşyalar arasında, elbiseler, ev eşyaları, binek arabası, ev, dükkan ve mefruşatı, sanatkarların iş âletleri ve benzeri şeyler sayılabilir ve bunlar için zekat ödenmez.

Ticaret için, satmak ve kâr yapmak amacıyla hazırlananlara gelince, bunlar için zekat vardır. Yalnız bu hüküm, altın ve gümüş için uygulanmaz. Çünkü altın ve gümüşten insanın kendi kullandığı ve ticaret için olmayan kısmı da zekata tabidir. Onların külçe, ziynet, sikke veya kap kaçak olarak kullanılması, hükmü değiştirmez. Bunlar ister ticaret niyetiyle biriktirilmiş olsun ister başka bir niyetle elde bulunsun, yine hüküm aynıdır. Çünkü bunlar yaratılış itibarıyla ticari özellik taşımaktadırlar.

Hanefî âlimleri bu şekilde kural koydular ve Şafîî, Mâlikî ve Hanbelî âlimleri de kadınların ziyneti dışında, bütün bu hükümleri kabul ettiler. [\[210\]](#)

İktinâz

(mal yığma)

Sözlükte kenz kelimesinden türemiştir. Toprak altı ve toprak üstü varlıklarından biriktirilen herşey anlamında kullanılır. Başka bir deyişle İktinâz,

eşyayı toplamak ve tutmak demektir. Şer'î bir İstılah olarak, Kur'an'ı Kerim'de de belirtildiği gibi "Altın ve gümüşü biriktirenler [\[211\]](#) ayeti sadaka olarak harcanmayıp da kendinden beklenen görevi yerine getiremeyen mallar olarak yorumlanır. Sırf erzak olarak biriktirenler bu gruba dahil edilmez.

Kadı İyaz'ın dediğine göre; üzerine zekat gerekip de ödenmeyen her malın iktinâz olduğunda büyük imamların hepsi ittifak etmişlerdir. Allah Teâlâ'nın ayette söz konusu ettiği kimseler bunlardır. Zekatı verilen mallar ise, iktinâz kapsamının dışındadır. [\[212\]](#)

İktisâr

Sözlükte yetinmek ve haddi aşmamak anlamlarında kullanılır.

Terim olarak ise, sebebin meydana geldiği anda hükmün sabit olması, ne sebepten önceye ne de ondan sonraya bırakılmaması demektir ve şöyle tarif edilir: "Hükmün şu anda sabit olması." Meselâ bey-i nafiz ve talak-ı müneccez-de olduğu gibi.

Bey-i nafiz: Başkasının hakkı bulunmayan ve hemen mülkiyetin vâki olduğu bey'. Talak-ı müneccez: Bir şarta bağlı olmadan hemen vaki olan talak.- Mütercim. Buna göre iktisâr:

1. Hükmün ortaya konulma yollarından biridir.

2. Bu yolla hükmün sabit olması şu an için söz konusu olur. Geriye de işlemez, geleceği de bağlanmaz.

3. O bir inşadır (kesin ve doğru söz); Haber (yanlış ve yalan ihtimali olan söz) değildir.

4. Şüpheli olmayıp kesin bir inşadır.

Açııkça anlaşılmaktadır ki, sözlük anlamıyla bu fihhi anlamlar arasında fark yoktur. Çünkü hükmün varlığı şu an için kesinleşmiştir. Yani hal ile yetinilip, geçmişe dönülmemiş ve geleceğe uzanmamıştır. [\[213\]](#)

İktisâd

Sözlükte kasd demek olup o da orta yol ya da istikamet isteme anlamlarına gelir. Ayrıca, düz yol, benzerlik gibi anlamlar da vardır. "O doğru yol üzeredir" sözü konuşma dilinde (sık sık) kullanılır.

Terim olarak kullanımına gelince, ifrat ve tefrit gibi iki aşırı ucun ortası, yani orta yol anlamında yorumlanır ki, burada birbirine zıt iki taraf vardır: eksik yapma ve sınırı aşma.

Muktesid, tam orta yolu tutan ve iki uç arasında bir denge kuran kimsedir.

İzz b. Abdisselam bu konuda şöyle demiştir: "İktisâd iki derece arasında bir derece ve iki yer arasında bir yerdir. Bunlar ise uçtur: Taksir menfaat elde ederken çok sıkı davranmak; israf bu konuda çok açık olmak; iktisâd ise ikisinin ortasıdır. Taksir ve israf kötüdür. Güzel olan israf ile taksirin ortasıdır. Çünkü işlerin en güzeli aşırılıklardan uzak olanıdır."

İbn Kayyim'e göre, hırs ile iktisâd arasındaki fark şudur: İktisâd hikmet ve adalet gibi iki güzel huydan doğar. Adalet, cimrilik ile israf arasında bir denge noktadır. Hikmet ise bu iki davranışı en uygun bir yere koyar ve bu adalet ve hikmet gibi iki güzel huydan da iktisâd doğar.

Hırsa gelince, kötü bir huy olup suizan ve kişilik zaafından doğar. Şeytanın vaadi onu tedirgin bir hale getirir ve aşın hırs kaplar. Neticede o kişide cimrilik ve kaybetme korkusu doğar. [\[214\]](#)

İktiyât

(azık)

Sözlükte azığı yemek anlamına gelir. Azık (kût) ise, hayatın devamı için yenebilen her şeydir. Buğday, pirinç vb. maddeler gibi. Azık olarak kullanılan şeyler, bedeninin varlığını sürdürmek amacıyla gıda olarak aldığı azık olmaya uygun olan maddelerdir. Eğer bir şey cismin ihtiyaçlarına destek olmuyor, hayatın devamında bir önem taşıyorsa bu, azık (kût) olarak kabul edilmez.

Terim olarak, sözlük manasıyla aynı yönde kullanılır. Desûk'ın tarifine göre, kullanıldığı takdirde bünyeyi kuvvetlendiren az kullanıldığı ya da hiç kullanılmadığı zaman ise bünyeye zarar vermeyen şeylerdir. Gıda deyimi, azık deyiminden daha geniştir. Çünkü insan, gıdayı, bazen azık olarak kullanır, bazen ilaç olarak alır, bazen de ekmek ve meyva olarak yer.

Fıkıhçılar bu deyim zekat, faizli satışlar ve ihtikâr gibi konularda kullanmışlardır. İsteğe bağlı ve azık olarak kullanılan ve biriktirebilen zirai ürünler ile meyvalar gibi maddelerin zekatında fıkıhçılar arasında ihtilaf yoktur. Fakat, azık olarak kullanılmayan maddelerde zekatın vacip olup olmadığı konusunda ihtilaf vardır. Çoğu fıkıhçüa-ra göre, faizli satışlarda, ribanın varlığı için, eşyanın azık olup olmadığına bakılmaz. Ancak Mâlikîlere göre ribanın sebebi, eşyanın azık olarak kullanılabilen maddelerden sayılması ve biriktirebilir olmasıdır. Onlara göre azık deyiminin anlamı, tuz ve baharat gibi kût (azık) olmaya müsait olan her şeydir.

Fıkıhçılar, azık olarak kullanılan maddelerin ihtikârının yasak oluşu üzerinde ittifak etmişler; bunların dışındaki konularda ise ihtilafa düşmüşlerdir. [\[215\]](#)

İktizâ

Sözlük ve fıkıh terimi olarak hakkı geri almak, elde etmek anlamlarına gelir. "Filan kimse alacağını borçludan aldı" derken bu anlamda kullanılır. Ayrıca hak isteme anlamı da vardır. Buhârî'nin rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Resûlullah (s.a.v.) "Allah, mal satarken, alırken ve hakkını isterken kolayı tercih eden kuluna geniş merhamet etsin" buyurmuştur. Burada kullanılan iktizâ deyimini kolaylıkla ve zorlamadan hakkın ve borcun

ödenmesini istemek demektir.

Usulcüler bu deyimî delâlet anlamında kullanmışlar ve şöyle yorumlamışlardır: Emir, bir işin vacip oluşuna delâlet eder. Yine onlar bu kelimeyi talep anlamında kullanmışlar ve bu konuda da şu yorumu yapmışlardır. Yükümlülük getiren teklifi hükümler, mükelleflerin işleriyle ilgili isteme (iktizâ) veya serbest bırakma yoluyla belirlenen Allah'ın hitabıdır. Burada da iktizâ kelimesi, talep anlamındadır. Bu talep bir işi bazen yapmak isteme, bazen de terketmek isteme şeklinde olur. [\[216\]](#)

İlcâ

(zorlama)

Sözlükte, zorlama ve mecburiyet anlamlarına gelir. Terim olarak Hanefî fakihleri bu kelimeyi ikrâh'm taksiminde kullanırlar. Onlara göre ikrah, ikrâh-ı mülcî ve ikrâh-ı gayr-i mülcî olarak iki kısma ayrılır.

Bütün malı telef etmekle veya kendi yakını bir insanı öldürmekle tehdit etmektir. Fıkıhçıların dediklerine göre, ikrah-ı mülcî rızayı yok eder ortadan kaldırır, fakat ihtiyarı yok etmez, sadece bozar.

İkrâh-ı gayr-i mülcî, can ve organ telefine yönelik olmayan tehdittir. Kısa bir süre için hapis, Ölüm ve organ telefine sebep olmayan dövme gibi.

İkrâh-ı gayr-i mülcî de rızayı kaldırır, fakat ihtiyarı bozamaz. Çünkü burada, yapılması istenen şeye karşı kesin bir zorlama yoktur ve bu sebeple yükümlünün tehditlere karşı sabretme imkânı vardır. İkrâh-ı mülcîde ise böyle bir imkân söz konusu değildir. [\[217\]](#)

İltizâm

Sözlükte lezime fiilinden türemiş bir kelimedir. Lezime fiili, sabit ve devamlı oldu anlamına gelir. Mal kelimesi ile birlikte kullanıldığında da "üzerine gerekli oldu" demektir. "Onu mal ve çalışmakla görevlendirdim ve o da yüklendi" cümlesinden "Ben bu görevleri ona yükledim ve o da üzerinde kaldı" anlamı çıkar.

İltizâm kelimesi, İslâm fıkıhında kullanılan müşterek lafızlardandır ve iki anlamda kullanılır;

Özel anlamı, bir kimsenin, Örfen malum bir şeyi yapmak için onu üzerine alması ve yüklenmesidir. Bu yüklenme bir sebebe bağlı olsun veya olmasın anlam değişmez ve nafîle işlemleri kapsar. Fakat bu anlayış Mâlikî mezhebine mahsustur.

Genel anlamı ise, bir kimsenin, ister kendi ihtiyarıyla ve içinden gelen bir istekle olsun, isterse Şâri'in ona yüklediği bir mecburiyetten olsun, herhangi bir işi üzerine alması ve yüklenmesidir. Allah'ın koyduğu bir emri, O'na itaat ve emrine uymak için elbette yüklenecektir. [\[218\]](#)

İmtiyaz

(ayrıcalık)

Sözlükte, yalnız bırakmak ve ayırmak anlamlarına gelir. Fıkıhçıların da bu kelimeyi bundan farklı anlamlarda kullandıkları görülmüştür.

Modern hukuktaki anlamı ise, bir şirket veya bir müessese kurmak, belirli bir projeyi yürütmek veya işletmek için bazı kimselere verilen izin yahut da Özel bir hak şeklinde yorumlanmaktadır. Meselâ devletin kendi topraklarında petrol aramak ve çıkarmak için şirketlere verdiği izin, imtiyazın bir örneğidir.

İmtiyaz Fransa'da ticari hayatta da geçerlidir. Şöyle ki, üretici ile pazarlamacı arasında ayrı ayrı veya topluca anin şma yapılır. Üretici pazarlamacılarına, üzerinde anlaşmışları belirli şartlara göre kendi ürünlerinde tasarruf hakkı verir. Yine, hükümetin veya bir şirketin, kamu hizmetlerini yürütmek ve takip etmek üzere bir kimseye verdiği özel hak ve yetkiye de imtiyaz adı verilir. Bir nakliye şirketine, imtiyaz olarak, bir

kentin bazı caddelerinde veya belli kentlerde araba seferleri düzenleme hakkı vermek gibi. [\[219\]](#)

İmza

Sözlükte, geçerli kılmak, gerçekleştirmek ve uygulamak gibi anlamlara gelir.

Terim olarak ise icazet yani izin anlamında kullanılmaktadır. "Sözleşmeyi imzaladı" denilir ki, icazeti üzerinde düşündükten sonra, onu geçerli kıldı veya şart koyma, kusur bulma ve özelliklere ayırma serbestlikleri gibi, bilinen şefi serbestliklerden birisi ile feshetme hakkının varlığına bağlı olarak onun uygulamaya konulmasını kesin olarak kabul etmek demektir.

Müslim'in rivayet ettiğine göre Nebi (s.a.v.) şöyle buyurdu:

«insanoğlu "benim malım benim malım" der durur, yediğin, tükettiğin, giydiğin, eskittiğin tasadduk ettiğin ve imzaladığından başka senin neyin var?»

Fukahanın dediğine göre hadisteki imza deyimî verilmesi kesinlikle zaruri olan bir sadaka anlamındadır. İbn Talla' el-Kurtubî demiştir ki: "Resul (s.a.v.) sadakada imzayı şart koşturmuştur. İmza ise vermek demektir. [\[220\]](#)

Sözlükte çözümlene kelimesinin zıttıdır ve te'kid, tevsik ve irtibat gibi anlamları vardır.

Terim olarak, sözleşmenin taraflarından birisinin koyduğu icâb (teklif) ile, diğerinin, sözleşme konusu eşya üzerinde hemen etkisini gösteren kabul'ü arasında bir bağ kurmaktır. Bunun üzerine, taraflardan her birinin diğerine yüklediği sorumluluklar ve yükümlülükler meydana gelir. Böylece, icâb ve kabul, sahipleri üzerinde tesiri görülecek bir biçimde birbirine bağlanır.

icâb ve kabul ne zaman, şerî şartları ortaya çıksa, ikisi arasında hemen irtibat kurulur. Esasen bu irtibat, sözleşmenin tarafları olan iki kişi arasındaki irtibattır. Taraflardan her biri, diğer tarafa karşı sözleşmenin getirdiği hak ve sorumluluklarla yükümlüdür. [\[221\]](#)

İnâbe

Sözlükte rucû' (dönme) anlamındadır. Yine başkasının makamına oturmak, vekalet etmek anlamına da gelir.

Fıkıh terimi olarak birinin adına tasarruf hakkını kullanmak demektir ve üç şekli vardır: Velayet, Vesayet ve Vekâlet.

Velayet: Bazı kusurlu akrabalar üzerindeki, dinen sabit olan gözetim hakkı ve görevidir. Babanın ve dedenin hakkı.

Vesayet: Hakimin, bazı kusurlu kimseler için onlar adına tasarrufta bulunmak üzere bir kimseyi tayin etmesidir. Tayin edilen kimseye vasi denilir.

Vekâlet: Bir kimsenin, hayatta kendi yapabileceği bazı işleri kendi adına yapmak üzere sözleşmeye dayalı olarak başka bir kimseyi tayin etmesidir.

[222]

İnfaz

Sözlükte, imza, yani geçerli kılna anlamına gelir. Gönderme ve sevk etme anlamları da vardır. Meselâ konuşma dilinde, "Ali'yi sana gönderdim", "Kitabımı sana yolladım", "İhtiyaç duyduğun her şeyi sana gönderdim" denilir. Bunların hepsinde söz konusu kelimenin fiili kullanılmıştır.

Terim olarak, infâzü'l-akd ve infâzü't-tasarruf ifadeleri kullanılır. Bu ifadelerle akdi geçerli kılna, kabule razı olduğunu gösteren her türlü söz ve işaretle tasarrufa izin ve yetki verme manaları kastedilir. Bir başka deyişle akdin geçerli kılınmasına razı olduğunu açıkça gösteren iradesini söz, fiil veya zaman belirten çeşitli vasıtalarla ifade etmesidir.

İnfaz deyişi fıkıh dilinde akd-i mevkuf konusunda kullanılmıştır. Bundan maksat hak sahibinin akdi imzalamaya razı olduğunu açıklamasıdır. Çünkü akit, hakkının gözetilmesine veya zararının giderilmesine hükmetmektedir.

Yine infaz terimi gayr-i lazım konusunda da kullanılmıştır. Burada kastedilen mana da akitte muhayyerliğin bulunmasına razı olan bir kimsenin bunu gösteren her türlü söz ve fiilidir. Bu anlamda infaz tasarrufla birlikte bulunur. Yukarıda belirtildiği şekilde infaz tasarruftan önce bulunursa

[223]

bu, infaz değil izin olur.

İnfisah

(akdin bozulması)

Sözlükte bir şeyin bozulması demektir. Meselâ kararın bozulması, satış akdinin bozulması gibi. Ayrıca bitme, sona erme ve çözülme anlamı da vardır.

Terim olarak, "akdin bozulması" sözü, fıkıhçılar arasında, akdin bitmesi, sona ermesi ve çözülmesi anlamlarında kullanılır. Burada akdin çözülmesi, iradi olmayan bir sebep dolayısıyladır. Müşteriye tesliminden önce satılan eşyanın kaybolması sebebiyle akdin kendiliğinden fesholması gibi. Çünkü bu durumda, sözleşme konusu olan eşya kaybolduğu için, müşteriye teslim etmek üzere sözleşmenin uygulamaya devam etmesi artık imkânsızdır. Böylece devamı için dayanacağı bir şeyi kalmayan sözleşme kendiliğinden fes-holur. Eğer sözleşme devam edecek olsa, müşterinin parayı ödemesi gerekir. Parayı ödeyince de eşyanın teslimini istemesi hakkıdır. Halbuki satıcının eşyayı artık teslim etmesi imkânsızdır ve iki tarafın da bir şey istemesi esasen mümkün değildir. Böylece, sözleşmenin devamında bir fayda olmadığı için zaruri olarak fesholunur. Sözleşme fesho-lunca, müşteriden borç düşer. Çünkü akdin asıldan bozulmuş olması yok hükmündedir.

Meselâ, taraflardan birinin ölümüyle, müzaraa, müsa-kat. ve şirket sözleşmelerinin fesholdüğü gibi. Çünkü bu sözleşmeler sonuç getiren ve sürekli yenilenen pratik yükümlülükler koyar. Yine tarafların ve mahallin varlığına dayalı olarak, sözleşmeden çekilmek ya da devam etmek mümkündür.

[224]

Karâfi'ye göre infisah: "İki karşılıktan (bedel) her birinin sahibine dönmesi" demektir.

İntâc

(yavrulama)

Sözlükte, atın doğurmasına denir. Atın yavrusuna da netûc denilir. Çağdaş iktisattaki anlamı ise kaynakların, gelir getirmesi, ihtiyaçların giderilmesi ve yeni gelir kaynakları yaratılması demektir.

Fıkıhçılar ise kelimeyi bu anlamıyla kullanmazlar. [225]

İntifa

(kullanma hakkı)

Sözlükte hayrın en iyisine, en faydalısına ulaşmak anlamına gelir. Esasen hayırlara vesile olan ve onlara ulaşmaya yardımcı olan her şey bu kelimenin kapsamına girer. İnsanı hayra götüren her şey hayır ise nef hayırdır ve zıttı da zarafdır.

Terim olarak bazı fıkıhçılar caiz olan intifâ'yı şöyle tarif etmişlerdir: Çıplak mülkiyeti kullanana ait olmasa bile, bulunduğu durumu koruduğu müddetçe, bir eşyayı kullanma ve değerlendirme hakkıdır. [226]

Çoğu kere fıkıhçılar bu kelimeyi hak ve mülk kelimeleriyle birlikte kullanırlar. Hakk-ı intifa, temlik-i intifa gibi. Bu da, bir kimseye kendi başına hareket etmesi için izin ve ruhsat vermektir. Medrese ve ribatlarda barınma hakkı; Mescidlerde ve çarşılarda oturma hakkı ve yol ve nehirleri kullanma hakkında olduğu gibi umuma zararı dokunmayan konularda söz konusu olur. Yine, sahibinin girilmesine izin verdiği yerlere girmek, yenilip içilmesine müsaade edilen, verilen şeyi yemek, içmek ve benzeri konular da bu kabildendir.

[227]

Bir şeyi kullanmak üzere kendisine izin verilen kimse, bu hakkını, bedelli ya da bedelsiz başkasına devredemez.

İnkıta

(sözleşmenin kesilmesi)

Sözlükte yokluk, kesiklik, kopukluk anlamlarına gelir. Meselâ "yağmur kesildi veya nehir kesildi" denildiğinde, yağın yağmurun durduğu, nehrin suyunun kurduğu veya baraj ve benzeri sebeplerle hapsedildiği anlaşılır.

Terim olarak fıkıhçılar bu kelimeyi, selem, k&r ve bey' gibi konularda kullanmışlardır. Onlar seleme konu olan eşyanın, teslimi anında yok olması ve ödenecek borç için gerekli paranın piyasada bulunmaması gibi konularda inkıta' deyiminden söz etmişler ve fikirlerini bu kelimeyi kullanarak yorumlamışlardır. Seleme konu olan eşyanın yok olmasından murad, bu eşyanın benzeri bir şeyin, evlerde bulunsa bile çarşılarında bulunmaması demektir. Çünkü bir şey çarşılarında bol olarak mevcut değilse o munkatı' sayılır.

Gerekli paranın bulunmaması sözüyle de onlar bu paranın evlerde ve sarraflarda bulunsa bile insanların elinde bulunmamasını, isteyen kimsenin çarşıdan kolayca temin edememesini kastederler.

Hıraşî ve Zerkânî inkıta1 deyiminin tarifi konusunda şöyle derler: "Esas olan bir malın muamele yapılan ülkedeki yokluğudur. Başka bölge ve ülkelerde bulunsa bile, söz konusu ülkede bulunmayan para munkatı4 sayılır. [228]

İnzâr

Sözlükte, bekleme ve gecikme anlamlarına gelir. Meselâ "Borçluyu beklettim" denilir. Nazıra kelimesi bu kökten gelen bir isimdir. "Eğer borçlu darlık içinde ise bir kolaylığa ulaşmaya kadar ona mühlet vermek gerekir. [229] Nazıra kelimesi bu ayette geciktirme, bekletme, mühlet verme anlamlarında kullanılmıştır.

Ebu Hilâl Askerî'nin yorumuna göre, ihmâl ile inzâr arasında fark vardır. Inzar sınırlı bir bekleyiştir, ama ihmâl tamamen mübhemdir, belirsizdir. Yine denilmiştir ki İnzâr, insanın bir başka işine bakması için gecikmesidir. İhmâl ise, işin külfetinin biraz daha kolaylaşması ve azalması için sebepsiz bir gecikmedir. [230]

İrâde

Sözlükte dileme ve isteme anlamlarına gelir. Kelamcılara göre de, yaşayan bir varlığın sıfatıdır ki bizzat kendisinin meydana getirdiği bir iş ve eylemdir.

Terim olarak bir şeye yönelme ve ona ulaşma anlamlarına gelir. Cürcânî'nin tarifine göre irâde, faydalanma amacına yönelik bir eğilimdir. Fıkıhçılar, serî tasarruflar açısından irâde'yi iki kısma ayırmışlardır: zahire (açık) ve batine (gizli). İrade-i zahire: Bu hakiki iradedir ki üzerinde yorum yapılmasına gerek yoktur.

İrade-i batine: Söz ya da benzeri bir hareketle açıklanan iradedir.

Hakiki irâde ile anlatılmak istenen irâde-i münferidedir. Bu, hakikatin varlığına tek başına yeterli delil kabul edilir ve bununla, gerçek maksadı araştırmaya hacet kalmaksızın sözleşme hükümleri geçerlilik kazanır. Tabii ki gerçek irade gizli kaldığı sürece ve bunu açıklayacak başka bir delil bulunmadıkça bu durum söz konusu olur. [231]

el-İrâdetü'l-Münferide

(tek taraflı irade)

Bu fıkıh teriminin kullanımı yemdir.

Terim olarak bunun anlamı, "mükellefin açıkladığı, ortaya koyduğu niyetidir ki bu açıklama üzerine, karşı tarafın kabulü beklenmeksizin şer! hüküm uygulanır." Meselâ talak (boşanma) ve itk (azad) olduğu gibi.

İrade-i münferide (tek yanlı irade)nin sonucu, bazen bir eşyanın veya bir menfaatin temliki, bazen bir sözleşmenin uygulanması, imzası, çözülmesi ve bitirilmesi, bazen de bir hakkın verilmesi, bazı yükümlülükler getirilmesi veya bir hakkın düşürülmesi ya da kısıtlanması gibi hukuki olaylar meydana gelebilir- Bütün bu sonuçlar fakihlerce belirtilir ve eserlerinin muhtelif bölüm ve kısımlarında yazılı olarak mevcuttur. [232]

İrsâd

Sözlükte hazırlamak anlamına gelir.

Terim olarak devlet başkanına, masraflarını karşılamak için bazı hazine arazi gelirlerinin tahsis edilmesidir.

Meselâ, hazineye ait bazı köy ve mezra gelirlerinin mescitlere ve medreselere veya imam, müezzin ve kurra gibi hak sahiplerine tahsis edilmesi de böyledir.

İrsâd, sultanın mülkü olmadığı için hakiki vakıf değildir. Sadece hazineye ait bir şeyin hak sahibine verilmesidir ki, sonra gelenin bunu değiştirmesi uygun değildir.

Ayrıca Hanefiler, irsâd deyimini, cami ve mescidlerin imar edilmesi için yapılan borcun kapatılabilmesi amacıyla, Vakıf arazisinin gelirinin tahsisi

için de kullanmışlardır. [\[233\]](#)

İrtifak

Sözlükte, dayanmak, faydalanmak gibi anlamlara gelir. Mutfak ve hela gibi evin müstemilatı için de "merâfik" kelimesi kullanılır.

Terim olarak Hanefîlerin tarifi şu şekildedir: Bir kimsenin akarının (gayr-i menkul) menfaatinden bir başkasının istifade etmesi için kararlaştırılmış bir haktır.

Şafîî, Mâlikî ve Hanbellîler de şöyle tarif etmişlerdir:

Bir akara ait bazı menfaatleri elde etmektir. Bunlara göre irtifak Hanefîlerinkinden daha geneldir. Çünkü burada, insanın akardan istifadesine ilâve olarak, akarın akardan da istifadesi söz konusudur. [\[234\]](#)

İrtizâk

Sözlükte erzak alma, kazanma ve elde etme anlamlarına gelir. Asıl anlamı ise, dünyevi veya uhrevi olsun sürekli gelen hediye demektir.

Terim olarak fıkıhçılar bu kelimeyi kitaplarında şöyle yorumlamışlardır: Hakim, vali, işçi, asker, imam, müftü vb. hak sahipleri için hazineden ayrılan sürekli ve makul bir bağış veya hediyedir.

Murtezika deyiimi de, devlet tarafından kararlaştırılmış, tespit edilmiş olmadığı halde hazineden erzak alan kimse için kullanılır. [\[235\]](#)

İskât

(düşürme)

Sözlükte, düşürme ve kaldırma anlamlarına gelir. Meselâ "ismi defterden düştü", "hamile çocuk düşürdü" denilir. Fıkıhçılar da "farz düştü" sözünü kullanırlar ki, farzın bir kimse üzerinden emir olarak kaldırılması anlamındadır.

Terim olarak, mülk veya hakkın, malikinden ve hak sahibinden düşmesidir ki, onlara bir daha geri dönmez. Böylece bunlarla ilgili her türlü işlem de kalkmış olur. Çünkü hakkını düşüren kimse, onu sona erdirir ve yok eder. Artık bu hakkı başkasına da intikal ettiremez. Boşanma, köle azad etme, kısastan affetme ve borçtan ibrada olduğu gibi. [\[236\]](#)

İsrâ

(sebebsiz zenginleşme)

Sözlükte zenginlik ve mal çokluğunu ifade eder. Zemahşerî'nin dediğine göre, mecaz yoluyla servet ve toprak sahibi olmak anlamlarına da gelir.

Terim olarak, çok mal demek olan serveti oluşturmak şeklindeki sözlük anlamıyla aynıdır.

"Haksız zenginlik" deyiimi bazı Batı ülkelerinin kanunlarında kullanılmakta olup, haksız kazanç ve kanunsuz mal elde etme gibi anlamlara gelmektedir. Bazı hukukçular da bu deyiimi: "Bir başkasının fakirliğine sebep olan ve haklı bir sebebe de dayanmayan zenginlik" şeklinde tarif etmişlerdir. [\[237\]](#)

İsraf

Sözlükte, insanın işlerinde haddi aşması, orta yoldan sapması demektir ve daha çok harcamalarda söz konusu olur. Sert ıstılah olarak, mal harcamada sınırı aşmak şeklinde yorumlanır. İsrâf bazen nicelik, bazen de nitelik yönünden değerlendirilir.

Fukahânın belirttiğine göre israfın iki hali vardır,

a- Haramlarda meydana gelen israf.

b- Aslen mubah bir konuda fakat, meşru olmayan bir yolla yapılan harcama gibi. Belki mal helal olan konularda harcanıyor, ona normalin üstünde ve ihtiyacın dışında israf yapılıyor demektir. [\[238\]](#)

İstîlâ

Sözlükte, bir şeyi elinin altına almak, ona muktedir olmak ve ona üstün gelmek gibi anlamlara gelir.

Terim olarak, bir bölgede üstünlük kurmak, halen ve gelecekte orada iktidar olmak veya hükmen de olsa, o bölgeye hakim olmak ve orayı egemenlik altına almak demektir.

İstila sonucu meydana gelen durumlar şahıslara, zamana ve mekana bağlı olarak çok değişiklikler arzeder. Çünkü bütün bunların kaynağı örf ve geleneklerdir. [\[239\]](#)

İstîlâd

Sözlükte, istevlede fiilin mastarıdır ve hür olsun köle olsun, kadını kamille bırakmak anlamına gelir.

Terim olarak Hanefiler bu kelimeyi sadece, cariye'nin çocuk sahibi olması anlamında kullanmışlardır. Diğer fıkıhçılar da aynı deyim bütün çocuk sahibi kadınlar için kullanmışlardır. İbn Kudâme, ümmü veled deyimini, "Efendisinden ve onun evinde çocuk doğuran cariye" şeklinde tarif etmiştir.

Fıkıhçılar, diğer kölelerden ayrı olarak, ümmü veled için bazı özel kurallar koymuşlardır. Bunların en Önemlisi, efendisinden hamile kalıp da doğuran cariye, efendisinin ölümüyle hürriyete kavuşur ve miras konusunda çocuğuna tabi olur. Bu konudaki hadis-i şerif şöyledir: "Efendisinden [\[240\]](#) çocuk doğuran her cariye onun ölümünden sonra hürdür.

İsti'mân

Sözlükte, güven isteme anlamına gelir.

Terim olarak müslüman ya da harbî (savaş halinde) bir kimsenin, yabancı bir bölgeye güven içinde girme talebi demektir. Bu deyim mali muamelelerde kullanıldığı zaman, bir kimseye emanet olarak mal bırakmak anlamına gelir. Yani, emanetçinin kusuru sebebiyle ziyan edilmedikçe ve tecavüze uğramadıkça emanet eşya tazmin edilmez. Emanetçi, ortak, satış vekili ve mudarebe ortakçasında durum böyledir.

Fıkıhçıların söz ettiği isti'mân akdinin manası ise biraz farklıdır ve ısmarlama ya da sipariş verme demektir. Yani bir şeyi satmak, almak ve bunlara benzer isteği olan bir kimsenin bu konularda yeterli olmadığını açıklayarak, karşı tarafa güvendiğini söylemesi, samimiyetine inandığını belirtmesi ve diğer insanların alıp sattığı fiyat üzerinden kendisi için de bazı malları alıp satmasını istemesi üzerine iki taraf arasında yapılan sözleşmedir.

Hattâb'ın dediğine göre "İsmarlama ve sipariş sözleşmesi", bir kimsenin şöyle diyerek isteğini ortaya koymasındır: "Diğer insanlardan aldığın fiyata benim eşyama da al. Çünkü ben gerçek değerini bilmiyorum". Bu söz üzerine alıcı belirlediği fiyattan malı alır. Mâlikî ve Hanbelî âlimleri, Hanefî ve Şâfiüerin aksine sipariş ve ısmarlama yapanın, bir aldatma karşısında, muhayyerlik şartının varlığını kabul ederler. [\[241\]](#)

İstibdâl

(değiştirme)

Sözlükte, bir şeyin mekanını değiştirmek anlamındadır. Terim olarak, sözlük anlamıyla aynı olup fıkıh kitaplarının zekat bölümlerinde geçmektedir. Zekatın vacip olan kısmının kıymete dönüşmesi; satış akdinde malın tesliminden önce fiyatların değişmesi; fiyatların önceden tayin edilmediği için değişmesi durumunda akdin geçersiz olmayacağı; zimmetin kiralınması esnasında mal sahibinin yok olması ya da haklarının ziyana uğraması durumunda ölenin yerine bir başkasının geçmesi gereği; vakfedilen bir malın kendi faydası icabı veya lüzumlu bir gerekçe ile değişmesi ve diğer bazı konularda fıkıhçıların pek çok açıklamaları vardır. [\[242\]](#)

İsticdâ

Sözlükte, isteme ve verme anlamlarına gelir. Yetme, yeterli gelme anlamı da vardır. Sözlük anlamıyla deyim anlamı aynıdır. [\[243\]](#)

İsticrâr

Sözlükte çekme, cezbetme gibi anlamları vardır. Terim olarak, satış muamelelerinde kullanılır. Bey'ul-İsticrâr bir çeşit satış sözleşmesi olup bir kimsenin ihtiyaçlarını satıcıdan, zaman zaman alıp, sonra parasını ödemesidir. [\[244\]](#)

İstifâ

Sözlükte, istevfâ fiilinin maşandır ve hak sahibinin hakkını tamamen alması anlamına gelir. Sözlük anlamıyla deyim anlamı aynıdır. İbrâü'l-istifâ terimine gelince, Hanefî fıkıhında meşhur olarak kullanılan bir ıstılahtır. Onlara göre İbra iki kısma ayrılır: İbrâü'l-iskât, İbrâül istifâ. Meselâ kefalet konusunda, alacaklı, kefile, "Sen bana vereceğin maldan kurtuldun" dese bu, hem kefil hem de borçlu için İbrâü'l-istifâ olur. Bu durumda, hem kefil hem de borçlu için İbrâü'l-istifâ gerçekleşmiş demektir. Böylece kefil ve borçlu borç isteğinden kurtulmuş olurlar. Buna mukabil, alacaklı kefile "seni temizledim, berî kıldım" dese bu da İbrâü'l-iskât olur; alman malın ikrarı değildir. İbrâü'l-iskât'ta kefil, bir şey almak için borçluya gidemez. Çünkü onun kefaleti düşmüştür. Ancak, İbrâü'l-istifâ kefil borçluya dönebilir. Çünkü burada sadece malın teslim alınmış olduğu belirtilmektedir. Sanki alacaklı kefile: "Sen bana malımı ödedin" diyerek, alacağını borçlu yerine kefiliden aldığı ikrar etmiştir. [\[245\]](#)

İstiğlâl

Sözlükte gelir isteme anlamına gelir. Gaile tabiri toprak, rant, kira ve işçi gelirleri gibi topraktan elde edilen her türlü gelire denir. Bu anlamda istiğlâl, "istismar" ile aynıdır.

Terim olarak bey'ul-istiğlâl, Hanefî fıkıhında kullanılan bir ıstılahtır. Bununla müşterinin, aldığı eşyayı tekrar satıcıya kiralaması şartı konulan bey'ul-vefâ kastedilir. Bey'ul istiğlâl, Mecelle'de şöyle geçmektedir: "Bayi bir malı isticar etmek üzere vefâen bey' etmek." Yani satıcı tekrar kiralamayı kabul ederek bir malı satarsa bu bey'ul-istiğlâl olur.

Çağdaş hukukta geçen istiğlâl hakkı ise, malikin sahip olduğu şeyin gelirinden, meyvasmdan ve üretiminden faydalanması demektir. Bunun için gerek kendisi gerekse başkaları vasıtasıyla lüzumlu işlemleri yapabilmesi de istiğlâl hakkına dahildir. Meselâ bir kimsenin arazisini ekmesi,

hasılatını toplaması, kiraya vermesi veya ortakçılık yapması gibi. [\[246\]](#)

İstihale

(dönüşüm)
Sözlükte bir şeyin aslı ve Özelliklerini değiştirmesi demektir. Ayrıca imkânsızlık anlamı da vardır. Fıkıhçılar ve usulcüler de bu iki anlamda kullanırlar.

Terim olarak birinci anlamım şarap ve necis şeylerden sözederken fıkıhçılar kullanırlar. Çünkü bu maddelerin aslı yakma, ayırıştırma ve temiz bir şeye batırma gibi yollarla değişir veya başka bir şeye dönüşür. Tuzun elde edilmesinde olduğu gibi.

İkinci anlamı ise bir şeyin imkânsızlığıdır. Fıkıhçılar bu anlamdaki, yorumlarını talak, iman ve benzeri konularda açıklamışlardır. Meselâ, talakın bir şarta bağlı olmasının imkânsızlığı ve imandan dönme üzerine yemin etmenin ve bu yemine keffaret ödemenin imkânsızlığı gibi.

Yine bu anlamıyla, muamelat ve alışveriş konularında da istihale deyimi kullanılmıştır. Bu konudaki yorumlardan bazıları şöyledir: Üzerinde anlaşılan mal diğer tarafa tesliminden önce sahibinin elinde helak olursa sözleşme kendiliğinden fesholur. Çünkü söz konusu eşya teslim alınmadan önce helak olmuştur ve sözleşmenin uygulanması artık imkânsızdır. Bu durumda tazminat olarak kaybolan eşyanın aynısı mı yoksa yerine başka bir şeyin mi ödeneceği; yahut bu tazminatın, sözleşmenin tazminatı mı yoksa kişinin tazminatı mı olacağı üzerinde tartışma vardır.

Usulcüler ise bu deyimi sadece imkânsızlık anlamında kullanmışlardır. Onların görüşlerinden bazıları şöyledir: İmkânsız ile teklifin hükmü, lizatihi (kendisi) mi ligayrihi (başkası) inidir? Onlar mümtenî (muhal) ile teklifin caiz olup olmadığı konusunda da ihtilaf etmişlerdir. Daha geniş tafsilat usul kitaplarının ilgili bölümlerinde mevcuttur. [\[247\]](#)

İstihkak

(hak ediş)
Sözlükte, gerekli olma, hak etme gibi anlamları vardır ve hak kelimesinden türemiştir. Hak ise, gerekli ve sabit olan şey anlamındadır. Meselâ, "filan kimse işi hak etti" denildiğinde "o iş ona gerekli oldu" demektir. "Falan kişi bu eşyayı hak etti" denildiğinde de aynı mana kastedilir ve söz konusu eşyanın, o kimsenin hakkı olduğu vurgulanır. Böylece eşyanın o kimsenin hakkı olduğu sabit olmuş olur.

Terim olarak, bir şeyin bir şahsa ait bir hak olduğunun zuhuru manasına gelir. Bazı fakihler ise bu deyimi şöyle tarif etmişlerdir: "Daha önceki mülkiyetin ispat edilmesiyle, sonraki mülkiyetin bedelsiz olarak kaldırılmasıdır."

İstihkak iki kısma ayrılır. Mülkiyeti kaldıran istihkak, mülkiyeti nakleden istihkak.

a- Bir eşya üzerinde bütün herkesin mülkiyetini tamamen kaldıran istihkak: Satışı yapılan bir eşyanın vakıf ya da mescid olduğunun ortaya çıkması gibi.

b- Bir kimseden diğerine mülkiyeti nakleden istihkak: Bir kimsenin satın aldığı malın sonradan başkasına ait olduğunun ortaya çıkması gibi. Bu istihkak, malın mülkiyetini değiştirmiş ve müşteriden başkasına nakletmiştir. Bu tür istihkakta, müşterinin verdiği parayı geri almak üzere satıcıya dönme hakkı vardır. [\[248\]](#)

İstihkar

Sözlükte hakr zulüm ve kötü muamele anlamına gelir. Ha-ker ihtikâr yapılan şey, yani fiyatının yükselmesini beklemek amacıyla hapsedilen mal demektir. "Huker" ise, kendi istediğini yapma anlamına gelmektedir.

Terim olarak, istihkar, ihkâr ve tahkir ittifakla, boş vakıf arazisini bir kimseye vermek manasına kullanılmıştır. Bu durumda o kimseden ücret-i muaccele ismiyle arazinin kıymetine yakın bir miktar meblağ alınır. Böylece, arazi üzerinde daimi karar hakkı doğmuş olur. Tıpkı malikler gibi buraya ağaç dikme, bina kurma ve benzeri tasarrufları yapma hakkı vardır. Ayrıca yukarıda adı geçen ücret-i mu-accelenin dışında bir de senelik bir ücret ödenir. Bu sözleşmeden doğan karar hakkı, miras bırakılabilir ve satılabilir.

Bu sözleşme aslında, uzun süreli bir kira sözleşmesidir. Bundan maksat, işleme imkânı olmayan boş vakıf arazisinden istifade etmektir. İbnî Abidîn bu sözleşmeyi şöyle izah etmiştir: "Bir arazinin, sadece faydalanmak üzere kiraya verilmesidir."

Bu deyim çoğunlukla vakıflar, bazen de özel mülkler konularında kullanılmıştır. [\[249\]](#)

İstihlâk

(tüketim)
Sözlükte, bir şeyi terketmek ve bitirmek anlamındadır. Terim olarak, bitmiş, tükenmiş ya da buna yakın, benzer halde bulunan şey demektir. Eskimiş elbise gibi. Bunun dışında, eşya bu iki durumdan hangisine dahil olduğu ayır-dedilemeyecek kadar karışık olabilir. Ekmek içindeki tereyağının tüketilmesi gibi.

Fıkıhçılar, kullanım şekli bakımından malları, tüketim malları ve kullanım malları şeklinde ikiye ayırmışlardır. Tüketim malları, bir kere kullanmakla tükenen bir daha kullanılmayan mallar. Bu mallardan bir kısmının doğrudan kütleleri tüketilir. Yiyecekler, içecekler ve odunda olduğu gibi. Bir kısmı da tamamen tüketilmeyip sadece değişikliğe uğrarlar. Kitap için kağıt, dokuma için yün böyledir. Bu malların kütlesi, sınavi ürün haline gelmekle tükenmiş olmaz. Ancak tükenme açısından bu iki grup arasında fark yoktur.

Bazı fıkıhçılar da bu deyimi "kütlesi var olmakla birlikte kullanılması mümkün olmayan şey" olarak tarif etmişlerdir.

Kullanım (demirbaş) malları ise, kullanmakla değeri düşmüş olsa bile kütlesi birçok kere kullanılabilen mallardır. Ancak bu malların bazıları

kullanım sonucu tüketirler. Bazı akarlar ile bazı ev eşyaları ve âletler gibi. [\[250\]](#)

İstikâle

Sözlükte ikâleyi isteme demektir. İkâle de kaldırma ve giderme anlamlarına gelir. İstilah manası, sözlük manası ile aynıdır. Terim olarak taraflardan birinin, diğerinden sözleşmenin kaldırılmasını ya da, sözleşme hükümleri ile sonuçlarının karşılıklı rızaya dayalı olarak geçersiz kılınmasını istemesidir. [\[251\]](#)

İstinâd

Sözlükte, sığınma, dayanma ve meyletme anlamlarına gelir. Terim olarak hükmün geriye doğru işleminin sabit olması, bunun kabul edilmesi demektir. Yani hüküm, sebebin gerçekleşmesinden dolayı şu anda geçerlidir. Sonra, hali hazırdaki geçerliliğine bağlı olarak geçmişte de varlığı sabit olduğundan geriye doğru da işleyen bir hüküm haline dönüşür. Senenin başlangıcında nisabın varlığına dayalı olarak zekatın gerekli bulunması ve tazminatın ödeneceği an, sebebin varlığı anına dayalı olarak sahip olunan eşyaların tazminat olarak alınmasında olduğu gibi. Ayrıca bunun bir misali de, verilen izne göre vakıf mallarının satışında görülür. Çünkü bu izni, izin verme hakkı olan birisi vermiştir. İzni alan kimse, sözleşme vaktine bağlı olarak iznini kullanır; izin vaktine değil.

Bu manada istinâd kelimesi, Hanefilere mahsus bir deyimdir. Şafîî, Mâlikî ve Hanbelîler bunun yerine "tebeyyün" lafzını kullanırlar. Ayrıca Mâlikîlerde inîfât deyimine de rastlanır.

İcazette istinadın manasına gelince; meselâ, akd-i mev-kufda izin söz konusu olunca, bu tür icazet için istinad ve in'itâf meydana gelir. Yani hükmün geriye işleyişi söz konusu olur. İcazeden sonra sözleşmeyi yapan, sözleşmenin başlangıcından itibaren bütün nimetlerinden faydalanır. Çünkü icaze akdi doğurmaz, sadece uygulamasını sağlar. Yani, insanların geçmesi için yoldaki mevcut engelleri kaldırır. İşte bütün bu belirtiler, sözleşmenin imzalanması ve geçerlilik kazanmasından itibaren akde ilave olunur. [\[252\]](#)

İstirdâd

(geri isteme)

Sözlükte, geri verilmesini isteme demektir ve deyim anlar mıyla aynıdır.

Fıkıhçılar, bu işlemin yapılabilmesi için bazı sebepler belirlemişlerdir. Bunlar istihkak, tasarruf-ı gayr-i lâzime, fesad-ı akd, sözleşmenin sona ermesi, ikale, iflas, ölüm, rüşd ve buna benzer sebepler. Bu konuların ayrıntıları, fıkıh kitaplarının ilgili bölümlerinde mevcuttur. [\[253\]](#)

İstis'â

Sözlükte, çalışma isteği anlamına gelir ve bir işi ifade eder. Terim olarak, hürriyetinin bir kısmı verilen bir kölenin, köleliğinin geri kalan kısmından kurtulabilmesi amacıyla çalışmayı kabul etmesidir. Köle bu şekilde çalışır, kazanır ve ücretini efendisine öder. Ezherî'nin dediğine göre: "Sanki o köle kiralanmış veya belli bir vergiyi ödemek üzere haraca bağlanmış gibidir. Böylece kıymetini ödemiş olur." Bu durumu anlatmak üzere, "kıymeti karşılığında kölenin çalışmasını istedim" sözü kullanılır.

Burada zikretmek gerekir ki, çalışma şartıyla kölenin azad edilmesi "kitabe"nin dışında bir şeydir ve kölenin hürriyeti tekrar elinden alınmaz. Çünkü istis'a anlaşması, köleliği düşürür ve bu düşürme bir kimseye bağlı da değildir. Burada kitabe sözleşmesinde olduğu gibi bir durum yoktur.

Zira kitabe İkale ve feshin caiz olduğu bir sözleşmedir. Şu kadar var ki istisâ, bedel karşılığı azad bakımından kitabeye benzer. [\[254\]](#)

İstismar

Sözlükte bir şeyin meyvesini isteme demektir. Bir şeyin meyvesi, semeresi ondan elde edilen üründür. Meselâ, "Ağaç meyve verdi" derken ağacın üzerinde meyvelerin belirdiği ifade edilir. Bu durumda meyveler ermiş ve olgunlaşmış demektir. "Mal meyve verdi" demekle de onun çoğaldığını kastederiz.

Fıkıhçılar bu kelimeyi kitaplarında kullanmazlar. Bunun yerine tesmîr deyimini kullanırlar. "Adanı malını meyvelendirdi" demekle malını çoğalttığı ve nemalandırdığı anlaşılır. Bazı fıkıhçılar da bu kelimeyi sefih deyimini tarif ederken kullanmışlardır. Sefih: Malını gereksiz yere saçıp savuran kimsedir ve onu ıslah etmeye, nemalandırmaya ve kullanmaya gücü yoktur. Esasen malın meyvelendirilmesi ifadesi ile, onun meşru yollar vasıtasıyla geliştirilmesi ve çoğaltılması kastedilir. [\[255\]](#)

İstisna

Sözlükte sanat sorma ve onu isteme anlamında kullanılır. Terim olarak, Mürşidü'l-Hayerân sahibinin tarif ettiğine göre, "gerekli malzemeleri yapıcıya ait olmak üzere, Özel tekniklerle ayrı ve özel bir şeyi yapma isteğidir." Bir kimse sanat ehlinde birine: "Şu kadar para karşılığında, aşağıdaki özelliklere sahip filan şeyi bana yap" der ve sanatçı da bunu kabul ederse işte bu istisna' olur.

Fıkıhçılar bu olayın keyfiyeti üzerinde ihtilaf etmişlerdir. Bazıları, bunun bir sipariş olup satış olmadığını söylerken bazıları da: "Bu, sanatçı için, bir gayr-i mülzim (bağlayıcı olmayan) vaaddir" demişlerdir. Diğer bir kısmı da: "Bu bir satıştır; ancak müşterinin görme muhayyerliği vardır"

demişlerdir. Ayrıca bunun, her iki taraf için de akd-i mülzim olduğu söylenmiştir. [\[256\]](#)

İşrâk

(ortak edinmek, ortaklık)

Sözlükte, ortak edinmek demektir.

Terim olarak, iki kişinin ortaklığı şeklinde yorumlanır. Meselâ "filan kimse filan adama ticarete, sanatta veya başka bir işte ortak oldu" denilir. Yani birisi birisini kendi işine ortak yaptı demektir. Yine, "iki adam ortaklaştı" dernek biri diğerine ortak oldu anlamına gelir.

Allah'a ortak koşmaya gelince, O'na mülkünde eş koşmak demektir ki, adı şirkittir. [\[257\]](#)

İtlaf

(telef)

Sözlükte, bir şeyi telef etmek, işe yaramaz duruma getirmek demektir.

Terim olarak bir şeyin insan fiiliyle kısmen veya tamamen kullanılabilir ve faydalanılabilir halden çıkarılmasıdır. Bazılarına göre de bir malın sahibinin elinden tamamen gitmesine, ziyana uğramasına veya faydasız hale gelmesine sebep olan her şeydir. İtlâfiki kısma ayrılır:

1- Doğrudan itlaf (mübâşeretden itlaf): Bir şeyi başkasının fiili araya girmeksizin bizzat telef etmektir. Elbisenin yakılması, hayvanın öldürülmesi, yemeğin yenilmesi vb.

2- Dolaylı itlaf (tesebbüben itlaf): Bir kimsenin, başka şeyin telefine sebep olacak bir işi yapmasıdır. Meselâ, kazılan bir kuyuya bir insan veya hayvanın düşüp Ölmesi, kafesin açılmasıyla kuşun uçup gitmesinde olduğu gibi. [\[258\]](#)

el-İtlâf Bi'l-Mübâşere

(doğrudan telef)

Bir şeyi bizzat telef etmektir. Bunu yapana "fâil-i mübaşir" denilir. Bu, kasten yapılsın, yapılmamasın hüküm değişmez.

İbn Receb'in tarifine göre bu deyim: "Telefi gerekli kılan bir sebebi meydana getirmektir." Öldürme ve yakma gibi. Bu şekilde bir kimse başka birine bir ok atsa ve o adam ölse bu telef bi'l-mübâşere (doğrudan telef) olur. Ev yakma işi de böyledir.

Sert açıdan telef iki kısımdır:

a) Bilgiye dayalı olarak ortaya çıkan ve günah yükleyen telef (kasten yapılan telef).

b) Cehalete dayalı olarak meydana gelen ve günah yüklemeyen telef (bilmeyerek yapılan telef).

Bir kimse kendi malı zannederek, başkasının malını telef etse, onu öder fakat günaha girmiş olmaz. Bu konudaki hadis şöyledir. "Hata, unutma ve zorla yaptıkları işler ümmetimden kaldırıldı." Burada hatanın kaldırılmasından maksat, hatadan doğacak günahın kaldırılmasıdır. [\[259\]](#)

el-İtlâf Bi't-Tesebbüb

(dolaylı telef)

Fakihler telefin iki şekilde ortaya çıktığını belirtmişlerdir.

1- İnsan iradesi ve eylemlerinin dışında meydana gelen telef, tabii âfetlerde olduğu gibi.

2- İnsan eylemleri sonucu ortaya çıkan itlaf. Bu da iki kısma ayrılır:

a) İtlaf bi't-tesebbüb (^dolaylı itlaf),

b) İtlaf bi'l-mübâşere (^doğrudan itlaf).

İtlaf bi't-tesebbüb yani dolaylı telef, telefe sebep olma, Mecelle'de şöyle tarif edilmiştir. Bir şeyin telefine, ziyanına sebep olacak sıradan bir başka işi, olayı yapmaktır. Bunu yapana mütesebbib denir. Meselâ asık duran bir kandilin ipi kesilse ve kandil yere düşüp kırılrsa, bu dolaylı itlaf yani telefe sebep olma, şeklinde değerlendirilir. Yine içinde para bulunan bir zarfın yırtılarak paranın telef olması da tesebbüben itlaf sayılır.

Bu konuda Karâfi şöyle demiştir: İzin verilmeyen bir yerde kazılan kuyu ,yemeklere zehir koyma, zirai ürünlere yakın yerde ateş yakma ve benzeri eylemler çoğu kere telefe sebep olduğu için itlaf bi't-tesebbüb sayılır. [\[260\]](#)

İttihâdü'l-Meclis

(tek oturum)

"İttihad" kelimesi sözlükte iki ayrı varlığın bir olması, "meclis" kelimesi de oturma mekanı anlamındadır. Birlik en az iki ve daha çok sayıda söz konusu olur.

Terim olarak meclis birliği, tek oturum şeklinde yorumlanmıştır. Hanefiler ise bu terimi meclis ayrılıklarını giderme, farklı meclisleri birleştirme anlamında kullanmışlardır. Onlara göre meclis deyiminden maksat sadece oturma mekanı değildir. Aksine bundan daha geniş anlamı vardır. Meclis birliği bazen tek oturum halinde gerçekleşir bazen de mekan ve heyetler değişik olduğu halde birlik meydana gelebilir.

Sözleşme ve benzeri konularda meydana gelen meclis birliği iki kısma ayrılır:

a) Hakiki: "icâb" meclisinde "kabuT"ün de vaki olması durumudur.

b) Hükmi: Kabul meclisi kitabe ve mürâseleâe olduğu gibi icâb meclisinden ayrılsa bu adı alır ve hükmen birlik meydana gelmiş olur. Meclis birliği bazı hükümlere tek başına tesir eder. Bazı hükümlere de başka şartlarla birlikte tesir eder. Meselâ ihram yasaklarının tek fidyede birleştirilmesi konusunda meclis birliğinin yanında cins birliğinin de şart olması gibi. [\[261\]](#)

İttihâdü'z-Zimme

(borç ve alacağın bir kişide birleşmesi)

Sözlükte iki şeyi birleştirmek demektir. Terim olarak borçluluk ve alacaklılığın aynı borçtan dolayı yine aynı kişide birleşip borcun düşmesi, fakat yükümlülüklerinin devam etmesi demektir.

Meselâ, Ali, kardeşi Bekir'e 1000 lira borç para verdi. Sonra Bekir borçlu olarak öldü ve kardeşi Ali'den başka mirasçı da bırakmadı. Bu durumda Ali Bekir'den kalan borcun mirasçısı oldu. Böylece Ali, borçlu miras bırakan kişi yerine geçtiğinden hem alacaklı hem de borçlu olmuş oldu. Alacağımı istediği zaman ancak kendini muhatap olarak alacaktır. İşte bu zimmetin birleşmesi demektir ve istenmesi anlamsız olduğu için borç düşer. [\[262\]](#)

İz'an

(tek taraflı sözleşme)

Sözlükte itaat ve boyun eğme demektir. Ukûdu'l-iz'ân deyimini ise modern Batı hukukundan alınan bir terimdir. Bu tür akitlerle kastedilen anlam şudur: Kabul şartı olmayan, sadece teslimin gerçekleşmesiyle geçerlilik kazanan bir akit (sözleşme) çeşididir. Mücib, yani taraflardan ilki teslimi yapar ve artık bu konuda münakaşa yapılmaz. Telefon, gaz ve elektrik hizmetlerine abone olmak gibi. Burada şirketin koyduğu şartlar vardır. Abone ya bu şartların hepsini kabul eder ya da abone olmaktan vazgeçer. Bu hizmetler çoğu kere, hiçbir kimsenin vazgeçemeyeceği temel ihtiyaçlardan oluşur.

Iz'ân akitlerinin yapısı konusunda çeşitli görüşler vardır. Bazıları bu akitlerin hakiki akitler niteliğinde olduğunu ve karşılıklı rıza ile gerçekleştiğini söyler. Çünkü kabul tarafı işe kendi rızasıyla girer ve herhangi bir zorlama veya baskı yoktur. Bu noktada kanuni eşitlik de gerçekleşir. Diğer bazıları bunların, bir tarafın isteklerini sadece pasif bir role sahip diğer tarafa kanuni tertip üzere açıklamasıyla ortaya çıkan tek yanlı akitler olduğunu belirtirler.

Başka bazıları da bu çeşit akitleri, akitten çok kanuni düzenlemeye veya yönetmeliğe daha çok yakın görmüşlerdir. Çünkü bunların şartları ve konulan yükümlülükleri üzerinde taraflar arasında herhangi bir münakaşa ve görüşme söz konusu değildir. Ayrıca akitler iki tarafın eşitliğine dayanırken izan akitlerinde taraflar arasında eşitlik yoktur. [\[263\]](#)

İzafe

Sözlükte bir şeyi bir şeye ilâve etmek, dayandırmak veya nisbet etmek, iki şey arasında ilgi kurmak demektir ve ıstılah anlamıyla aynıdır.

Terim olarak, bu kelime, kıyas yoluyla iki şey arasında kuvvetli bir ilgi kurmak şeklinde yorumlanmıştır. Meselâ oğulluk ve babalık kelimelerinde olduğu gibi. (Çocuk ile baba veya baba ile çocuk arasında birbirlerine karşı görevleri bakımından çok kuvvetli bir ilgi vardır.) Ayrıca fıkıhçılar bir hükmü gelecek zamana izafe ederek, yetkinin, tasarruf sahibinin koyduğu ilkeler çerçevesinde, gelecek zamana da tesir edeceğini söylemişlerdir. Çünkü izafe, hükmün sebep üzerine dönüşmesi ve onun ortaya çıktığı zamana kadar geciktirilmesi demektir.

Fıkıhçılar akitlerdeki (sözleşmeler) izafeyi iki kısma ayırmışlardır.

a) Vakte (zamana) izafe.

b) Şahsa izafe.

Vakte izafe, akitle ilgili yükümlülüklerin, onunla belirlenen zamana kadar geciktirilmesidir. Ancak belirtmek gerekir ki, vakte izafe edilebilen ve vakte izafe edilemeyen akitler vardır.

Şahsa izafeye gelince, tasarrufla ilgili hükümlerin ve yetkilerin bir kimseye ait olduğunun belirtilmesidir. [\[264\]](#)

İzâle

Sözlükte gidermek, kaldırmak ve bir kenara çekmek anlamlarına gelir ve terim manası ile aynıdır. Terim olarak fıkıhçılar, izâle, ibtâl ve izhâb kelimelerini aynı anlamda kullanmışlardır. Bir yoruma göre bir şey hakkında, bazen bu kelimelerden yalnız birinin kullanılması doğrudur. Nitekim, malını bir konuda harcayan kimse için izhâb kelimesi kullanılır, diğer ikisi kullanılmaz. Malını bir yerden başka bir yere nakleden kimse için izâle kelimesi kullanılır, diğer ikisi kullanılmaz. Yine namazını bozan kimse için de ibtâl kelimesi kullanılır, diğerleri kullanılmaz.

Fukahannın dediğine göre izâle, bazen Allah'ın yapılmasını, bazen de terkedilmesini istediği bir, iş olur.

1- Yapılması istenen izâle: Zararın giderilmesi gibi. Nitekim, Peygamber (s.a.v.) bu konuda şöyle buyurmuştur: "Zarar ve karşılığında zarar yoktur." Bu hadise dayanılarak "zarar izâle olunur" şeklindeki fıkıh kaidesi konulmuştur. Ancak zarar benzeri ile izale olunmaz. Ağır zarar hafif olamayla giderilir.

2- Terkedilmesi istenen izâle: Şehid kanının giderilmesi. Çünkü bütün fıkıhçılara göre bu haramdır ve yine ihramlı için beden, yüz ve baştaki kılların özürsüz olarak giderilmesi de böyledir. Bunların yapılması halinde ceza gerekir. [\[265\]](#)

İzin

Sözlükte, mübahlık ve hareket serbestisi anlamına gelir ve sözlük manası ile terim anlamı ayrıdır.

Fıkıhçıların söylediğine göre izin bazen özel bazen de genel mahiyette olur. Bu Özellik ve genellik izin verilen kişi açısından olabileceği gibi iznin konusu, vakti ve zamanı bakımından da olabilir.

Bu izin bazen kanun koyucu tarafından, insana genişlik ve kolaylık sağlamak ya da bir zorluğu ve sıkıntıyı gidermek amacıyla verilir. Bazen de herhangi bir eşya, hak ve menfaate sahip kimse tarafından bu hak ve menfaatlerin kullanılması konusunda verilebilir.

İnsanın izni velîmede olduğu gibi ya bir malın tüketimi için; velisinin mümeyyiz sabiye ticaret serbestliği vermesinde olduğu gibi ya bir yetkinin kullanımı (vekâlet, vasiyet, mudâra ve vakıf nazırlığı konusunda mümeyyiz sa-biye verilen izin de böyledir); ya bir şahsın istihdamı, ya da ödünç işleminde olduğu gibi tüketmeksizin bir eşyanın kullanımı konularında olabilir.

İzin çeşitli vesilelerle ifade edilebilir. Bunlardan biri açıkça izne işaret eden söz; diğeri yazma ve işaret etme; bir diğeri de örfte izin ifade eden diğeri bazı araçlardır. Bu son madde ile ilgili olarak fıkıhçıların koyduğu kaide şöyledir: "Örfî izin lafzî izin gibidir." "Sakite bir söz isnad edilmez. Lakin ma'raz-ı hacette sukut beyandır (Susan kimseye şu sözü söylemiş oldu denmez, lakin söyleyecek, yerde susması ikrar ve kabul sayılır.)" [\[266\]](#)

K

Kabâle

(yükümlülük senedi)

Sözlükte, kefalet manasına gelir. Kabil de kefil anlamında kullanılır. Çoğulu kubûl veya kubelâ şeklinde gelir.

Terim olarak Münâvî şöyle tarif etmiştir: "Kabâle, iş, amel ve borç gibi insanın yükümlülüklerinin yazıldığı senedin ismidir." Bir kimse sahibinden bir işi alır, bir sözleşme ile de üzerine yüklenir ve bütün bunlar o kimse üzerine bir senet üe yazılır. İşte bu senedin ismi kabâle'dir. Bunun görevi kibâlem'n (kefaletin) yerine getirilmesini sağlamaktır. Çünkü bu kibâle (kefalet) işi bir meslek ve sanattır.

Fukahanın dilindeki kabâletü'l-ard tabiri ise insanın araziden aldığı kısımdır. Bunu devlet başkanı muzâraa ve musâkat olarak verir ve bu arz-ı mevat ile arz-ı sulhda söz-konusu olur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) Hayber'i sahiplerine bu şekilde vermişti. [\[267\]](#)

Kabul

Sözlükte, "kabultü'l-kavl" denildiğinde "o sözü. doğru buldum, tasdik ettim" anlamına gelir. "Kabultül-hediye" denildiğinde ise "hediyeyi aldım" manası anlaşılır.

Terim olarak, Hanefîler, akit esnasında taraflardan birinin icâbdan sonra diğesine söylediği söz şeklinde tarif etmişlerdir ki, sözleşme şartlarının onaylandığına İşarettir. Sözleşmenin oluşmasında ilk söz daima mucibe aittir. Meselâ satış sözleşmesinde olduğu gibi ilk sözün satıcı ya da alıcı tarafından "sattım" veya "satın aldım" şeklinde söylenmesi arasında fark yoktur. Yine icare işleminde ilk sözü, mal sahibi "kiraya verdim" ya da kiracı "kiraladım" şeklinde söyleyebilir. Bu diğeri sözleşmelerde de böyledir. Bu durum Mecelle'de şöyle açıklanmıştır. "Kabul, sözleşmenin

taraflarından birinin söylediği ikinci sözdür ve bununla akit tamamlanmış olur. [\[268\]](#)

Hanefîlerin dışındaki fıkıhçılar icâbı; ister önce ister sonra olsun âkid tarafından, söz konusu eşyanın verildiğini ifade etmek üzere söylenen söz; kabulü de "diğeri tarafın bu teklifi ve şartları onayladığını ifade eden beyanı" şeklinde tarif etmişlerdir.

İbn Kudâme'nin bu konudaki yorumu şu şekildedir: "İcâb, sattım, mâlik kıldım gibi mülkiyeti ifade eden, sözleri söylemek, kabul de satın aldım,

kabul ettim gibi ifadeleri beyan etmektir. [\[269\]](#)

Kabz

(teslim alma)

Sözlükte, bir şeyi avucun içine almak anlamına gelir. Avuç içinin dikkate alınması da bir şeyin elde edilmesi anlamında mecaz olarak kullanılır.

Terim olarak mezhepler, kabzın tarifinde ihtilaf etmişlerdir. Ancak genel olarak kabz bir şeye mâlik olmak ve mülkiyetini de ele geçirmek demektir. Bu elde etme ve sahip olma, ister bizzat el ile olsun, isterse başka bir yolla olsun fark yoktur. İz b. Abdisselâm'ın dediğine göre, "Evi, araziye, köleyi ve deveyi kabzettim, sözünden maksat bunlara hakim olmak ve bunlar üzerinde tasarruf iinkânı elde etmektir."

Kabaz ifadesine gelince; bu, ganimetlerden toplanan mal demektir. Kadı İyaz "Mal olarak kabzedilen her şey kabaz olarak kabul edilir" demiştir. [\[270\]](#)

el-Kabzu Ala Sevmi'n-Nazar

(incelemeyle alım)

Hanefî fakihleri bu ifadeyi, bir kimsenin, bir malı, bakmak veya başkasına göstermek üzere teslim alması manasına kullanırlar. Ancak burada beğenirse ya da razı olursa satın almak maksadıyla malın teslim alınmış olması söz konusu değildir. Sanki satıcı bir kimseye şöyle der: "Bu elbiseyi 100 bin liraya sana verdim, ona bak ve geri getir, ya da başkasına göster getir." Fakat "eğer beğenirsen onu satın alırsın" sözünü söylemez.

Ancak burada, sevm-i şirâ ile alman malın kefaleti ile sevm-i nazarla alman malın kefaleti arasında fark vardır. Bu konularda ilgili kitaplara

[\[271\]](#)

bakılabilir.

el-Kabzu Alâ Sevmi's-Şirâ

(satıcının icabıyla alım)

Fukaha bu deyim, "mal almak isteyen bir kimsenin, eğer beğenirse almak üzere satıcıdan bir malı alması" manasında kullanılır. Sanki satıcı müşteriye şöyle der: Bu elbiseyi şu paraya al. Eğer beğenirsen onu satın alırsın. Müşteri de beğendiği takdirde satın almak üzere elbiseyi teslim alır.

Sevm-i şirâ üzerine alman malın kefaleti çerçevesinde fıkıhçılarm bazı yorumları vardır. Bu konuda buyu' bahsine bakılabilir. [\[272\]](#)

Kadâü'l-Hakk

(hakkı sahibine teslim)

Sözlükte bir şeyi sağlamlaştırmak ve ondan kurtulmak gibi anlamlara gelir. Ayrıca hükmü imzalamak şeklinde de yorumlanır. Bu bakımdan hakim hadi diye adlandırılmıştır. Çünkü o, hükümleri imzalar ve uygular. Yine zaman zaman idare merkezlerine isim olarak da kullanılmıştır.

Terim olarak, fıkıhçılar bunu hakkı sahibine geri vermek ve teslim etmek şeklinde yorumlamışlardır. Yerine getirme, uygulama ve hakkı elde etme şeklinde de açıklamışlardır.

Kadâ ve iktidâ kavramları, fıkıh dilinde Özel olarak duyûn konusunda kullanılmıştır. Meselâ, "filan kişi alacaklısına borcunu ödedi" denilir. Yine iktidâ kavramı da "alacağımı teslim aldı" manasında kullanılır. [\[273\]](#)

el-Kâliü Bi'l-Kâlî

(borç satımı)

Sözlükte veresiye, erteleme gibi anlamlara gelir. Terim olarak hadis-i şerifte bey'ul-kâliü bi'l-kâlî ifadesi kullanılmış olup borcu borç ile satmak manasına gelir ve Hz. Peygamber tarafından yasaklanmıştır.

Fıkıhçıların yorumlarına göre bununla kastedilen veresiye karşılığında veresiye satış ya da borç mukabilinde borcu satmaktır. Onlara göre bunun beş şekli vardır:

1- Henüz zimmette sabit olmamış bir borcu yine borç karşılığında satmak. Meselâ bir kimsenin zimmetinde sabit olan veresiye bir malı, yine zimmetinde sabit olan veresiye bir bedel karşılığında satın alması gibi. (Bir kimsenin, bir ay sonra teslim edilmek; borcu da bir ay sonra ödenmek üzere bir ton buğday satın alması). Mâlikîler bunu, borç karşılığında borcun başlaması şeklinde isimlendirirler.

2- Zimmette sabit olan bir alacağı (borcu) kendi cinsinin dışında bir borç mukabilinde veresiye olarak borçluya satmak.

Bu durumda borcun sahibi yine borçlunun kendisidir. Satıcı ise alacaklı durumdadır. Mâlikîler bunu borç içinde borcun feshi şeklinde değerlendirirler.

3- Zimmette sabit olan bir alacağı, veresiye olarak biraz fazlasıyla borçlunun kendisine satmak. Cahüyye döneminde meşhur olan yöntem budur. Ya ödersin ya da ribaya girersin. Eğer borç ödenmezse bir miktar mal ziyadesiyle ertelenir.

4- Zimmette sabit olan bir alacağı borçlunun dışında birisine veresiye olarak satmak. Mâlikîler bunu borcun borç mukabilinde satılması olarak kabul ederler.

5- Zimmette sabit olan veresiye bir alacağı benzer bir borç karşılığında borçlu üzerinden satmak. Şöyle ki; iki kişinin bir kimseden benzer şartlarda alacaklı olmaları durumunda, bu iki alacaklıdan her birinin aynı borçlu üzerindeki alacaklarını birbirlerine satmaları gibi. Satılan eşyanın cinsi üzerinde anlaşmış olup olmaları arasında bir fark yoktur. [\[274\]](#)

Karz

(borç verme)

Sözlükte kesme, parçalama anlamlarına gelir. Terim olarak faydalanmak ve sonra da bedelini geri ödemek üzere birisine bir miktar malı vermektir. Fıkıh dilinde verilen bu mala da karz denilir.

Bu anlamda kard karz-ı hakikî adını alır. Şâfiîler bunu karz-ı hükmî'&en ayırmışlar ve bunun için bazı Özel hükümler koymuşlardır. Meselâ fakir olmasalar bile, borç niyetiyle, muhtaç lakite (buluntu çocuğa) yardım, aç kişiyi doyurma, çıplağı giydirme gibi. Yine, kendi maksadı için bazılarını mal vermeye zorlayan, zalim ve sürgüncü kimseye ödemedede bulunma, fakiri doyurma ve esirler için fidye verme de böyledir. "Bunu sat ve borç

olarak kendine harca" demek gibi. [\[275\]](#)

Kedik

(gedik)

Sözlükte, Türkçe'den Arapça'ya girmiş bir kelime şeklinde belirtilir.

Terim olarak, kiracının dükkanına bitişik olup da tasarruf hakkı elde ettiği gayri menkullere denir. Bina ya da bunun dışındaki dükkana bağlı zenaat âletleri gibi. Yine devlet arazilerinde yapılan bina ve dikilen ağaçlar anlamına gelen kirdar'a da hedik denilir. Esasen kirdar toprağı ziraate elverişli hale getirip bina yapmak, ağaç dikmek ve boşlukları toprakla doldurmak anlamına gelir.

Arazi üzerindeki bina, ağaç vb. tasarruf hakkı üzerine elde edilen kedikler, mal-i mutekavim cinsinden olup satılabilir ve miras bırakılabilirler.

Yine tasarruf hakkı çocuklarına da miras olarak geçer. Fakat ecr-i misil yöntemiyle ücret öderler.

Bu kavramı Osmanlılar dönemindeki Hanefî âlimleri vakıflar konusunda kullanmışlardır. Diğer âlimlerce bu kavram kullanılmamıştır. [\[276\]](#)

Kefâf

(yeterlilik).

Sözlükte kef kökünden türemiş olup terketme, bırakma, menetme gibi anlamlara gelir. Ayrıca, eksiksiz ve fazlasız ihtiyaç miktarı kadar olan şey manasına da yorumlanır. Bu sebeple de diğer insanlardan dilenmeyi bıraktığı ve onlardan uzak durduğu için böylece isimlendirilmiştir.

Deyim olarak sözlük manasıyla aynı yönde kullanılır. Bu sebeple Şerif Cürcânî bu ifadeyi şöyle tarif etmiştir: "Kefaf ihtiyaç miktarı olan şeydir.

Onda bir fazlalık yoktur ve insan buna sahip olduğu için dilenmeyi terkeder. [\[277\]](#)

Kefâletü'd-Deyn

(borca kefalet)

Sözlükte kefalet, yüklenme, katlanma gibi anlamlara gelir. Enbârî'nin yorumuna göre tekeffeltü bi'l-mâl ifadesi, "o malı yükledim, üzerime borç aldım" anlamlarına gelir.

Deyim olarak fukaha kefâletü'd-deyn ifadesinin tarifinde ihtilafa düşmüşlerdir. Bu konuda dört görüş vardır:

Birincisi - Şafîî ve Hanbelîlerin görüşü: Bunlara göre kefâletü'd-deyn, borcun Ödenmesi hususunda asıl borçlunun zimmetini kefilin zimmetine katmaktır. Bu durumda borç her ikisinin zimmetinde de sabit olur. Hak sahibi alacağım dilediği birinden isteyebilir.

İkincisi - Mâlikîlerin görüşü: Bunlar da kefâletü'd-deyn'i aynı şekilde tarif ederler. Ancak alacaklının doğrudan kefile gitmesini kabul etmezler. Bu, asıl borçlunun özür sebebiyle yükümlülükten kurtulmasından sonra mümkündür. Çünkü kefalet bir vesikadır. Bu sebeple asıl borçlu, borcunu ödemekten aciz kaldığı zaman bu hak kullanılır. Nitekim rehinde de böyledir.

Üçüncüsü - Hanefîlerin görüşü: Yalnız mutâlebe (alacağın istenmesi) hususunda kefilin zimmetini asilin zimmetine katmaktır. Yani kefilin zimmetinde sabit olan yalnızca kakk-ı mutâlebe (alacağı isteme hakkı)dır, yoksa asıl deyn değildir.

Dördüncüsü - İbn Ebî Ya'lâ, Dâvud, Ebu Sevr ve Ah-med'in görüşü: Borcun kefalet yoluyla asıl borçludan kefile intikal etmesi (havelede olduğu gibi).

Bu görüşe göre, kefalet sözleşmesinden sonra alacaklının asıl borçluya dönmesi sözkonusu değildir. [\[278\]](#)

el-Kefâletü'l-Mu'allaka

(şarta bağlı kefalet)

Terim olarak, bir şarta bağlı kefalet sözleşmesi demektir. Ancak bu şart gerçekleşirse kefalet sabit ve bağlayıcı olur. Eğer şart gerçekleşmezse kefalet yok olur ve düşer. Meselâ bir kimsenin diğerine: "Filan kişi sana istediğini vermezse, onu ben sana veririm" demesi gibi. Eğer alacaklı hakkını borçludan istese, o da vermese ya da vermeden ölse, kefilin bu malı o anda ödemesi gerekir ve bunu alacaklının İsteme hakkı vardır. Yine birinin diğerine "sana borçlu olan filan kişi alacağını şu vakte kadar ödemezse, ben sana onu veririm" demesi gibi. Verilen süre dolduğunda borçlu borcunu ödemezse kefil bunu ödemekle yükümlü olur. Bir başka örnek: Bir adam diğerine "Bu malı filan adama sat. Eğer bedelini ödemezse ben sana öderim" dese kefalet gerçekleşmiş olur. Satıcı satıştan sonra alacağım müşteriden istediği zaman vermezse bu alacağını kefilinden isteme hakkı doğmuştur.

Bir Örnek daha: Bir kimse diğerine "Borçluyu yarın sana teslim edeceğim ve ondaki malını sana vereceğim" dese ve yarın olduğunda borçluyu teslim edemezse, bu şarta bağlı kefalet gereğince kefilin bu borcu ödemesi gerekir. [\[279\]](#)

el-Kefâletü'l-Münceceze

(kesinleşmiş kefalet)

Deyim olarak herhangi bir şarta ve zamana bağlı olmayan tam ve kesin kefalet şeklinde tarif edilir. Meselâ birisinin diğerine "Ben filan kişinin filan kişiye olan borcuna kefilim" veya "filan kişinin şu malını teslim etmeye kefilim" ya da "filanın şahsım teslim etmeye kefilim" demesi gibi.

Kefâletü'l-münceceze'nin diğer tamamlayıcıları, kefâletü'l-mu'allaka ve kefâletü'l-mudâfeâir. Çünkü fıkıhçılar akdin mahiyeti itibariyle kefaleti bu şekilde üç kısma ayırmışlardır. [\[280\]](#)

el-Kefâletü'l-Mudâfe

(zamana bağlı kefalet)

Terim olarak, gelecek bir zamana bağlı olarak yapılan kefalet ahdidir. Söz konusu zaman gelince sözleşme sabit olur ve bağlayıcı konuma gelir. Böylece kefil de zamana bağlı olarak sorumluluk yüklenir. Fakat bu zaman gelmezden önce kefalet sebebiyle kefilinden bir talepte bulunulamaz.

Fıkıhçılar akdin mahiyeti itibariyle kefaleti üçe ayırmışlardır: Kefâletü'l-münceceze, kefâletü'l-mu'allaka ve kefâletü'l-mudâfe. Birincisi şarta ve zamana bağlı olmayan kefalettir. İkincisi şarta bağlı kefalet, üçüncüsü, de gelecek bir zamana bağlı kefalettir. [\[281\]](#)

Kenz

(define/gözü)

Sözlükte, inmâ kelimesinin zıttıdır ve malları üst üste koyup depolamak anlamına gelir. Bir kaba saklanmış mala da keriz denilir. Ayrıca bu kelime, etrafı çevrilmiş ve koruma altına alınmış mal şeklinde de yorumlanır. Yer altındaki gömülü mallara da kenz denilmiştir.

Münâvî de kenz kelimesini, gömülü olmasa da vergiye tabi olmayan mal şeklinde yorumlamıştır. [\[282\]](#)

Kesâd

(tedavülden kalkma)

Sözlükte, talep eksikliği yüzünden harcamaların azlığı anlamında yorumlanır. Başka bir deyişle çarşılardaki durgunluğun adıdır.

Terim olarak fıkıh dilinde "kesadun-nakd" tabiri kullanılır. Bununla da herhangi bir paranın piyasadaki geçerliliğinin kaybolması ve bütün ülkede tedavülden kaldırılması kastedilir. [\[283\]](#)

Kesb

(kazanç/gelir)

Sözlükte kazanma ve toplama gibi anlamlara gelir. Yine, bir menfaati elde etmek ya da bir zararı önlemek için yapılan çalışmaya da bu isim verilir. Râgıb'm dediğine göre kesb, insanın fayda sağlamak ve haz duymak için yaptığı her türlü çalışma ve gayret demektir ve insanın bir menfaati elde ettiğim ya da bir zararı önlediğim zannettiği hususlarda kullanılır.

Deyim olarak fukaha kesb kelimesini bilinen sebeplerine başvurmak suretiyle bir maldan istifade anlamına kullanırlar. Ziraat, ticaret ve diğer meslek ve zenaatlar gibi. Onlara göre kesb iki kısımdır:

Helâl kesb: Şeriate uygun yollarla elde edilen kesb, kazanç.

Gayr-i meşru ve habis olan kesb: Şer'an mahzurlu yollardan elde edilen kazanç ve kesb.

Ayrıca kesb kelimesi, fıkıhçılar tarafından mal sebebiyle elde edilen kazanç manasına da kullanılır. Bu anlamda kesb, nema kelimesinin karşılığıdır ve bir maldan meydana gelen artış ve fazlalığın bizzat kendisi demektir. Hayvanların sütü ve yavruları gibi. [\[284\]](#)

Kımar

(kumar/şans oyunu)

Sözlükte yarışma anlamına gelir. Yani kamera fiili râha-ne fiiliyle eş anlamlıdır. Mağrâvfnin belirttiğine göre ise Arapça'da mukâmere'nin aslı muğâbene yani aldatmadır. Meselâ birisi diğerini aldattığında kamera fiilini kullanır.

Deyim olarak kımar, galibin mağlub'dan bir şeyler alması şartı üzerine kurulan oyunlar için kullanılır. Aslında kımar sırf tehlike, zarar üzerine yapılan bir yarışmadır ve mülkiyetin, tehlike üzerine kazanan tarafa ait olduğunun vurgulanmasıdır. Bu sebeple İbn Teymiye kımar'ı şöyle tarif etmiştir. "Kımar, bir kimsenin bedelini alıp alamayacağı tehlikede olan eşyasını almaktır."

Çoğu fukaha kımar ifadesini meysir yani şans oyunla-nna isim olarak kullanırlar. Halbuki kımar ifadesi mey-sir'den daha geniş kapsamlıdır. Çünkü bütün yarış oyunla-nnı içine alır. Meysir ise sadece Cahiliyye âdeti üzere özel bir yolla kesilecek develeri belirlemek için kadehlerle oynanan

kumar için kullanılır. [\[285\]](#)

Kiraz

(emek/sermaye ortaklığı)

Sözlükte, mudarabe anlamında kullanılır. Terim olarak, lügat manasıyla aynı anlama gelir. Yani mudarabe demektir. Bu da insanın bir başkasına ticaret yapmak ve kânnı anlaşmaya göre paylaşmak üzere para vermesidir. Eğer bir zarar vaki olursa bu sermaye sahibine aittir.

Ezherî bu konuda şunları söylemiştir: Aslen kırâz, karz kökünden türemiştir. Bu da kesme, bölme anlamına gelir. Çünkü sermaye sahibi işesi için malından bir miktarı kesmiş ve bölmüştür. Yine kârdan belli bir miktarı da ona ayırmıştır. Bu konular için şirketü'l-mudarabe özel bir anlam

kazandı. Çünkü taraflardan her biri için kârdan belli bir miktar ayrılmıştır. Bunu asla geçemezler. [\[286\]](#)

Kısmet

(bölüşme, paylan belirleme)

Sözlükte ayırma demektir.

Terim olarak haklan ayırma ve paylan belirleme demektir.

Bu anlamda "nasib-i şâi'ayı belirleyip bir araya getirmek" şeklinde tarif edilir. (Buradaki nasib-i şâi' ya da hisse-i şâi'a müşterek maldaki tüm haklan ifade eder. Nitekim ortağın, müşterek malın her tarafında hakkı vardır. Ancak kısmetten sonra malın bir parçasına toplanmış olur.)

Ancak paylanın bir araya getirilmesi bölünmeden sonra gerçekleşir. Bundan önce hisse (mülkiyet hakkı) eşyanın bütün bölümüne dağılmış vaziyettedir. (Çünkü her ortağın eşyanın en küçük parçasında, toplam mal varlığının durumuna göre payı ve hakkı vardır.) Taksimden sonra, belirli

bir bölüm her ortak için ayrılır ve diğer ortakların bu kısımlarda herhangi bir hakları kalmamıştır. Mühâyeede olduğu gibi zaman itibariyle çok küçük bir para bile olsa durum aynıdır. [\[287\]](#)

Kısmetü'l-Kazâ/el-İcbâr

(mahkeme kararıyla bölüşme) Eğer müşterek malın taksiminde ortaklardan bazıları ister, bazıları istemezse (kısmetin niteliğinde bile olsa) istekli olanlar hakime başvurur. Hakim müşterek malın taksimini şer'î usullere göre kararlaştırmak üzere, kendi üstüne alır. Bu durumda kısmet, kısmet-i kaza ya da kısmet-i icbar olur. Bu yöndeki tarif şöyledir: "Kısmet-i kaza, ortaklar arasında ittifak olmadığından kaza yoluyla yapılan taksimdir."

Mecelle'de de "Bazı ortakların müracaatı üzerine hakim tarafından hükmen ve cebren ortak malın taksim edilmesi" şeklinde tarif edilmiştir. [\[288\]](#) Bu yorum Hanefî fıkıhçılara aittir. Hanbelîlere gelince; onlar bunu "ortaklardan birinin zaranna sebep olmayan ya da birinin diğerine bedel ödemesini gerekli kılmayan taksim" olarak tarif etmişlerdir. [\[289\]](#)

Kısmetüt-Terâdî

(iradi bölüşme)

Fıkıhçular ortakların iradesi itibariyle kısmeti ikiye ayırırlar: Kısmet-i rıdâ ve kısmet-i icbarı.

Ortaklar topluca ortak malın taksimini isteyebilirler. Ya da bir kısmı bu şekilde isterler, diğerleri de bunu uygun görebilirler. Bu takdirde kısmet, kısmet-i rıdâ adını alır. Bu yönüyle kısmet Mecelle'de "ortak mal sahiplerinin rızala-riyla kendi aralarında icra olunan ya da cümlesinin rızala-riyle

hakim tarafından yapılan taksim" şeklinde tarif edilmiştir. [\[290\]](#) Bu açıklamalar Hanefîlerin yorumudur.

Hanbelîlerin kısmet-i rıdâ hakkındaki yorumları şöyledir: "Kısmet-i rıdâ, ortakların rızalarıyla yapmış oldukları taksimdir. Ancak müşterek malın taksimi, ortaklardan birinin zararına sebep oluyor ya da eşitliği sağlamak için birinin diğerine bir bedel vermesini gerektiriyorsa bu durumlarda

kısmet-i rıdâ şarttır. [\[291\]](#)

Kıymet

Sözlükte, vasıfları belli bir malın, kendisine benzetilip mukayese yapılabilmesi için asıl tabiatı ve özellikleri tesbit edilemeyen mal şeklinde tarif edilir. Başka bir ifadeyle çarşı ve pazarda misli ve benzeri bulunmayan yahut bulunsada fiyat bakımından farklı olan maldır. Hububat, kusursuz normal bir hayvan vb.

Bunların şekline ve suretine bakılarak benzetme ya da nisbet edilebilir. Meselâ misli (benzer) denilir ki, bununla asıl tabiatı itibariyle şekli ve suretinin benzemesi kastedilir.

Deyim olarak kıymet ifadesi sayıları çeşitli, bireyleri farklı olan mal şeklinde yorumlanır. Aralarındaki bu eşitsizlik ve farklılık yüzünden bazıları ötekilerin yerine ve makamına geçemez. Yine bireyleri birbirine eşit olan fakat çarşıda benzeri bulunmayan misli mallar olarak da tarif edilir.

Bunun misalleri çeşit, kıymet ya da her ikisinde değişime tabi her türlü eşyada vâkidir. Koyun, sığır, deve ve at gibi bireyleri farklı olan hayvanlar gibi.

Yine ev, değerleri ve evsafi farklı el sanatları buna örnek teşkil eder. Bu tür eşyanın her biri diğerinde bulunmayan nitelikleriyle ayrılır ve bu özellikler onun özel değerini oluşturur.

Çarşıda benzeri bulunmayan ve nadir eşya haline gelen misli mallara örnek olarak da şu misaller verilebilir: Çarşılardan kaybolmuş bazı eski eserler; bunlar için özel bir itibar ve kıymet oluşur ve bu değer sebebiyle kıymetiyat zümresine girerler. Yine misli mallardan olup da benzerleriyle eşit sayılmayan inallar; bunlar bir ayıp ya da aşın kullanma ve benzeri sebeplerle değerleri eksilmiş olduğundan kıymetiyat grubuna girerler. Bazı

âlet ve edavat, kullanılmış arabalar vb.. Bunun sebebi eşyanın bazı özellikleri ile değerinin değişmiş olmasıdır. [\[292\]](#)

Kıymet

(değer/eder)

Sözlükte, bir malın değerini gösteren fiyat demektir. Yani malın yerine geçen değerdir.

Terim olarak, bir şeyin gerçek fiyatı olarak tarif edilir. Ancak bu değer zaman, mekan ve olaylara göre çok farklıdır.

Bazı fıkıhçılar da kıymeti "Ölçü âletlerine göre bir malın eksiksiz ve fazlasız değeri" şeklinde tarif etmişlerdir.

Takvim ifadesine gelince; bu, bir malın kıymetinin sınırlarını belirlemek ve takdir etmek şeklinde yorumlanır. Meselâ, bir şeye belirli bir kıymet biçildiği zaman "Kav-ventü'l-metâ (Eşyaya değer biçtim)" denilir. [\[293\]](#)

Kira

Sözlükte kâra fiilinin mastarı olup icarla tutma, kiralama gibi anlamlara gelir.

Terim olarak fıkıh dilinde icar işlemine alman ücrete denir. Ayrıca Mâlikîler kira ile icâreyi birbirinden ayrı mütalâa etmişlerdir. Hatta bazı ayrıntılara bile girmişlerdir. Onlara göre "İcâre ve kira mana bakımından aynıdır. Fakat akdin konusu olan mallar, beşerî menfaatler ile gemi ve hayvanların dışındaki vasıtalarla taşınabilen eşyadan ise, bu takdirde yapılan akit, bir icâre akididir. Eğer akit konusu mallar ev ve arazi gibi

taşınmazlar ile gemi ve hayvanlar ile taşınabilen eşyadan oluşursa o zaman akit bir kira akiddir. Ayrıca icâre'nin akıllı varlıkların menfaatleri için, kirâ'nın da eşyanın menfaatleri için kullanıldığı söylenmiştir. Fakat bazan bu iki kavram birbiri yerine kullanılır. [\[294\]](#)

Kumbiyole

Bu kelime çağdaş bir hukuk deyimidir. Keşideci tarafından, herhangi bir tarihte belirli bir miktar parayı, müstefid (lehdar) ya da hamile ödemek Üzere muhabata (borçluya) özel nitelikte yazılmış bir ödeme emridir.

Bu kelime ne Arap dilinde, ne de fıkhıta bilinmez. [\[295\]](#)

Kur'a

Sözlükte sehim, hisse, pay anlamlarına gelir. Kur'a atma veya kur'a çekme, insanın hisse ve payını belirlemek için bir çare ve yöntemdir. İbn Fâris'e göre bu kelime vurma anlamına gelen el-kar'u kökünden gelir. Bu durumda kur'a her İnsana isabet eden, düşen hisse ya da pay demek olur. Terim olarak sözlük anlamıyla aynı yönde kullanılır. Fukahaya göre bu, misli olmayan ortak malların taksim yollarından biridir.

Fıkıhçıların fikirleri incelendiğinde kur'ada özel bir zorunluluk veya icbarın olmadığı görülür. Ancak, bazı Şafîî uleması bunun silah, kalem, halka ve çakıl gibi birbirine denk olmayan eşya ile yapılmasını doğru bulmazlar. Diğer Şafîî fakihleri ise bunu reddederek şu yorumu yapmışlardır- "İsin eşyanın ne anımm geldiğini bilmeyen birisinin kur'ayı çekmesidir. Hatta konu hakkında hiçbir şey bilmemelidir. Bu tür bir habersizlik ve bilgisizlik istenen bir özelliktir. Bu bakımdan kur'a çekenin küçük bir çocuk olması daha çok tercih edilir." İşte Şafîî mezhebinin görüşü de bu şekildedir.

Hanbelîler ise kur'amın her ne şekilde olursa olsun caiz olduğunu- söylerler. Yüzük, taş veya herhangi bir şeyle, her birisi için ayrı bir alamet belirledikten sonra kur'a çekilebilir. Maksadın oluşması için bu yeterlidir. Asıl maksat o payları ayırmak ve belirlemektir. [\[296\]](#)

[\[1\]](#) el-Misbâh 1/11, el-Muğrib 1/30, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhye 161, Meşâriku'l-Envâr 1/20, el-Mebsût 13/12, el-Mühezzeb 1/270, er-Ritâc fi Şerhi'l-Harâc 1/593.

[\[2\]](#) el-Misbâh 2/467, el-Müfredât 484, et-Tevkîf 504, eş-Şerhu'l-Kebîr 2/403, Muğni'l-Muhtâc 3/75, Muğni (Kudâme) 6/140, Reddû'l-Muhtâr 6/705.

[\[3\]](#) el-Misbâh 2/471, et-Tevkîf 505, et-Ta'rifât 79, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhye 374, Keşşafu IstUâhâti'l-Fünûn 2/1014

[\[4\]](#) el-Misbâh 2/469, el-Müfredât 486, et-Ta'rif (Cürcânî) 79, et-Tevkîf 506, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhye 374, Mecelle m. 132, 136, 147, 148, Düreru'l-Hukkâm 17102

[\[5\]](#) el-Kâmûsu'l-Mtühit 387, el-Misbâh 2/521, el-Külliyât 3/215, et-Tevkîf 495, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhye 369, el-Eşbâh (Suyûtî) 89, İbn Nuceym 101, Şerhu Ukûdi Resmî'l-Müfü İbn Âbidîn 1/44.

[\[6\]](#) el-Misbâh 2/470, el-Müfredât 487, et-Tevkîf 506, et-Ta'rifât 79, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhye 375, el-Fevâid (İbn Nuceym) 158, Mecelle m. 705, Reddû'l-Muhtâr 6/502.

[\[7\]](#) Esâsü'l-Belâğa 315, el-Muğrib 2/91, el-Misbâh 2/520, et-Tevkîf 529, el-Külliyât 3/255, Meşâriku'l-Envâr 2/104, et-Ta'rifât 84, el-Purûk 47, 48, Ahkâmu Ehli'z-Zimme 2/476.

[\[8\]](#) el-Misbâh 2/503, el-Muğrib 2/74, el-Matla' 274, Tahriru Elfâzi't-Tenbîh 197, Reddû'l-Muhtâr 4/361, el-Hıraşî 4/164, Muğni'l-Muhtâc 2/71, Keşşafü'l-Kinâ' 3/202, Mecelle m. 1019, 1020, Mürşidü'l-Hayerân m. 129.

[\[9\]](#) el-Misbâh 2/502, Tahriru'l-Esmâ 2/27, el-Bahn'l-Muhîd 3/411, Düreru'l-Hukkâm 1/326, Mürşidü'l-Hayerân m. 262, Ahkâmu'l-Kur'an 2/294, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an 2029, Mecelle m. 103, 104.

[\[10\]](#) el-Hamevî aie'l-Eşbâh ve'n-Nezâir 1/255, Teysîru't-Tahrîr 1/29, Mürşidü'l-Hayerân m. 320, Medhalü'l-Fikhî el-Âm (Zer-kâ) 1/507.

[\[11\]](#) el-Hamevî 2/224, Reddû'l-Muhtâr 2/492, et-Medhalü'l-Fikhî 1/503, Mecelle m. 81, Mürşidü'l-Hayerân m. 315, 317.

[\[12\]](#) Mürşidü'l-Hayerân m. 316, 317, 320, el-Medhalü'l-Fikhî 1/503.

[\[13\]](#) el-Misbâh 2/504, Talebetü't-Talebe 169, el-Matla' 368, et-Ta'rifât 78, el-Müfredât 512, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhye 370.

[\[14\]](#) et-Tevkîf 527, el-KüUiyât 3/213, et-Ta'rifât 390, el-Bahru'r-Râik 3/143, Kalyûbi ve Amîra 4/215.

[\[15\]](#) el-Misbâh 2/513, el-Külliyât 3/213, el-Müfredât 519, et-Tevkîf 527, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhye 371

[\[16\]](#) el-Misbâh 2/473, el-Matla' 241, Tahriru Elfâzi't-Tenbîh 180, et-Tevkîf 512, Şerhu Garibu Elfâzi'l-Müdevvene 86, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhye 376, Fethu'l-Kadir 5/195. el-Ümm 3/49, en-Ne-vevî 10/189, Ümdu'tü'l Kâri 11/292, 299.

[\[17\]](#) el-Misbâh 2/523, el-Müfredât 526, Tahrîru Elfâzi't-Tenbîh 208, et-Tevkîf 496, Enîsu'l-Fukahâ 251, Mecelle m. 765, Ten-vîru'l-Ebsâr 5/677, Muğni'l-Muhtâc 3/263, Şerhu'l-Kebîr (Der-dîr) 3/435, el-Muğni 5/203.

[\[18\]](#) el-Misbâh 2/478, el-Muğrib 2/53, 54, el-Müfredât 494, Tahrîru Elfâzi't-Tenbîh 114, et-Tevkîf 510, et-Ta'rifât (Cürcânî) 79, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhye 377.

[\[19\]](#) et-Ta'rifâtü'l-Fıkhye 168, Talebetü't-Talebe 156, Sünenü'l-Beyhakî 6/142, Feyza'l-Kadir 4/298, el-Mülkiyye 1/309-325.

[\[20\]](#) Şerhu'l-Harâc 1/596 vd.

- [21] el-Medhal M Nazariyyeti'l-iltizâm (Zerkâ) 179, el-Mülkiyye (Abbadi) 1/338.
- [22] el-Bedâi' 7/130, et-Mebsût 10/114, Ahkâmu Ehli-z-Zimme (İbn Kayyim) 2/475, el-Mutemed fi Usûli'd-Din 276, Kitabu'l-Mür-ted 93.
- [23] Kânünü'l-Adl ve'l-İnsâf m. 51, el-Medhal ilâ Nazariyyeti'l-iltizâm s. 177, Reddû'l-Muhtâr 3/266, el-Fetâvâ el-Mehdiyye 2/647.
- [24] el-Mülkiyye (Abbâdî) 1/341
- [25] el-Ukûdu'd-Düreriyye (İbn Abidin) 2/203 vd., Reddû'l-Muhtâr
- [26] Talebetü't-Talebe 170, Tahrîru Elfâzi't-Tenbih 247, et-Ta'rîfat 381, el-Matla' 302, et-Tevkîf 515.
- [27] el-Kâmûsu'l-Muhît 147, ez-Zâhir 210, Neylü'l-Evtâr 5/242, Nesâi 7/311, Bedâiyu's-Sanâi' 5/39, en-Nevevî 10/230.
- [28] el-Müfredât 507, et-Tevkîf 516, Talebetüt-Talebe 65, et-Ta'rî-fâtü'l-Fıkhıyye 382, el-Ahkâmu's-Sultâniyye (Mâverdi) 206.
- [29] et-Tevkîf 529, Ta'rîfâtü'l-Fıkhıyye 369, 394, Keşfü'l-Esrâr (Pezdevî) 4/1383, el-Ehliyye ve Avânduhâ 370.
- [30] m. 338 Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Lugât 2/53, el-Matla' 236, el-Müfredât 528, et-Ta'rîfâtü'l-Fıkhıyye 395, Hudûdü'l-Fıkıh 121, Bedâi' 5/274, Tekmile (Subkî) 12/343, Tuhfetü'l-Muhtâc 4/139, Mevâ-Mbü'l-Celîl 4/427, Mecelle (Hanbelî) m. 211, 212, 213.
- [31] Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa 4/199, el-Misbâh 2/527, et-Ta'rîfâ-tü'l-Pıkhıyye 396, Reddû'l-Muhtâr 4/25, Mecelle m. 158, 159, İdâhu'l-Mesâlik 331, el-Furuk (Karâfî) 2/133.
- [32] el-Misbâh 1/215, el-Matîa' 216.
- [33] el-Misbâh 1/80, el-Muğrib 1/92, 377, Ta'rîfat (Cürcânî) 125, et-Ta'rîfâtü'l-Pıkhıyye 521, Talebetüt-Talebe 109, Reddül-Muh-târ 4/218.
- [34] el-Misbâh 1/60, el-Müfredât 59, Mefâtihu'l-Ulûm (Havârizmî) 82, el-Furuk (Askerî) 131, el-Kulliyât 1/427, Tehzîbul-Esmâ ve'l-Lugât 1/56, Kalyûbî ve Amîra 4/293, Dürerü'l-Hukkâm 1722, el-İhtiyâr 3/132.
- [35] et-Tevkîf 153, Tuhfetü'l-Fukahâ 2/4, Fethu'l-Kadir 5/455, Es-nel-Metâlib 2/2, Mevâhibü'l-Celîl 4/255, el-Muğni 4/2, Mürşî-dü'l-Hayerân m. 343, Mecelle m. 105, Mecelletü Ahkâmî'l-Ad-ıyye (Hanbelî) m. 161.
- [36] el-Müntekâ (Baci) 5/36, el-Ümm 3/67, el-Mebsût 13/16, el-Muğni 4/233, Nihâyetü'l-Muhtâc 3/433, el-Mühezzeb 1/266, Neylü'l-Evtâr 5/248, Tirmizî 3/533, Nesâi 7/295.
- [37] el-Mevsûatü'l-Fıkhıyye 9/13.
- [38] el-Buhârî maa'l-Feth 4/361, el-Hidâye maa'l-Fethi'l-Kadir 6/107, Reddû'l-Muhtâr 4/132, Keşfü'l-Kınâ' 3/184, es-Şerhü'l-Kebîr 3/69, Tuhfetü'l-Muhtâc 4/309, el-Muhallâ ale'l-Minhâc 2/182.
- [39] Tebyînü'l-Hakâik 4/48, Kalyûbî 2/177, eş-Şerhu'l-Kebîr (Der-dîr) 3/57, eş-Şerhu'l-Kebîr ale'l-Mukni 4/29.
- [40] Buhârî 4/373, Müslim 3/1154, Reddû'l-Muhtâr 4/132, Keşfü'l-Kınâ' 3/183, Tuhfetü'l-Muhtâc 4/314.
- [41] el-Kâmûsu'l-Muhît 831, el-Muğrib 1/353, 2/357.
- [42] el-Fetâva'l-Hindıyye 3/209, Mecelle m. 118, 119, Mürşidü'l-Hayerân m. 561, 568, Buğyetü'l-Müstersidin 133, Keşşâ-fu'l-Kınâ' 3/149, Mevâhibü'l-Celîl 4/373, et-Ta'rîfâtü'l-Fık-hıyye 215.
- [43] el-Muğrib 2/242.
- [44] et-Tevkîf 150, el-Müfredât 84, el-Ahkâmu's-Sultâniyye (Mâ-verdi) 213, el-Ahkâmu's-Sultâniyye (Ebu Ya'lâ) 235.
- [45] el-Misbâh 1/138, Tehzîbu'l-Esmâ 1/57, ez-Zâhir 204, et-Tâ'rî-fâtü'l-Fıkhıyye 254, Şerhu Münteha'l-İrâdât 2/212, el-Mübdî 4/170, el-Müntekâ (el-Bâcî) 4/32, ed-Desûkî 3/185.
- [46] el-Muğrib 1/155, el-Misbâh 17130, et-Tevkîf 250, Subhu'l-A'sâ 3/458, Reddû'l-Muhtâr 4/195.
- [47] et-Ta'rîfâtü'l-Fıkhıyye 245, el-Eşbâh ve'n-Nezâir (İbn Nuceym) 233, Reddû'l-Muhtâr 3/417.
- [48] el-Kâmûsü'l-Muhît 1276, el-Mufredât 143, el-Furuk 3/266, el-Kavâidü'n-Nürâniyye 117.
- [49] el-Misbâh 17127, et-Ta'rîfâtü'l-Fıkhıyye 236, eş-Şelebi alâ Teb-yîni'l-Hakâik 4/68, Reddû'l-Mub.târ 4/132.
- [50] el-Misbâh 17125, et-Tevkîf 236, el-Buceyremî 3/170, el-Hıraşî 7/69.
- [51] el-Muğrib 17130, et-Ta'rîfatü'l-Fıkhıyye 245, el-Misbâh 17111.
- [52] el-Misbâh 17123, el-Ma'Ûa' 140, et-Tevkîf 343, el-Müfredât 130, Tehzîbu'l-Esmâ 1/51, Tahrîru Elfâzi't-Tenbih 319, el-Fe-tâva'l-Hindıyye 2/244, Cevâhiru'l-İklîl 1/266, Minehul-Celî 1/756, Kalyûbî 4/228, el-Mebda' 3/404, Kifâyetü'l-Ahyâr 2/133.
- [53] el-Misbâh 1/125, el-Matla' 281, Tahrîru-Elfâzi't-Tenbih 206, Gururu'l-Makâle 218, el-Muğrib 17149, et-Ta'rîfat 205.
- [54] el-Misbâh 1/112, et-Tevkîf 232, Müfredat 121, et-Tâ'rîfâtü'l-Fıkhıyye 346, Ta'rîfatü'l-Curcânî 40, Keşşafü Istilâhâtü'l-Fü-nûn 1/192, 2/1437, Bedâi'ul-Fevâid 4/118.
- [55] el-Misbâh 1/110, et-Ta'rîfatü'l-Fıkhıyye 245, Mecelle m. 94, Kifâyetut-Tâlibî'r-Rabbânî 2/284, el-Muğni 8/337, en-Nevevî 11/225, ez-Zerkânî 4/198, Umdetü'l-Kârî

9/456.

[56] el-Misbâh 17121, et-Tevkîf 241, Tahrîni Elfâzi't-Tenbih 193, el-Matia' 240, Gururü'l-Makâle 211, en-Nevevi 1/169, Neylü'l-Evtâr 170, el-Hudûd (ibn Arafê) 240.

[57] el-Misbâh 17227, et-Tevkîf 311, 334, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 290.

[58] el-Kâmûsu'l-Muhît 1564, Mu'cemu Mekâyisi'l-Lüğa 3/372, el-Misbâh 2/430, et-Tevkîf 474, el-Hamevi ale'l-Eşbâh 2/211, Mi-nehu'l-Celil 3/243, Muğni'l-Muhtâc 2/198, el-Muğni 4/534, el-Eşbâh ve'n-Nezâir (İbn Nüceym) 151, Mecelle m. 416.

[59] Tahrîru Elfâzi't-Tenbih 204, Talebetü't-Talebe 143, Ta'rifât 73, et-Tevkîf 475, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 359, Mecelle m. 616, el-Muğni 7/77, ez-Zerkânî 5/139, el-Bahru'r-Râik 6/237, Red-dü'l-Muhtâr 4/281.

[60] el-Kavâid (Zerkeşi) 2/332, Eşbâh 361-362, Ravda 362, 3/509, 7/251, el-Mühezzeh 2/58,

[61] ez-Zâhir 209, Şerhi Münteha'l-İrâdât 2/249, Keşşâfu'l-Kmâ' 3/357, Mecelle (Hanbelî) m. 1089, 1090, el-Muğni 7/77, Ked-dü'l-Muhtâr 4/99.

[62] el-Muğni (İbn Kudâme 7/78, el-Fetâva'l-Hindiyye 3/287.

[63] Mürşidü'l-Hayerân m. 493, Dürerü'l-Hukkâm 1/624, Talebe-tüVTalebe 143, Mecelle m. 616, el-Bahru'r-Râik 6/237, Red-dü'l-Muhtâr 4/281, el-Muğni (İbn Kudâme) 7/77.

[64] el-Hamevi ale'l-Eşbâh 2/211, Kavâid (Zerkeşi) 2/324, 332, Eş-bâh (Suyûtî) 326, Ravdatü't-Tâlibin 3/508.

[65] Keşşâfû'l-Kmâ' 3/355, Şerhu Münteha'l-İrâdât 2/248, Muh-tasaru'l-Fetâvâ (ibn Teymiye) 516.

[66] el-Misbâh 2/425, Tahrîru Elfâzi't-Tenbih 125, el-Fi'lu'd-Dâr (Zerkâ) 22, Câmi'ul-Ulûm vel-Hikem 265, Neylü'l-Evtâr 5/261.

[67] el-Kâmûstü'l-MuMt 138, Tahrîru Elfâzi't-Tenbih 319, et-Tevkîf 311, 473, Mefâtihu'l-Ulûm (Havârizmî) 86, Mukaddime 3/100, Şifâü'l-Galil (Gazzâlî) 235-243, Reddül-Muhtâr 2/58, Tehzi-bu'l-Furûk 1/141, el-Mustasfâ 1/303.

[68] el-Misbâh 2/432, el-Muğrib 2/14, et-Tevkîf 476, el-Müfredât 443, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye,359.

[69] el-Misbâh 2/430, el-Muğrib 2/12, el-Fetâva'l-Hindiyye 1/174, Mecma'ui-Enhur 1/194, ez-Zerkânî 2/106, el-Bahru'r-Râik 2/223, Reddül-Muhtâr 2/9.

[70] el-Misbâh 1/289, el-Muğrib 1/301.

[71] el-Müfredât 175, Mu'cemu Mekayisi'l-Lüğa 2/320, Dirâsât fi Usûli'l-Mudâyenât 8, Fethu'l-Gaffâr 3/20, el-İnaye ale'l-Hidâ-ye 6/346, Fethu'l-Kadir 5/431, Nihâyetü'l-Muhtâc 3/130, 131, Minehu'l-CelÜ 17362, el-Üzbu'l-Fâiz 1/15.

[72] et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye (Muceddidi) 296, el-Bahru'r-Râik 2/223.

[73] ei-Velayetti ale'l-Mâl 121.

[74] el-Velâyetü ale'l-Mâl ve't-Te'âmül bi'd-Deyn s. 123 (Ali Hase-bellah).

[75] el-Fetâva'l-Hindiyye 2/336, ed-Dürü'l-Muhtâr 4/480, Düre-rü'l-Hükkâm 3/53, Mürşidü'l-Hayerân m. 170, 172, Mecelle m. 1091, 1099, 1100, 1101.

[76] Keşşâfu Istiâhâti'l-Fünûn 2/502, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 296, Talebetü't-Talebe 147, el-Velâyetü ale'l-Mâl 129.

[77] et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 296, el-Bahru'r-Râik 2/223.

[78] Bedâi' 7/225, Tekmiletü Fethi'l-Kadir 2/7, Tekmiletü Reddi'l-Muhtâr 2/130.

[79] et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye (Muceddidi) 296, Bahru'r-Raik 2/223.

[80] el-Hidâye maa Fethi'l-Kadir 8/207, Keşşâftü'l-Kinâ' 3/411, Ni-hâyetü'l-Muhtâc 4/305, el-Hıraşi 5/262.

[81] Keşşâfû Istilâhâti'l-Fünûn 2/503, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 296, el-Velâyetü ale'l-Mâl 130.

[82] el-Fetâva'l-Hindiyye 2/336, ed-Dürü'l-Muhtâr 4/480, Düre-rü'l-Hükkâm 3/33, Mecelle m. 1091, Mürşidü'l-Hayerân m. 169, Mecelle (Hanbelî) m. 1800.

[83] et-Ta'rifât (Cürcânî) 56, et-Tevkîf 344, Keşşâfû Istilâhâti'l-Fü-nûn 2/502, Reddül-Muhtâr 4/263, Mürşidü'l-Hayerân m. 852.

[84] Bedâi' 7/225, Tekmiletü Fethi'l-Kadir 7/2, Kurratı Uyûni'l-Ahbâr 2/130.

[85] el-Misbâh 2/430, el-Muğrib 2/12, el-Fetâva'l-Hindiyye 17174, Mecma'ul-Enhur 1/194, ez-Zerkânî 2/106, el-Bahru'r-Râik 2/223, Reddül-Muhtfir 2/9.

[86] Tehzîbü'l-Esmâ 1/107, Tahriru Elfâzi't-Tenbih 120, et-Tevkîf 344, Mefâtihu'l-Ulûm 79, el-Ahkâmü's-Sultâniyye (Ebu Ya'lâ) 235, el-Ahkâmü's-Sultâniyye (Mâverdi) 199, Reddül-Muhtâr 4/308, Cevâhirü'l-İklîÜ 1/256.

[87] el-Muğrib 2/347, et-Tevkîf 345, Ta'rifât (Carcânî) 56, el-Mis-bâh 2/813, Tekmiletü Fethi'l-Kadir 9/204, Nihâyetü'l-Muhtâc 7/298, Metâlibu Uli'n-Nuhâ 6/75, Kifâyetü't-Tâlib 2/237.

[88] el-Misbâh 1/10, et-Tevkîf 37, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 160, Keş-şâfu Istilâhâti'l-Pünûn 1783, el-Mevsûatu'l-Fıkhıyye 215.

[89] Ravdatü't-Tâlibin 5/228, el-Muğni 5/479, ed-Durrül-Muh-âr maa Reddi'l-Muhtâr 6/64, Mürşidü'l-Hayerân m. 602, Mecelle m. 422, 423.

[90] Tehzîbu'l-Esmâ 1/4, et-Tevkîf 36, el-Müfredât 10, Dürerü'l-Hükkâm 1/372, Mevâhibü'l-Celil 5/389, eş-ŞerhuVSağir 5/248.

- [91] el-Misbâh 2/683, Düreri'l-Hükkâm 1/376, Şerhu'l-MeceUe 2/476, Mecelle m. 414.
- [92] Düreri'l-Hükkâm 1/378, Mecelle m. 415.
- [93] Mu'cemu Makâyisü'l-Luğa 1/74, et-Tevkîf 44, el-Müfredât 14, Tahrîra Elfâzi't-Tenbih 211, el-Misbâh 1/245, Rûhu'l-Meânî 3/170, Zâdü'l-Mesîr 17392.
- [94] el-Kâmûsu'l-Muhîr 1245, et-Tevkîf 104, Pevâtihu'r-Rahumût 1/156, Teysinî't-Tahrîr 2/248, Keşfu'l-Esrâr 2/249
- [95] el-Misbâh 1/33, el-Muğrib 1/46, Keşşâfû Istilâhâtü'l-Funûn 2/1479, el-Mukaddimâtü'l-Mümeħhidât 2/456, ez-Zevacir 1/267, el-Kavâid (İbn Receb) 35, Kalyûbî 3/180.
- [96] el-Ahkâmu's-Sultâniyye (Mâverdi) 213.
- [97] el-Kâmûsu'l-Muhîr 1524, Reddû'l-Muhtâr 2/24, Ravzatü't-Tâlibîn 2/205, el-Muğni 4/265.
- [98] Mefhûmu'l-Mâl fi'l-İslâm (Dâvûdi).
- [99] el-Misbâh 2/459, el-Emvâl (Ebu Ubeyd) 479, Ravzatü't-Tâli-bîn 2/205, 206, Reddû'l-Muhtâr 2/24, el-Muğni (İbn Kudâme) 4/264.
- [100] el-Misbâh 2/757, el-Muğrib 2/319, Talebetü't-Talebe 86, Ahkâ-mu'l-Kui'ân (İbn Arabî) 2/825, el-Mebsût 10/7, el-Hıraşî 3/128, el-Vecîz 1/288.
- [101] el-Misbâh 1/18, el-Muğrib 1735, el-Matla' 237, Ta'rîfâtü'l-Cür-cânî 11, Enisü'l-Fukahâ 295, et-Ta'rîfâtü'l-Fıkhıyye 168, Talebetü't-Talebe 166, Tebyînu'l-Hakâik 6/133, Mecelletü'l-Ahkâm (Hanbelî) m. 202.
- [102] el-Misbâh 1/350, el-Muğrib 1/422.
- [103] el-Muğrib 2/124, el-Misbâh 2/555, el-Müntekâ 1/41, Bahrur-Râik 7/169, Bedâi' 6/30, et-Ta'rîfât 395, 397, Mürsidü'l-Haye-rân m. 59, Mecelle m. 165, 1199.
- [104] el-Misbâh 2/584, et-Tevkîf 547, el-Küüiyât 3/351, et-Ta'rîfât 404, el-Hıraşî 2/175, ed-Desûkî 17461.
- [105] Fatır 15
- [106] Tevbe, 9/60
- [107] Müfredat 586, el-Furûk 170, İhyâu Ulûmi'd-Dîn 1/291, el-İh-tiyâr 1/117, el-Muğni 6/469, Nihâyetü'l-Muhtâç 6/151, Hâşiye-tÜ'd-Desûkî 1/492, el-Muhallâ 6/211.
- [108] Nisa 11
- [109] el-Misbâh 2/562, Tahrîru Elfazi't-Tenbih 246, Sıbt İbn Mardî-nî 12, Reddû'l-Muhtâr 5/740, Mukaddime 1/451.
- [110] el-Müfredât 571, et-Tevkîf 556, Mürsidü'l-Hayerân m. 312, 313, 431, 433, el-Medhalü'l-Fıkhî 2/673, Mecelle m. 109, 110, Bedâi' 4/218, Tahrîcü'l-Purû' 76.
- [111] el-Misbâh 2/567, et-Ta'rîfât 412, el-Pârûk 3/269, el-Medhalü'l-Fıkhî 1/524, el-Hamevî 2/194, en-Nazariyyâtü'l-Âmme (ez-Zu-nûni 32.
- [112] el-Misbâh 2/545, 585, ez-Zâhir 280, et-Tevkîf 568, el-Muğrib 1/114, Hilyetü'l-Fukahâ 160, et-Ta'rîfât 417, el-Mebsût 10/7, Muğni'l-Muhtâç 3/92.
- [113] Müfredat 563, el-Misbâh 2/557, et-Ta'rîfât 408, el-Muğrib 2/127, et-Tevkîf 552, ez-Zâhir 323.
- [114] el-Muğrib 2/142, el-Misbâh 2/571, Hâşiyetu's-Şelebi 9/103, el-Bahrur-Râik 6-160, el-Muham 2/160, el-Behce Şerhu't-Tuhfe 2/68, Muğni'l-Muhtâç 2/15.
- [115] el-Misâh 2/578, et-Ta'rîfât 416, Ahkâmu'Sultâniyye (Ebu Ya'lâ) 179, Bedâi' 5/236, eş-Şerhu's-Sâğir 1/218.
- [116] m. 164
- [117] Tehzîbu'l-Esmâ 2/57, el-Misbâh 2/529, el-Müfredât 535, el-Matla' 235, et-Ta'rîfât 86, el-Bahrur-Raik 7/169, el-Petâva'l-Hayriyye 1/220, Düreri'l-Hükkâm 1/113, Miyyâre 2/39, Mevâ-hibül-CelÜ 4/472, Mecelle (Hanbelî) m. 209.
- [118] el-Misbâh 2/540, ez-Zâhir 224, 31-Muğrib 2/110, Hüyetü'l-Fukahâ 142, Talebetü't-Talebe 147, Meşâriku'l-Envâr 2/134.
- [119] el-Misbâh 2/541, el-Muğrib 2/110, et-Tevkîf 540, el-Küüiyât 3/295, el-Müfredât 445, et-Ta'rîfât 87, et-Ta'rîfâtü'l-Fıkhıyye 400, el-Adevî 2/185, ed-Desûkî 1/461.
- [120] el-Misbâh 2/545, el-Muğrib 2/114, el-Ma'Ûa' 216, et-Tevldf 542, el-Küüiyât 3/306, Hüyetül-Fukahâ 160, Tahriru Elfazi't-Ten-bih 316, et-Ta'rîfâtü'l-Fıkhıyye 417.
- [121] el-Kâmûsu'l-Muhîr 1475, el-Misbâh 2/534, el-Muğrib 2/102, et-Ta'rîfâtü'l-Fıkhıyye 399.
- [122] et-Tevkîf 536, Meşâriku'l-Envâr 2/131, Gururul-Makâle 212, Zâdü'l-Me'âd 4/269, İ'lâmu'l-Muvakkî'in 1/358, el-Mebsût 13/194, el-Mühezzeb 1/262, Bedâi' 5/263.
- [123] ez-Zâhir 294, Hilyetü'l-Fukahâ 164, et-Ta'rîfâtü'l-Fıkhıyye 397, Talebetü't-Talebe 18, el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb 6/207, el-Hıraşî 2/218, Nihâyetü'l-Muhtâç 6/154, 155, Musannef (İbn Ebi Şeybe) 3/207, Ravdatü't-TâUbîn 2/319, Tefsîru'l-Kurtubî 3/271, Metâlibu Uli'n-Nuhâ 2/143, el-Bahrur-Râik 2/260.
- [124] el-Misbâh 2/536, el-Muğrib 2/105, el-Matla' 274, Tahrîru Elfa-zi't-Tenbih 210, et-Tevkîf 538, et-Ta'rîfât (Cür-cânî) 86, Tehzi-bu'l-Esmâ 2/60, et-Ta'rîfâtü'l-Fıkhıyye 400.
- [125] Meşâriku'l-Envâr 2/139, Gurem'l-Makâle 212, Bulğatü's-Sâ-lik 1/510, Tuhfetü'l-Muhtâç 4/389, Şerhu'l-Kebîr 3/169, Min-hatü'l-Hâlik ale'l-Bahrî'r-Râik 6/35.
- [126] Meşâriku'l-Envâr 2/134, el-Misbâh 2/541, el-Muğrib 2/110, Talebetü't-Talebe 80, Müfredat (er-Râğib) 544, et-Ta'rîfâtü'l-Fıkhıyye 402.
- [127] el-Muğrib 1/171, el-Müfredât 156, Tahrîru Elfâzi't-Tenbih 197, Mecelle m. 941, İbn Arafê 313, el-Muğni 4/508, el-Hıraşf 5/305, Kurratu Uyûni'l-Ahyâr 2/127, Muğni'l-Muhtâç 2/165.
- [128]

Şerhu Ganbi'l Elfâz 73, Meâlimu's-Sünen 5/20, el-Bidâye alal-Hidâye 6/544, Muhtasar Sünen Ebu Dâvût 5/20, Tebyînu'l-Hakâyık 4/89.

- [129] el-Kâmûsu'l-Muhît 1129, el-Müfredât 179, et-Tevkîf 287, el-Misbâh 1/174, el-Mülkiyye (Dr. Abbadi) 1/93.
- [130] Talebetü't-Talebe 120, el-Muğrib 1/265, el-Misbâh 1/212, et-Tevkîf 323, Mürşidü'l-Hayerân m. 98, 99, 100.
- [131] el-Misbâh 17212, el-Muğrib 1265, el-Müfredât 221, Ravzatü't-Tâlibîn 1/15, Nihâyetül-Muhtâc 517, Mevâhibü'l-Celî 5/125.
- [132] Hac 78
- [133] el-Misbâh 1/155, el-Muğrib 1/192, el-Müfredât 161, et-Tevkîf 273, Raful-Harac (Salih Hamid) 42-50, ed-Dürri'l-Mensûr 4/471.
- [134] el-Muğrib 1/249, et-Tevkîf 312, ez-Zâhir 208, 222, el-Matla' 218, 237, Tahriru Elfazi't-Tenbih 322, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 275, el-Ahkâmu's-Sultâniyye 153, el-Ahkâmu's-Sultâniyye (Mâverdi) 142.
- [135] el-Misbâh 1/202, el-Matla' 233, et-Tevkîf 313, el-Müfredât 212.
- [136] el-Misbâh 17170, el-Muğrib 1/212, el-Müfredât 175, et-Tevkîf 284, el-Mevsû'atu'l-Fıkhıyye 9/9.
- [137] el-Misbâh 1/190, el-Muğrib 1/235, et-Tevkîf 299, Hilyetü'l-Fukahâ 142, el-Matla' 249, Tebyînu'l-Hakâik 4/171, Keşşâfı'l-Kınâ' 3/370, Minehu'l-Celîl 3/228, Nihâyetü'l-Muhtâc 9/408, Mürşî-dü'l-Hayerân m. 876, Mecelle m. 673, Mecelle (Hanbelî) m. 1155.
- [138] Mürşidü'l-Hayerân m. 879, Mecelle m. 678, Tebyînu'l-Hakâik 4/173, Dürerü'l-Hükkâm 217.
- [139] Tebyînu'l-Hakâik 4/173, Bedâi' 7/343, Dürerü'l-Hükkâm 217, Mecelle m. 679.
- [140] el-Müfredât 793, el-Bedâi' 7/164, el-Behce Şerhu't-Tuhfe 2/344.
- [141] el-Misbâh 1/172, el-Muğrib 1/213, el-Müfredât 178, et-Tevkîf
- [142] el-Muğrib 1/195, Gurerü'l-Makâle 243, en-Nuzumü'l-Mus-' ta'zeb 1/366, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 262, 470, el-Muğni 8/249, Ravzatü't-Tâlibîn 10/121, Pethu'l-Kadîr 5/142, eş- Şerhu's-Sa-ğîr 4/477.
- [143] el-Misbâh 1/22 el-Muğrib 1/275, et-Tevkîf 330, el-Matla' 262, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 285.
- [144] el-Misbâh 1/221, et-Muğrib 1/276, et-Matla' 243, Tehzibü'l-Es-mâ ve'l-Luğât 1/100, Hüyetül-Pukahâ 124, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 283, el-Hıyâr ve Eseruhü fi'l-Ukûd 1/42.
- [145] el-Misbâh 2/842, et-Tevkîf 737, el-Muğni 5/591, Ravdatü't-Tâ-libîn 5/364, Şerhu Ahkâmi's-Şer'iyye 2/230, Mecelle m. 833, 834, 835.
- [146] el-Kâmûsu'l-Muhît 1647, el-Misbâh 1/185, el-Muğrib 1/229, Vefâu'l-Vefâ 3/1087, Umdetü'l-Kârî 12/213, Metâlibu Uli'n-Nühâ 2/388.
- [147] el-Kâmûsu'l-Muhît 95, el-Misbâh 1/163, el-Ahkâmu's-Sultâ-niyye (Mâverdi) 240, Ebu Ya'lâ 266, İthâfu's-Sâdeti'l-Mütte-kîn (Zebîdî) 7/14, Maâlimu'l-Kurbe 7.
- [148] el-Kulliyât 2/187, es-Sihâh 3/875, el-Behce 17168, Mevâhibü'l-Celîl 6/222, Kifâyetü't-Tâlibi'r-Rabbânî 2/340.
- [149] el-Misbâh 1/216, el-Muğrib 1/270, Mürşidü'l-Hayerân m. 708, el-Hamevî 1/320, Reddül-Muhtâr 4/15, Fethül-Ali el-Malik 2/250, Muallimetü'l-Fıkhî'l-Mâlikî 196, el-Örf ve'l-Amel fi'l-Mezhebi'l-Mâlikî 468.
- [150] el-Misbâhu'l-Müaîr 1/217, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 282.
- [151] Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğâ 6/125, el-Misbâh 2/831, el-Müfre-dât 526, Meşâriku'l-Envâr 1/291, Tahriirul-Kelâm ü Mesâili'l-İltizâm (Hattâb) 153.
- [152] el-Misbâh 1/408, el-Muğrib 1/478, el-Furûk (Askerî) 204.
- [153] Kâmûsul-Muhît 1623, el-Misbâh 1/8, Mebâdiu tlmil-Mâliyye 237, Maliyyetü'd-Devle ve'l-Heyeâtü'l-Mahalliyye 253.124
- [154] el-Muğrib 2/41, Tahriirul-Elfâzi't-Tenbih 243, el-Ma'ûa' 314, et-Tevkîf 502, Talebetü't-Talebe 63, Hilyetü'l-Fukahâ 208, et-Ta-rifatu'l-Fıkhıyye 372.
- [155] el-Misbâh 2/446, el-Muğrib 2/25, en-Nuzumü'l-Musta'zeb 110, Hâşiyetü'l-Kalyûbi 4/350, el-Eşbâh ve'n-Nezâir 88, Kavâidü'l-Ahkâm 1/179, Kavâid (İbn Receb) 183, el-Eşbâh ve'n-Nezâir (İbn Nüceym) 193.
- [156] En'am 119
- [157] el-Misbâh 2/425, el-Müfredât 436, et-Tevkîf 71, Dürer 1/34, İ'lâmu'l-Muvakkî'in 3/31, el-Eşbâh ve'n-Nezâir (Suyûtî) 85, el-Eşbâh (İbn Nüceym) 594.
- [158] el-Misbâh 2/803, el-Ma'ûa' 227, Ta'rifâtü'l-Cürcânî 23, Talebe-tü't-Talebe 108, Fethu'l-Kadîr 2/344, el-Muğni 3/561, el-Mec-mû' 7/165, Keşşâfı'l-Kınâ' 3/148, el-İnsâf 4/260, el-Medhalül-Fıkhî 1/292.
- [159] el-Kâmûsul-Muhît 634, Mefâtihu'l-UMm (Havârizmî) 86.
- [160] Mu'cemu Mukâyisi'l-Luğâ 4/204, el-Misbâh 2/527, et-Tevkîf 531, Neylü'l-Evtâr 5/207, Reddül-Muhtâr 4/279, Haşıyye (De-sûkî) 3188, Keşşâfı'l-Kınâ' 3/186.
- [161] Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğâ 4/319, el-Misbâh 2/487, el-Matla' 255, el-Mühezzeb 2/164, el-Mukaddimât 2/307, Kalyûbi 4770, et-Tahrîr ve't-Tenvîr 3/96.
- [162] Tehzibu'l-Esmâ vel-Luğât 2/4, Talebetü't-Talebe 63, et-Ta'ri-fât (Cürcânî) 79, el-Muğrib 2/41, et-Tevkîf 502, Hadâyetü'l-Fukahâ 208.
- [163] el-Muğrib 2/64, es-Sünenü'l-Kübrâ (Beyhakî) 6/179, Mevâhi-bü'l-Celîl 6/63.

- [164] el-Misbâh 2/323, Bedâi' 6/42, Minehu'l-Celû 4/607, Şerhu Münteha'l-İrâdât 3/112.
- [165] el-Misbâh 2/323, Esasü'l-Belâğa 317, Tahrîru Elfâzi't-Tenbih 42, el-Muğrib 2/89, Meşâriku'l-Envâr 2/105.
- [166] el-Misbâh 1/82, et-Ta'rîfât 2, et-Tevkîf 27, el-Kavâid 1/73, Fe-vâtihu'r-Rahumût 1/112, Mecelle m. 836.
- [167] el-Misbâh 17314, el-Muğrib 17381, Tahrîru Elfâzi't-Tenbih 121, Hilyetü'l-Fukahâ 164, el-Bedâi' 2/46, Reddû'l-Muhtâr 2/61, ed-Desûkî 17456, el-Mecmû' 2/205, el-Ahkâmü's-Sultâniyye 121, Tuhfetü'l-Muhtâc 7/160, Tefsînil-Kurtubî 8/10.
- [168] el-Misbâh 1/60, el-Muğrib 1765, Talebetü't-Talebe 43, Reddû'l-Muhtâr 4/276, Bidâyetü'l-Müctehid 2/153, Mecelle m. 1536, Mürşidü'l-Hayerân m. 232
- [169] Tevkîf 30, el-İhtiyâr 2/15, Metâlibü Uli'n-Nühâ 3/231, Kalyû-bî ve Ainîra 2/191, 198-3/33, 177-4/44.
- [170] Esâsü'l-Belâğa 21, el-Mu'cemu'l-Vasît 1754.
- [171] el-Misbâh 1/64, el-Muğrib 1/77, Tahrîru Elfâzi't-Tenbih 215, Keşşâfu Istüâhâti'l-Fünûn 1/136, el-Mühezzeb ve'n-Nuzu-mü'l-Musta'zeb 1/285, el-Bedâi' 6/87, el-Hıraşî 4/424, Münte-ha'l-irâdât 1/460.
- [172] el-Muğrib, 1/28, Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Luğât 1/4, et-Ta'rîfât 8, el-Bedâi' 4/174, ed-Dürrü'l-Muhtâr 4/6, Kavâidü'l-Ahkâm 2/78, Mecelle m. 421, Mürşidü'l-Hayerân, m. 578.
- [173] el-Medhalü'l-FikM (Zerkâ) 1/569.
- [174] el-Misbâh 1/725, el-Muğrib 2/289, et-Ta'rîfâtü'l-Fikhiyye 159, Dürerü'l-Hükkâm 17374, Şerhu'l-Mecelle 2/474, Mecelle m. 526.
- [175] Fethu'l-Azîz 12/205, el-Eşbâh ve'n-Nezâir 281, eş-Şerhu'l-Kebîr 4/3 Miyâre 2/98, Keşfu'l-Kınâ' 4/26.
- [176] el-Ta'rîfâtü'l-Fikhiyye 159, Dürerü'l-Hükkâm 1/3741, Şerhu'l-Mecelle 2/473, Mecelle m. 406.
- [177] m. 440
- [178] el-Ta'rîfâtü'l-Fikhiyye 159, Dürerü'l-Hükkâm 1/375, Şerhu'l-Mecelle 2/474, Mecelle m. 408.
- [179] Reddû'l-Muhtâr 3/397, el-Fetâva'l-Hâniyye 3/333, Mürşidü'l-Hayerân m. 687.
- [180] el-Misbâh 1/140, el-Muğrib 1/168, et-Ta'rîfât 159, Reddû'l-Muhtâr 4/140, Kavâidu'l-Fikh 53, Mürşidü'l-Hayerân m. 335.
- [181] Mekâyisül-Lüğa 1/455, es-Sihâh 1/40, Esâsü'l-Belâğa 58, el-Mu'teber (Zerkeşi) 303, Fevâtihu'r-Rahumût 1/104
- [182] Tâcü'l-Arûs 3/322, el-Misbâh 1/245, Rühul-Me'ânî 3/170, Zâ-dü'l-Mesîr 1/392.
- [183] el-Misbâh 1/228, en-Nuzumü'l-Musta'zeb 1/349, Mekâyisül-Lüğa 2/269, el-Muğrib 1/286, Neylü'l-Evtâr 5/240, Hâşiyetü'l-Kalyûbî 3/64.
- [184] el-Misbâh 2/578, el-Muğni 4/407, Bidâyetül-Müctehid 2/284, ez-Zerkânî alâ Halîl 5/261.
- [185] el-Misbâhu'l-Münîr 2/560, Esne'l-Metâlib 4/331, Reddû'l-Muhtâr 3/361, Bedâi' 9/2112.
- [186] el-Misbâh 2/541, Esâsü'l-Belâğa 327, et-Ta'rîfâtü'l-Fikhiyye 185, el-Muğrib 2/110, Meşâriku'l-Envâr 2/134.
- [187] el-Misbâh 2/546, Esâsü'l-Belâğa 330, el-Muğrib 2/115, Müfredat (Râgıb) 549.
- [188] el-Misbâhu'l-Münîr 1/198, el-Muğni 9/237, ed-Desûkî ala Şerhi'l-Kebîr 2/510.
- [189] Talebetü't-Talebe 80, el-Muğrib 1/262, el-Misbâhu'l-Munîr 17210.
- [190] Meşâriku'l-Envâr 1/237, el-Furûk (Askerî) 48, el-Furûk (Ka-râfi) 4/24, el-Lü'lüü ve'l-Mercân 12.
- [191] el-Misbâh 1/157, el-Muğrib 1/194, Talebetü't-Talebe 77, Red-dü'l-Muhtâr 3/194, Muğni'l-Muhtâc 4/164, Mürşidü'l-Hayerân m. 72, Mecelle m. 1248.
- [192] el-Misbâh 1/175, Tehzîbu'l-Esmâ 1/68, el-Muğrib 1/217, Tahrî-ra Elfâzi't-Tenbih 168, Reddû'l-Muhtâr 5/20, el-Muğni 4/244, Nihâyetü'l-Muhtâc 2/456, eş-Şerhu's-Sâğîr 1/639.
- [193] el-Matla' 375, en-Nuzumü'l-Musta'zeb, 2/277, eş-Şerhu's-Sa-ğîr 4/476, Tebyînü'l-Hakâik 3/217, Kalyûbî 3/26.
- [194] Müfredat 163, Kalyûbî 4/215, el-Bahrü'r-Râik 3/143
- [195] el-Misbâh 1/205, el-Mensûr (Zerkeşi) 3/234, el-Kavâid (İbn Receb 192, el-Mülkiyye (Abbâdî) 17160.
- [196] el-Misbâh 1/166, el-Muğrib 1/204, et-Ta'rîfâtü'l-Fikhiyye 161, Mu'cemu Luğatil-Fukahâ 45, Reddû'l-Muhtâr 2/216.
- [197] et-Ta'rîfâtü'l-Fikhiyye 161, el-Mağrib 1/211, Mu'cemu Luğatil-Fukahâ 46.
- [198] el-Kâmûsü'l-Muhîr 236, et-Tevkîf 263, el-Eşbâh ve'n-Nezâir (Suyûtî) 88, el-Eşbâh ve'n-Nezâir (İbn Nüceym) 100, el-Muvâ-fakât 2/11, el-Mensûr fi'l-Kavâid 2/54, el-Medhalü'l-Fikhî 2/997, Mecelle m. 32.
- [199] Sad 44
- [200] el-Misbâh 1/190, el-Hamevî 2/291, İ'lâmu'l-Muvakkî'm 2/252, el-Muvâfakât 2/387, el-Fetâva'l-Hindiyye 6/390.
- [201] el-Purûk (Ebu Hüâl Askerî) 118, el-Misbâh 1/221, Keşfu'l-Esrâr 4/383, Teysîru't-Tahrîr 2/290, 308.
- [202]

- el-Misbâh 1/189, et-Tevkîf 39, Ta'rifâtü'l-Cürcânî 9, el-Küllî-yât 1770, el-Buhflrî 1727, Ref ul-Harâc (Dr. Salih Hamid) 332.
- [203] el-Kâmûsu'l-Muhît 206, el-Misbâh 2/713, Reddû'l-Muhtâr 5/277, Mevâhibü'l-Celîl 6/2, Mecelle m. 192, 1051, Mecelletü'l-Ahkâmî's-Şer'iyye m. 1783, 1784.
- [204] el-Misbâhu'l-Münîr 2/630, el-Matla 238, el-Bahru'r-Râik 6/110, Mecma'ul-Enhur 2/354, el-Hıraşî 5/169, el-Ümm 3/67.
- [205] el-Misbâh 2/643, el-Muğrib 2/217, Mürşidü'l-Hayerân m. 286, 289, el-Bennânî 1/72, et-Temhîd (tsnevi) 27, et-Telviḥ ale't-Tavziḥ 3/226, Keşfu'l-Esrâr alâ Usûlî Pezdevî 4/384, Fethu'l-Gıfâr 3/119.
- [206] el-Misbâh 2/614, Reddû'l-Muhtâr 3/392, Mefâtiḥu'l-Ulûm (Havârizmî) 86, el-Ahkâmu's- Sultâniyye (Maverdî) 190.
- [207] Furkân 67
- [208] Bakara 236
- [209] el-Mufredât (Râgîb) 592, el-Misbâh 2/590, Esasü'l-Belâğa 354.
- [210] el-Misbâh 2/626, el-Muğrib 2/198, el-Muğnî 4/249, el-Bahru'r-Râik 2/225, el-Vecîz 1/79, Cevâbiru'l-İklîl 1/117, 138.
- [211] Tevbe 34
- [212] el-Misbâh 2/656, el-Muğrib 2/234, et-Tfevkîf 611, el-Mecmû' (Nevevî) 6/13, Tefsir (Taberî) 10/120, Ahkâmu'l-Kui'ân (İbn Arabî) 2/918, 921, İhyâu Ulûmi'd-Dîn 1/275.
- [213] el-Misbâh 2/610, el-Eşbâh ve'n-Nezâir (İbn Nüceym 314, Red-dül-Muhtâr 2/444, el-Medhalü'l-Fikhî (Zerkâ) 1/533.
- [214] el-Misbâh 2/609, el-Müfredât 610, Kavâidü'l-Ahkâm 2/174 er-Rûh 320, 347.
- [215] el-Misbâh 2/626, en-Nuzumü'l-Müsta'zeb 1/160, Haşîye (De-sûkî) 3/47, Tebyînü'l-Hakâik 1/290, el-Hıraşî 2/168, el-Mühez-zeb 1/160, el-Muğnî 2/690, Nihâyetü'l-Muhtâc 3/456
- [216] el-Ta'rifâtü'l-Fxkhiyye 176, el-Misbâh 2/612, el-İhkâm (Âmidî) 1749, Feyzü'l-Kadîr 4/26, Fethu'l-Bârî 4/306, el-Kavânînu'l-Fikhîyye 294.
- [217] el-Misbâh 2/666, el-Mebsût 24/48, Reddû'l-Muhtâr 5/80
- [218] el-Kâmûsu'l-Muhît 1494, el-Misbâh 2/669, Fethu'l-Ali el-Mâ-lik li AUş 1/217, el-Mensûr fil-Kavâid 3/392, el-İltizâmat fi's-Şer'il-İslâmî (Ahmed İbrahim) 21.
- [219] Mu'cemu'l-Mustalâhâtü'l-İktisâdiyye 124, 240.
- [220] el-Misbâh 2/699, el-Müfredât 713, Müslim 4/2273, Akdiyetü'r-Resûl 504.
- [221] el-Misbâh 2/502, Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Luğât 2/27, Mürşidü'l-Hayerân m. 262, Mecelle m. 104, el-Medhalü'l-Fikhî 1/293.
- [222] el-Kâmûsu'l-Muhît 179, el-Misbâh 2/772, el-Medhalü'l-Fikhî (Zerkâ) 1/430, Tebyîmü'l-Hakâik 9/254.
- [223] el-Misbâh 2/755, el-Furûk (Askerî) 283, Mürşidü'l-Hayerân m. 335, Reddû'l-Muhtâr 3/167, el-Mecmû' (Nevevî) 9/202.
- [224] el-Kâmûsu'l-Muhît 329, Mu'cemu Makâyisi'l-Luğa 4/503, el-Medhalü'l-Fikhî (Zerkâ) 1/524, el-Hamevî 2/194, el-Bedâi' 5/238, el-Furûk (Karâfî) 3/269, Şerhu'l-Mecelle (Atâsî) 2/223.
- [225] el-Misbâh 2/722, Usulü'l-İktisâdî'l-İslâmî 85.
- [226] Mürşidü'l-Hayerân m. 13
- [227] el-Misbâh 2/757, el-Müfredât 765, el-Furûk (Karâfî) 17187, el-Eşbâh ve'n-Nezâir (İbn Nüceym) 143, el-Medhalü'l-Fikhî el-Âmm (Zerkâ) 1/285.
- [228] el-Misbâh 2/614, el-Hıraşî 5/55, ez-Zerkânî ala Halil 5/60, Teb-yînü'l-Hakâik 4/144, Tenbîhu'r-Rukûd (İbn Âbidîn) 2/60, Dü-rerü'l-Hükkâm 1/108.
- [229] Bakara 250
- [230] Müfredat 758, el-Furûk 196, el Misbâh 2/749.
- [231] el-Kâmûsu'l-Muhît 362, Ta'rifât 11, et-Ta'rifâtü'l-Fikhîyye 167, el-Furûk (Askerî) 117-120, el-Medhal (Zerkâ) 1/352, el-Bahru'r-Râik 3/322, el-Buceyrimî 4/5,
- [232] el-Tasarufât ve'l-Vakai'uş-Şer'iyye (Dr. Muhammed Zeki Ab-diH-Berr) 25.
- [233] el-Kâmûsu'l-Muhît 361, Esâsvt'l-Belâğa 164, Reddû'l-Muhtâc 3/266, 276, Metâlibü Uli'n-Nühâ 4/278, el-Fetâva'l-Mehdiyye 2/247.
- [234] el-Misbâh 1/277, el-Bahru'r-âik 6/148, el-Behce 2/251, Mür-şidü'l-Hayerân m. 37.
- [235] Müfredat 282, el-Muğrib 1/328, el-Misbâh L/268, el-Fumk (Askerî) 160, 161.
- [236] el-Misbâh 1/331, Şerbu Munteha'l-İrâdât 3/122, el-Mühezzeb 1/449, ez-Zâhira 1/152, el-thtiyâr 3/131, 4/17.
- [237] el-Misbâh 1/100, el-Muğrib 1/115, el-Mu'cemu'l-Vasît 95, Esâ-sü'l-Belâğa, Mu'cemu Luğâtü'l-Fukahâ 42.
- [238] Tehzîbu'l-Esmâ 1/148, el-Mufredât 337, et-Ta'rifât 18, et-Tev-kîf 61, 403, et-Ta'rifâtü'l-Fikhîyye 177, Düstûru'l-Uemâ 1/111, Ahkâmu'l-Kui'ân 1/323, Fetâvâ İbn Teymiyye 137.
- [239] el-Misbâh 2/841, el-Bahru'r-Râik 5/103, Kalyûbî 3/26.
- [240] el-Misbâh 2/839, el-Muğnî 9/527, el-Bedâi' 4/123, Müstedrek 2/19.
- [241] el-Misbâh 1/34, Reddû'l-Muhtâr 3/247, Mevâhibil'l-Celîl 4/470, Keşşâfu'l-Kimâ' 3/212, ed-Desûkî 3/140, Tuhfetü'l-Fukahâ 2/136, Ravzatü't-Tâlibin 3/470, el-

Kavânînu'l-Fıkhıyye 226.

[242] el-Müfredât 51, Reddül-Muhtâr 2/21, el-Hıraşî 7/15, Kalyûbî 3/97, 80, el-Muğnî 4/534.

[243] el-Misbâh 1/114, Bsasül-Belâğa 53.

[244] el-Kâmûsu'l-Muhît 463, 464, Esne'l-Metâlib 2/3, el-Müdeve-ne 4/292, Reddül-Muhtâr 4/12', el-Muharrer 1/298.

[245] el-Misbâh 2/834, Reddül-Muhtâr 4/276, Fethu'l-Kadîr 6/310.

[246] el-Misbâhu'l-Münîr 2/541, el-Muğrib 2/110, el-Mülkiyye 1724 Şerhu'l-Mecelle (Atâsî) 2/12.

[247] el-Misbâh 1/190, Nihâyetül-Muhtâc 1/230, el-Muğnî 1/72, Fethul-Kadîr 1/139, Muğni'l-Muhtâc 2/65, Bedâi' 5/238, Rav-datüt-Tâlibîn 3/499, el-Fetâva't-Tarsüsiyye 266.

[248] el-Misbâh 1/174, el-Matla' 275, et-Tevkîf 56, et-Ta'rîfât 172, Reddül-Muhtâr 4/191, Hâşiyetül-Benânî 6/158, Mevâhibül-Celû 5/294, Dürerül-Hükkâm 1/624, Mürşidül-Hayerân m. 497.

[249] el-Kâmûsu'l-Muhtâc 484, Reddül-Muhtâr 3/391, Mürşidül-Hayerân m. 700, Kânûnu'l-Adl ve'l-İnsâf (Zerkâ) 40, el-Med-halül-Fıkhî (Zerkâ) 1/570, Minhatül-Hâlik alâ Bahri'r-Râik 5/220.

[250] el-Misbâh 2/788, el-Muğnî 5/288, Tebyînül-Hakâik 6/78, Mefhûmu'l-Mâl (Dâvudî) 15.

[251] el-Misbâh 2/230, el-Bahru'r-Râik 6/110, el-Ümm 3/67.

[252] el-Misbâh 17344, el-Muğrib 1/417, el-Muğnî 6/25, Nihâyetül-Muhtâc 6/67, Hâşiyetü'd-Desûki 2/396, el-Eşbâh 2/157, el-Medhalül-Fıkhî (Zerkâ) 17534.

[253] el-Kâmusul-Muhît 360.

[254] el-Misbâh 1/328, ez-Zâhir 427, el-Hidâye 3/378, Reddül-Muhtâr 315, el-Adevî 8/126.

[255] el-Kâmûsu'l-Muhît 458, el-Mu'cemu'l-Vasît 100, el-Keşşâf (Ze-mahşeri) 1/500, Mecelle m. 946.

[256] el-Muğrib 1/484, Talebetüt-Talebe 109, el-Mesbût 12/138, Fethu'l-Kadîr 5/355, el-Bedâi' 5/2, Mecelle m. 388.

[257] el-Misbâh 1/367, Esne'l-Metâlib maa Hâşiyetfir-Remli 3/163.

[258] el-Misbâh 1/95, el-Bedâi' 7/164, el-Furûk 4/74, el-Mensûr 2/190 Dürerül-Hükkâm 2/452, Mecelle m. 887, 888.

[259] Mecelle m. 887, Dürerül-Hükkâm 2/452, Şerhu'l-Mecelle (Atâsî) 3/411, el-Kavâid 204.

[260] Mecelle m. 888, el-Furûk 4/27, el-Kavâid (İbn Receb) 204.

[261] Tarîfât 7, el-Misbâh 1/128, el-Bahru'r-Râik 1738, Reddül-Muhtâr 9/20 Ravzatüt-Tâlibîn 7/36, er-Rahûnî 3/191, Metâli-bü Uli'n-Nühâ 3/7, Fethu'l-Kadîr 5/78, el-Bedâi' 2/194.

[262] et-Tevkîf 31, t-l-İltizâmât fi's-Şer'il-İslâmî 227.

[263] el-Misbâh 1/247, Mebdeu'r-Rızâ fi'l-Ukûd 2/1202, el-Medha-lü'l-Fıkhî'l-Âmm 1/330.

[264] Misbâh 2/433, et-Ta'rîfâtül-Fıkhıyye 182, Teysîrüt-Tahrîr 1/129.

[265] Kâmûsu'l-Muhît 1306, Esâsül-Belâğa 198, Hâşiyetül-Kalyû-bî 4/138, el-Eşbâh ve'n-Nezâir 86, Şelebî 1/248, el-Bedâi' 1/324.

[266] el-Misbâh 1/15, el-Kulliyât 1799, Keşşâfu Istilâhâtül-Fünûn 1/93, 113, Kavâidül-Ahkâm 2/73, Medâricüs-Sâlikîn 1/388, el-Eşbâh ve'n-Nezâir 142, Mecelle m. 67.

[267] el-Misbâh 2/588, el-Muğrib 2/156, el-Matla' 249, et-Tevkîf 570, el-Kulliyât 9/4, el-Müfredât 591, et-Ta'rîfât 422.

[268] m. 102

[269] el-Misbâh 2/587, et-Ta'rîfât 423, el-Medhalül-Fıkhî 1/292, el-İnsâf 260, el-Muğnî 3/561, Keşşâfül-Kmâ' 3/148.

[270] Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa 5/50, el-Muğrib 2/107, el-Müfredât 590, Meşârikul Envâr 2/170, el-Kavânînu'l-Pıkhıyye 328, el-Bedâi' 5/148, el-İşâre ilet-icâz 106, el-Behce Şerhu't-Tuhfe 1/168.

[271] Reddül-Muhtâr 4/574, el-Fetâva't-Tarsüsiyye 251, Mecma'uz-Zamânât 214, el-Eşbâh ve'n-Nezâir 208, Mecelle m. 299.

[272] el-Fetâva't-Tarsüsiyye 251-257, Reddül-Muhtâr 4/573, Mecma'uz-Zamânât 213, Mecelle m. 298.

[273] el-Misbâh 2/612, el-Muğrib 2/174, el-Kulliyât 1/88, Tahrîru Elfâzi't-Tenbîh 331, et-Tevkîf 525, et-Ta'rîfât 432, el-Kavâni-m'l-Fıkhıyye 294.

[274] Dirâsât fi Usûli'l-Müdâyenât (Dr. Nezih Hammad) 237-276.

[275] Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa 5/71, el-Muğrib 2/169, Tahrîru El-fâzi't-Tenbîh 192, et-Tevkîf 580, Nihâyetül-Muhtâc 4/218, Es-ne'l-Metâlib 2/141, Keşşâfül-Kmâ' 3/298, Kifâyetüt-Taübî'r-Rabbânî 2/150, Reddül-Muhtâr 4/171, Mürşidül-Hayerân m. 796, Mecelle (Hanbelî) m. 723, 725.

[276] Reddül-Muhtâr 3/391, Mürşidül-Hayerân m. 706, 707, el-Medhal ilâ Nazariyyeti'l-iltizâm 43.

[277] el-Misbâh 2/648, et-Tevkîf 606, Tarîfât (Cürcânî) 98.

- [278] el-Misbâh 2/649, el-Matla' 249, Talebetü't-Talebe 139, el-Müf-redât 656, et-Tevkîf 607, el-Kavâninül-Fıkhıyye 354, Tebyî-nü'l-Hakâik 4/146, el-Muhallâ 8/111, eş-Şerhu'l-Kebîr 5/71, Nihâyetü'l-Muhtâc 4-443, Şerhu Münteha'l-irâdât 2/245, Mecelle m. 612, Mürşidü'l-Hayerân m. 839.
- [279] Dürerü'l-Hükkâm 1/231, Mecelle m. 623.
- [280] et-Ta'rîfâtü'l-Fıkhıyye 444, Dürerü'l-Hükkâm 1/625, 179 Mecelle m. 617.
- [281] Dürerü'l-Hükkâm 1/606, Mürşidü'l-Hayerân m. 846, Mecelle m. 636.
- [282] el-Misbâh 2/656, en-Nuzumü'l-Müsta'zeb 1/164, el-Muğrib 2/234, el-Matla' 234, et-Tevkîf 611, el-Müfredât 664, et-Ta'rî-fâtü'l-Fıkhıyye 449.
- [283] el-Misbâh 2/644, Tebyînü'l-Hakâik (Zeyle'i) 4/143, Tenbîhu'r-Rukûd 2/60, Dürerü'l-Hükkâm 1/108.
- [284] el-Misbâh 3/195, el-MaÛa' 235, Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Luğât 2/114, el-Külliyât 4-122, et-Tevkîf 603, el-Müfredât 648, et-Ta'rîfât 97, et-Ta'rîfâtü'l-Fıkhıyye 442, el-İktisâb 16, 32, 36, el-Âdâbu'ş-Şerıyye 3/278, Minhâcü'l-Yakîn 370.
- [285] el-Kâmûsu'l-Muhît 597, Gururu'l-Makâle 264, el-Külliyât 4/4, et-Ta'rîfât (Cürçânî) 95, et-Ta'rîfâtü'l-Fıkhıyye 434, Tefsîru Bahri'l-Mubit 2/157, Fetâvâ İbn Teymiye 28/76, 32/220, el-Adevî 2/416.
- [286] ez-Zâhir 247, el-Misbâh 2/600, et-Tevkîf 577, Hilyetü'l-Fukâhâ 147, et-Ta'rîfât 326, el-Mühezzeb 1/392, el-Hıraşî 4/425, Red-dü'l-Muhtâr 4/504, el-İnsâf 5/428, Mecelle (Hanbelî) m. 1775.
- [287] et-Tevkîf 582, Talebetü't-Talebe 120, ol-Müfredât 608, el-Bah-ru'r-Râik 8/167, Fethu'l-Kadîr 8/347, Mecelle m. 1114, 115, Mecelle (Hanbelî) m. 1789.
- [288] Mecelle m. 1112
- [289] Fethu'l-Kadîr 8/258, Mecelle (Hanbelî) m. 1781.
- [290] Mecelle m. 1121
- [291] Fethu'l-Kadîr 8/357, Mecelle (Hanbelî) m. 1780.
- [292] el-Misbâh 2/629, et-Ta'rîfâtü'l-Fıkhıyye 438, Reddü'l-Muhtâr 4/171, Dürerü'l-Hükkâm 1/105, 3/109, Mürşidü'l-Hayerân m. 399, Mecelle m. 146, 1119, Mecelle (Hanbelî) m. 194.
- [293] el-Misbâh 2/629, el-Matla' 403, et-Ta'rîfâtü'l-Fıkhıyye 244, Reddü'l-Muhtâr 4/51, Edebul-Kadâ 426, Mürşidü'l-Hayerân 414, Mecelle M. 154, Mecelle (Hanbelî) m. 175.
- [294] el-Misbâh 2/743, el-Matla' 264, el-Külliyât 4/129, et-Ta'rîfâ-tü'l-Fıkhıyye 441, Tahrîru Elfâzi't-Tenbîh 220, Mevâhibü'l-Ce-lîl 5/389, eş-Şerhu's-Sağîr (Derdîr) 5/248.
- [295] el-Havâle (Dr. İbrahim Abdülhamid) 236.
- [296] et-Ta'rîfâtü'l-Fıkhıyye 427, el-Muğrib 2/170, Hüyetü'l-Fukâhâ 208, Metâlibu Uli'n-Nuhâ 6/560, Nihâyetü'l-Muhtâc 8/272, Muğni'l-Muhtâc 4/321, el-Fetâva'l-Hindiyye 5-217.

L

[Lukata](#)
[Lüzüml-Akd](#)

M

[Ma'cûzu't-Teslîm](#)
[Ma'din](#)
[Ma'dûm](#)
[Ma'lûm](#)
[Mâl](#)
[Maslahat](#)
[Masrif](#)
[Matl](#)
[Mechûl](#)
[Mecra](#)
[Mın](#)
[Meks](#)
[Melâc](#)
[Memlûk](#)
[Menfa'at](#)
[Menkûl](#)
[Meşakkat](#)
[Meşeddü'l-Meseke](#)
[Meşgul](#)
[Me'ûnet](#)
[Mevâris](#)
[Milk](#)
[el-Milkül-Mutlak](#)
[el-Milkü'n-Nâkıs](#)
[el-Milküt-Tâm](#)
[Minha](#)
[Misl](#)
[Mislî](#)
[Mu'âtât](#)
[Mu'âveme](#)
[Mu'âveza](#)
[Mudârabe](#)
[Muğârese](#)
[Muhâbât](#)
[Muhâbera](#)
[Muhâkale](#)
[Muhârâce](#)
[Muhatara](#)
[Mukadderat](#)
[Mukâssa](#)
[Mukâyeda](#)
[Murabaha](#)
[Murâdât](#)
[Mursad](#)
[Musâkât](#)
[Musâna'a](#)
[Muvâ'ade](#)
[Muzara'a](#)
[Mubah](#)
[Müellefetü Kulûbihim](#)
[Mühâyee](#)
[Mükâtebe](#)
[Mülâmese](#)
[Mülâzemet](#)
[Münâbeze](#)
[Münâceze](#)

[Münâseha](#)
[Mümâkese](#)
[Müsadere](#)
[Müsâveme](#)
[Müstersil](#)
[Müşâ](#)
[Müşâhere](#)
[Mütekavvim](#)
[Müvâsebe](#)
[Müzâbene](#)
[Müzayede](#)

N

[Nâçiz](#)
[Nadd](#)
[Nafaka](#)
[Nafık](#)
[Nakd](#)
[Naks](#)
[Necş](#)
[Nefâzü'l-Akd](#)
[Nehb](#)
[Nema](#)
[Nemûzecz](#)
[Nesfe](#)
[Nez'ul-Mülkiyyeti'l-Cebrî](#)
[Nisâb](#)
[Nisâr](#)
[Nîtâc](#)

Ö

[Örf](#)

R

[Radh](#)
[Râtib](#)
[Re'sü'l-Mâl](#)
[Redd](#)
[Reddü'l-Mezâlim](#)
[Rehn](#)
[Resm](#)
[Rızâ](#)
[Rızk](#)
[Ribâ](#)
[Ribh](#)
[Rihan](#)
[Rikâz](#)
[Risale](#)
[Rişvet](#)
[Rukbâ](#)
[Rüşd](#)

S

[Sâ'i](#)
[es-Sabiyyü'l-Mümeyyîz](#)
[Safka](#)
[Sâibe](#)
[Sarf](#)
[Savâfi](#)
[Sayd](#)
[Sayrafe](#)
[Sebak](#)
[Seddü'z-Zerâr](#)
[Sefeh](#)

[Seleb](#)
[Selef](#)
[Selem](#)
[Semen](#)
[Semsera](#)
[Serika](#)
[Sevm](#)
[Sihhatü'l-Akd](#)
[Sma'at](#)
[Sığa](#)
[Si'r](#)
[Sil'a](#)
[Siyâset](#)
[Suht](#)
[Sükût](#)
[Sulh](#)
[Sûriyya](#)
[Süftece](#)
[Sükna](#)

Ş

[Şahsiyyet](#)
[eş-Şart](#)
[eş-Şartıpl-Ca'li](#)
[eş-Şartu'l-Cezâi](#)
[eş-Şartu's-Ser'i](#)
[Şerike](#)
[Şeriketü'l-Cebr](#)
[Şeriketipd-Deyn](#)
[Şeriketü'l-A'mâl](#)
[eş-Şeriketü'l-Cebriyye](#)
[Şeriketü'l-Ebdân](#)
[Şeriketü'l-Emvâl](#)
[eş-Şeriketü'l-İhtiyâriyye](#)
[Şeriketü'l-Ayn](#)
[Şeriketü'l-Înân](#)
[Şebiketü'l-Vücûh](#)
[Şırb](#)
[eş-Şırbü'l-Hâs](#)
[Şirkettü'l-İbâha](#)
[Şirketü'l-Müfâveda](#)
[Şuf'a](#)
[Şubhe](#)

T

[Ta'cüzü'l-Mükâteb](#)
[Ta'dil](#)
[Ta'viz](#)
[et-Ta'ziru'l-Mâlî](#)
[Tağrım](#)
[Tağrır](#)
[Tağyir](#)
[Tahâss](#)
[Tahcır](#)
[Tahfil](#)
[Tahkim](#)
[Tahkîmü'l-Hâl](#)
[Tahliye](#)
[Taksit](#)
[Talebü't-Takrîr](#)
[Tarif](#)
[Tasarruf](#)

[Tasriye](#)
[et-Te'addî](#)
[Te'mîm](#)
[Te'mîn](#)
[Teberru](#)
[Tebi'a](#)
[Tebzîr](#)
[Tecdidü'd-Deyn](#)
[Techîl](#)
[Tedbîr](#)
[Tedlîs](#)
[Teferruk](#)
[Teferruku's-Safka](#)
[Tefrit](#)
[Tehâruc](#)
[Tekabbül](#)
[Tekâdüm](#)
[Tekâfûl](#)
[Telakki'r-Rukbân](#)
[Telci'e](#)
[Telef](#)
[Temlik](#)
[Tencîz](#)
[Tenfil](#)
[Tes'îr](#)
[Teslîm](#)
[Tevsîf](#)
[Tetâruhu'd-Deyneyn](#)
[Tevrrok](#)
[Tevfir](#)
[Tevliye](#)
[Ticaret](#)

U

[Umrâ](#)
[Umûmu'l-Belvâ](#)
[Urbûn](#)
[Uşûr](#)
[Uzr](#)

V

[Va'd](#)
[Vedî'a](#)
[Vakas](#)
[Vakf](#)
[el-Vakfu'l-Ehî](#)
[el-Vakfu"L-Hayrî](#)
[Vâkfa](#)
[Vasf](#)
[Vasiyyet](#)
[Vet](#)
[Vadfa](#)
[Vefa](#)
[Vekâlet](#)
[el-Vekîlü'l-Musahhar](#)
[Veks](#)
[Velâ \(el-Muvâlât\)](#)
[Vesika](#)
[Vilâyet](#)
[Vîsâye](#)

Y

[el-Yedd](#)

[Yedü'd-Damân](#)

[Yedü'l-Emânet](#)

[Yesâr](#)

[Yesîr](#)

Z

[ez-Zaferu Bi'l-Hakk](#)

[Zaruret](#)

[Zekât](#)

[Zimmet](#)

[Ziyâde](#)

[Kaynaklar](#)

L

Lukata

(buluntu)

Sözlükte atılmış ve düşürülmüş bir eşyayı alıp kaldırmak manasına gelen lakit kökünden türemiştir.

Deyim olarak, sahibi tarafından kaybedilmiş veya düşürülmüş olup da başkasının alıp kaldırdığı yitik mala denir. Bu açıdan bazı fıkıhçılar onu şöyle tarif etmişlerdir: "O, bulan kişinin asıl sahibini bilmediği, bulunan masum, yitik haktır." Ayrıca bu yitik mal lukâta ve lukâtâ şeklinde de

isimlendirilmiştir. [1]

Lüzûmıpl-Akd

(akdın bağlayıcılığı)

Sözlükte lüzum, devam ve sabit olma demektir. Meselâ "le-zime's-şey" ifadesi, "o şey sabit ve devamlı oldu" anlamına gelir. "Lezimetü'l-mâl vel-amel" cümlesi de, "mal ve iş ona vacip ve gerekli oldu" anlamında yorumlanır.

Tferim olarak lüzümü'l-akd kavramı ise akdın kesin olması şeklinde açıklanır. Taraflardan herhangi biri onu feshetmeye, bozmaya ve ondan vazgeçmeye asla yetkili değildir. Bu sebeple akit ne zaman lüzum sıfatını kazanırsa iki taraftan birinin ondan dönmeye ve onu bozması mümkün olamaz. Ancak vazgeçme konusunda ikisi ittifak ederlerse o zaman akdın bozulması mümkün olabilir. Çünkü akdın bozulmasıyla iki taraf arasında kararlaştırılan hukuki durumun değiştirilmesi söz konusudur. Bütün bunlardan dolayı ilk aslında olduğu gibi akdın bozulması da karşılıklı rızaya bağlıdır.

Lüzum sıfatının akitlerde, zaruri ve temel düşünce olduğu gayet açıktır. Eğer bu özellik bulunmasaydı akit, işlemin yürütülmesi ve hayatın kazandırılması konularındaki en önemli özellik ve üstünlüklerini kaybetmiş olurdu.

M

Ma'cûzu't-Teslîm

(teslimi imkânsız)

Sözlükte ma'cûz', zayıflık anlamına gelir- Bir kimse bir şeyde zayıf düştüğü zaman "aceze fülânün" denilir.

terim olarak fıkıhçılar Bunu. muamelat konusunda-ve teslimine güç yetmeyen şey manasında kullanmışlardır. Gtiitfhura göre herhangi bir şeyde bu sıfat varsa onu satmak caiz değildir. Afed-i âbife ve batr-i şâ-rid (kaçak deve) gibi. Bunlar kaçmış köle ve devedir, yeil-ierikesinolarak bilinmez.

Bunların satışı bey-i garardır. Yine miltarı belirtildikten sonra, fakat müşteri teslim almadan önce tabii afetler bu malları ma'cûz-teslîm durumuna sokarsa, akdın zorunlu olarak infisahı gerekir. Çünkü artık akdın^ygunalfirması imkânsızdır ve akdın devamında hiçbir fayda yoktur. [2]

Ma'dîn

(mâden)

Sözlükte sahibinin sabit olarak yerleştiği mekan ariîâmına feullanite az ve kış orada'oturu Yine, Allah Teâlâ'nın

yarattığı altın, ve gümüş yataklarına da ma'dîn denilir. Çünkü insanlar yaz ve kış orada bulunurlar. Allah Teâlâ'nın, bu madenin cevherini yerleştiği için oraya bu ismin verildiği de söylenmiştir. Allah sadece bu iki cevheri oraya yerleştirmiştir ve artık sabitlemiştir. Ayrıca bu kelime bir şeyin aslı şeklinde de yorumlanır. Meselâ "Her şeyin madeni aslıdır" denilir. Çoğulu me'âdin şeklinde gelir. Terim olarak iki anlamda kullanılır:

1- Allah Teâlâ'nın, yeryüzünün cevheri olan altın, gümüş ve bakır gibi varlıkları koyduğu mekanlar,

2- Yeryüzünün (toprağın) cevherinden çalışma ve tasfiye yoluyla elde edilen gümüş, altın, demir ve benzeri varlıkların kendileri.

Fukaha madenleri iki kısma ayırmışlardır: Maden-i zahire: Kazanılması için aramaya gerek bulunmayan, yerden ayrılmış ve ulaştırılması için yardıma gerek duyulmayan madenler.

Maden-i bâtmne: Elde edilmesi için arama gereken, yerden henüz ayrılmamış olan ve ancak çalışma ve yardımla ulaştırılabilen madenler. [3]

Ma'dûm

Sözlükte mevcudmı karşıtı olup 'adem kökünden gelir. 'Adem ise. kaybolma, mevcudun yok olması gibi anlamlara gelir. Ancak kay! ulma anlamına gelen fakd daha özel ve dar bir anlam taşır. Çünkü bir şeyin ademi, varlığından sonra meydana gelir. Yani hem fakd için hem de henüz mevcut olmayan şeyler için 'adem denilir.

Terim olarak Şâfiî, Hanefî, Mâliki ve Hanbelî fukahâsından cumhurun görüşü; gelecekte bulunacak olan malda bey-i ma'dumun batıl oluşu üzerinde birleşir. Ancak özel şartlarla oluşan selem bundan müstesnadır. İbn Teymiye ve İbn Kayyim bu görüşe muhalefet etmişlerdir. Bu ikisine göre, garar ve mukaniere içermeyen bey'-i ma'dûm caizdir. Bunlar1 içeren bir alış verişten ise sakındırılmıştır. İbn al-Fayyım'e gör ma'dum üç kısımdır:

1- Zimmette sabit ve mevsuf olan ma'dûm. Bunun satışı ittifakla caizdir.

2- Mevcuda tabi olan ma'dûm; ma'dûm mevcuttan daha çok olsa bile. Bu da iki çeşittir: Birincisi müttetekun aleyh olandır ki, sadece birisi olgunlaşmış olan meyvaların satışındır ve akit anında diğer meyvalar ma'dûmdur.

Diğeri de muhtefûn fih olan çeşididir ki, kavun, karpuz ve bostanların (olgunlaştığında) satışı gibi.

3- Elde edilip edilmeyeceği bilinmeyen satıcı tarafından elde edileceği garanti edilmeyen ve müşteriye tehlikeye düşüren ma'dûm. İşte bunun satışını şeriat ma'dûm olmasından değil, garar olmasından dolayı yasaklamıştır. Bey'-i habe'l-habele, bey'-i mülânese, bey'-i münâbeze, bey'-i melâkîh ve bey'-i medâmîn gibi. [4]

Ma'lûm

(bilinen, belirli)

Sözlükte yakın ve marifet anlamına gelen ilim sözcüğünden alınmıştır. Ma'lûm da meçhulün zıttıdır.

Terim olarak fukaha, malî muâveze akitlerinde akdin sıhhati için akit konusunun bilinmesi şartını koymuştur. Bu şartın yokluğu teslim ve tesellüme mani olur. Halbuki tarafların maksadı bu teslim ve tesellüm işlemidir. Bu Şüphesizler eşyanın"çeşitli olması gi de çok çeşitlidir Omın: esa,şı, eşyayı; diğ vasıflarıyla kavramaktır. Sanki eşyamncinsini çeşidini ve miktarını bildiren sıfat veya malûmat gibi.

Meselâ Mecelle'nin 201., maddesinde geçtisine.görebey', onu diğerinden ayıran sıfatların ve durumların açıklanmasıyla malûm hale gelir. Meselâ bir ölçek Havran, buğdayı veya sınırları belli bir arazi satılırsa, satılan mal malûmdur ve bey' geçerlidir.

Malûmda muteber bâih, akte bitişik veya Hiçbir şeyin değişmeyeceği kadar kısa bir süre önce kavramaktır.

Malûmun aksi cehalettir. Kârâfi'nin bildirdiğine göre, malûmlyetin bulunmaması, bir şeyin kazanılmasına veya kazamamasına dönük olduğu zaman burada garar var demektir. Eğer adem sadece bir şeyin; sıfatına dönük olursa bu da meçhuldür. [5]

Mâl

Sözlükte, biriktirilebilen, Saklanabilen şey demektir. Bâcli göçebe halkına göre ise mal, nimet anlamına gelir. Bazıları da mal lafzını gümüş ve altın olarak yorumlamışlardır. Diğer bir kısır.a ulema da bu jkisinin dışındakilere .mal de.mişlerdir. İbn Paris'in yorumu da:"Maşnainin insanlar .ve., kalplerin, meylettiği,, için verildiği" .şeklindedir.

Maslahat

(yarar)

Sözlükte "fesad" kelimesinin zıttı olan "salah" sözcüğünden alınmıştır. Meselâ "fi'l-emri maşlaha" denilir ki "bu işte hayır vardır" manasına gelir. Çoğulu mesâlih'âir.

Terim olarak fıkıh dilinde, lezzet, ferah ve bunların sebepleri şeklinde açıklanır. Elem, gam ve sebepleri anlamına gelen mefsedet kelimesinin zıttıdır. Bunların her ikisinin de nefsi, bedenî, dünyevî ve uhrevî olduğu söylenmiştir.

Gazzâlî'ye göre, maslahat, şeriatın yaratıklar üzerindeki maksatlarını korumaktır. Şeriatın maksatları ise onların dinini korumak, nefsinin korumak, aklını korumak neslini korumak ve malını korumak şeklinde sıralanır. İşte bu beş temel esası korumak maslahattır. Bunlardan herhangi birinin

korunmaması, bozulması da mefsedetin var olması, maslahatın ise yok edilmesi demektir. [6]

Masrif

(gider kalemi, banka)

Terim olarak malın harcadığı yer, mekan manalarına gelir. Meselâ "saraftü'l-mal", "malı harcadım" demektir. Bu anlamda, "zekat masrafları" "beytülmâl masrafları" ifadeleri kullanılır. Bu ifadelerin anlamı, "zekatın hak sahipleri", "beytülmâlden alacağı olanlar" demektir.

Banka anlamına gelen çağdaş kullanımında ise, "sarf kelimesinin "para ile para değişimi" anlamına gelen ıstılah manasından ya da "nakd ile nakdin satışı" şeklinde açıklanan bey'-i sarf işleminden istifade edilmiştir. Sonuç olarak bu işlemlerin tamamlandığı mekan olarak kabul edilir. [7]

Matl

(temerrüt)

Sözlükte, bir hakkın yerine getirilmesini uzatmak demektir. Bir başka ifadeyle defalarca yerine getirmeye ve ödemeye söz vererek oyalamaktır.

Terim olarak sözlük anlamıyla aynı yerde kullanılır. Hafız İbn Hacer'in dediğine göre kendisine bir hak ve Borçlunun deyn-i hali uzatması iki

şekilde olur. Zor durumda plan borçlunun borcunu ödemeye muktedir olmadığı zaman, buluncaya kadar ihmal ve terk etmesidir. Sonra keh-1 dişi, çoluk çocuğu ve alacaklısı için rizk arar:

Matl bi-batıl: Özürsüz olarak, borcunu ödemeye kadir bir kimsenin ihmali ye uzatmasıdır. Bu, büyük günahlardan ve borçluya borcunu ödeme cezası gerektiren büyük bir zulüm sayılır.

Mechûl

(belirsizlik)

Sözlükte ma'lûmun zıttıdır ve ilmin zıttı olan cehalet kökünden gelir.

Deyim olarak "mechûluT-ma'kûdu aleyhi", üzerinde akit yapılan şeyin bilinmemesi demektir. Yani meselâ satış akdinde bilinmeyen bir mal üzerr.İe sözleşme yapılması gibi.

Buradaki cehaletin sebebi aşağıda sayılanlardan biri olabilir.

- Mahallin (akit konusu eşya) cinsinin bilinmemesi. İis-mi söylenmeyen bir eşyanın satılması gibi.
- Eşyanın çeşidinin bulunması; türü bilinmeyen bir hayvanın satışı gibi.
- Mahallin kendisinin bilinmemesi.
- Mahallin sıfatının bilinmemesi, vasıfları bulunmayan buğdayın satışı gibi.
- Mahallin miktarının bilinmemesi, miktarı bilinmeyen elbiseyi satın almak veya ağırlık ve hacim ölçüsüyle ölçülmesi gereken bazı malların miktarlarını tesbit etmeden satmak gibi.
- Teslim müddetinin bilinmemesi, ödeme vakti belli olmayan veresiye satın alınan mal gibi. [\[8\]](#)

Mecra

(akıtma hakkı)

Sözlükte sel anlamına gelen cery kökünden türemiştir. Meselâ "cera'l-mâ" denilir ki, "su aktı" demektir. Kelime aslen fiil olarak "vekafe (durmak)" ve "sekene (oturmak)" kelimelerinin zıttıdır.

Deyim olarak mecra, irtifak haklarından ve yağmur suyu, kar suyu vb. sulan akıtma hakkı demektir. Ancak bunların keyfiyeti akar sahipleri ve komşular arasında kararlaştırılmış olmalıdır. Fakat, bir kimsenin yağmur suyu, kar suyu ve benzeri suların akması için başka birinin mülkünde eskiden beri pullandığı bir dere varsa mülk sahibi bunu kaldırıp yasaklayamaz. [\[9\]](#)

Mın

(mteığı bilinmeyen satış)

Sözlükte dol hayvanlarının sırtlarında, bulunan, şey e denir. herinin dediğine göre döl hayvanlarının sırtlarındaki bu şeyin "medâmîn" şeklinde isimlendirilmesinin sebebi Allah leala nın onu, hayvanların sırtlarına yerleştirmiş olmasındandır.

Meks

(gayr-i meşru vergi/indirim)

Sözlükte asıl anlamı cibâye (tahsil etme) dir. Sonraları tahsil edilen mal, kaynağı itibariyle meks şeklinde isimlendirildi. Çoğulu mukûs şeklinde gelir.

Havârizmî'nin tarifine göre bu, tüccardan giriş yerlerinde alınan vergidir.

Terim olarak çoğunlukla sultanın alım satım amnda zorla aldığı yardımlara denir.

Heytemî'ye göre mukûs alınması büyük günahlardandır. Çünkü mâkis bu vergiyi haksız yere alır, haksız yere harcar ve hak etmeyene verir. Bu sebeple Fukaha, Hz. Peygamberin "Meks sahibi cennete giremez" (Hakim) sözünü büyük günah olarak yorumlamışlardır.

Bey' konusunda kullanılan meks'e gelince bundan maksat müşteri tarafından fiyatın eksiltilmesidir. [\[10\]](#)

Melâe

(zenginlik/güçlülük)

Sözlükte "racülün melî" denilir. Yani zengin ve güçlü adam demektir. "Hüve emletü'l-kavm" İfadesi "Toplumun en zengin kişisi" anlamına gelir. Mele' tabiri de toplumun en şerefli manasına kullanılır. İnsanlar melâeti sebebiyle "en şerefli" şeklinde isimlendirildi. Çünkü böyle bir toplumda iyilik ve müsamaha vardır, ya da onlar gözlerini fedakârlık, göğüslerini de hibe ile doldurmuşlardır. Yani çok bağış yaparlar. Terim olarak sözlük

manasıyla aynı yönde kullanılır. [\[11\]](#)

Memlûk

Genel olarak bir kimsenin mülküne dahil olan şey demektir. İnsan bu varlıklardan şer"i hükümler dahilinde faydalanma, bedel karşılığında satma

[\[12\]](#)

ve başkalarının tasarrufundan koruma gibi imkânlarla sahiptir.

Menfa'at

Sözlükte maddî ya da manevî olsun kendisinden istifade edilen şey demektir. Hayvana göre, süt ve yavrusu, ağaca göre meyvesi ve benzeri şeyler gibi.

Kelimenin aslı nefe'a kökünden alınmıştır ve hayır, iyilik demektir. Asii anlamı ise, hayra ulaşmada yardımcı olan Şey demektir. İnsan bununla istediğine ulaşır.

Deyim olarak, menfa'ati çoğu fukaha sadece uruz (kitap, meta gibi) denilen ve kullanma yoluyla istifade edilen eşyanın faydalan şeklinde anlamışlardır. Evlerin kullanılması, arabaya binilmesi, elbisenin giyilmesi, işçinin çalışması gibi. Hayvanın sütü, ağacın meyvesi, a'yân denilen

malların ücreti ve buna benzer maddî faydaları ise hariç tutmuşlardır. [\[13\]](#)

Menkûl

(taşınır)

Sözlükte bir şeyin yerini değiştirmek anlamına gelen nakl kökünden türemiştir.

Deyim olarak emvâl-i menkûle ise akarın dışındaki mallar demektir ve "nakli ve yerinin değiştirilmesi mümkün olan mal" şeklinde tarif edilmiştir.

Bu tarifin içine nu-kut, uruz, hayvanlar, arabalar, gemiler, uçaklar mekîlat, mevzûnat ve buna benzer bütün mallar girmektedir. [\[14\]](#)

Meşakkat

(zorluk)

Sözlükte şiddet, zorluk ve darlık gibi anlamlara gelir ve kırmak manasına gelen şakk kelimesinden türemiştir. Bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi meşakkatin, nefis ve bedende bir çeşit kırılma ve üzüme meydana getirmesinden dolayıdır.

Terim olarak da sözlük ifadesiyle aynı anlamda kullanılır. Ancak fakihler teklif konusundaki meşakkati iki kısma ayırmışlardır:

1- Alışılmış ve kaçınılması imkânsız hale gelmiş meşakkatler. Bunlar bütün şer! tekliflerin ayrılmaz özelliğidir. Çünkü şer'an yapılması istenen bir amelde bu tür me-şakketler bulunmasaydı, bu amel teklif olarak isimlendirilmez di.

2- Aşırı meşakkat: İnsan gücünün üstünde olduğu için, yerine getirme konusunda insanları çok şaşırtan zorluk ve sıkıntılardır. Eğer bu meşakkat bir amelde varsa, mükellefin o işten kopmasına sebep olurdu. Ya da hukuk karışıklığı, şaşkınlık ve kötü hal sebebiyle işin Önemli bir kısmını yapamazdı. Yahut da mükellefin kendine, malına veya herhangi bir haline büyük zarar verirdi.

İşte bu tür bir meşakkati Allah Teâlâ, mükellefin durumuna uygun bir amel karşılığında ruhsat ve hafifletici sebep kılmıştır. [\[15\]](#)

Meşeddü'l-Meseke

(arazi işleme hakkı)

Deyim olarak Osmanlı dönemi son Hanefî âlimleri tarafından kullanılmıştır, başkaları bu tabiri bilmez. Esasen bunun manası, başkasına ait arazideki hiraset "sürme, ziraat" hakkıdır.

Meseke sözcüğü kendisine tutunulan, dayanılan vesika, dayanak demektir. Yani, sahibi tarafından ziraat yapmasına izin verilen kimseye bu izin sanki onun için bir tutanak, vesika olmuştur ve tarlayı işlerken buna yapışır. Meseke denilmesinin sebebi ise, araziye işleyen için bununla geçmişe dayalı bir hakkın sabit olmuş bulunmasıdır. İşlediği müddetçe bu araziden atılamaz ve kovulamaz. Ancak arazi sahibine üzerine gereken ücreti misil, uşr veya haraç gibi yükümlülükleri yerine getirir. Bu şartlar altında yaşadığı müddetçe araziye işleyen kimsenin hakkıdır.

Aslında bu mücerred (soyut) bir haktır. Çünkü araziye bağlıdır ve sadece işleme ve ekip biçme hakkıdır. Eğer böyle bir arazide ağaç ve âlet edevat gibi a'yân varsa böyle bir araziye kırdar denir, artık meşeddü'l-meseke denmez. A'yân denilen mallar dükkanların içine konulmuşsa ve sabit iseler bu takdirde arazinin adı kedik'tir.

Meşeddü'l-meseke vakıf arazileri ile beytülmâlde mümkündür. Bunlar zaten arazi-i emîriyye (devlet/hazine toprağı) içine dahildir. [\[16\]](#)

Meşgul

Sözlükte şügl maddesinden gelir ve ferağ kelimesinin zıttıdır.

Terim olarak sözlük anlamıyla aynı yönde kullanılır. Fıkıhçılar bu ifadeyi malî işlemlerde üzerinde anlaşma yapılan eşyayı teslim konusunda kullanmışlardır ve daha çok Hanefî ve Şâfiî fakihlerinin ıstılahıdır. Şöyle ki; bunlar bir malın kabzı, yani teslim alınmış olabilmesi için satıcının hakkıyla meşgul bulunmaması, onun malı ile hiçbir ilişkisinin kalmamış olmasını şart koşarlar. Eğer satılan eşya bir ev ise ve satıcının eşyalarıyla meşgul bulunuyorsa boş olarak teslim edilinceye kadar kabzedilme işlemi (teslim alma) tamamlanmış olmaz.

Mürşidü'l-Hayerân'vn. 440. maddesinde geçtiğine göre "Eşyanın tesliminde ayrılmış olması ve satıcının hakkıyla meşgul bulunmaması şarttır. Eğer satılan eşya ev ise ve satıcının eşyalarıyla meşgul bulunuyorsa veya bir arazi ise ve satıcının ekiniyle meşgul bulunuyorsa, ev eşyalardan arazi de

ziraatten boşalmadıkça teslim geçerli olmaz." [\[17\]](#)

Me'ûnet

(harcama/teslim giderleri)

Sözlükte, ağırlık, yorgunluk ve zorluk manalarına gelir. Deyim olarak zekat ve hac konusunda kullanılmıştır ve nafaka, harcama demektir. Meselâ "me'ûnetül yâl" denilir ki bundan maksat insanın, çoluk çocuğuna yetecek miktarda, üzerine aldığı harcama ve yükümlülüklerdir.

Ayrıca bey' konusunda külfet, yük ve masraf anlamında kullanılır. Meselâ me'ûnetü'l-ikbâz denilir ki bundan da maksat satılan malın teslimine dair masraflardır. Tartma ve ölçme ücreti, tellal ücreti gibi. Yine eşyanın teslim ücreti de buna dahildir. Paranın taşıma ücreti, tartılma ücreti, senet yazma ve şahitlerin ücreti gibi.

Kelime eyn kelimesinden türemiş olup zorluk ve yorgunluk manasına gelir.

Fukahânın kullandığı mâne fiiline gelince bunun manası da "geçimini üzerine aldı" demektir. [\[18\]](#)

Mevâris

(terike/miras malı)

Sözlükte mirâs'm çoğulu olup bir topluluğa ait bir şeyin sonra nesep ya da başka bir sebeple başkalarının olması demektir.

Terim olarak Ölünün bıraktığı mal ve haklardır. Bunlar kişinin ölmesiyle sefan tesbit edilen kimselere ait olur.

Fıkhu'l-mevâris ifadesine gelince bu, mirasa kimin hak sahibi olup olmadığını bilmek ve çeşitli durumlara göre varislerden herbirinin Özel payını tesbit etmek şeklinde yorumlanır. [\[19\]](#)

Milk

(mülkiyet)

Sözlükte bir şeyi kuşatmak ve tasarruf gücüne sahip olmak anlamına gelir.

Deyim olarak, bir kişi ile bir şey arasındaki şerh bağıdır. Tasarruf ve kullanma bakımından mutlak olur. Başkasının tasarrufu bakımından haciz (kısıtlı) olur. Ayrıca milk şeriatın tesbit etmiş olduğu bir güçtür, tasarruf onunla başlar. Mülkün tarifi şu şekilde de yapılmıştır: "O şefî bir hükümdür ki, onunla bir mala ya da bir menfaate malik ve kadir olunur ve malik bu sayede mal ve menfaatten faydalanır ya da herhangi bir şekilde karşılığını alır. [\[20\]](#)

el-Milkül-Mutlak

(doğrudan/bağımsız mülkiyet)

Satırı alma, hibe ve veraset gibi mülk sebeplerinden biri ile kayıtlı olmayan mülktür. Bu sebeplerden birine bağlı olan mülke ise "el-milk bi sebebin" ya da "el-milkü'l-mukayyed" denilir.

Meselâ biri şöyle diyerek iddiada bulunur: "Bu benim malımdır, davacı haksız yere burayı işgal etmiştir. Bundan hakkımın alınmasını istiyorum." İşte bu iddia milkü'l-mutlak olur.

Bir başkası da şöyle iddia etse: "Bu benim malımdır. Filan kişiden şu kadar paraya satın aldım. Veya filan kimse bana hibe etti. Ya da sadaka olarak verdi ve bana teslim etti veyahut da bu bana babamdan mirastır. Haklarımın alınmasını istiyorum." İşte bu iddia da milkü'l-mukayyed olur. [\[21\]](#)

el-Milkü'n-Nâkıs

(eksik mülkiyet)

Deyim olarak bütün tasarruf ve yetkileri sahibine ait olmayan mülk demektir. Bir eşyanın kendisine mâlik olup menfaatine sahip olmamak gibi. Ayn olarak miras kalan mülkün menfaatinin geçici olarak başkasına vasiyet edilmesi de böyledir. Bunların dışında diğer bazı örnek olaylar da şunlardır;

İcarede olduğu gibi, eşyanın rakabesine değil, sadece menfaatine malik olmak, herhangi bir karşılık almaksızın verilen izin sebebiyle doğan menfaat temlikî, bir eşyanın hem menfaatine hem de kendine birlikte malik olmak gibi. Ancak bu son durum yani her ikisine beraber tasarruf yasaklanmıştır. Meselâ kısıtlı borçlunun malı gibi. Burada borç sahibi onu almaya hak kazanmıştır. Fakat henüz mülkiyeti kendisine geçmiş değildir ve bu da mülkü'n-nâkıs olur. [\[22\]](#)

el-Milküt-Tâm

(tam mülkiyet)

Terim olarak bir kimsenin, malik olduğu malın mutlak tasarrufuna da sahip olması demektir. Bu durumda bey', hibe ve vakıf gibi tasarruflar caizdir.

Yine kendisi kullanmak veya başkasına temlik etmek ve kiralamak suretiyle menfaatler üzerinde tasarrufta bulunmak da mümkündür. Bunlara ilâveten insan malik olduğu malı hem ödünç verebilir hem de menfaatlerini vasiyet edebilir.

Mürşidü'l-Hayerân'm 11. maddesinde belirtildiğine göre milküt-tâm, mâlikin sahip olduğu mal, menfaat ve gelirden mutlak tasarruf yetkisine sahip

kılınması ve sahip olduğu ayn (mal)'dan, gelirinden, meyvesinden ve ürününden faydalanması; bunlara ilâveten malın bizzat kendisinde mümkün olan bütün tasarrufları da kullanması demektir. Milkü't-tâm'ın ikinci kısmı (karşıtı) mükü'n-nâkıstır. Zerkeşi buna milkü'z-zaîf demiştir. Kitabında belirttiğine göre milk, tam ve zaîf olmak üzere iki kısımdır. Tam bütün tasarrufları kapsayan, zaîf ise bunun aksidir.

İbn Rif'a'mn tesbitine göre ise milkü'z-zaîf, "henüz sahibinde yerleşmeden, başkasının iptaline imkân veren mülk" şeklinde tarif edilir. [23]

Minha

(bağış/ihsan/iğreti verme)

Sözlükte süt ve meyve gibi ürünlerinden bir müddet faydalandıktan sonra aslı geri iade edilmek üzere verilen mal şeklinde tarif edilir. Meselâ sütünü içmek üzere bir hayvanı veya meyvasım yemek üzere bir ağacı almak, sonra da iade etmek gibi. Buna minha ve müneyha da denilir. İşte minhanın asıl anlamı budur. Ancak sonraları her türlü atıyye için bu isim kullanılmıştır. Yani bedelsiz olarak mülk şeklinde verilen her atıyye minha kapsamına girer.

Deyim olarak Kadı İyaz'ın yorumu şu şekildedir: Minha Araplarda iki şekilde ortaya çıkar:

1- Allah için verilen atıyye, hediye. Hibe ve bağış gibi.

2- Süt hayvanları ve ziraat arazilerini bağışlamak. Deve, koyun, inek gibi hayvanlar verilir. Sütünden, gücünden ve yününden faydalanılır. Sonra da sahibine iade edilir veya bir kimseye, bir arazi parçası verilir. Kendisi için eker, biçer sonra da sahibine geri verir. Bu da bir çeşit minhadır. Aslında bunların hepsi ister asıl, ister menfaat olarak verilsin birer atıyyedir.

Fukaha da bu kelimeyi aynı anlamda kullanır. [24]

Misl

(emsal)

Sözlükte denk, benzer anlamlarına gelir. Münâvî'nin dediğine göre misi, eğer aynı cinsten olursa başka bir cinsin yerine aynen geçmesi demektir. Başka cinsten olursa bundan kastedilen, iki şeyin birbirine, kendi cinsinden birine imkân nisbetinde benzemesidir. Kefevî de bu konuda şunları söylemiştir: Misi benzetme konusunda kullanılan lafızların en genelidir. Nazır ise daha özel anlamda kullanılır. Yine nedd sözcüğü de böyledir. Çünkü bu kelime sadece cevherde ortak olan şey için söylenir. Şebih, müsavi ve şekil kelimeleri de bunun gibidir. Misil bir şey için mutlakır, kesin ve geneldir; herhangi bir kayıt yoktur. Yani misil bütün sıfatlarında denk olan bir varlıktır.

Terim olarak fıkıhçılar semen-i misil ifadesini kullanmışlar ve bununla da bir şeyin gerçek kıymetini kastetmişlerdir. Ecri misil kavramı ile de üzerinde anlaşma yapılan eşyanın gerçek menfaatine denk bir ücreti anlamışlardır. Bu misallerin hepsi örfе dayanır. Mihr-i misil ile kastedilene gelince, kocanın ödediği, herkesçe makul ve makbul bulunan mihirdir. Meselâ, bütün sıfatları denk ve benzer olan başka kadınlara ödenen mihir gibi. [25]

Mislî

(standart)

Sözlükte misi kelimesinin nisbeti olup, bir şeyi ispat eden, ortaya çıkaran sıfattır. Hububat ve normal bir hayvan gibi. Bu kelimeler o varlıkların şekline ve suretine nisbet edilip dayandırılmıştır. Meselâ bir şeye misli dendiğinde o şeyin aslı yaratılışında şekil ve suret bakımından başka bir şeye benzerlik var demektir. Bu yorum Feyyûmî'ye aittir.

Deyim olarak mislî, bireyleri ve parçaları birbirine benzeşen şeydir. Hatta farkedilmeden bazıları ötekilerin yerine geçer ve pazarlarda bu şeyin benzeri de vardır.

Örf ve âdetlerde, ölçülebilen, tartılabüen ve sayılabilen eşyada bunun geçerli olması mümkündür. O takdirde mis-liyyat, çarşılarda bol olarak bulunan ve örfi ölçü birimlerine tabi olan mallardır.

Bu Ölçü birimleri, ağırlık ölçüleri, hacim ölçüleri, uzunluk ölçüleri ve sayılardır. Buna misal, bugün fabrikalarda üretilen ürünlerdir. Burada çeşit birliğine gitmek ve örnekleri değiştirmemek gerekir. Çünkü elbise, âlet edavat, arabalar ve diğerleri ile ilgili çarşıda pek çok benzer eşya vardır. [26]

Mu'âtât

(sözsüz alım-satım)

Sözlükte, el atma, ele alma, ele geçirme gibi anlamlara gelir ve atâve kökünden türemiştir.

Terim olarak fukaha bu kelimeyi sözlük manasıyla, ama özel bir anlamda kullanmışlardır. Onlara göre bey'de mu'âtât müşterinin malı alması, sonra da parasını satıcıya ödemesidir. Ya da satıcının satın almak isteyeneye malı vermesi, sonra da diğer kimsenin (müşterinin) malın parasını vermesidir. Ancak bu karşılıklı rıza ile yapılmalıdır; bu esnada bir işaret veya konuşma söz konusu değildir.

Mu'âtât bazân beyide, bazan da malî akitlerde meydana gelir. Fukaha nazarında bunlar da mu'âtât kabul edilir. [27]

Mu'âveme

(yıllık satış)

Sözlükte sene anlamına gelen âm sözcüğünden alınmıştır ve yıllık manasına gelir.

Nitekim müşâhere (aylık) şehir'den, müyâveme (günlük) yeim'den, mülâyelet (gece) de leyle kökünden türemiş kelimelerdir.

Terim olarak fukaha bu kelimeyi birkaç yıllık satışlar konusunda kullanmışlardır. Yani ağacın, hurmanın ve bahçenin meyvasını birkaç yıllığına satıştır. Ancak bu süre en az iki yıldan başlar, üç, dört, beş... yıllık olabilir. [\[28\]](#)

Mu'âveza

(bedelli akit)

Sözlükte ivaz kökünden gelir ve karşılık ya da bir şeyin karşılığında Ödenen bedel demektir. Meselâ "iste'âda (bir şeyin bedelini sordu)", "âveda (bedelini ödedi)", "i'tâda (bedelini aldı)" ifadeleri kullanılır.

Terim olarak iki bedel arasındaki değişime denir. Çoğulu mu'âvedât şeklinde gelir. Fıkıhçılara göre ukûdü'l-muavedât, taraflar arasında karşılıklı bazı yükümlülükler ve hakların doğmasına sebep olmak üzere bir çeşit mülkiyet meydana getirmedir. Bu, rıfk, yardım, burs (bağış) gibi bir taraftan diğerine karşılıksız verilen teberrûlar gibi değildir.

Mu'âvedât, mal ile mal, mal ile menfaat ve mal ile diğer şeylerin mübadelesini tanzim eden bir çeşit akitir. Buna menfaat ile menfaatin mübadelesi ve menfaat ile mal ve menfaat olmayan şeylerin mübadelesi de dahildir.

Bu çeşit akitler bütün bey' çeşitlerine yani bey'ul-mut-lak, mukâyeda, sarf, selem ve istisna' ile diğer ikrar ile sulh, a'yânım taksimi, tehâruc, havale, icâre, ceale, mühâ-yee, zevâc ve hulû' gibi akitlere şâmilidir.

Bu konuda Hanefî mezhebinin yorumları çok uzundur. Fakat diğer mezheplerde mevcut değildir. [\[29\]](#)

Mudârabe

(emek-sermaye ortaklığı)

Sözlükte darb kelimesinden alınmıştır. Bu da yeryüzünde yürümek, gezmek manasına gelir.

Terim olarak, kârdan belirli bir pay karşılığında bir kimseye, ticaret yapmak üzere belirli bir miktar parayı vermektir. Iraklılar bu işleme mudârabe ismini verirken, Hicâzîler kiraz adını kullanmışlardır.

Bu sözleşmenin mudârabe şeklinde isimlendirilmesi-nin sebebi, mudâribin (çalışan) çoğu kere kâr amacıyla yeryüzünde devamlı yürümesi, gezmesi ve dolaşmasıdır. Taraflardan her birinin hissesine düşen payı aldıkları için böyle dendiği de söylenmiştir. Yine bu işlemde para değişimi ve para ile iştiğal olduğu için bu ismin verildiği de belirtilmiştir.

Mecelle'nin 1404. maddesinde geçtiğine göre mudârabe, "sermaye bir taraftan, çalışma ve gayret öbür taraftan konmak üzere kurulan bir çeşit şirkettir." Mal sahibine "Rab-bü'l-mâl, bu parayı çalıştırana da mudârib denilir. Cürcânî, bu şirketin tabiatı ve keyfiyetini şu şekilde açıklamıştır: "Bu ilk önce bir para koymadır. Sonra, çalışmada vekalet vardır. Eğer kâr olursa ortaktır. Sözleşmeye aykırı hareket edilirse para geri alınır. Eğer kazancın hepsi mal sahibine ait olma şartı varsa o zaman akit bida'a adını alır. Yok eğer kazancın hepsi mudâribe aitse o zaman sermaye ikraz edilmiş olur."

Mudârabe mutlak ve mukayyed olmak üzere iki kısma ayrılır.

Mudârabe mutlaka: Zaman, mekan, ticaret çeşidi, satıcı ve müşteri tayini gibi kayıt ve sınırlamalar bulunmaksızın yapılan mudârabe akdidir.

Mudârabe mukayyede: Yukarıda sayılan hususlardan birisi ile bir sınırlama ve kayıt getirilerek yapılan mudârabe akdidir. [\[30\]](#)

Muğârese

(ağaç dikme ortaklığı)

Sözlükte kurma fidanı anlamına gelen ğırâs sözcüğünden alınmıştır ve ağaç olarak dikilen her şey demektir. Gars kelimesi de aynı anlamda kullanılır.

Terim olarak Hanefîlere göre, bir kimsenin beyaz bir araziyi (ağaç bulunmayan arazi) diğer bir şahsa belli bir süre ile ağaç dikmek üzere vermesidir. Ancak dikilen ağaçlardan elde edilen gelir ve meyveler ikisi arasında yarı yarıya veya başka bir şekilde taksim edilecektir.

Hanbelîlere göre ise, "muğârese veya münâsabe, meyvesi yenen, dikilmemiş belli miktar ağacı, arazi ile birlikte, dikmek ve çalışmak üzere bir kimseye vermektir. Ağaçlar meyve verdiğinde ağaçların belli bir bölümü aynen veya meyvalardan bir kısmı ya da her ikisinden birer bölümü ortak

hissesi olarak mal sahibine ayrılacaktır. [\[31\]](#)

Muhâbât

(hediyeli/indirimli satış)

Sözlükte müsamaha ve hoşgörü anlamına gelir. Meselâ "Hâbâhu" denilir ki, "sâmeha" anlamında kullanılmıştır. Kelime aslen vermek manasına gelen ve heba kökünden alınmıştır.

Deyim olarak muhâbât, mu'âveza akdi içerisinde yapılan teberru, gönüllü bağış demektir. Meselâ, bedelsiz satış ve değerinden fazlaya satın alma gibi. Çünkü bu muameleler bir çeşit bağış anlamına gelir.

Bu çerçevede birisi diğerine 20 bin kıymetinde bir şeyi 15 bine satsa, 5 bin hediye etmiş olur. Sanki o adam 20 bin yerine 15 bin alarak mal ile mal

mübadelesi yapmıştır. 20 binde, 5 bin hibe ya da hediye dir ve mana bakımından, görünen yönüyle mal bedelinden vazgeçmiştir. [\[32\]](#)

Muhâbera

(ziraat ortaklığı)

Sözlükte "habera" kökünden gelir ve ziraat için yarmak, kazmak anlamında kullanılır. Sonraları, araziyi üçte bire, dörtte bire, yarıya, daha fazlaya veya daha aza ziraat etmek, ekip biçmek şeklinde yorumlanmıştır. Yani araziden elde edilecek ürünün müşterek hisseye atfolunur.

Terim olarak fıkıhçılar sözlük manasıyla aynı yönde kullanmışlardır.

Muzâra'a ile arasındaki farka gelince; muzâra'a, elde edilen ürünün bir kısmını almak üzere yapılan bir muameledir. Ancak tohum arazi sahibine aittir. Muhâbera da bunun benzeridir. Fakat burada tohum tarlayı işleyene aittir. [\[33\]](#)

Muhâkale

(yeni buğdayı eskisiyle satma)

Sözlükte haki lafzından alınmıştır. Haki ise, tohumun yerden çıkınca başak vermeden önceki haline denir. Ayrıca bu kelimenin ziraat edilen arazi anlamına geldiği de söylenmiştir.

Deyim olarak bey'-i muhâkale konusunda pek çok yorum ve görüş vardır. Bunların en meşhuru; buğdayı, henüz ekin halindeyken hasat edilmiş buğday karşılığında satmaktır. Ya da, ekin halindeki buğdayı kile ile takdir ve tahmin ederek satmak şeklinde de yorumlanmıştır. Arazinin buğday şeklindeki kirasına veya sadece bir bölümünün kirasına da muhâkale denildiği söylenmiştir. [\[34\]](#)

Muhârace

Sözlükte, köle ile efendisi her ay ödemek üzere bir vergi üzerinde anlaştıkları zaman, "efendi köleyi vergiye bağladı" denilir.

Terim olarak sözlük anlamıyla aynı yönde kullanılır. Bu sebeple Nevevf nin tarifi şöyledir. "Köleye, efendiye her gün Ödemek üzere belli bir verginin şart koşulmasıdır. Verginin dışındaki bazan köleye kalır, köle kazancında müstakildir ve her ikisi de her zaman anlaşmayı feshedebilir. [\[35\]](#)

Muhatara

(haksız kazanç)

Sözlükte iddialaşma anlamına kullanılır ve hatar kökünden türemiştir. Hatar kelimesi ise aslen tehlikeye, yok oluşa yaklaşma ya da kurtuluş ile telef olma arasında bir durum manasında yorumlanır.

Terim olarak İbn Kayyım'ın tarifine göre muhataranın iki anlamı vardır; muhâtaratü't-tüccar, satmak ve kazanmak maksadıyla bir malı satın almak ve bu konuda Allah'a tevekkül etmekten ibarettir.

ikinci muhatara ise meysir yani kumar anlamında kullanılan hatar'&m Bu da yanlış ve haksız yollarla mal yemektir. Allah ve Resulü bunu haram kılmıştır. Meselâ bey'-i mülânese, bey'-i münâbeze, habe'l-habele, melâkîh, mezâmin ve olgunlaşmadan önce meyvenin satılması gibi. Bu tür işlemlerde taraflardan biri diğerini aldatır ve zulmeder. Ancak tüccarın satın aldığı malın sonradan fiyatının düşmesinde durum böyle değildir. Bu

Allah'ın takdiridir ve birine hile yapılması söz konusu olamaz. [\[36\]](#)

Mukadderat

(ölçü birimleri)

Sözlükte mukadder kelimesinin çoğuludur ve takdir kökünden gelir. Bu da bir şeyin sayısını açıklamak ve belirlemek anlamına gelir.

Terim olarak miktarı kile ile tartılarak, ölçülerek ve sayılarak belirlenen eşyalara denir. Bütün bunlar Örfî ve kıyasî Ölçü birimleridir ve geçmiş asırlarda insanlar bunları kullanmışlardır, başkaca bir özellikleri yoktur.

Ve zin, bir şeyin ağırlığının veya hafifliğinin bilinmesi için denk bir şeyle karşılaştırılması ve kontrol edilmesidir.

Keyl, bir şeyin hacminin bilinmesi için denk bir şey ile denenmesidir.

Zer, sıra ile uzunluğunun bilinmesi için denk bir şey ile derfenmesidir.

Add ise, benzer birimlerin sayılarına göre bir şeyin sayısının belirlenmesidir. [\[37\]](#)

Mukâssa

(ödeşme)

Sözlükte "kasastü'l-eser" denilir ve izini takip etmek manasına kullanılır. Mukâssa ifadesinin türemiş olduğu kâssa fiil kökü ise, karşılıklı olarak ödeşti anlamına gelir. Yani bir kimsenin diğer birine hem borcu var, hem de benzer bir alacağı var. İşte borca karşılık borç hesap edilir ve her iki tarafın borcu karşılıklı olarak kapatılır. Esasen bu sözcük iktisâs kökünden alınmıştır. Bu fikirler Feyyûmî'ye aittir. Tferim olarak anlamı sözlük manasından alınmıştır. Fu-kaha bununla bir kimsenin borçlusundan istediği alacağını borçlusunun istediği borcundan düşürmesini kastetmiştir. Böylece alacaklının zimmeti cinsi, sıfatı ve Ödeme vakti itibariyle benzer bir borç yani borçlunun alacağı ile meşgul edilmiş olur. İşte böyle bir

durumda mukâssa meydana gelir ve miktar bakımından eşit oldukları takdirde her iki borç da düşer. Eğer borç miktarları farklı ise fazlası kalır. Mukâssa ortak miktarda yapılır. Artan miktar kadar birinin diğerine borcu devam eder. (Dilimizde buna "takas" ismi verilir.) [38]

Mukâyeda

(trampa/takas)

Sözlükte mübadele, yani benzer iki şeyin değişimi anlamına gelir. Meselâ "filan kişi babasına benzedi" denilir Td, ikisi birbirinin benzeri demektir.

Deyim olarak mübadele, arz ile arzı, yani mal ile malı değiştirmektir ve her ikisi de para değildir. Bazıları da bunu "aynı ayn karşılığında satmak" şeklinde tarif etmişlerdir. Ya da "ticari eşyayı yine ticari eşya karşılığında satmak" şeklinde de tarif edilmiştir. [39]

Murabaha

(kârına satış)

Sözlükte "ribh" kökünden gelir ve artış, gelişine gibi anlamları vardır. Meselâ birisi diğerine kâr verdiği zaman "Râbahahu ala sil'atihi" denilir. Yine kârı ortak olmak üzere birisine mal vermek manasına da kullanılır.

Terim olarak "bey-i murabaha" kavramı ise, insanın bir miktar artış karşılığında sahip olduğu malı satması şeklinde açıklanır ve sadece uruz denilen ticaret eşyalarında uygulanır. Bir başka deyişle ticari bir malı kârını da ilave ederek belli bir fiyata satmaktır. Bu çerçevede bazı yazarlar murabahayı şu şekilde tarif etmişlerdir: "Mal sahibinin (satıcının) müşteriye kaçta satın aldığı bildirerek bir malı kârıyla satmasıdır. Ancak bu, ya kârı topluca açıklamak suretiyle olur. "Bu malı bin liraya aldım ve senden yüz veya iki-yüz lira kazanıyorum" demek gibi. Ya da "Her lira için şu kadar kazanıyorum" şeklinde ayrıntıları da söyleyerek yapılır. Fıkıhçılar murabaha konusunu "buyû'ul emânet" başlığı altında incelemişlerdir. [40]

Çünkü buradan satın aldığı malın alış fiyatını bildirme konusunda emanetçi durumdadır.

Murâdât

(rıza)

Sözlükte, iki veya daha çok taraf arasında vâki olan kabul ve muvafakat demektir. Yani söz ve fiilde meydana gelen istekle birlikte beğenme, uygun görme şeklinde açıklanır; zıttı ise, kızma, reddetme ve öfkelenme vb. sıfatlardır.

Terim olarak sözlük anlamıyla aynı yönde kullanılır ve bir akitte tarafların, akdin yapılması konusunda ikrah gibi rızayı tehlikeye sokan bir ayıp bulunmaksızın ittifak etmeleri demektir. Böyle bir akit "terâdi veya murâdât" ile yapılan akit olarak isimlendirilir. Fıkıhçıların bu anlamdaki akit tarifleri bey' için şöyle özetlenmiştir: "Karşılıklı rıza ile, malı, malla değiştirmektir. [41]

Mursad

(vakıftan alacak)

Sözlükte, hazırlama anlamına gelir. Meselâ "ersade lehu'l-emr" denilir ki, "ona bir emir (=iş) hazırladı" demektir.

Terim olarak, "kiracının vakıf kurumundan sabiteleşmiş ve kesinleşmiş alacağı" şeklinde açıklanır. Kiracı vakıf nazırının izniyle bazı vakıf mallarını tamir etmek üzere kendi malından harcama yapmıştır. Çünkü bu konuda hem vakfın geliri yoktur, hem de bu malların tamirine yetecek kadar peşin ücretle kiralayacak kimse de mevcut değildir. [42]

Bu deyim sadece son Hanefî fıkıhçıları tarafından kullanılmıştır.

Musâkât

(ağaç ortaklığı)

Sözlükte saky kökünden alınmıştır. Asıl anlamı, bir kimsenin, hurma ve üzümleri sulamayı ve bakımlarını üzerine almasıdır. Bu çalışması karşılığında da gelirden belli bir kısmını ücret olarak alır. Bu İbn Fâris'in yorumudur.

Terim olarak fukahânın. yorumu sözlük anlamıyla aynı yöndedir. Bu bakımdan şu şekilde tarif edilmiştir: Meyvesinden belli bir kısmını ücret olarak almak üzere bir kimseye ağaç ve üzümlerinin bakımını vermektir.

Hanbelî Mece'sinin 1947. maddesinde geçtiğine göre musâkât "yenecek meyve veren dikilmiş belli bir miktar ağacı orada çalışacak ve onlara bakacak bir kimseye, meyvelerden belli bir pay karşılığında vermektir" şeklinde tarif edilmiştir. Bu durumda ağaç sahibine musâkî, diğerine de âmîl denir.

Musâkât bir çeşit şirket olup, ağaçlar bir taraftan, onların bakımı ve çalışma diğer taraftan konur. Hasılat olarak elde edilen meyve de ikisi arasında taksim edilir.

Bu akdin bir adı da "muamele" dir. es-Sağâni'nin dediğine göre, "muamele" Iraklılar tarafından, "musâkât" da Hicazlılar tarafından kullanılır. [43]

Musâna'a

(rüşvet).

Sözlükte rüşvet manasına gelir.

Terim olarak Neseî'nin dediğine göre musâne'a, kolaylık demektir. Yani bir şeyi tutmak vo oyalamaksızın kolaylıkla vermektir. Bir başka deyişle azgın bir zâlîme, onun zararını ve kötülüğünü defetmek veya ondan hakkını almak maksadıyla mal vermek şeklinde yorumlanır. [44]

Muvâ'ade

(akit sözleşmesi)

Sözlükte iki şahıstan karşılıklı olarak vaad, söz almak demektir. Meselâ, bu adam filana şu kadar söz verdi.

Diğeri de buna karşılık şunu söz veriyor gibi.

Esasen bu kelime va'd kökünden türemiştir ve gelecekte başkasına ait olan bir iş konusunda, bir diğerin kendi işini haber vermesidir.

Terim olarak "sonucu yine kendilerine dönecek şekilde, iki kişinin gelecekte bir akit yapmak üzere isteklerini ilan etmeleridir" şeklinde tarif edilir.

Bu deymi ekseriya Mâlikî uleması kullanmıştır.

Bunlardan Hattâb muvâ'adeyi nikah konusunda ele almış ve şu şekilde yorumlamıştır. "Muvâ'ade iki kişiden her birinin diğere evlenme sözü vermesidir. Müfâ'ale vezninde bir kelimedir ve ancak iki kişi arasında meydana gelir. Sadece birisi diğere vaadde bulursa buna ide denir. [45]

Muzara'a

(ziraat ortaklığı)

Sözlükte, arazi sahibi ile ziraatçinin, tarlanın ekilmesi üzerine sözleşme yapmaları demektir.

Terim olarak da aynı anlamda kullanılır. Hasılatın taksimi ise, sözleşmenin yapılması esnasında üzerinde ittifak edilen paylaşım esaslarına göre yapılır. Bu muamele, tarla bir taraftan, çalışma da Öbür taraftan arazinin ekilmesi ve hasılatın da iki ortak arasında paylaşılması esaslarına dayalı bir çeşit şirkettir. Hanbelî Mecelle'simn 1949. maddesinde beyan edildiğine göre muzaraa ve muhâbera, "Bir araziye tohumla beraber ekmek ve işlemek üzere birine vermek veya ekilmiş bir araziye, hasılatın bir miktar pay karşılığında işlemek üzere vermektir."

Nevevî'ye göre de muzâra'a "Tohumu tarla sahibine ait olmak üzere üretilen hasılatın bir pay karşılığında yapılan ziraattir. Muhabere de bunun benzeridir. Ancak bunda tohum işleyene aittir, ikisinin aynı manaya geldiği de söylenmiştir. Fakat birincisi daha doğrudur ve aynı zamanda bu cumhurun görüşüdür. [46]

Mubah

Sözlükte, ibâha kökünden türemiştir ve ortaya çıkma, belirme gibi anlamlara gelir. Meselâ "ebâha bi-sırrıhî (ısırırını açıkladı)" denilir. Yine bu kelimenin, "evin avlusu" anlamına gelen "bâhatü'd-dâr" ifadesinden türediği de söylenmiştir. Bu *iözde, genişlik ve engellerin giderilmesi anlamı vardır. Çünkü avlu evin kullanım alanını genişletir. Yine ayrıca "ebâha'r-racülü mâlehu" denilir ki "malın alınmasına veya terkedilmesine izin verdi" demektir. Yani adam malı iki hususta da serbest bırakmıştır.

Terim olarak fukaha bu kelimeyi şer'an, mükellefin yapması veya terketmesi caiz olan iş manasında yorumlamıştır. Farz, mendub, haram ve mekruh ayırımının bir bölümüdür. Bu açıdan şöyle tarif edilmiştir: İki tarafı eşit olan şeydir. Yani işlemekte sevap, terketmekte de ceza yoktur.

Ayrıca alıp sahip çıkmakla mülkiyeti helal olan eşya manasına da kullanılır. Çünkü bu eşyada bir kimsenin mülkiyeti veya ona sahip olduğunun bir işareti yoktur. Fıkıhçılar "mubah şeyleri alıp muhafaza etmek, mülkiyet sebeplerindedir" derler ve bununla aslen mubah olan şeyleri kastederler. Meselâ meradaki ot, ormandaki ağaç, nehirdeki su ve buhar gibi. Bu çerçevede "mubah mal" da şu şekilde tarif edilmiştir: Tabii olarak, Allah Teâlâ'nın insanların faydalanması için yarattığı maldır ve imkân olduğu halde herhangi bir kişi bu malı kendi mülküne katmamıştır. Her insan için sahip çıkıp korumak yoluyla buna mülkiyet hakkı vardır. Bu malın hayvan, bitki ya da cansız biri olması arasında fark yoktur. [47]

Müellefetü Kulûbihim

(kalpleri kazanılacaklar)

Sözlükte müellef, Uf maddesinden türemiş olup anlaşarak toplanma manasına gelir. Teellefe fiili de "dostlukla kaynaştırdı" demektir.

Terim olarak müellefetü kulubuhum, zekata hak sahibi olanlardan bir zümredir. İkrâm ve hediyelerle onların kalplerinin İslâm'a ısınması istenir. Yahut da onlar, henüz İslâm kalplerinde yerleşmemiş olan kimselerdir. Kendilerine mal verilir ki, İslâm'ı ve müslümanları sevsinler ve İslâm kalplerinde yerleşsin.

Hz. Peygamber dönemindeki müellefe-i kulübü ise Mutarrazi şöyle tarif eder: "Onlar Arap eşrafından bir topluluktur. Hz. Peygamber onlara zekat verirdi. Bazılarına müslümanlara işkence yapmasın diye verirdi. Bazılarına İslâm'a yönelin diye verirdi. Bazılarına da İslâm'a yakınlığı kesinleşsin diye verirdi. [48]

Mühâyee

(menfaat bölüşümü)

Sözlükte münâvebe (dönüşümlü), gün aşırı, sıralı ^nöbetleşe), gibi anlamlara gelir.

Deyim olarak menfaatlerin münâvebe ve sıra ile taksimi demektir. Bu da ortakların işi onaylamaları ve razı olmaları demektir. Yani onlardan her biri seçmiş oldukları herhangi bir duruma razıdırlar.

Bu anlamda mühâyee iki kısım: zamana bağlı olan ve mekana bağlı olan.

Zamana bağlı mühâyee: Meselâ iki kişinin ortak olarak bir araziyi biri bir sene, diğeri de öbür sene ekmek üzere anlaşmış olmaları; ya da bir evde bir sene ara ile birisi bu sene, Öbürü de gelecek sene oturmak üzere anlaşmaları gibi. Mekana bağlı mühâyee: Meselâ iki kişinin bir araziyi ortak olarak, yarısını birisi, diğeri yarısını da öbürü ekmek üzere anlaşmaları; bir evin bir tarafında birisi, diğeri tarafında da öbürü oturmak üzere ortak olmaları; yahut da ortak bir evin alt katında birisi, üst katında birisi oturmak üzere anlaşmaları gibi. Yine, ikisinin de ortak olduğu iki evden birinde birisi, diğeri de Öbürü oturmak üzere karar vermelerinde olduğu gibi. [\[49\]](#)

Mükâtebe

(özürlük bedelini ödeme)

Sözlükte ketb kelimesinden alınmıştır ve toplamak; ilâve etmek gibi anlamlara gelir. Meselâ insan bir şeyi topladığı zaman "ketebe'-ş-şey" denilir. Yine harfler ve kelimeler bir araya getirildiği için "ketebe'l-kitab" denilir.

Deyim olarak mükâtebe ile kastedilen kitabet akdidir. Bu da efendi ile köle arasında hürriyete kavuşmak üzere yapılan bir anlaşmadır. Ancak anlaşmada kölenin, salıverilme bedelini belli bir zaman içerisinde zamana bağlı vazifelerle ödemesi şartı vardır. Burada geçen nucûm kelimesi vakitlere bağlı vazifeler anlamına gelir ve necm kelimesinin çoğuludur. Meselâ "neceme'l-mâl" veya "vazafe fi külli şehrin keza" denilir. Yani "her ay şu kadar ödemek üzere görevlendirildi" demektir.

Ezherî'nin dediğine göre "Bu muamelenin İslâm dininde kitabet şeklinde isimlendirilmesinin sebebi şudur: Eğer bu mal köleden bir defada alınmış olsaydı ona çok zor gelirdi. Bu sebeple köleden bu mal çeşitli görevlerle ve çeşitli zamanlarda toplanıyordu. Böylece kölenin işi de biraz kolaylaşmış ve aldanma tehlikesinden de kurtulmuş olurdu.

Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde fukaha mükâte-beyi şu şekilde tarif etmiştir: "Mükâtebe, kölenin hemen serbest bırakılması, rakabesinin ise borcu olan malı ödedikten sonra verilmesidir. Tâ ki efendinin köleyi bir daha geri almasına hiçbir yol kalsın.

Nevevî'nin bu konudaki yorumu da şöyledir: "Kitabet akdi diğer akitlerle mukayese edilmez. Çünkü bu efendi ile köle arasında cereyan eder, her iki bedel de efendiden çıkar, köle kölelik ile hürriyet arasında bir durumda bulunur (ne köledir, ne hürdür). Hür bir kimse gibi bağımsız değildir. Fakat köle gibi de darlığa düşmez. İhtiyaç onu çalışmaya sevk ediyor ki bu serbesttir. Çünkü efendi meccanen serbest bırakmaz.

Şeriat köleleri serbest bırakmaya teşvik olması için başka konularda yapmadığım bu konuda caiz görmüştür. [\[50\]](#)

Mülâmese

(dokunmayla satış)

Sözlükte el ile dokunmak anlamına gelen lemsi kökünden gelir.

Deyim olarak Hz. Peygamber'in bir hadisinde geçmektedir. Buhârî ve Müslim'in Ebu Hureyre'den rivayet ettiklerine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) mülâmeseyi yasakladı. Fukaha ise bey'-i mülâmesenin manası üzerinde ihtilaf etmişlerdir. Bu konuda dört görüş vardır:

1- İmam Malik'in görüşü: Bir kimsenin elbiseye dokunması fakat içini açmaması ve içinde bulunan şeyleri açıkla-mamasıdır, veya gömleğin içinde ne olduğunu bilmeden satışa çıkarmasıdır. Bâcfnin dediğine göre buna mülâmese denmesinin sebebi, ona dokunmaksızın niteliklerini bilme ve anlama imkânının olmamasıdır. Lems, satın alınan veya satılan şeyin nitelikleri hakkında yeterli bilgi vermez. Bu bilgi ve niteliklerin farklı olmasıyla fiyat da değişiklik gösterir. Bütün bunların manası, bey'in, müşterinin kendisine yetecek kadar dokunması ve incelemesi şartıyla akde-dilmesidir. Burada yasaklama nedeni satılan malın nitelikleri konusunda meydana gelebilecek cehaletten dolayı bir gararın (aldanma) oluşması endişesidir.

2- İki kişi bir eşya üzerinde pazarlık yaparlarken müşterinin eşyaya dokunması sonucu satışın gerekli hale gelmesidir. Mal sahibi buna ister razı olsun, ister olmasın farketmez. Bu durumda dokunma satışın gerekli oluşunun belirtisidir. Burada müşteri satın aldığı eşyayı ister tanısin, isterse tanımasın yine farketmez. Hanefiler kumar açısından bakarak bu tür satışta hatalı görmüşlerdir.

3- Satıcının müşteriye şöyle demesiyle olur: Eğer elbiseye dokunursan onu sana şu fiyata sattım. Her ikisi de lems'i akit yerine geçecek şekilde yaparlar ve öyle kabul ederler. Bu görüş bir kısım Şafîi ulemasına aittir.

4- Kendisine dokunulduğu zaman muhayyerlik şartı ve meclisin kesileceği esası üzerine bir şeyin satılmasıdır. Bu da Şafîilere ait bir başka görüştür. Bu tür bir işlemin sakıncalı olmasını Nevevî, olayın bey'-i garar olmasına bağlamıştır ve bu yasaklanan bey'-i garar a dahildir. Ancak Hz.

Peygamber bunu meşhur cahiliyye satışlarından sayarak diğerlerinden ayırmıştır. [\[51\]](#)

Mülâzemet

(gerekirme/borçluyu izleme)

Sözlükte, bir şeyin diğerinden ayrılmasına mani olma, lüzum ve telazım (gerekme) anlamlarına gelir.

Terim olarak bu kelime usulcüler tarafından kullanılmıştır. Şöyle ki, bir hükmün bir başka şeyi gerektirmesidir. Başka bir ifadeyle vâki olan bir hüküm, başka bir hükmün zorunlu olarak vâki olmasını gerektirir.

Meselâ, gündüzleyin duman varsa ateş de vardır. Geceleyin de ateş varsa duman da vardır gibi.

Mulâzeme ifadesi fukaha dilinde de kullanılır. Meselâ onlara göre, borcunu ödemeyerek oyalayan borçlu üzerine alacaklının alacağını alıncaya

kadar mülâzemet hakkı vardır. Yani borçlusundan ayrılmaması, onu takip etmesi caizdir. [\[52\]](#)

Münâbeze

(atışla satış)

Sözlükte atmak anlamına gelen nebz kökünden türemiş bir kelimedir. "Nebeze'ş-şey min yedihi (bir şeyi elinden attı, çıkardı)" denilir. "Nebeze'l-ahd" ifadesi ise "ahdi bozdu" anlamına gelir. Kelimenin kastedilen anlamı budur. Çünkü ahdi çıkarıp atmıştır.

Terim olarak anlamında fukaha ihtilaf etmiştir ve bey'-i münâbezenin yorumunda dört görüş ileri sürmüşlerdir:

1- Biri diğzerinin üzerine elbisesini atar, diğzeri de onun üzerine atar. Böylece bakmaksızın ve karşılıklı rıza olmaksızın bey! yapılmış olur. Bu İmam Mâlik'in yorumudur.

2- İki kişi eşya üzerinde pazarlık ederlerken satıcı bunu müşterinin üzerine atar. Böylece bey' vacip hale gelir ve artık müşteri bey' yapmak zorundadır. Kabul etmemesi mümkün değildir. Bu da Hanefilerin görüşüdür.

3- Bu, satıcının müşteriye şöyle demesiyle olur: Hangi elbiseyi atarsam sen onu şu fiyata satın alacaksın. Bunu da İmam Ahmed söylemiştir.

4- Satıcının müşteriye şöyle demesidir: Ben sana onu attığım zaman veya sen bana onu attığın zaman, şu fiyata kesinlikle sattım. Bu yorumu da Şâfîler yapmışlardır.

Birinci ve üçüncü şekillerde müşterinin satılan eşyayı bilmediği düşünülür. İkinci şekilde akit elbisenin atılmasına bağlanmıştır. Dördüncü şekilde ise her iki taraf atma hareketini bey' olarak değerlendirirler ve bey' için kafi görürler. [\[53\]](#)

Münâceze

(malın/bedelin teslim alınması)

Sözlükte acele etme anlamına gelen necz kelimesinden türemiştir. İnsan acele ettiği zaman "enceztühû" veya "neceztü-hû" denilir. "Şey'un nâçiz" ifadesi de hazır ve mevcut şey demektir. "Bi'tuhû nâcizen bi-nâcizin" cümlesi "onu elden ve peşin olarak sattım" demektir. "Bi'tuhû gâiben binâcizin" cümlesi de "para karşılığı veresiye sattım" anlamına gelir.

Terim olarak münâceze Mâliki fakihlerinin malî muameleler konusunda kullandıkları sözlerden biridir. Bununla akit anında her iki bedelin de teslim alınması kastedilir. [\[54\]](#)

Münâseha

(mirasçılara nakletme/karmaşık mirasçılık)

Sözlükte nakletme ve değiştirme anlamına gelen "nesh" kökünden türemiş bir kelimedir. Râgıb'ın dediğine göre mirasta münâseha, bir kısım varislerin ölmesi ve mirasın taksim edilmeden kalması demektir.

Deyim olarak lûgat manasıyla aynı yönde kullanılır. Bu sebeple Şerif Cürçânî'nin tarifi şöyledir: "Taksimden önce varisin ölümüyle hisseyi diğzer varise nakletmektir."

Mal ve verese sahibi bir insan öldüğü zaman ve taksimden önce yine bazı varislerin de Ölmesi durumunda, ölenlerin payları diğzerlerine geçer. Bu durumda miras kalanlar arasında taksim edilir. İşte buna münâseha denir. Çoğulu münâsehât şeklinde gelir.

Bu konuda Feyyûmî'nin yorumu şöyledir: Zamanların değişmesiyle asırlar da onu takip eder ve değişir. Çünkü değişen her bir şey için daha önce olmayan bir hüküm vardır ve hüküm her şeyin bizzat kendisi için sabit olur. Sonra gelen şey daha önce sabit olan bu hükmü kaldırır ve kendine mahsus bir hükme değiştirir. Veresenin nakli de bu kabildir. Çünkü miras, ilk ölüm hükmü üzerine taksim edilmemiştir. Aksine ikinci Ölüm

üzerine taksim edilmiştir. Sonrası da böylece devam eder. [\[55\]](#)

Mümâkese

(indirim/eksik ödeme)

Sözlükte mutlak noksanlık anlamına gelir. Aynen meks gibi. Deyim olarak fukaha "mâkese fülânün fi'l-bey şeklinde söyler. Mekese fiili burada "fiyatı noksanlaştırdı" anlamına gelir. Bey'de mümâkese ise parayı eksik vermek demektir. Mümâkese'nin zıttı istirsâVdır.

İmam Ahmed'in dediğine göre müstersil, mümâkese yapmaz. Sanki o satıcıya güvenmiştir. Mümâkese yapmaksızın ve aldandığını bilmeksizin satıcının verdiği alır. [\[56\]](#)

Müsadere

(zorla alım)

Sözlükte hakkım istedi, zorla aldı gibi anlamlara gelir. Terim olarak şahsa ait belirli bazı eşyanın mülkiyetinin hazineye (beytülmâl) intikali hususunda devlet başkanının verdiği hüküm, yani karardır.

Kadı Han'ın yazdığı Câmî'us-Sağîr'de belirtildiğine göre; sultan bir adamı müsadere ettiği zaman ondan malım alırken adam zekata niyet ederse üzerinden zekat borcu düşer. Timurtaş de bu görüşün emvâl-i zahirenin zekatında geçerli olduğunu yazar. Eğer sultan müsadere ettiği zaman emvâl-i bâtmenin zekatına niyet ederse, bir grup âlime göre caizdir. Fakat doğrusu bu değildir. Çünkü sultanın niyeti, emvâl-i bâtmenin zekatını zorla almak değildir.

Âdet olduğu üzere fukaha, müsadere ile ilgili hükümleri "tazir bi'l-mâl" konusunda ele almışlardır.

Mantıkçılar ve usulcüler tarafından kullanılan "müsadere ale'l-matlûb" ifadesine gelince bundan maksat, neticeyi kıyasın bir parçası kılmaktır. Veya netice kıyastan bir parça olmak gerekir.

Meselâ insan bir beşerdir. Her beşer güler. Netice: insan gülen bir beşerdir. Büyük önerme işte buradadır. Matlub ise tekdir. Çünkü beşer ve insan müteradif, yani eş anlama gelirler. İşte bu kavram birliği büyük önerme olur. Netice ise tekdir. [57]

Müsâveme

(maliyeti belirtilmeyen satış)

Sözlükte sevm kökünden gelir. Ticari bir eşyayı fiyatını belirterek satmak üzere müşteriye sunmaktır.

Deyim olarak alıcı ve satıcının ittifak ettikleri satış demektir. Ancak burada satıcının, malın alış fiyatını bildirmesi söz konusu değildir. Fakat müşteri bunu biliyor ya da bilmiyor olabilir. Bu çerçevede Mâlikî İbn Cezzi'nin müsâveme tarifi şöyledir: "Müsâveme, satıcı ile malın kaç para satın alındığını bilmeyen müşterinin görüşerek satış muamelesinde anlaşmalarıdır."

Fukaha esas itibarıyla bey'i, fiyatı belirleme yolu bakımından iki kısma ayırmıştır: müsâveme ve emânet.

Müsâvemede satıcı, ana parasını yani alış fiyatını açıklamaz. Bey'-i emânette ise ana para fazlası ya da eksigi satış fiyatı olarak belirtilir. Bey'-i emânet diye isimlendirilme-sinin sebebi ise, satıcının ana parayı (maliyet fiyatını) haber vermek konusunda emanetçi konumunda olmasından dolayıdır ve üç kısma ayrılır. [58]

Müstersil

(pazarlık yapamayan alıcı)

Sözlükte istirsâl sözcüğünden gelir ve tatmin olma, doyuma ulaşma, konma ve iyilik duygusuna sahip olma gibi anlamlarda kullanılır.

Deyim olarak bey' muamelesinde kullanılır ve kişinin akit yaptığı kimseye inanması ve güvenmesi şeklinde yorumlanır. Mâlikî İbn Cezzi'ye göre istirsâl "Müşterinin satıcıya, bu malı bana para değerine sat veya bu fiyatla satın al demesidir." Bu açıklama üzerine fukaha müstersil'i de şöyle tarif etmiştir. "Müstersil eşyanın gerçek kıymetini bilmeyen ve iyi pazarlık yapamayan kişidir." İmam Ahmed de bu konuda şunları söylemiştir: "Müstersil pazarlık yapamayan kimsedir. Sanki satıcıya güveniyor, pazarlık yapmadan ve aldandığını bilmeden verilen alıyor."

Bununla birlikte fukaha müstersilin normalin üzerinde aldatıldığı zaman reddetme muhayyerliği konusunda ihtilaf etmişlerdir ve bu konuda üç görüş vardır:

1- Mâlikî ve Hanbelilerin görüşü: Kabul veya reddetme şeklinde muhayyerlik vardır, ikisinden birini seçebilir.

2- Hanefilerin görüşü: Eğer satıcı tarafından yapılmış bir hile veya aldatma varsa bu takdirde muhayyerlik vardır.

3- Şafîî ve bazı Hanefilerin görüşü: Muhayyerlik yoktur. [59]

Müşâ

(ortak mal)

Sözlükte taksim edilmemiş müşterek mal, hisse vb. şey anlamında kullanılır. Ya da birçok pay ve hisseyi kapsayan, pek çok kimsenin ortak olarak pay sahibi olduğu mal veya başka bir şeydir. Meselâ, "süt suya yayıldı" denildiğinde "süt parça parça olarak suya karıştı" manası çıkar. Yine sehm-i şâi' denilir ki, ayrılması mümkün olmayan karışık sehm, hisse demektir.

Deyim olarak mülk-i müşâ' ifadesi küçük olsun, büyük olsun bütünün belirsiz nisbî bir parçası demektir. Nitekim insan bir evin yarısına, bahçenin dörtte birine veya arabanın onda birine sahip olabilir, İşte bu ortak bir mülkte kisse-i şâi'a olarak isimlendirilir.

Ortak mal ne zaman ortaklar arasında taksim edilirse hisse-i şâi'amn da mülkten kalkacağı gayet açıktır. O zaman, herkesin hissesi kendi özel mülkiyeti olacaktır. [60]

Müşâhere

(ödeme zamanı)

Sözlükte şehr kökünden gelir. Terim olarak fıkıh dilinde veresiye taksitlerinin ödeme ve kapatılma kararı verilen malların kiralalarının verilme ve çalışma ücretlerinin ödenme zamanlarının zikredildiği vakit ve yerdir.

Meselâ "parayı ödemekle veya şu kadar kirayı vermekle sözleşme tamam oldu" denilir. Yine, "şu kadar kira 10 taksitte ve aylık olarak ödenirse, kira akdi tamamlanmış olur" denilir.

Mütekavvim

(değerli/hukukça korunmuş)

Sözlükte "Kavvemtü's-şey" denilir ki düzeltti, sağlamaştırdı demektir. "Kavvemtül-nietâ" denildiğinde ise "o mala belirli bir kıymet ve değer biçtim" manası kastedilir. Kelimenin aslı takvim lafzından gelir. Bu da kıymet belirlemek ve takdir etmek demektir.

Deyim olarak kullanılan "mâl-i mütekavvim" kavramından ise iki şeyden biri kastedilir: Birincisi, şer'an faydalanılması mubah olan mal; ikincisi de Örfen karşılık, kıymet ve değeri olan maldır. Bu açıklama Hanefilerin açıklamasıdır. Çünkü onlar malı mütekavvim vegayr-i mütekavvim olmak üzere ikiye ayırmışlar ve şu yorumu getirmişlerdir: Mal-i mütekavvim talep edildiğinde faydalanılması şer'an mubah olan mal; mâl-i gayr-i

mütekavvim de faydalanılması şer'an mubah olmayan maldır. Bunun yanında mu'âveza akdinin sıhhati için üzerinde anlaşma yapılan eşyanın mal-i mütekavvim olmasını şart koşmuşlardır. Diğer ulema ise malın mahiyeti ve aslı itibariyle, şer'an helal olması şartını getirmişlerdir. Bu durumda onlara göre şer'an faydalanılması helal olmayan mal düşünülemez. Çünkü şartın kalkmasıyla mahiyet konusu da yok olur. Şu kadar var ki, mâl-i mütekavvim kavramı Arap dilinde, örfen kıymeti ve değeri olan mal anlamında kullanılmıştır. [\[61\]](#)

Müvâsebe

Sözlükte atlama manasına gelen "vusub" kelimesinden türemiştir. Feyyûmî'nin belirttiğine göre halk bu kelimeyi mübâdere (acele etme), koşma manasına kullanır.

Deyim olarak fukuhanın kullandığı "eş-Şüfa'tü limen vâsebehâ" ifadesine gelince burada koşarak, atlayarak talep, istek manası vardır. Tabîi istiare yoluyla bu anlam çıkarılır. Çünkü burada mana sıçrama, yerde zıplayarak yürüme demektir.

Fıkıhçılar "talebü'l-müvâsebe" ifadesini şu şekilde tarif etmişlerdir: Şufa hakkına sahip, olan kimsenin, Şufa talebiyle satışın yapıldığını, müşterinin bulunduğu ve fiyatın belirlendiği haberim alır almaz satış meclisine koşmasıdır. Hatta bunu bir müddet sonra öğrenseler bile, şufayı reddettiğini gösteren bir şey belirtmediği müddetçe bu hak meclisin sonuna kadar devam eder.

Mecelle'nin 1029. maddesinde belirtildiğine göre taleb-i müvâsebe, «Şefî'e satış akdini duyduğu anda meclise müracaat ederek şufa talebini söylemesi gerekir. Meselâ "Benim bu malda şufa hakkım var ve ben bunu isterim." İşte buna taleb-i müvâsebe denilir» şeklinde izah edilir. [\[62\]](#)

Müzâbene

(yaş/yeni ürünü eskisiyle satmak)

Sözlükte zebn kökünden türemiş olup vermek, ödemek manalarına gelir.

Terim olarak tarifinde ihtilaf edilmiştir. Çoğunluğa göre müzâbene "yaş bir şeyi kendi cinsinden kuru bir şey karşılığında satmak"tır. Ancak burada değerlendirme takdiridir. Meselâ, bir kile yaş hurma ile bir kile kuru hurmayı satmak gibidir. Yine yaş üzümle kuru üzümü değiştirmek de böyledir.

İmam Mâlik müzâbene konusunda şunları söylemiştir: "Müzâbene, ölçüsü, adedi ve ağırlığı bilinmeyen şey karşılığında cinsi bilinerek satılan her şeydir."

İbn Rüşd de bu konuda şunları yazmıştır "O miktarı bilinmeyen bir şey karşılığında miktarı bilinmeyen bir şeyi satmaktır." Matla' isimli fıkıh kitabında da müzâbene "cinsi bilinmeyen bir şey karşılığında bilinen bir şeyi satmak" şeklinde tarif edilmiştir. Ya da "cinsi bilinmeyen bir şeyi diğer bilinmeyen bir şey ile satmaktır" denilmiştir.

Yukarıda da belirtildiği gibi bu deyim vermek anlamına gelen zeben kökünden alınmıştır. Sanki taraflardan her biri karşı tarafın hakkını artırarak veriyor. [\[63\]](#)

Müzâyede

(açık artırma)

Sözlükte ziyâde kökünden alınmış olup, artma, çoğalma manalarına gelir. Meselâ "eşyanın fiyatını sonuna kadar artırdılar, iki müşteriden biri diğerine karşı fiyatı artırdı" denilir. Yani burada, müşterilerden biri aynı mala diğerinin verdiği fiyattan daha fazla fiyat vermiştir.

Deyim olarak kullanılan bey'-i müzâyede ifadesi ise, satıcının malını piyasaya arzetmesi, müşterilerin bu malın fiyatı üzerinde yarışmaları ve malın, en fazla fiyatı verene, satılması anlamına gelir.

Nitekim Mâlikî İbn Cezzi'nin bu yöndeki tarifi şöyledir: "Müzâyede, bazısı, bazısına karşı artışta bulunmaları için insanları bir mala çağırmaaktır. Nihayet en fazla artıranda iş durur ve o kişi malı alır." et-Fetâvâ!l-Hindiyye'de geçtiğine göre bey'-i müzâyede, fakirlerin ve ticareti durgun olan kimsenin yaptığı satıştır.

Bazı fıkıhçılar da onu bey'-i muhâvîc ve bey'-i mefalîs şeklinde yorumlamışlardır.

Müzâyede ile yasak olan "istiyam alâ sevmi'l-gayr" arasındaki farka gelince; Mal sahibi malını pazara çıkardığı zaman satın almaları için insanları çağırır. Birisi malı herhangi bir fiyattan almak ister ve artık çağrı kesilir. Bu durumda mal sahibi bu adamın verdiği fiyatı kabullenmiş demektir.

Artık başka birinin fiyatı artırması söz konusu olamaz. İşte buna "istiyam alâ sevmi'l-gayr" denilir.

Eğer böyle bir durumda mal sahibinin çağrısı durmaz ve kesilmezse, başkasının artırmaya katılmasında beis yoktur. İşte buna da bey-i müzâyede denir ve bu "istiyam alâ sevmi'l-gayr" değildir. Eğer satış çağrısını yapan kişi tellal ise, birisi herhangi bir fiyatla bu malı satın almak isteyince, "mal sahibine sorayım" der. Bu durumda da bir başkasının artırmada bulunmasında bir sakınca yoktur. Tellal mal sahibine haber verdiğinde "bu fiyatla sat" derse parayı alır ve artık bundan sonra başkasının fiyat artırma hakkı kalmamıştır. İşte bu duruma "istiyam alâ sevmi'l-gayr" denilir.

Hanefî kaynaklarından el-Muhîtu'l-Burhâ-nî'de de aynı yönde yorum yapılmıştır. [\[64\]](#)

(İstiyam alâ sevmi'l-gayr: Başkasının talebi üzerine talep, pazarlık üzerine pazarlık.)

N

Nâciz

(peşin)

Sözlükte, hazır, mevcut gibi anlamlara gelir.

Deyim olarak bir malı elden ve peşin para ile satmak ya da para karşılığında veresiye satmak anlamında kullanılır. [\[65\]](#)

Nadd

(mudârabe sermayesinin paraya dönüşmesi)

Sözlükte su azar azar çıktığı zaman "nadda'l-mâ" denilir. Mal ortaya çıktığı ve kazandığı zaman da "naddal-mâl" denilir. Yine borç kolay geldiği ve kolay elde edildiği zaman ve malın fiyatı peşin ödendiğinde "naddan" denilir. Hicazlılar da dirhem ve dinarlar için "naddan ve naddan" ifadesini kullanırlar.

Deyim olarak fukaha nadd lafzını mudârabe konusunda kullanırlar. "Nadda'l-mâl" dediklerinde de bununla eğer sermaye mal ise bunun nakde yani paraya dönüşmesini kastederler. [\[66\]](#)

Nafaka

(nafaka)

Sözlükte infak kökünden isimdir ve harcama, çıkarma manalarına gelir.

Tehânevî'ye göre bu deyim ya "nafakal-mebî" ifadesinde olduğu gibi bey'in geçerli oluşuna, ya "nafakati't-dâbbe" ifadesinde olduğu gibi ölüme, ya da "nafakâti't-derahim" ifadesinde olduğu gibi fenaya, yok oluşa işaret eder.

Terim olarak, hayatın devamı için ihtiyaç duyulan şey demektir. Yiyecek, giyecek ve barmak gibi "Bir şeyin bekasının bağımlı olduğu şey" olarak da tarif edilmiştir.

Tüme varım yoluyla şer'an nafakanın üç sebebi olduğu bilinmektedir.

Bunlar zevac, mülk ve yakınlıktır.

Bu sebeple Münâvî şu şekilde tarif etmiştir:

"Nafaka kişinin şer'an bakmakla yükümlü olduğu zevcesine, çocuklarına ve hayvanlarına yaptığı harcamalardır."

Çağımızda kullanılan "nafakât-ı âmme" ifadesine gelince bu aynı isimle fukaha tarafından da bilinmektedir. Hatta kavram olarak onlar nazarında daha da eskidir. Bundan maksat, müslümanların yararına olmak üzere beytülmalden ödenmesi gereken her türlü haktır.

Nafaka Havârizmî'ye göre iki kısma ayrılır:

1- Nafakât-ı râtibe, mutlaka ödenmesi gereken sabit harcamalar.

2- Nafakât-ı arıza, olaylara ve zamana göre ortaya çıkan harcamalar. [\[67\]](#)

Nafık

(tedavüldeki para/geçer akçe)

Deyim olarak râiç para demektir. Revaç, geçerli manasına gelen nefâk kelimesinden alınmıştır. Zıttı nakd-i kâsid geçmez parajdır.

İbn Ömer'in rivayetinde geçtiğine göre "Şam bölgesine vardığımızda bizde geçerli sağlam para vardı. Orada ise geçersiz zayıf para vardı" demektir. Bu sözden maksat yukarıda zikrettiğimiz deyimdir. Yine "nafakati's-sıl'a" denilir ki, "malın talebi ve isteklisi arttı" demektir. Bu ise

malın çabuk satılmasının -önemli sebebidir. [\[68\]](#)

Nakd

(madeni para/peşin satış)

Sözlükte İbn Fâris'in de belirttiği gibi bir şeyin ortaya çıkmasına, aydınlığına ve berraklığına delalet eden asıl veya temeldir. Meselâ "dirhemlerin nakdi", onların başka şeylerden ayırt edilmesine, değerli ve muteber bir duruma sahip olduklarının açıklığa kavuşturulmasına delalet etmektedir.

Terim olarak nesîe, veresiyenin zıttı bir anlama gelir, yani peşin demektir. Fıkıhçılar, bedel olarak verilen şey nukûd (para) olduğu zaman bunu, kabz ve teslim manasına kullanırlar ve "nekadtü'r-racüle ed-derâhime (adama dirhemleri verdim)" derler. "İntekâde" kalıbı da kabz, yani teslim alma manasına kullanılır. Fakat fıkıhçılar sadece dirhem ve dinarların kabzına nukûd derler. Çünkü nakit ifadesi aslında, onların diğer şeylerden ayırt edilmesini, değerli varlıklarının açıklığa kavuşturulmasını ve alma verme yoluyla geçersiz olanlarının piyasadan çıkarılmasını sağlamaktadır. Yine fıkıhçılar altın ve gümüşe de nakit demişlerdir. İşte bu yorumdan hareketle akd-i sarfı, nakit ve nakdın satışı biçiminde tarif etmişlerdir. Burada geçen nakit kelimesinden maksat dinar ve dirhemdir.

Bey'-i nakid deyimini ise Mâliki İbn Cezzi'nin dediğine göre semen (alınan) ile mesmûnun (verilen) peşin olması demektir. [\[69\]](#)

Naks

(eksilme)

Sözlükte ziyade ve artışın zıttıdır. Meselâ "nakasa racülen hakkahu" denilir ki, "hakkı ona tam verilmedi" demektir. Tamamlandıktan sonra maldan bir şey eksildiği zaman da "nakasa, intekasa'l-mâl" denilir. Dirhem-i nakıs da ağırlığı tamam olmayan dirhem manasında kullanılır.

Terim olarak sözlük manasıyla aynı yönde kullanılır. [\[70\]](#)

Necş

(hileli artırma)

Sözlükte asıl anlamı dehlemek, izlemek ve gözlemek, harekete getirmek şeklinde açıklanır. Bu sebeple avcıya da avını dehlediği için nâciş denmiştir.

Deyim olarak Nevevî'nin yorumu şu şekildedir: Pazarda bulunan birinin, malın herhangi bir fiyatla satılmakta olduğunu görünce, kendi verdiği fiyattan satın almayacağı halde fiyatı artırmasıdır. Sanki bunu yapmakla alıcıya malın fiyatı ucuz olduğu için bu artışı yaptığı inancını vermek istemiştir. Fakat aldatmıştır. İşte bu haram kılınmış bir davranıştır.

Aslında fukaha nazarında necş, yanıltma ve aldatma amacıyla satılan malda yapılan artıştır. Nâciş ister bu mala mâlik olsun, ister olmasın arada bir fark yoktur.

Ancak bazıları, "fiyatı artırmak suretiyle aldatarak mala sahip olan kişi, satın almak niyeti olmaksızın fiyatı artıran fakat mala sahip olmayan kişiden daha kötüdür" demişlerdir. [\[71\]](#)

Nefâzü'l-Akd

(akdın kesinleşmesi)

Sözlükte "nefeze'-ş-şey" denilir ve yarıp geçti, kurtuldu anlamına gelir. "Nefeze'l-emr ve'l-kavl" denildiğinde de iş ve söz geçti, bitti anlamı kastedilir. Sanki bu kelime "ok atmak" ifadesinden müstear olarak kullanılmıştır. Çünkü atılan ok geriye dönmez.

Deyim olarak nefâzü'l-akd ifadesine gelince bu, artık akdın tamamlandığını ve imzalanmış olmakla bütün sonuçlarıyla birlikte geçerli hale geldiğini gösterir. Meselâ nefâzü'l-bey' denince bey'in akit yapıldığı andan itibaren geçerli olduğu, satılan malın mülkiyetinin müşteriye, bedelin mülkiyetinin de satıcıya geçtiği ve akitle birlikte tarafların üzerlerine düşen diğer yükümlülüklerle mükellef olduğu anlaşılır. Meselâ teslim ve tesellüm, şayet ortaya çıkarsa satılan maldaki geçmiş ayıpların tazmini gibi.

Akd-i nefâzın karşısı akd-i mevkuftur. Burada akit imzalanmış olmasıyla geçerlilik kazanarak hemen sonuç doğurmaz. Sonuçların doğması hakkı bulunan kişinin iznine bağlıdır. Ancak o izin verince akit amna bağlı olarak sonuç doğurmaya başlar. Eğer hak sahibi izin vermezse akit iptal olur.

[\[72\]](#)

Nehb

(kaba kuvvetle alma)

Sözlükte nehb ve intihâb, "bir şeyi zorla almak" demektir.

Deyim olarak sözlük anlamıyla aynı yönde kullanılır. Bu sebeple bazı fıkıhçılar nehbi "herhangi bir köy ya da beldeden zorla mal almak" şeklinde tarif etmişlerdir.

Nekh ile ihtilas arasındaki farka gelince nehbde kesinlikle gizlilik yoktur. Buna mukabil ihtilasta muhtell's ihtilasa başladığı gizler. Yine ihtilas, malı süratli ve hızlı almaya dayanırken nehb böyle değildir. Ayrıca hızlı ve süratli yapmak muteber de sayılmaz. [\[73\]](#)

Nema

(üreme)

Sözlükte ziyade, artış anlamına gelir. Yeryüzünde bulunan her şeyin ya nâmi (artabilen) ya da sâmit (artmayan) olduğu söylenir. Meselâ bitkiler ve ağaçlar nâmidir. Dağ ve taşlar ise sâmittir.

Dilcilerin yorumlarına göre nukûd konusunda nema mecaz olarak kullanılır. Fakat hayvanlar için nema mecaz değil hakikattir. Çünkü onlar doğum yoluyla gerçekten artarlar.

Terim olarak çoğu fukahaya göre nema, aynın kendisinden meydana gelen artıştır. Hayvanın sütü ve yavrusu gibi. Fakat nema, kesbin karşıtıdır. Çünkü kesb "ayn sebebiyle elde edilen şeydir, ayndan meydana gelen bir parça değildir." Kölenin kazancı gibi.

Mâlikî fakihleri nemayı üç kısma ayırırlar: Ribh, gaile ve fayda. Onlara göre her ribh nemadır, her gaile de nemadır ve her fayda da nemadır. Fakat her nema ancak bazı tahdit ve sınırlamalarla ribhdır, bazı kayıt ve şartlarla gaile ve faydadır. Çünkü nema mutlak olarak bunlardan daha geneldir. [\[74\]](#)

Nemûzec

(örnekli satış)

Sözlükte nemûzec ve enmûzec kelimelerinin Farsça'dan Arapça'ya geçmiş oldukları belirtilmektedir. Bunlar bir şeyin sıfatına işaret ve delalet ederler. Ayrıca azlık manası ifade ettikleri de söylenir.

Deyim olarak fukaha bu kelimeyi kullanmış ve kendisiyle aynı özellik ve sıfatlara sahip olduğunu gösteren bir şeyin benzeri şeklinde anlamışlardır. Bir başka deyişle, bir şeyin benzeri olan başka bir şeydir. Ancak burada benzetilen benzeyenin sıfatlarına ve ikisi arasında farklılık bulunmadığını gösteren bütün özelliklerine delalet eder. Meselâ bir şahıs diğerine buğday yığımından bir ölçek buğdayı gösterip sonra da bu Ölçekteki buğday

cinsinden diyerek bütün yığını satması gibi. Burada müşteriye sunulan bir ölçek buğdaya nemûzec veya enmûzec denir. [\[75\]](#)

Nesîe

(erteleme faizi)

Sözlükte, erteleme ve geciktirme gibi anlamlara gelir. Para ve peşinin zıttıdır. Nesîe ve nesâ aym anlamda kullanılırlar. Meselâ bir şey geciktiği zaman "nesee's-Şey" denilir. Araçların Cahiliyyet döneminde yapmış oldukları bir çeşit ticari işleme de nesîe denirdi. Bu da herhangi bir şeyin haram aylara ertelenmesi demektir.

Terim olarak sözlük anlamıyla aynı yönde kullanılır. Bey'-i nesîeye gelince; bundan maksat, bedelin ertelenmesi esasına dayalı olarak yapılan satıştır. [\[76\]](#)

Nez'ul-Mülkiyyeti'l-Cebrî

(zora dayalı mülkiyet giderimi)

Bu çağdaş, modern bir deyimdir ve bedel karşılığı başkasının malına zorla sahip olmak manasına gelir. Fukaha nazarında bu anlamıyla bilinir. Buna ait hükümler de "ukû-dü'l-kahriyye ve'l-ikrah bi-hak ev bi-gayri hak" başlığı altında fıkıh kitaplarında ele alınmıştır.

Belirtildiğine göre konunun teferruatı ve çeşitlerinden bazıları şunlardır: Şufa, tes'ir, bey'-i muhtekir, bey'-i mal-i müflis, kısmet-i icbar, icbâr-ı mâlik-i râkik ve hayvan (masraflarını karşıl ayamıyorsa) ve bilinen bazı fıkıh konular.

Nisâb

(zekat matrahı)

Sözlükte bir şeyin aslı demektir. Çoğulu nusûb ve ensibe şeklinde gelir.

Deyim olarak zekat konusunda geçmektedir ve şu şekilde tarif edilir: Zekatın vucubuna uygun düşen miktardır. Bu da her inaldan zekat vacip olan miktar şeklinde açıklanır. [\[77\]](#)

Nisâr

(atık)

Sözlükte parça parça atılmış şey anlamına gelen mensur kelimesinden alınmıştır. Nisâr'm bir şeyin atılan kısmı şeklinde anlaşıldığı da söylenmiştir ki, bu durumda nisâr atılan fazla kısım demektir.

Esasen bu kelime nesr kökünden gelir. Bu da İbn Fa-ris'in belirttiğine göre bir şeyin atılan parçasına delalet eden kelimedir. [\[78\]](#)

Terim olarak sözlük manasıyla aynı yönde kullanılır.

Nîtâc

(tabii/ doğumdan ürün)

Sözlükte, koyun, deve ve inek gibi hayvanlardan türeyen çeşitli ürünlere denir.

Deyim olarak fukaha nîtâc ile ribh arasında fark olduğunu belirtmişlerdir. Şöyle ki, nîtâc malın bizzat kendinden doğan ürün, mahsuldür. Yani malın tabiatından meydana gelen şeydir. Kâr, ribh ise bunun aksine, ticarete veya mal mübadelesinde tehlikeye rağmen akıllı ve bilgili davranarak kazanılan maldır.

Buradan hareketle "gasb" konusunda şu ilke benimsenmiştir: "Gâsıb (hırsız) ancak ribhi değil nîtâcı geri verir. [\[79\]](#)

Ö

Örf

(meşru gelenek)

Sözlükte nûkr (dine ve akla aykırı şey)ün zıttıdır. Asıl anlamı hayır, birr ve ihsan gibi ma'ruflar yani iyiliklerdir. Sonraları insanların aralarında alışageldikleri davranışlar olarak yorumlanmıştır. Kelimenin (nisbet "yâ"sı ile) örfi şeklindeki kullanımı da yaygındır.

Deyim olarak örf insanlar arasında yerleşmiş olan ve sağ duyunun kabul ettiği her türlü makul, makbul ve güzel davranış demektir. Ayrıca her akıllı insanın iyi olarak kabul ettiği ve Allah Teâlâ'mın emir buyurduğu iş ve fiiller şeklinde de tarif edilmiştir.

Örf, kabul veya reddedildiği konusunda kesin bir nas ya da icma bulunmadığı takdirde açık bir delildir. Meselâ, belirsiz bir bedel karşılığında yapılan kira sözleşmesi asla niza ve çekişme sebebi olamaz.

Mali işlemlerde örf, şart derecesinde muteber bir kaynaktır. Bu sebeplerle "Örfen bilinen bir şey şart kılınmış gibidir", "Tüccar arasında örfen bilinen bir şey aralarında şart kılınmış gibidir", "Örf ile tayin nas ile tayin gibidir" şeklindeki fıkıh kuralları ortaya çıkmıştır. [\[80\]](#)

R

Radh

(ganimet ödülü)

Sözlükte kırma anlamına gelir. Yine, bir kimseye a t: bir şey verildiği zaman da "radaha lehû" denilir. Bu kullanımıyla "sanki birinin malı bir miktar kırılmıştır."

Deyim olarak, devlet başkanının takdiri gereğince bir kimseye ganimetlerden az miktarda ata (bağış) vermektir. Bu miktar bağışın hak sahipleri, ancak zaruret halinde savaş vacip olan ve kendilerine uygun faydalı işler yapan kadınlar, çocuklar ve mümeyyizler gibi gruplardır. Diğer bazı savaş emredilmeyen kimseler de bu gruba dahildir. Bu kimselere savaşa iştirak ettikleri için bir miktar atâ (bağış) vermek gerekir. [\[81\]](#)

Râtib

(sürekli gelir)

Sözlükte sabit ve kalıcı olan şey demektir. Fıkıh biliminde de bu anlamıyla kullanılır.

Terim olarak fıkıhçılar bu kelimedden, beytülmal masrafları konusunda söz ederler. Meselâ, "en-nafakâtü'r-râti-be (sabit masraflar)" denilir ve bunlar aynı zamanda zorunlu harcamalardır. Arızı yani geçici masraflar ise öncekilerin aksine bazı olağanüstü durumlarda yapılan harcamalardır.

Ayrıca fıkıh dilinde eUmâmu'r-râtib tabiri kullanılır.

Bu, sultanın ya da naibinin, vakıf sahibinin veya İslâmî dernek yetkililerinin namaz imamlığı için sürekli olarak tayin ettikleri kimsedir. Cemaat içinde bilgi ve okuma bakımından "sabit imam"dan daha iyi ve daha faziletli birisi bulunsa dahi imamlık hakkı tayin edilen kimseninidir. el-müezzinü'r-râtib deyiminin anlamı da aynen yukarıda açıklandığı gibidir.

Namazlar konusunda kullanılan revâtib sünnetleri'ne gelince, bunlar, farz namazlara tâbi olan sünnetlerdir ve tâbi oldukları farzın vaktinde edâ edilirler.

Çağdaş fıkıhçılar da bu kelimeyi daha çok vakıf ve icare konusunda kullanır. Bununla kastedilen de bir kimse için sürekli olarak tayin ve tesbit edilen ücret ya da gelirdir. [\[82\]](#)

Re'sü'l-Mâl

(sermaye/anamal)

Sözlükte, kâr ve benzeri artışların dışında kalan anamal anlamında kullanılır. Nitekim Allah Teâlâ KuYan-ı Kerim'de "Eğer tövbe ederseniz mallarınızın aslı sizindir. Bu takdirde ne zulmedersiniz, ne de zulme uğrarsınız" [\[83\]](#) buyurmuştur.

Terim olarak bu ifade selem konusunda, rabbuselemin (selemede sermayedar) müslemün ileyhe (peşin para alarak veresiye mal verecek olan kimse) verdiği peşin para ya da mal, mudârabede rabbülmâlin (sermayedar) âmile (işletmeciye) ticari konularda yatırım yapmak ve işletmek üzere verdiği para ve malî şirketlerde ortakların yatırım veya işletme amacıyla koymuş oldukları mal veya para için kullanılır. Murabaha, tevliye ve vazîa gibi ticaret işlemlerinde ise, satıcının üreticiden mal alırken ödediği ilk fiyata denir. Riba konusuna gelince re'sülmâl tabiriyle, karz yoluyla verilen anamal ya da zimmette borç olarak bulunan ve verilen sürenin sonunda kârsız ve artışı olarak ödenmesi gereken ana para kastedilir. [\[84\]](#)

Redd

(iade)

Sözlükte geri vermek anlamına gelir. Fıkıhçılar bu ifadeyi feraiz bahsinde ve kanuni mirasçılardan artan malların, başka hak sahibi de bulunmadığı takdirde yine onlara, hakları nisbetinde geri vermek anlamında kullanırlar.

Terim olarak fukaha tarafından, izne ya da şarta bağlı tasarruf ve yetki konusunda kullanılmıştır. Şöyle ki; sözleşme ile kendisine yetki ve izin verilen kimsenin sözleşmeyi imzalamayacağı ve uygulamayı kabul etmeyeceğine işaret eden her türlü davranış, "red" manasına gelir. Bu davranışın söz ya da hareketle olması arasında bir fark yoktur. İzin alma hakkına sahip olan kimsenin kendi aleyhine olarak bağımlı tasarruf yetkisini kabul etmemesi çok tabiidir. Ancak bu durumda ona tekrar izin verilmesi mümkün olamaz. Çünkü izhar edilen red beyanı ile tasarruf talebi iptal edilmiş olur.

Muhayyerliğe bağlı redde gelince; bundan maksat, hak ve menfaati gereği muhayyerliği zorunlu olan kimsenin akdi feshetmesi ve eşyayı satıcıya iade ederek parasını geri istemesidir. Nitekim ayıp, görme ve şart koşulan özelliklerin bulunmamasına bağlı olarak alınan eşyanın geri verilmesinde olduğu gibi. [\[85\]](#)

Reddü'l-Mezâlim

(hak ve malların sahiplerine verilmesi)

Sözlükte döndürme, geri çevirme, gönderme "red" kelimesinin anlamlarından birkaçıdır. Meselâ "radedtü ileyhî el-ve-dî'a (ona emanetini verdim)" denilir ki, "onu geri verdim" anlamına gelir. Yine "teradedtü ilâ fülân (filan kişiye gidip geldim)" denilir. Bu da, "ona son kere uğradığımdan sonra bir kere daha gittim, döndüm" demektir.

Terim olarak "redd-i hukuk" ya da "redd-i mezâlim" ifadelerine gelince; fıkıhçılar bunları, hakların ve malların gerçek sahiplerine iade edilmesi

şeklinde yorumlamaktadırlar. Bu mal ve haklar ister doğru, isterse yanlış yoldan elde edilmiş olsun farketmez. Ödünç ve emanetlerin sahiplerine verilmesi gibi. Yine gasp edilen ve çalman mallar ile rüşvet ve hile gibi yanlış yollardan edilmiş malların gerçek sahiplerine verilmesi de böyledir. [\[86\]](#)

Rehn

(rehin)

Sözlükte, İbn Fâris'in belirttiğine göre "bir hak ya da sebebe bağlı olarak bir şeyin varlığına delalet eden asıl unsur" demektir.

Terim olarak fıkıhçılar tarafından iki açıdan yorumlanmaktadır.

a) Rehin akdi: Fıkıhçılar bu kelimeyle akdi yani rehin sözleşmesini kastettikleri zaman, "malî bir varlığı, alınması mümkün olan bir hak mukabilinde hapsedmek ve tutmak" şeklinde tarif ederler.

b) Merhûn: Bu kelimeyle merhûnu, yani rehin olarak bırakılan eşyayı kastettikleri zaman "borcun alınması tehlikeye düştüğünde malî değerinden alınmak üzere borç garantisi olarak bırakılan mal" biçiminde tarif etmişlerdir. [\[87\]](#)

Resm

Sözlükte yazma, nişan, alamet veya işaret koyma gibi anlamlara gelir. Nitekim "rasemtul-kitab" ifadesi "kitabı yazdım" şeklinde yorumlanır. Yine bu kelime "şehide alâ res-mi'l-kabale" şeklinde de kullanılır ve "sayfanın yazılmasına şahit oldum" anlamına gelir. Ayrıca, eski eser, eski eser kalıntıları ve sahibi belli olmayan eski eserler manalarına kullanıldığı da olur. Çoğulu "rusûm" şeklinde gelir.

Modern maliye bilimine göre de, devletin verdiği hizmetlere karşılık olarak vergi şeklinde aldığı her türlü malî kıymetin adıdır. Ancak fıkıh dilinde bu anlamıyla kullanılmaz. [\[88\]](#)

Rızâ

Sözlükte, "suht (öfkelenme, kızma)" kelimesinin zıttı olarak kullanılmaktadır. "Rıza'l-abdü anillah" ifadesinin anlamı "kulun, Allah'ın getirdiklerini kötü görmemesi ve beğenmezlik etmemesi" demektir. Yani insanın, kazandığını da kaybettiğini de, nefsinde bir değişiklik olmaksızın hoş karşılamasıdır. "Rızallahü ani'l-abd" ifadesi ise, Allah'ın kulunu, emirlerini yapar, yasaklarından kaçır görmesidir.

Fıkıhçılar bu kelimenin anlamı konusunda iki görüş ileri sürmüşlerdir:

Birincisi Ebu Hanefî'nin görüşüdür: Buna göre rıza "son derece mükemmel ve isabetle yapılan bir tercih" demektir. Bu tercihin neticesinde yüz gülümser ve memnunluk duyar. Bazıları da bu kelimeyi "bir şeyi güzel bularak tercih etmek" şeklinde yorumlamışlardır.

ikinci görüş ise, Şafîî, Mâlikî ve Hanbelî âlimlerinin çoğunluğunun görüşüdür. Buna göre rızâ, "beğenmeme gibi bir duygu karıştırılmadan bir işi yapmaktır."

Bu durumda, Hanefîlerin görüşü çoğunluğun görüşüne göre daha hususi bir anlam taşır.

Tercih son derece mükemmel olmasa ve memnuniyet ortaya çıkmaya bile, bir eser yapmaya yönelik sadece bir niyet dahi, çoğunluğa göre rıza olarak değerlendirilir.

Böyle olduğu zaman Hanefîlere göre bu durum rıza olarak değerlendirilemez. Rızâ olarak değerlendirilebilmesi için az miktarda da olsa tercih ve iyi bulmak duygusu gerçekleşmiş olmalıdır. [\[89\]](#)

Rızk

(aynî Ödeme)

Sözlükte, Allah Teâlâ'nın, canlıların beslenmesi için yarattığı şeylerin ismidir. Yani bunlarla hayvanların vücutları beslenir, kuvvetlenir ve gelişir, Rızk-ı hasen ifadesi ise, isteği anında sahibine zahmetsiz olarak ulaşan nimet demektir. Yine bu deyim "zorlanmadan, hesap kitap edilmeden kolayca elde edilen şeyler" biçiminde de yorumlanmıştır.

Terim anlamına gelince ihtiyaca yetecek miktarda, aylık ya da günlük olarak, askerlere, hakimlere, müftü, imam ve müezzinlere ve diğer görevlilere Beytüimalden ayrılan gıda ve eşyalara denir.

Bazı âlimler rızk ile atayı (başış ve ihsan) birbirinden ayırmışlar ve atayı, "ihtiyaca göre ayrılmayan, fakat hak sahibinin sabrına ve dinî emirlere bağlılığına göre verilen hediyeler" şeklinde tarif etmişlerdir. Rızk ise mutlaka kifayet miktanncı ayrılan mallar için kullanılır. Ayrıca, atanın senelik veya aylık, "rızk"ın ise günlük olarak verildiği de söylenmiştir.

Kerhî'nin Muhtasar'ında atânın askerlere rızkın da fukaraya verildiği yazılıdır.

Sonuç olarak fıkıhçüann, çoğu yerde bu iki kelime arasında fark görmedikleri ve birbirinin yerine kullandıkları söylenebilir. [\[90\]](#)

Ribâ

(ribâ/faiz)

Sözlükte artış, fazlalık ve yükseklik anlamlarına gelir.

Terim olarak, şeriat bu fazlalık ve artışı özel bir anlamda ve iki kısma ayırarak yorumlamıştır:

1- Cahiliyye ribâsı: Bu ribe'd-düyûn ve ribe'n-nesîe şeklinde de isimlendirilir ve bu da iki şekilde olur.

Birincisi, birisinin zimmetinde başkasına ait bir borcun sabit olması ve varlığının kesinleşmesi biçiminde ortaya çıkar. (Burada borcun karz, satış veya başka bir sebeple doğmuş olması arasında fark yoktur.) Borç müddeti sonunda alacaklı parasını isteyince borçlu ona, "bana süre ver, karşılığında paranın miktarım artırayım" der ve alacaklı da bunu kabul eder.

Bir kimse başka bir şahsa on lira vererek bir müddet sonunda onbir lira istese ve bu da taraflarca kabul edilse, ikinci şekil ortaya çıkmış olur.

2- Ribe'l-büyû: Bunun haramlığı Hz. Peygamberin "Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurmayla ve tuz tuzla eşit ve peşin olarak değiştirilir. Eğer bunlar arasında fark bulunursa peşin olarak dilediğinizi yapınız" mealindeki hadisiyle kesin olarak haram kılınmıştır.

Bu çeşit ribânın da iki şekli vardır: Ribâ-i fadl (fazla-hk faizi), ribâ-i nesâ (erteleme faizi).

Eğer bir kimse, bir dirhemi iki dirhem karşılığında ya da bir Ölçek hurmayı iki ölçek hurma mukabilinde ve peşin olarak satarsa bu muamele ribâ-i fadl olur.

On dirhem karşılığında bir dinar ya da bir ölçek hurma bir ölçek arpa karşılığında veresiye olarak satılsa bu da ribâ-i nesâ olur.

Durum böyle olmakla beraber, fıkıhçılar bu yasağın sadece sayılan altı sınıf mala mahsus olduğu ya da diğerlerini de kapsadığı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Burada ihtilaf edilen asıl konu, eğer bu hüküm, sayılan altı sınıf malın dışındaki malları da kapsıyorsa bunun sebepleri ve bu

sebeplerin haram olup olmadığı meselesidir. [\[91\]](#)

Ribh

(kâr)

Sözlükte ticaretten elde edilen kâr demektir. Daha geniş olarak bir işten elde edilen her türlü fayda için kullanılır. Kar sözcüğü bazen ticaret sahibine yani tacire, bazen de bizzat ticarete dayandırılır. Meselâ "o, ticaretinde kâr etti" denildiği gibi, "onun ticareti kazandı" şeklinde de söylenir.

Terim olarak, sermayenin çeşitli işlemler yoluyla dönmesi neticesinde elde edilen artışa denir.

Ribhin meşru ve gayri meşru kısımları vardır. Eğer ribh meşru (yasal) ve helal bir akit sonucunda elde edilmişse meşru, haram bir tasarruf sonucu kazanılmışsa gayri meşru olur.

Ribh, bir çeşit artış ve çoğalmadır. Bu takdirde "her ribh bir nemadır; fakat her nema bir ribh değildir." Çünkü nenâ bazen ribh,, bazen gaile (gelir),

bazen de fayda (menfaat) şeklinde ortaya çıkar. [\[92\]](#)

Rihan

(rehin/ödlü)

Sözlükte (rehn) sözcüğünün çoğuludur. Bu da borca karşılık güvence olarak ortaya bırakılan her çeşit hak ve mal demektir. Nitekim Bakara sûresinin 283. ayetindeki "alınmış bir rehin" ifadesi bu anlamda kullanılmıştır. Ayrıca üzerinde yarışma yapılan şey anlamına da gelir.

Eğer bu kelime mürâhene kalıbına dönüştürülerek kullanılırsa tehlike manasında kullanılmış olur. Bir topluluk bireylerinden her biri yarış esnasında kazanan yarışçıya verilmek üzere herhangi bir eşya (çıkardıkları) koydukları zaman "râhentuhû" veya "terâhene'l-kavm" ifadeleri kullanılır.

Bazı yorumcular da, atıcılık için konan ödüle "nidâl", at yarışları için konan ödüle "rihan" ve her ikisi için konan ödüle de "sibak" dendiğini söylemişlerdir. Fıkıh dilinde de bu anlanılarıyla kullanılır. [\[93\]](#)

Rikâz

(gömü/maden)

Sözlükte, ister hazine gibi insan eliyle isterse madenler gibi ilâhî olarak gömülü halde bulunmuş olsun, akla gelen her türlü mal şeklinde tarif edilir.

Terim anlamı konusunda fıkıhçılar ihtilaf etmişler ve bu konuda iki görüş ortaya koymuşlardır.

İlki Şafiî, Mâliki ve Hanbelî fıkıhçıların çoğunluğunun görüşüdür. Buna göre rikâz Cahiliyye dönemindeki gömülü mallar demektir. İkinci görüş ise Hanefîlerin görüşüdür ki, yeraltında yoğun halde bulunan mallar şeklinde yorumlanır. Bu mallar ister böyle yaratılmış olsun, isterse insanlar

tarafından konulmuş olsun aynı hükme tabidir. Bu durumda rikâz deyimini hem tabîi madenleri, hem de gömülü hazineleri içine alır. [\[94\]](#)

Risale

(elçilik)

Sözlükte, herhangi bir işin bir kimseden diğerine gitmesi demektir. Kelimenin asıl anlamı mecelle, yani dergi ve mecmuadır. Yani bir türden olan sınırlı konuları ele alan bir çeşit gazete demektir.

Terim olarak "bir kimsenin, diğerine ait bir sözü, bir başkasına, herhangi bir müdahale yapmaksızın bildirmesi" şeklinde tarif edilir. Yani risale, sadece ifadeyi nakletmek ve sözü gönderenden gönderilene ulaştırmak için hazırlanmıştır. Burada şart olan sözleşmenin risaleyi gönderene dayandırılmasıdır. Bu yüzden aracı (elçi); "Ben sadece elçiyim ve bu malı şu kadara sattım" şeklinde ifadesini beyan ederek görevini yapmış olur.

Mecelle'nin 1454. maddesinde belirtildiğine göre, risale vekâlet gibi değildir. Bu sebeple sarraf bir miktar borç vermek istediğinde, borç isteyen kimseye hizmetçisini göndererek parayı vermesini söyler. Bu durumda hizmetçi söz konusu muamelede elçi olarak görev yapmış olup vekil değildir.

Belki de risâlet ile vekâlet arasındaki en önemli fark şu olabilir: Risale çoğu kere sözlü olarak gerçekleşirken, vekâlet ekseriyetle, vekâlet lafızlarıyla ve akit şeklinde meydana gelir. Yine risâlette akit gönderene dayandırırsen, vekâlette vekil muhayyerdir, isterse kendine dayandırır, isterse müvekkiline.

Sözleşme hakları vekâlette vekile döner. Çünkü o akdi uygulayandır. Risâlette ise sözleşme hakları elçiye dönmez. Zira o sadece akdin şartlarını tebliğci durumundadır ve hakların hepsi asıl onu gönderene döner. Çünkü sözleşmenin asıl muhatabı odur. [\[95\]](#)

Rüşvet

(rüşvet)

Sözlükte, reşâ kökünden alınmış bir kelime olup ip anlamında kullanılmıştır. Birinden bir rüşvet istendiğinde "isterşâhu (ondan rüşvet istedi)" denilir. Rüşvet verildiğinde ise "raşâhu (rüşvet verdi)" denilir. Rüşvet alan kimse için de "irteşâ" denilir. Rüşvet isteyen ile rüşvet alan arasında bir bağ kurduğu için olay, ip anlamına gelen rüşvet kelimesiyle isimlendirilmiştir.

Deyim olarak Cürcânî'nin tarifine göre "Bir hakkın iptali ya da bir yanlışın meydana gelmesi için verilen şey" biçiminde yorumlanmıştır. Nevevi de "Rüşvet, hakim ve benzeri idarecilere kesin olarak haram kılınmıştır. Çünkü idarecilik bunlara, doğru hükmetmesi ve zulümden kaçınması için verilir ve bu ikisi de onlara vaciptir, asıl görevleridir. Bu yüzden yapılan işlere bir karşılık almaları caiz değildir. Eğer rüşveti veren onunla bir yanlışla ulaşıyorsa, bu kesinlikle haramdır. "Rüşvet veren mel'undur" ifadesinden kastedilen bu tür rüşvettir. Eğer rüşvet veren onunla bir hakkın kazanıyor ya da zulümden kurtuluyorsa bu haram değildir. Fakat bu durumda rüşvetin caiz mi yoksa vacip mi olduğu ihtilaf konusudur" demiştir.

Ibn Kayyim'in bu konudaki görüşü de şöyledir: "Rüşvet ile hediye, şekil bakımından birbirine benzeseler de maksat bakımından ayrılırlar. Rüşvet verenin maksadı, bir hakkın bozulması ya da bir yanlışın gerçekleşmesidir. İşte bu kimse Peygamber (s.a.v.) Usanınca mel'undur. Eğer rüşvet verenin kastı, üzerindeki zulmü kaldırmak ise bu durumda lanet sadece rüşveti alan içindir. Hediye verene gelince; bunun maksadı sevgi, dostluk ve yardımlaşmadır. Bununla bir mükâfat kazanmayı uman kimse karşılığını alır. Kâr amacını güden kimse de kazancını artırır. [\[96\]](#)

Rukbâ

(ölüme bağlı bağış)

Sözlükte irtikab kökünden alınmış olup bekleme anlamına gelir.

Terim olarak bir çeşit hibe veya bağış demektir. Bu, meselâ ev sahibinin şu şekilde demesiyle mümkün olabilir: "Bu evi sana bağışladım veya bu hayatım boyunca senin olsun, ancak sen benden önce Ölürsen ev tekrar bana döner. Eğer ben senden önce ölürsem ev senin ve sonra evlatlarındır." Sanki o şöyle demektedir: Ev ya sonraya kalanımıza aittir, yahut da en son ölenindir.

Bu durumda iki kişiden her biri arkadaşının ölümünü beklediği için mesele böylece isimlendirilmiştir. [\[97\]](#)

Rüşd

(ergenlik)

Sözlükte rüşd ya da reşed kelimeleri hidayet ve istikamet anlamlarına gelir. Bu kelimenin zıttı gayy (dalalet)âir.

Deyim olarak rüşd, çocukluğu takip eden olgunluk ve erginlik dönemi demektir ve insanı mallarında tasarrufa ehil ve yetkili kılar. Fıkıhçılar bunun hakikati ve şartları konusunda iki görüş bildirmişlerdir.

Birinci görüş Ebu Hanife, Malik ve Ahmed b. Hanbel'in görüşüdür. Bunlara göre çocuğun rüşdü, mallarını ıslaha, geliştirmeye ve yerli yerinde harcamaya kadir olması demektir. Bu konuda yükümlünün adaletli ve günahkâr olup olmadığına bakılmaz. Kim bu sıfata sahip olursa fâsik (günahkâr) bile olsa malı kendisine verilir.

İkincisi Şafî ve bazı Mâliki âlimlerinin görüşüdür. Buna göre rüşd, dindarlık ve malın iyi kullanımınıdır. Bu durumda insan dininde fiska düşmeksizin malını iyi kullanır bir duruma gelmedikçe malı ona teslim edilmez. [\[98\]](#)

S

Sâ'î

(zekat tahsildarı)

Sözlükte, herhangi bir iş ya da topluluğun valisi veya yöneticisi demektir. Bu kelimenin asıl anlamı koşmaksızın hızlı yürümek şeklinde belirtilmektedir ve ister hayır, ister şer olsun bir işte ciddiyet anlamında kullanılır. Feyyumi'ye göre; kelimenin asıl anlamı, her türlü iş için kullanılan tasarruf (yetki)tur. Matla fda belirtildiğine göre de, topluluk için bir iş yapan herkes onlar üzerine sâldir. Ancak çoğu kere bu kelime dürüst valiler için kullanılır.

Terim olarak, zekat toplayan memurlar için kullanılan bir isimdir. Bu kişi, sevâim denilen hayvanların zekatını toplamak üzere devlet başkanı tarafından gönderilen kimsedir. Çoğulu su'ât şeklinde gelir. [\[99\]](#)

es-Sabiyü'l-Mümeyyiz

(yetişkin çocuk)

Sözlükte temyiz, birbirine benzeyen veya karışan şeyleri ayırmak anlamına gelir. Ayrıca anlama ve kavramayı sağlayan zihin gücü manası da vardır.

Deyim olarak sinnü't-temyüz kavramının anlamı çocuğun zararına olanları faydasına olanlardan ayırabileceği ergenlik yaşıdır. Bu kavram sanki çocuğun, kendi bilgisiyse eşyaları ayırt edebildiği zaman kullandığı "meyyeztü'l-eşyâ" ifadesinden alınmıştır.

es-Sabiyyul-mümeyyiz devimine gelince; fıkıhçılar bunu malî muameleler konusunda işlemişlerdir. Bundan maksat akdin mana ve maksadını anlayabilecek yaşa gelmiş çocuktur. Bir başka deyişle anlama, kavrama ve farke-debilme yaşma gelmiş küçük çocuktur. Yani çocuk bu yaş ve çağda çevresinde gelişen bazı olayları bilmeye başlar ve bunlarla bir dereceye kadar fayda ve zararını anlama gücüne ulaşır. Ayrıca kamu işlerindeki maslahatı da faydasız işlerden ayırabilir. Meselâ satışın, bir şeyi mülk olmaktan çıkarmak; alışın da onu alıp getirmek olduğunu bilir. Ayrıca alım satım ile kâr elde etme veya malın artırılması amacı güdüldüğünü kavrar. Yine açık bir ğabn-ı fahişi de farke-debilir.

Fıkıhçılara göre temyiz yaşının belirli bir sınırı yoktur. Bunun sebebi de çevre ve iklimlerin farklı oluşudur. Hanbelîler ile bazı Hanefiler yedi yaşını temyiz yaşı olarak belirlemişlerdir. Çünkü çoğu kere orta halli bir çocuk bu yaşa ulaştığında anlama gücü ortaya çıkar ve mümeyyiz olur.

Bununla birlikte mümeyyiz çocuk için özel hukuki hükümler ortaya çıkmıştır. Özellikle akitlere ilişkin malî tasarruflarda konuya ilişkin özel bölümler vardır. İsteyenler fıkıh kitaplarının ilgili bölümlerine müracaat edebilirler. [\[100\]](#)

Safka

(tek satılı akit)

Sözlükte safk kelimesinden türemiş bir isimdir ve satış anında birbirine vurmak veya bir başkasının eline vurmak anlamlarına gelir. Araplarda, satış işlemi kesinleştiğinde alıcılardan biri mal sahibinin eline vururdu. Sonraları "saf-ka" kelimesi bizzat satış akdi anlamında kullanılır oldu.

Deyim olarak safha, "tek fiyat ile yapılan bir sözleşme" için kullanılır. "es-Safkateyn fi safka" ifadesine gelince; bundan maksat bir akitde iki akdi toplamak ve böylece akit-lerdeki gerçek bedeli veya fiyatı gizlemektir. Meselâ satış ile icarı, ödücü, selemi ve evliliği bir araya toplamak gibi.

Bu işlem şöyle gerçekleşir: Bir adanı diğerine, ben sana şu malımı, şu paraya peşin, şu malımı da veresiye sattım der ve böylece ayrılırlar. Yani müşteri hangi fiyatlardan satın aldığı bilmeden ayrılır. [\[101\]](#)

Sâibe

(serbest, azatlı köle)

Sözlükte atılmış, terkedilmiş şey anlamında kullanılır. Sahibinin attığı mal demektir. Yani sahibinin herhangi bir kimseye mülk olarak vermediği ya da hayır olarak vakfettiği ve terkettiği mal ve eşyadır.

Kur'an'da bu kelime ile bir hastanın iyileşmesi, bir yitiğin bulunması veya benzeri herhangi bir nezre (adağa) bağlı olarak serbestçe otlamak üzere bırakılan deve kastedilir.

Deyim olarak da fıkıhçılar bu kelimeyi azad edilen köle için kullanırlar. Artık bundan sonra sahibinin onun üzerinde velayeti yoktur, malını dilediği yere koyabilir. Çünkü onun varisi de yoktur.

Bu bakımdan el-Cübbî "saibe"yi şöyle tarif etmiştir: "Sahibinin diğer müslümanlar adına azat ettiği ve fakat onlara tabi kıldığı köledir. Çünkü onun sahibi müslümanlar içinde serbest kılmış, terketmiş ve boş bırakmıştır." Bu durumdaki bir kimsenin tekrar köleliği hakkında yasak konmuştur. [\[102\]](#)

Sarf

(para değişimi)

Sözlükte, bir şeyi bir halden bir hale dönüştürmek veya başka bir şey ile değiştirmek anlamlarına gelir.

Deyim olarak "para ile parayı satmak" şeklinde yorumlanır. Meselâ altın para ile gümüş para satmak gibi. Bu durumda biri diğerine dönüştürülmüş olur ve bedeli alınmış demektir.

Mutarrazî'nin yazdığına göre "sarf m asıl anlamı nakletme veya artma demektir. Bu sebeple fiyat ve kıymetlerin birbiriyle satışı "sarf" olarak isimlendirilmiştir. Bu, çoğu kere yapıldığı gibi ister tarafların ziyade ve artış talebiyle olsun, isterse akit meclisinde iki ayrı bedelin el değiştirmesi şeklinde yapılan özel bir akit olsun aynı ismi alır. [\[103\]](#)

Savâfi

(sahipsiz toprak)

Sahibi Ölen ve mirasçısı bulunmayan arazi ve emlak ile sultanın, sahibi bilinmeyen akardan kendisi için seçtiği mallara denir. [\[104\]](#)

Sayd

(avlanma)

Sözlükte avlanma anlamında mastardır ve kaçma kabiliyeti ve gücüne sahip olan hayvanlara üstün gelerek elde etmek demektir. Râğıb'm dediğine göre şeriatta sayd, mâliki bulunmayan, kaçma güç ve kabiliyeti bulunan ve eti helal olan hayvanları elde etmektir.

Ayrıca bu kelime avlanan hayvanlar için de kullanılır. Bu açıdan Mutarrazî saydı, "yaratılışı itibariyle vahşi (ehli olmayan) ve ancak tuzak ile elde edilebilen hayvandır" şeklinde tarif etmiştir.

Tehânevî, Mutarrazî'nin bu tarifinde geçen bazı ifadeleri şöyle yorumlamıştır: Hayvanın mümteni olması kaydı tavuk, ördek ve benzeri hayvanlar içindir. Çünkü bundan maksat hayvanın ayak ve kanat gibi kaçmasını sağlayacak organlara sahip olmasıdır. Mütevahhiş olması kaydı, ehli güvercin kuşu gibi hayvanlar içindir. Çünkü bunun anlamı hayvanın ne gece, ne de gündüz insanlara alışmamış olması demektir. Tab'an kaydı ise ehli iken vahşileşen hayvanlarla ilgilidir. Bunların avlanması helal değildir; ancak boğazlamakla helal olur. Bu gruba geyik gibi vahşi iken ehli-leşmiş hayvanlar da dahildir.

"Ancak tuzak ile elde edilebilen" ifadesine gelince bunun anlamı "hiç kimsenin sahibi olmadığı hayvan" demektir. [\[105\]](#)

Sayrafe

(para bozma, sarraflık)

Sözlükte ve fıkıh biliminde para ile parayı satmaya denir. Meselâ "sarraftü'd-dînâr bi'd-derâhim" denilir. Yani "altın parayı gümüş paraya sattım" demektir. Bunun ism-i faili yani meslek ismi olarak kullanılan kalıbı sayrafî, sayrafve sarraf şeklinde gelir. Mutarrazî'nin dediğine göre, iyilik ve kıymet bakımından dirhemi dirheme değiştirmek de bir çeşit sarf, yani birini birine tercih demektir.

Kim bu tercihi yapabiliyorsa ve iyi ile kötüyü ayırabili-yorsa sarraf, sayraf veya sayrafidir, denilmiştir. Kelime sarf kökünden türemiştir ve üstün tutma, tercih etme anlamına gelir. Çünkü tercih edilen şey hata ve noksanlıklardan temizlenmiş demektir. [\[106\]](#)

Sebak

(yarış Ödülü)

Sözlükte, yarışçıların kazanmak için yarıştıkları ödül anlamına gelir ve yarış kim kazanırsa onu alır.

Bunun aslı şudur: Eski çağlarda yarışmacılar, herhangi bir konuda yarışmak istedikleri zaman bir kamışın ucuna ya da içine bir ödül koyarlar ve onu ulaşmak istedikleri bir yere dikerlerdi. Kim oraya ilk önce ulaşırsa kamışı ve ödülü alırdı.

Ebu Süleyman el-Hattâbî "sebak" sözcüğünü şöyle tarif etmiştir: "Kazanan yarışmacının bu başarısına karşılık olarak konan hediye ve benzeri şeylerdir."

Fukaha sebak'm caiz olup olmadığı konusunda ikiye ayrılmışlardır: Birinci görüş Hanefilerin görüşü olup, dört çeşidin dışındaki sebak caiz değildir. Bunlar, kılıç (ok), insan, deve ve at. İkinci görüş ekseriyetin görüşüdür ve üç çeşidin dışındakiler caiz değildir. Bunlar da ok, at ve deve.

Nasl ucu sivri ok, hafir at, hif da deve demektir. Burada bütünden küçük parçalar zikredilmiş, fakat bütünün kendisi kastedilmiştir. [\[107\]](#)

Seddü'z-Zerâr

(kötülük yolunun kapatılması)

Sözlükte zerfa bir şeyin varlığına kesin olarak sebep olan araç, vesile anlamına gelir.

Sedd kelimesi ise bir şeyin olmasına veya gelmesine engel olan şey biçiminde yorumlanır.

el-Cübbfnin bijdirdiğine göre; Zerf'anın asıl anlamı sahraya serbestçe otlamak üzere salıverilmiş deve demektir. Geyik ve yabani inekler gibi bazı av hayvanları zamanla ona alışırlar. Bir müddet sonra devenin sahibi ona doğru yaklaşarak bu yabani hayvanları avlamak ister. İşte böylece deve sayesinde bu yabani hayvanları istediği zaman avlama imkânı elde etmiş olur. İşin aslı da budur.

Her şeye sebep olan başka bir şeyin var olduğu herkes tarafından söylenmektedir. Devenin aldatması da yabani hayvanların avlanarak yok olup gitmesinin sebeplerinden biridir.

Terim olarak bu ifade, zahiren mubah olmakla birlikte sonuçta kötülüğe ve tehlikeye sebep olan her türlü söz, iş ve davranış şeklinde yorumlanır.

Şâtîbî bu konuda şunları yazmıştır: "Bunun hakikati kötülüğe sebep ve vesile olan iyiliktir. Bu yüzden sedd-i zera'i' ifadesi de, sonucunda kötülük ve tehlikelere yol açan ve aslında mubah olan söz, iş ve davranışların yasaklan-masıdır. Başka bir deyişle, kötülüğü önlemek için yapılan doğru ve

mubah bir hareket, sonuçta başka bir kötülüğe yol açıyorsa bu helal eylem yasak edilir. [\[108\]](#)

Sefeh

(savurganlık)

Sözlükte zayıflık, hafiflik, kişilik zayıflığı ve akıl noksanlığı gibi anlamlara gelir.

Terim olarak, hayırda bile olsa dinin ve aklın hilafına malın telef ve israf edilmesi, ziyana sokulması şeklinde yorumlanır. Meselâ ihtiyaç olmadığı halde bir kimsenin bütün malını mescid yapımı için harcaması gibi.

Sefeh'in sebebi, insanı aşırı öfke veya aşırı sevince götüren kişilik zayıflığı ya da kişinin dinî veya dünyevî bir fayda endişesi taşımadan çalışma düşüncesi olabilir.

Mecelî'e'de geçtiğine göre sefih: "Malım yerli yerinde harcamayan ve masraflarında çok aşırı giden kimsedir. Ebleh ve sadedil olmaları sebebiyle kâr ve temettü yolunu bilmeyip de malını alıp vermede aldanmış kimseler de sefih sayılır. [\[109\]](#)

Seleb

(düşman ölüsünün üstündekiler)

Sözlükte soyulmuş şey anlamına gelir. Yani insan ve diğer canlıların üzerinden çıkarılan ve soyulan eşya demektir. Kelime, bir şeyi gizlice çekip almak anlamına gelen "selb" kökünden türemiştir.

İbn Fâris bu kelimeyi "bir şeyi başkasının üzerinden zorla çıkarıp almak" şeklinde açıklamıştır.

Terim olarak Râgıb "ölenin merkebi ve üzerindeki silah, elbise, eyer ve yular gibi eşyalar" biçiminde yorumlamıştır.

Tehânevî ve diğer bazı bilginlerin yorumu da şu şekildedir: Aslında, ölünün yanında bulunan köle, merkep, emtia ve benzeri soyulmuş eşyalar seleb değildir. Bunlar ganimet türünden şeylerdir. Hadiste geçtiğine göre "Kim bir kimseyi öldürürse eşyaları onundur."

Kadı İyaz'a gelince; o da şu açıklamayı getirmiştir: "Seleb, ölünün üzerinde bulunan elbise ve âlet gibi öldürenin aldığı eşyalardır." Bu açıklama selefın görüşüne de uygun düşmektedir. Seleb'in çoğulu eslâb'dır.

Selb kelimesi ise, başkasının üzerinden zor yoluyla alınan ve çıkarılan eşya anlamına gelir. Meselâ "selebtühû" yani, "onun elbisesini zorla ve kasten çıkarıp aldım" denilir. [\[110\]](#)

Selef

(selem akdi)

Sözlükte ve fıkıh dilinde "selem akdi" manasına kullanılır. Şu kadar var ki, "selem" tabiri Hicaz bölgesinde, selef tabiri de Irak bölgesinde daha çok kullanılır.

Kfı İyaz'a göre bu kelime "tekaddüm (önden verilen)" manasına geldiği için peşin verilen sermaye de bu isimle anılmıştır.

Ayrıca bu sözcük fıkıhçılardan dilinde karz (borç) manasında da yorumlanır. Nitekim aynen ödemek üzere borç para istendiğinde tesellefe ve isteslefe fiilleri kullanılır. Eslefe fiili de aynı anlama gelir. Meselâ "esleftühû" denildiğinde "ona borç para verdim" manası kastedilir.

Geçmişte böyle söylendiği için karz deyimi, selef olarak da isimlendirilmiştir. Çünkü geçmiş çağlarda borç sahibi (alacaklı) "filan kimsede benim şu kadar alacağım var" derken, selef ifadesini kullanırdı. [\[111\]](#)

Selem

(ön ödemeli alım)

Sözlükte verme, terketme ve peşin ödeme anlamlarına gelir.

Deyim olarak peşin para ile halen zimmette sabit ve mevcut olan bir malı satmak şeklinde tarif edilir.

Selemin şartlarına bağlı olarak fıkıhçılar selemin tarifinde ayrılığa düşmüşlerdir. Hanefî ve Hanbelîler selemin sıhhati için sermayenin tek mecliste alınmasını, malın tesliminin de aynı mecliste tecil edilmesini (ertelenmesini) şart koşarlar ve selem-i hali kabul etmezler. Onlara göre selem "Müecceli muaccele satmaktır."

Şâfiîler de sermayenin tek mecliste verilmesini şart koşmakla birlikte, selem-i hal ve selem-i müecceli caiz görürler. Onlara göre de selem "Zimmette mevcut ve mevsuf olan bir malı peşin para ile satmaktır."

Mâlikîlere gelince; bunlar, selem-i hali reddederler ve sermayenin akit meclisinde verilmesi şartını ileri sürmezler. Yine sermayenin ödenmesinin, işin kolaylığı için iki, üç gün tecil edilmesini caiz görürler. Onlara göre selem "Zimmette evsafi belirli bir malın, peşin para ya da benzeri bir bedel karşılığında ve belirli bir süre sonunda satılmasıdır. [\[112\]](#)

(Selem-i hal: peşin verilen birşey karşılığında veresiye bir malı satın ve teslim almak demektir.)

Semen

(bedel)

Sözlükte ivaz, paha, bedel anlamına gelir. Râgıb'ın dediğine göre semen; satıcının, sattığı mal mukabilinde ayın veya ticaret eşyası olarak aldığı bedelin ismidir ki, aslında karşılık olarak elde edilen her şey satılan malın semenidir. Terim olarak semen, kıymet mukabilinde kullanılır. Fıkıhçılar bu kelimeyle ister malın gerçek kıymetine uygun olsun, ister ondan fazla olsun, isterse ondan eksik olsun, satıcı ile alıcının üzerinde anlaşmaları ivazı (bedeli) kastederler. Ayrıca onlar semeni, satış akdindeki mal mukabili olarak da kullanırlar ve bununla da ödenmediği takdirde zimmete borç olarak geçen mal bedelini kastederler. [\[113\]](#)

Semsara

(aracılık)

Sözlükte Farsça'dan Arapça'ya geçmiş bir kelime olarak belirtilir.

Deyim olarak tellalın, halk arasında cereyan eden ticari anlaşmalar, satış ve kira sözleşmeleri gibi gündelik muamelelerde, taraflar arasındaki arabuluculuk çalışmalarına denir. Simsar ise, ticari bir anlaşma ya da bir kira sözleşmesinin imzalanmasında taraflar arasında aracılık eden kişidir. Simsar, herhangi bir ticaret malının pazarlanması, bir akarın kiralanması ya da benzeri işlerde en uygun ve en iyi fiyatın elde edilmesi için çalışması karşılığında bir miktar ücret alır. Çünkü o satışa sunulan eşyayı tanıtmak ve özelliklerini anlatmak üzere yüksek sesle bağırır. Ayrıca, fiyatı artırmak isteyen olup olmadığını da araştırır. Simsarın ücreti ise, yukarıda sayılanları yapması karşılığında ve işin bitiminden sonra belirlenir.

Simsarlar; tellallar, tavafçılar ve bağırıcılar gibi eskiden beri bilinen bir zümredir. Bunlar bir malı tanıtmak, reklamını yapmak ve sonunda yüksek

bir fiyatla satmak için bağırıp çağırırlar. Hatta bazen müşteriye teşvik için etrafında dolaşırlar. [\[114\]](#)

Serika

(hırsızlık)

Sözlükte bir kişinin kendine ait olmayan bir malı gizlice alması anlamına gelir ve bu tariiyle şerh anlamından farklı değildir.

Terim olarak da şöyle açıklanmıştır: "Serika gizlice başkasının malını almaktır." Elin kesilme sebebi olup olmadığına bakılmaksızın serikamın gerçek anlamı budur. Elin kesilmesine sebep olan serika ise fıkıhçılar tarafından; "Ergin, akıllı, hür ve İslâm ahkâmı ile yükümlü bir kimsenin, kendisine ait olmadığı kesin belli olan nisâb miktarı kıy-metindeki bir malı kapalı bir mekandan hırsızlık maksa-diyle almasıdır" şeklinde tarif edilmiştir. [\[115\]](#)

edilmiştir.

Sevm

(pazarlık)

Sözlükte sunmak, arz etmek ve fiyatı belirlemek gibi anlamlara gelir. Meselâ "sâme'l-bâi' es-sil'ate (baya malını satışa arzetti ve fiyatını belirledi)" ve "sâmel-müşteri el-mebîa (müşteri belirlenen fiyattan malı almak istedi)" denilir.

Bu kelimenin başka kalıpları da aynı anlamda kullanılabilir. Ancak "tesavüm" iki kişi arasında gerçekleşir. Satıcının malını herhangi bir fiyattan satışa sunması, alıcının da bu fiyattan düşük bir fiyat vermesi demektir. Râgıb'ın dediğine göre sevm bir şeyi elde etmek için gitmek demektir ve burada gitme ile isteme fiilleri birleşmiştir.

Sevm kelimesi bazan gitme anlamında kullanılır. "Sâ-meti'l-iblü fe-hiye sâime" ifadesinde olduğu gibi. Bazen de isteme anlamında kullanılır: "sümtü keza" ibaresinde kullanıldığı gibi. Ancak, terim olarak kullanımı bu sözlük anlamları dışında değildir.

Pazarlık üzerine pazarlığı yasaklayan hadise gelince; bu, satış üzerine satış yapılmaması demektir. Bu yasak hem alıcı hem de satıcı için geçerlidir. Bu işin aslı şöyle cereyan etmektedir: Bir satıcı herhangi bir fiyattan malını müşteriye sunar. Sonra isteklerini bildirir ve malın satılması için çaba gösterir. Tam bu durumda iken bir başka satıcı araya girerek, "bende bu fiyattan daha aşağıya mal var" der.

Terim olarak kullanılan "kabz alâ sevmi's-şirâ" ifadesinin manası ise müşterinin, satıcıdan beğendiği ve istediği bir fiyattan, mal satın alması demektir.

"Kabz alâ sevmi'n-nazar" tabiri de, bir kimsenin başkasına göstermek üzere bir malı teslim alması anlamına gelir. Burada alıcının beğendiği ve istediği takdirde satın alacağını belirtmesi ve söylemesi gerekmez.

"Kabz alâ sevmi's-şirâ", "kabz ala sevmi'n-nazar" tabirinin aksine fıkıhçılar arasında daha çok bilinir. "Kabz alâ sevmi'n-nazar" ise sadece Hanefî âlimleri tarafından kullanılır. [\[116\]](#)

Sıhhatü'l-Akd

(akdin geçerliliği)

Sözlükte sıhhat, eylemlerin en uygun biçimde yapılabilmesi için insanın sahip olduğu hal veya meleke olarak açıklanır.

Terim olarak fiilin (iki yönlü gerçekleşen) şeriata uygun olmasıdır. Cürcânî, "fiilin, ibadetlerde hükmü düşürücü veya muamelelerde talep edilen sonuçların elde edilmesinin sebebi olmasıdır" şeklinde tarif etmiştir.

Fıkıh terimi olarak akd-i sahih, şer'an istenen sonuçlara ulaşılabilecek şekilde her türlü şart ve rükünleri kendinde toplayan akit yani sözleşmedir. Bu açıklama çerçevesinde Hanefîler sahih akdi "İmzalanmasıyla sonuçları ortaya çıkacak bir şekilde nitelikleri ve aslı bakımından şeriata uygun olan sözleşme" şeklinde tarif etmişlerdir.

Asıldan maksat, meydana gelmesi istenen şeyin sabit olması, yani ortaya çıkması demektir. Aslın şeriata uygun olması demek de sözleşmenin, Şâri'in kabul ve itibar edeceği durumda olmasıdır. Yani akdin bütün şart ve rükünlerinin yetkilileri tarafından ortaya konması ve hükümlerinin de ilgili makam ve mekana iletilmesidir. Vasıflarının şeriata uygun olması ise Şâri'in anlatılan şeyi öylece kabul ve itibar etmesi, yani vasıflarının şüphe ve hatalardan uzak ve geçerli olması ve akdi bozan şartlardan herhangi birisinin bulunmaması demektir.

Meselâ, Sâri' satış muamelesinde icâb ve kabulün olmasına ve bunların temlik ve temellük ifade etmelerine, icab ve kabulün akıllı kişilerce yapılmasına ve bunların karşılıklarının da fiyat ve değerli bir mal olmasına itibar eder. Şâri'in itibar ettiği şartlar bulunduğu zaman satış da aslı bakımından meşru olur. Ayrıca Şâri'in kabul ettiği bu asılın, özel niteliklere sahip olması gerekir. Meselâ, tecil edilecek mal değerinin belirli bir müddete kadar ertelenmesi gibi. Şâri'in kabul ettiği bütün bu şartlar bulunduğu zaman satış, sıfatı yönünden meşru olmuş olur.

Akdin vasıfları ve aslı bakımından meşru olması sonuçlarının ortaya çıkmasına tam ve geçerli bir sebep teşkil eder. [\[117\]](#)

Sına'at

(zenaat)

Sözlükte sanatkârın mesleği ve işi demektir. Kefevî'nin dediğine göre, ister akli olsun, isterse başka yollarla olsun bir kimsenin deneyip yaptığı her bilgi onun için bir meslek haline geldiği zaman sına'a diye isimlendirilir.

Ancak fıkıhçılar sına'a deyimine âlet kullanılarak yapılan meslekler için özel bir anlam vermişlerdir. Kalyûbî de bu konuda "Sına'a âletle yapılan iştir, hırfe ise ondan daha geneldir" şeklinde bir yorum getirmiştir.

Herhangi bir işte âlet kullanıldığı zaman alışma ve zamana ihtiyaç vardır. Gayret ve alışma sınaatın gereklerindedir. Bu sebeple herhangi bir işe,

üzerinde alıştırma yapıp bilgi ve becerisi kazanılmadan ve o işe tam anlamıyla mensup olmadan sına'a ismi verilmez denilmiştir. Şerif Cürcânî ve diğer bazı âlimlerin de belirttiği gibi sı-naat, düşünmeksizin ihtiyari faaliyetlerin yapılmasına sebep olan nefsi bir melekedir. Bu açıklamalara binaen sına-. at "imkânlar dahilinde bazı maksatları elde etmek için, ileri görüşlülükte bazı zenaat faaliyetlerini yapmaya muktedir kılan bir meleke ve kuvvettir" şeklinde tarif edilmiştir. [\[118\]](#)

Sığa

(akit sözcükleri)

Sözlükte iş, güç ve kudret manalarına gelir. "Sîğatü'l-kavl" ifadesi de sözün şekli, benzeri anlamına kullanılır. Burada iş ve güçte benzetme vardır. "Sîğatü'l-emr" sözü ise işin düzeni ve bütünü manasına gelir. "Sîğatü'l-kelam" ifadesine gelince, kavrama ve manaya delalet eden sözleri ve onu diğer kelimelerden ayıran Özel şekli demektir. Bu kelime "Adam altının şeklini değiştirip süsledi" anlamına gelen "sâğa'r-racülü ez-zeheb" ifadesinden alınmıştır.

Terim olarak kullanılan "sîğatü'l-akd" ifadesi, sözleşmeyi meydana getiren kelimeler, sözler ve ifadeler demektir. Bir başka deyişle, tarafların kendi rızalarıyla bir sözleşme yaptıklarını gösteren ifadelerdir. Fıkıh dilinde bunların ismi icab ve kabuldür. Bu sebeple bazı yeni fıkıhçılar sığa deyimini "söz, yazı ve işaret olarak, tarafların iradelerini açıklayan ve onların bizzat kendi sözlerini ortaya koyan kelime ve ifadeler" şeklinde tarif etmişlerdir. [\[119\]](#)

Si'r

(fiyat)

Sözlükte, bir şeyin üzerinde mevcut olan ve kabul edilen fiyatıdır. el-Ba'li bunu "ticaret mallarının değerini ifade eden, onların üzerinde bulunan ve artınlamayan fiyatlar" şeklinde tarif etmiştir.

Mecaz olarak, "eğer bir şeyin kıymeti ve değeri arttıysa fiyatı da artar" ifadesi çok kullanılır. Değeri çok düşen mal için de "bedava" denilir. Kelimenin çoğul biçimi es'âr kalıbında gelir.

Terim olarak bu kelime sözlük anlamında kullanılır. Kadı İyaz'm belirttiğine göre si'r, "bir şeyin çarşılarda revaç bulan değeri" demektir. Tes'îr tabiri de "bir malın fiyatını attırmayarak belli bir sınırdan durdurmak" [\[120\]](#)

Sil'a

(ticari mal)

Sözlükte her türlü emtia ve ticaret eşyası için kullanılır. İbn Fâris'e göre bu kelime, "satılan veya satışı söz konusu olan eşya anlamına gelir ve satın alınan veya elde edilen eşya anlamı yoktur.

Sîl'a sözcüğü arz kelimesiyle aynı, fakat nakd kelimesiyle zıt anlamda kullanılır ki, altın veya gümüş gibi parasal varlıkların dışındaki mal ve eşya şeklinde yorumlanır. Çoğulu sila' biçiminde olup fıkıh dilinde de bu anlamıyla kullanılır. [\[121\]](#)

Siyâset

Sözlükte bir şeye dayanmak ve onun faydasına olan işleri idare edip yönlendirmek anlamına gelir.

Kefevî Külliyyât adlı eserinde bu kelimeyi, "Şimdiki ve gelecek halka kurtuluş yolunu göstererek ıslah etmek" şeklinde açıklamıştır. Kefevî bu yorumuyla "siyaset bazen sert, bazen de yumuşak davranışlarla halkı ıslah etmek üzere kucaklamaktır" diyen Nesefî ile yakın görüştedir.

Bazı fıkıhçılar siyaseti "hakkında sert delil olmasa da hakim (yöneticinin) uygun gördüğü bir işi yapması" şeklinde anlamışlar ve bu hususta bazı kaideler koymuşlardır.

İbn Akîl'in tarifine göre siyaset, "hakkında vahiy gelmeseyse ve Hz. Peygamber bu konuda bir söz söylemese de, insanları kurtuluşa yaklaştıran ve kötülüklerden uzaklaştıran hal ve davranışlardır."

Ibn Nüceym de Makrizî'den naklederek siyaseti şöyle tarif etmiştir: O, ahlâkı, halkın menfaatini ve malî nizamı korumak üzere konulmuş kanundur ve iki kısma ayrılır: Birincisi facir bir zâlimden hakkı geri alan adalettir. Bu da şeriatın ta kendisidir ve onu bilen gerçek âlim; onu bilmeyen de gerçek cahildir. Diğeri ise zulmeden siyasettir ve şeriat bunu haram kılmıştır.

İbn Âbidîn'in yorumuna göre de siyaset, fukaha nazarında, yukarıda açıklananlardan daha özel bir anlamda kullanılır. Burada sonucunda ölüm bile olsa zorlama ve tedib vardır. Nitekim livatacı (eşcinsel) ve hırsız hakkında söylendiği gibi bu fiiller tekrar edilirse failerin siyaseten öldürülmesi helal olur.

Bu sebeple bazı âlimler siyaseti, "hakkında serî bir hüküm bulunan cinayete karşı, fesat kaynağını kesmek için sert davranmak" biçiminde tarif etmişlerdir.

Ayrıca siyaset ve ta'zirin aynı anlamda kullanıldığı da söylenmiştir. [\[122\]](#)

Suht

(haram kazanç)

Sözlükte, aslından ayrılmış kabuk demektir. Bir şey sökülüp atıldığı zaman "suhita'-ş-şey" denilir. Yine Allah kafiri sökülüp attığı, kökünü kazıdığı zaman "sehata'llahu'l-kafira biazâbin" denilir.

Deyim olarak suht, kazanması ve yenmesi helal olmayan her çeşit mal şeklinde açıklanır. İbn Fâris'in yazdığına göre böyle bir şey, bekası olmadığı, varlığını kaybettiği için bu kelimeyle isimlendirilmiştir. Neseff'ye göre de yiyen kimseyi harama düşürdüğü için mala bu isim verilmiştir. Kadı İyaz da böyle bir malın diğer mal ve servetin bereketini gidereceğini yazmıştır.

Râgıb'ın belirttiğine göre suht, ar ve haya sahibi insanlara gerekli mahzurları belirtmek üzere kullanılır. Çünkü suht din ve insanlığı giderir.

Nitekim Allah (c.c.) "Onlar haram yiyicilerdir" [\[123\]](#) mealindeki ayet-i kerime ile böyle insanları kastetmiştir.

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber "Haccâmın (kan alıcı) kazancı haramdır" buyurmuştur. Çünkü bu işlem her ne kadar dini gidermese de insanlığı ve merhameti yok eder. [\[124\]](#)

Sükût

(yükümlülüğün düşmesi)

Sözlükte oluş veya olay anlamına gelir ve bir şeyin yüksek bir yerden alçak bir yere düşmesi şeklinde açıklanır. İnsanın yüksek bir mekandan düşmesi, ya da ihtiyarladığı zaman belinin bükülmesi gibi.

Deyim olarak fıkıhçılar bu kelimeyi talep ve lüzumun kaldırılması anlamında kullanırlar. Meselâ, mecnundan teklifin düşmesi, dinî emirleri yapma, yasaklardan kaçma talebinin kaldırılması gibi. Yine bir kimseden nafakanın düşmesi, onun üzerinde böyle bir ödeme gereğinin ve borç yükünün olmaması, borcun düşmesi ve bu yükümlülüklerin hepsinden beraati de böyledir. Ayrıca farzın düşmesi, bu konudaki emir ve talebin kaldırılması

şeklinde de yorumlanır. [\[125\]](#)

Sulh

(uzlaşma)

Sözlükte musâlaha ve tesâluh kelimelerinden türemiş bir isim olup, muhâsame ve tahâsum kelimelerinin zıttı bir anlam taşır. Asıl anlamı ise insanlar arasındaki nefret ve düşmanlığı gidermektir.

Deyim olarak dört mezhep imamının ittifak ettiği tarife göre "hasımlar arasındaki çekişmeyi kaldıran ve anlaşmazlığa düşenleri uzlaşmaya götüren anlaşmadır." Yine o, "meydana gelen çekişme ve ihtilafı karşılıklı rızaya dayalı olarak kaldıran anlaşma" şeklinde de tarif edilmiştir.

Mâlikîler bu tarife "çekişme ve ihtilafı, meydana gelmeden önce kaldıran akittir" ifadesini ilâve etmişlerdir.

İmam İbn Araf'e'nin tarifi, de şöyledir: "Çekişmeyi ve korkuyu ortadan kaldırmak ya da meydana gelmesine mani olmak için doğruya dönme ya da herhangi bir bedeli ödemeye davet etmektir." Burada zikredilen "korku" ve "meydana gelme" sözcükleri bilfiil olmasa bile muhtemel çekişme ve ihtilaf için de sulhun yapılabileceğine işaret etmektedir.

Fıkıhçılara göre sulh üç kısma ayrılır: ikrar, inkar ve sükut. [\[126\]](#)

Sûriyya

(görüşte anlaşma)

Sözlükte savvera kökünden alınmış olup şeklen ortaya çıkma anlamına gelir. Sûrî kelimesi de suret kelimesinin ism-i mensubudur.

Terim olarak bir maksada binaen, tasarrufu ortaya çıkarma ve bu maksadın dışındaki şeyleri de gizleme demektir. Ancak burada diğer tarafın gizleme iradesinin bulunması gerekir ve iki kısımdır:

1- Sûriyya mutlaka: Tamamen şekli olup yapmacık ve gerçekte hiç ilişkisi olmayan tasarruf.

2- Sûriyya nisbiyye bi't-tesettür: Bir tasarrufu, diğer bir tasarruf şeklinde gizlemektir. Satış şekliyle hibeyi gizlemek gibi.

"Sûriyyatü'l-ukûd" ifadesine gelince bu yeni bir kullanım olup tarafların sözleşme üzerinde zahiren anlaşmaları demektir. Gerçek irade ise olumsuzdur. Eğer taraflar arasında böyle bir anlaşma varsa akit sûriyya olmuş demektir. Yani, işlem sadece şekil ve görüntü bakımından akittir, gerçekte ve işin özünde bir akitten söz edilemez.

"Sûriyyatü'l-ukûd" iki şekilde ortaya çıkar: Muvazaa ve Hezl.

Muvazaa: Tarafların açıklanan şartların aksine bir şekilde gizlice anlaşmalarıdır. Muvazaa bazen akdin aslında, bazen bedelde, bazen de şahıslarda olur.

Hezl: Boşboğazın ya da sözlerine şer'î hüküm ve sonuçların uygulanması maksadı olmadan konuşan alaycının saçmalıklarıdır.

Bu durum ya sözleşmenin hemen ardından yapılan açıklayıcı, ya geçmiş bir muvazaa ya da konuşanların alaycı veya boşboğaz olduğunu gösteren delillerle bililir. [\[127\]](#)

Süftece

(kıymetli evrak)

Sözlükte, Farsça'dan Arapça'ya geçmiş bir kelime olarak belirtilir. Kelimenin aslı süfteh olup sefâtic şeklinde çoğul yapılır ve sağlam şey anlamına gelir.

Deyim olarak ticaretle kullanılan kağıt, mektup ya da senet benzeri evrak için kullanılır. Belgeyi düzenleyen kimse buna, başka bir bölgede oturan

vekilinin ya da alacaklının ismini yazar. Bu belgeye dayalı olarak da ismi yazılı kişiye karz-ı hasen şeklinde vermekle yükümlü kılarak bir miktar malı teslim eder.

Bu muamelede, ödeme emrinin söz konusu belgeye dayandırılması ve yol tehlikesi ile yükün zahmetinden kaçınma asıl amaç olduğundan adı geçen belgeye "süftece" ismi verilmiştir. [\[128\]](#)

Süknâ

(oturma hakkı)

Sözlükte sekene fiilinin mastarıdır ve evde ikamet etmek manasına gelir, ya da iskan etme anlamında bir isimdir; Rukbâ kelimesine benzer. Arapça'da "dârî leke süknâ" denilir ki, "evim senin için mesken olsun" manasına gelir.

Terim olarak Münâvî bu kelimeyi şu şekilde açıklamıştır: "Süknâ bir evin ücretsiz olarak mesken şeklinde kullanılmak üzere verilmesidir."

Bu deyim fıkıh kitaplarında "Kadının kocası üzerindeki hakları" bölümünde geçmektedir. Yani kadına ne zaman nafaka ve barınak temini gerekir; ne zaman düşer?

Ayrıca, vakıf ve vasiyet konularında "hakk-ı süknâ" ifadesi kullanılmaktadır. Fıkıhçıların bu konudaki yorumları şöyledir: Vakıf bir evde oturma hakkı elde eden bir kimse, hayatı boyunca ailesi ve hizmetçileriyle birlikte orada oturabilir. Yine kendisinin dışında istediği kimselere ücretsiz oturma imkânı sağlaması da hakkıdır. Vakıf sahibi uygun görürse bu ev, öldükten sonra çocuklarına intikal eder. Eğer çocukları yoksa, vakfedenin yetki verdiği kimseye döner.

Vasiyet sözleşmesi ile bir evde oturma hakkı kazanan kimse, eğer evin rakabesi, vasiyet eden kimsenin malının üçte birinin dışında ise, hayatı boyunca çoluk çocuğu ve hizmetçileriyle birlikte burada oturabilir.

Ancak bu işin hayat boyu devam edebilmesi için ya vasiyetin mutlak yani herhangi bir şarta bağlı olmaması ya da ebedî oturma hakkının olduğuna dair vasiyette açık bir hüküm bulunması gerekmektedir. Eğer intifa hakkı belirli bir süre ile sınırlı ise, oturma hakkı da bu sürenin bitimine kadar devam eder. Sonra oturma hakkı tekrar vasiyet edenin varislerine geçer.

Evin rakabesi, vasiyet edenin malının üçte birinin dışına çıkarılmamışsa ve varisler vasiyetin tümünü kabul etmiyorlarsa, vasiyetle oturma hakkını kazanan kimse sadece, mirasın üçte birinden çıkarılacak olan miktarına bağlı sınırlı bir müddet oturabilir. Terikenin üçte birinden çıkarılan miktardan arta kalan intifa hakkı varislere aittir. [\[129\]](#)

Ş

Şahsiyyet

(kişilik)

Bu kelime bir modern hukuk terimidir ve insan ve fiilleriyle ilgilidir. Ya da insanın hak ve yükümlülükleriyle ilgili maneî bir kavramdır ve insandan ayrılması düşünülemez. Aslında bununla anlatılmak istenen, her insanda var olan tabî kişilikten başka birşey değildir. Çünkü her insanın kendine özgü bağımsız bir kişiliği vardır ve bununla, insanın hak ve görevleri varlık kazanır.

Eskiden beri bilinen şahsiyet fikri üzerinde hukuki bir görüş geliştirdi ve sürekli var olan kamu yaran açısından itibari şahsiyet (tüzel kişilik) kavramı ortaya çıktı. Bu kavram bir kişiye ait değildir ve onu fertler temsil eder ve onun menfaatlerini yerine getirirler.

Daha sonra kavram biraz daha gelişerek hükmi (maneî) şahsiyet deyimine ortaya çıktı, ki bunu da örgütlenmiş kurumlar temsil eder. Pek çok insan ortak kazanmak ve umumi menfaatler elde etmek için güç ve imkânlarını birleştirirler. Böylece bağımsız maddi zimmetten faydalanabilirler.

Meselâ şirketler, dernekler ve diğer kurumlar gibi. [\[130\]](#)

eş-Şart

Sözlükte, alâmet ve işaret gibi anlamlara gelir. Nitekim "sukûk" kelimesi de "şurût" manasına kullanılır. Çünkü sukûk, vesikaya delalet eden alâmet ve işaretler demektir.

Deyim olarak şart, bir hükmün varlığını sabit kılan alâmet ya da işaret şeklinde yorumlanır. Fıkıhçılar şartı, kaynağı itibariyle ca.%% ve sert, olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Bunların açıklaması aşağıda gelecektir. [\[131\]](#)

eş-Şartlı-Ca'li

(akdî şart)

Bu işlemin kaynağı kişinin iradesidir. Sözleşme ve yükümlülüklerini hep buna dayanarak ve buna bağlı olarak yapar. Bu durumda eğer şart varsa, akit ve yükümlülükler de vardır. Eğer şart gerçekleşmezse akit ve yükümlülükler de yoktur. Yani sonuçta sözleşmenin varlığı da, yokluğu da şartın varlığına bağlıdır.

Fıkıhçıların belirttiğine göre şart-ı carînin aslı "bir şeyi bir şeye bağlamaktır"; birinci bulunursa ikinci de bulunur. Bu açıklamadan hareketle şart-ı ca'li "Bir işin olmasına bağlı her hükümdür ve bu iş sanki o hükmün alâmeti olur" biçiminde tarif edilmiştir. Meselâ, bir kimse kefaletini kolay bir işe bağladı ve alacaklıya şöyle dedi: "Eğer sana borçlu olan filan kimse bugün sefere çıkarsa veya bugün seferden dönmezse borca ben kefilim". Borçlunun seferi ya da seferden dönmemesi, söyleyen için kefaletin varlığına ve doğmasına sebep olur. Eğer bu şart gerçekleşirse kefalet de sabit

[\[132\]](#)

olur. Şart gerçekleşmezse borcu ödeme yükümlülüğü bakımından kefile dönülmez.

eş-Şartu'l-Cezâi

(cezaî şart)

Bu deyim modern bir hukuk deyimini olup eski fıkıhçılar ta-rafından bu isimle bilinmez. Fakat kavram olarak bilinir. Konu fıkıh kitaplarının "akdin şartları" bölümlerinde de ele alınır.

Yeni anlamıyla "eş-şartu'l-cezâi" akitteki tarafların, ödenecek bedelin takdiri konusundaki ittifaklarıdır. Bu bedel, borçlu veya iltizamı alan kişi yükümlülüğünü yerine getirmeyen ya da geciktirirse hak sahiplerine, yani alacaklıya veya iltizama veren kimseye ödenecektir.

İşlemin böyle isinüendirilmesinin sebebi, akdin asli şartlarından biri gibi konmuş olmasıdır ve bu şart, alacaklıyı ve iltizama veren kişiyi, zaten kendilerine ödenmesi gereken bedeli almaya hak sahibi kılacaktır.

eş-Şartul-cezâi konusunda asıl olan, ödenecek bedelin adil olarak takdir edilmesidir. Alacaklı ve iltizama veren bu bedele ancak, akit şartlarının uygulanmaması ya da geciktirilmesi durumunda sahip olacaktır. Bu ikisi dışında, başka sebeplerle de ödeme gerekebilir. Meselâ, tarafların beklediği zararın daha fazlasının ödenmesi konusunda anlaşmaları gibi. Ancak bu durumda malî bir tehdit söz konusu olur. Buna mukabil, beklenen zarardan çok az bir miktarın ödenmesi üzerinde ittifak ederlerse bu da "eş-şartu'l-cezâi" konusunda sorumluluğu hafifletme demektir.

Bazen bundan maksat, bedel miktarını sınırlamak suretiyle, başkalarına ait ödeme yükümlülüğünün vurgulanmasıdır. Çünkü esas yükümlü taahhüdünü yerine getirmezse taahhüt eden, ödenecek bedelden sorumlu olur. [\[133\]](#)

eş-Şartu's-Şer'î

(kanunî şart)

Allah Teâlâ'nın koymuş olduğu ve yokluğu kendisine bağlı bir işin gerçekleşebilmesi için varlığını zorunlu kıldığı şart biçiminde yorumlanır. Yani, söz konusu şart gerçekleşmezse o iş de meydana gelemez. Eğer şart mevcut olursa o işin varlığı da zorunlu hale gelir.

Meselâ, boşanma için mutlaka evliliğin olması lazımdır. Evlilik yoksa talak zaten bulunmaz. Fakat evliliğin varlığı talakı zorunlu kılmaz. Yine abdest, namaz için şarttır. Abdest bulunmazsa namaz ibadeti yerine getirilemez. Ancak abdestin varlığı namaz kılınmayı gerektirmez.

Bunlarla birlikte cinayetler, ibadetler ve şefî muamelelerde Allah'ın koyduğu bütün şartlar da böyledir. Bundan dolayı fıkıhçılar ve usulcüler şart-ı şer'îyi şu şekilde tarif etmişlerdir: "Bir şeyin varlığını sabit kılan onun mahiyetinin ve asıl varlığının dışında ve meydana gelişinde tesiri olmayan ilkedir. [\[134\]](#)

Şerike

(ortaklık)

Sözlükte, bir şeyi iki veya çok kişi arasında kanunî esaslar dahilinde dağıtmaktır.

Terim olarak birbirinden ayıramayacak şekilde iki veya daha fazla hisseyi birbirine karıştırmaktır. Sonraları iki şeyin birbirine karıştırılması söz konusu olmasa bile bazı akitlere şirket ismi verilmiştir. Bu durumda şirket "iki veya daha fazla kişinin hak kazanma ve yetkide birleşmesi" şeklinde tarif edilmiştir.

Fıkıhçılar şirketi başlıca iki kısma ayırmışlardır. Şirket-i mülk ve şirket-i akd-Şirket-i mülk: Mülk edinme maksadıyla, bir şeyin iki veya daha çok kimse arasında ortak olmasıdır. Satın alma, hibe, vasiyet, miras ve farkedilmeyecek ve ayırılmaya-cek biçimde malları karıştırma gibi.

Şirket-i mülk de; şirket-i deyn, şirket-i ayn ve şirket-i hak ve benzeri kısımlara ayrılır.

Şirket-i akd: Sermaye ve kârda ortak olan iki kişi arasındaki sözleşmedir. Bu da mal, yetki ve borçlardaki eşitlik konularındaki veya farklılık bakımından ikiye ayrılır. Şirket-i mufâvada ve şirket-i 'mân. [\[135\]](#)

Şirketler sermaye bakımından da üç kısma ayrılır: Şirket-i emval, şirket-i a'mâl ve şirket-i vücûh.

Şirketü'l-Cebr

Bu deyim yalnızca Mâlikîler tarafından kabul edilen bir şirket türünün adıdır. Onlar Hz. Ömer'in bir kararına istinaden böyle bir şirketin varlığından söz ederek bunu "Müşterinin kendisi için çarşıdan satın aldığı bir mala, bir kimsenin bazı şartlar çerçevesinde ortak olmasıdır" şeklinde tarif etmişlerdir.

Böyle bir şirketin varlığını kabul eden Mâlikîler onun geçerli olabilmesi için üçü satın alınan eşya, üçü de ortak olacak kişi hakkında olmak üzere altı şart ileri sürmüşlerdir:

A- Mal ile ilgili şartlar:

1- Mal satmak üzere çarşıdan alınmalıdır.

2- Mal saklanmak için değil ticaret için alınmalıdır.

3- Ticaret malın satın alındığı mahalde olmalı, başka bölgeye götürmek maksadıyla alınmış olmamalıdır.

B- Ortak ile ilgili şartlar:

1- Ortak, satın alma işlemi anında hazır bulunmalıdır.

2- Pazarlık anında herhangi bir söz söylememiş olmalıdır.

3- Bu malın ticaretini yapan kimselerden olmalıdır.

Bunların dışında müşteri (alıcı) için de bir şartın varlığından söz edilmiştir. O da, müşterinin (alıcı) orada hazır bulunan tacirlere bu malı kendisi için

aldığını söylememiş olmasıdır. Eğer böyle bir isteği varsa şirket söz konusu olamaz. Çünkü diğerlerinin de malın fiyatını artırarak alma imkânı vardır. Bir başka deyişle müşteri "Ben bu malı kendi nefsim için alıyorum, başkasıyla ortak olmayı istemem, her kim fiyatını artırıp almak isterse alsın" dese şirkete mecbur edilemez.

Bu şartların hepsi topluca gerçekleştiği zaman, orada hazır bulunan tacir için, zaman ne kadar uzarsa uzasın şirkete (ortaklığa) zorlama hakkı sabit olmuş olur. Ancak satın alınan eşyanın halen mevcut olması gerekir. Bu durumda müşteri ortaklıktan çekinirse, kabul edinceye kadar hapsedilir. [\[136\]](#)

Şeriketipd-Deyn

(alacak ortaklığı)

Fıkıhçılar şirket-i mülkü, şirketi dey/ı /e şirket-i ayn şeklinde ikiye ayırmışlardır.

Şirket-i deyn; borç verilen malda iki ya da daha çok kimsenin hak sahibi olmasıdır. Şirkete ait 100 milyon lira paranın bir tacire borç olarak verilmesinde olduğu gibi.

Bu açıdan fıkıhçılar şirket-i deyni "iki veya daha çok kimsenin mülk sebeplerinden bir sebebe bağlı olarak herhangi bir alacağa sahip olmaları" şeklinde tarif etmişlerdir. [\[137\]](#)

Şeriketü'l-A'mâl

(iş ortaklığı)

İki veya daha fazla kişinin belirli bir veya daha fazla işi yapmak üzere anlaşmaları demektir. İşin türü belirli olmadığı takdirde genel yani umuma ait işler kastedilir. Anlaşma ile aralarındaki ücretin nisbeti de belirlenmelidir. Terzilik, boyacılık, inşaatçılık ve sağlık malzemeleri yapımı bu şirket türünün bazı örnekleridir.

Ayrıca bu şirket, şirket-i sınaî ve şirket-i tekabbül şeklinde de isimlendirilir. [\[138\]](#)

eş-Şeriketü'l-Cebriyye

(zorunluluk ortaklığı)

Fıkıh biliminde şirket-i mülk, ihtiyariyye ve cebriyye olmak üzere iki kısma ayrılır.

Şirket-i cebriyye: Ortakların irade ve isteği dışında gerçekleşen bir şirket türüdür. Nitekim varislerin terikeye ortaklıkları, parçalanmış ya da yırtılan cüzdanlardan dökülen şeyler birbirine karıştığı ve bunların sahiplerini bulmak için birbirinden ayırma imkânı olmadığı zaman, karışık eşyaya bütün cüzdan sahiplerinin ortak olmaları ve iki veya daha çok kimsenin sahip olduğu hububat ve paralara bu kişilerin hepsinin iştirak etmelerinde durum böyledir.

Bu açıklamaların sonucu olarak fıkıhçılar şirket-i cebriyyeyi şöyle tarif etmişlerdir. "İki veya daha çok ortağın bir mala veraset sahiplerinin iradesi dışında gerçekten birbirinden ayrılması imkânsız derecede aynı cinsten iki malın birbirine karışması veya ayrı cinsten olmakla birlikte ayrılması meşakkat ve külfet getiren malların karışması neticesinde ortak olmalarıdır."

Şirket-i cebriyye, şirket-i ızırâriyye ismiyle de anılır. [\[139\]](#)

Şeriketü'l-Ebdân

(emek ortaklığı)

Şirâzî'nin dediğine göre şirket-i ebdân, bedenleriyle çalışan ve kazanan iki kişinin ortaklığıdır.

Hanbelîler de "İki veya daha çok kişinin mubah işlerde bedenleriyle kazanarak malik oldukları mallarda veya herhangi bir iş sonucu zimmetlerine geçen ve kabullendikleri borçlarda ortak olmalarıdır" biçiminde tarif etmişlerdir. Yine onların dediklerine göre bu şirketin en önemli Özelliği; iki kişinin, ücret mukabilinde yapmayı kabul ettikleri işe sermaye koymaksın ortak olmaları ya da avcılık, ot ve odun toplama gibi mubah işlerde kazancın ikisi arasında yarıya, üçte bire, dörtte bire ya da benzeri bir oranda bölünmesidir.

Bu konuya iki kişi sadece bedenlerinin çalışmasında ortak oldukları için "şirket-i ebdân" ismi verilmiştir. [\[140\]](#)

Şeriketü'l-Emvâl

(sermaye ortaklığı)

İki veya daha çok kişinin kendilerine ait sermaye ile ticaret yapmak ve kârını da aralarında belirli oranlara göre bölüşmek üzere buluşmaları demektir. Sermayenin miktarının sözleşmede belirtilip belirtilmemesi arasında fark yoktur. Çünkü zaten ortaklarca sermaye miktarları bölünmektedir. Yine bütün ortakların her türlü alım satıma ortak olmaları, her ortağın ortaklık anlaşmalarının ayrı ayrı yapılması ve bütün ortakların serbest olmaları gibi şartların konması da şirketin hukuki yapısına aykırı değildir.

Yukarıda anlatılan görüşler Hanbelîlerin fikirleridir. Hanbelîlere göre şirket-i mâl, "Bir eşyayı bütün menfaatleriyle birlikte veya menfaatleri olmaksızın eşyanın kendisini ya da sadece menfaatlerini kazanmak için birleşmektir. [\[141\]](#)

eş-Şirketü'l-İhtiyâriyye

(eylem ortaklığı)

Fıkıh biliminde şirket-i mülk iki kısma ayrılır: ihtiyariyye ve Cebriyye. İhtiyariyye: Akit ya da akitsiz ortakların iradesiyle oluşturulan şirkettir. Akit şirketin başından itibaren ya da ortaklıktan sonra düzenlenebilir. Ayrıca sözleşmeden sonra sadece malda ortaklık mümkündür.

Başlangıçtan itibaren akit yapılarak kurulan şirkete örnek: İki kişinin nakliyat ve yük taşıma için bir araba veya ticaret için ticaret eşyası satın almaları.

Sonradan yapılan akit veya akitten sonra malda meydana gelen ortaklığa örnek: Birisinin tek başına bir malı satın alması, sonra diğerinin ona ortak olması ve birinci kişinin diğerini ortaklığa bedelli veya bedelsiz olarak kabul etmesi.

Akitsiz kurulan şirkete örnek: İki kişinin bir av hayvanı avlaması ve aralarında paylaşmaları, iki kimsenin ölü bir araziyi ihya etmesi ve yine iki kişinin bir kovayı suya daldırarak ikisinin birlikte kaldırmaları ve benzeri şekilde yapılan muameleler.

Bu açıklamaların neticesi olarak fıkıhçılar şirket-i ihtiyariyyeyi "iki veya daha fazla ortak kimsenin satın alma, hibe ve vasiyet yoluyla bir mala sahip olmaları, ya da kendi iradeleriyle mallarını karıştırarak ortak olmaları" şeklinde tarif etmişlerdir. [\[142\]](#)

Şirketü'l-Ayn

(aynî ortaklık)

Fıkıh biliminde şirket-i ayn, "iki veya daha çok kişinin, mülk sebeplerinden birine dayalı olarak ev, araba, fabrika benzeri bir mala sahip olmasıdır" şeklinde tarif edilir.

Bunun aslı fıkıhçılar tarafından şöyle yorumlanmıştır: Şirket-i mülk, şirket-i deyn ve şirket-i gayr-i deyn (ayn, hak, menfaat) olmak üzere ikiye ayrılır.

Şirket-i gayr-i deyn, bir ayn (mal), hak veya menfaat üzerinde hasıl olan şirkettir. Ortak bir mağazada bulunan araba, mensucat ve yiyecekler gibi mallarda ayn olarak, iki ortaktan her birinin şufa haklarını, üçüncü bir kişiye satması hak olarak, hakk-ı süknâ (oturma hakkı) ve şartlar çerçevesinde kiracı tarafından arazinin ekilip dikilmesinde de menfaat olarak ortaklık meydana gelmektedir. [\[143\]](#)

Şirketü'l-Înân

(ticari ortaklık)

İki veya daha çok kimsenin bir ticaret konusunda ya da genel olarak ticarete ortak olmalarıdır. Ancak ortakların belli bir oranda sermaye koymaları, kâr bölüşümünün ittifak edilen şekilde yapılması ve zararın da ödenen sermaye nisbetinde paylaşılması üzerine anlaşmaları gerekir.

Bu görüş Hanefî âlimlerinin görüşüdür.

Hanbelîler ise, şirket-i inân "Birçok kişinin belli sermaye koymak üzere yaptıkları bir şirket akdidir. Ortakların hepsi belirli derecelerde şirkette bizzat çalışmalıdır. Kâr ise her ortağa malum ve akitte belirtildiği üzere dağıtılır" şeklinde tarif etmişlerdir.

Çübbî Garîbu Elfâzi'l-Müdevvene adlı kitabın şerhinde bu anlatılanlara aykırı bir görüş beyan ederek şirket-i inân şu şekilde yorumlamıştır: "Şirket-i inân bir mal veya birçok mal konusundaki ortaklıktır. Ancak ortaklar muamelelerinde bu eşyaların dışına çıkamazlar. Yani bunların dışındaki malların ticaretini yapamazlar ve ortaklar mütefa-viz (birbirine kefil) de değildirler." Mütefâviz: Müfâveze şirketinde sermaye miktarı ve

kârdan hissesi eşit olan ortaklardan her birinin ismi. [\[144\]](#)

Şebiketü'l-Vücûh

(itibar ortaklığı)

İki veya daha çok kimsenin sermaye koymaksızın veresiye mal alıp peşin satmak ve kârını kefaletleri oranında paylaşmak üzere ortaklık kurmaları şeklinde tarif edilir. Şirket-i vücuh Hanbelî Mezhebi Mecellesinde ise şöyle tarif edilmiştir. "Birden çok kimsenin itibarlarıyla borçlu olarak satın aldıkları malın kazancında ortak olmak üzere akit yapmalarıdır."

Burada kârın, malın borcuna kefil olunan miktara göre paylaşılması şartının konulmasının amacı, kârı kefil olunmayan kazançtan korumaktır.

Bazı fıkıhçılar da, şirket-i vücûhta kârın, ortakların kefil oldukları borç miktarı dikkate alınmaksızın şartlarda belirtildiği şekilde paylaşılacağı görüşünü benimsemişlerdir. [\[145\]](#)

Şırb

(su hakkı)

Sözlükte bir miktar su anlamına gelir.

Terim olarak arazi sulamasında kullanılan su ya da arazi

ve hayvan sulama nöbeti şeklinde yorumlanmıştır.

Bu kavram şeriatıta, irtifak haklarından bir çeşidin ismi olup diğer şahısların da ortak akarın menfaatlerinden faydalanması için konulmuştur. [\[146\]](#)

eş-Şırbü'l-Hâs

(Özel su hakkı)

Bir fıkıh terimi olarak Şafî ve Hanefî fakihleri tarafından ortaya atılmıştır ve bununla kastettikleri de şudur:

Şırb-i mâ (su kullanma) hakkı sadece belirli kişilere mahsustur. Yani, sayısı ve konusu şer'an belli kişilerin tarlalarını sulama hakları için kullanılan Özel bir deyimdir. Bu hak sahiplerinin yüzden az olduğu, bazı kitaplarda da beşyüzden az olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu sayının, çağdaş muctehidlerin görüşüne göre yeniden belirlenebileceği de vurgulanmıştır.

Nehirlerin suyunun kullanılmasına gelince (Dicle, Fırat gibi); halkın bu nehirlerden tarlalarını sulamaları şırb-i hâs gibi değildir. Şırb-i hâs olması için şuf'a (beraberlik, komşuluk) hakkı olması gerekir. Nehirlerde ise şuf'a hakkı söz konusu olamaz. [\[147\]](#)

Şirketp'l-İbâha

(mübah/orta mallar)

Aslında herhangi bir kimsenin mülkü olmayan mübah eşyalarda; almak, korumak ve temlik yetkisinde bütün insanların ortak olmasıdır, Meselâ su, otlak ve dağlarda kendiliğinden biten ağaçlar gibi. [\[148\]](#)

Şirketü'l-Müfâveda

(tam yetkili ortaklık)

Baştan sona sermayede, yetkilerde ve borçlarda ortaklar arasında eşitliğe dayanan her şirkete bu isim verilir. Bu açıklamaya binaen Şirazi Şirket-i müfâvedayı, "Ortakların mal ve bedenleriyle kazandıkları mallarda eşitlik ve ticâret, gasp veya kefalet gibi bir sebeple birinin üzerine lazım gelen yükümlülüklerde diğerinin de sorumluluğu üzerine yapılan ortaklık" şeklinde tarif etmiştir.

Cürcânî de bu şirketi, "vekâleti ve kefaleti kapsayan, mal, yetki ve borç bakımından eşitliğe dayanan" bir şirket olarak tarif etmiştir,

Hanbelî mezhebi hükümlerini içeren Mecelle'de belirtildiğine göre şirket-i müfâveda iki kısma ayrılır.

Birincisi, ortaklardan her birinin diğerine, ticarete, mudârabede, vekâlette, malla yola çıkmada, rehin vermede ve uygun gördüğü çalışmalarını yapmada yetki vermesi şeklinde ortaya çıkar. Bu tarif bu çeşit şirketlerin hepsini içine alır.

İkincisi, ortakların leh ve aleyhlerinde meydana gelen her konuya ortak olmaları biçiminde tarif edilir. [\[149\]](#)

Şuf'a

(ön alım)

Sözlükte vitr (tek)in zıttı olup çift manasına gelir. Bir kimsenin mülkünde bulunan meşfu mülkün jsmidir. Meselâ "kâne vitran fe şefa'tuhu bi-âhar" denilir ki, "o tek idi, diğerini eş yaptım" demektir.

Terim olarak da, satılan akar (taşınmaz) ya da bir kısmı üzerindeki zorla bile olsa mülk edinme hakkıdır. Ancak müşteriye akarın mal oluş fiyatı ödenmelidir.

Esasen bu kelime şefe'a kökünden alınmıştır. Bu da teke ilâve yapmak anlamına gelir. Çünkü şefi' kendi hissesine şuf'a hakkını da ilâve eder. [\[150\]](#)

Şubhe

Sözlükte karışıklık ve kargaşa anlamlarına gelir.

Terim olarak bir şeyi gerçekte var olmayan başka bir şeye benzetmektir. Bu sebeple fıkıhçılarda "Hakkı batıla benzetmek ya da batılı hakka benzetmektir. Dikkatle incelenince şüphe ortadan kalkar" şeklinde tanımlanmıştır.

Şefi bakımından şüphe, suçlu üzerinde ki had (ceza) uygulamasının kaldırılma sebebi sayılan hal ya da mazeret şeklinde tarif edilir. Bu yorum "Şüphelerle hadler kaldırılır" şeklinde hukuk kuralı haline getirilmiştir ve üç kısma ayrılır.

1- Fiillerde şüphe: Buna "şüphe-i iştibâh" adı verilir. İd-det süresindeyken bâin talakla boşanan kadınla cinsi birleşme yapılması ya da bir kimsenin kendisi için helal sandığı bir mal üzerine boşanma anlaşması yapması gibi.

2- Fiilin yerinde şüphe: Buna hükmi şüphe ya da şüphe-i mülk de denir. Kendi hanımı zannederek yabancı kadınla cinsi birleşme yapmak gibi.

3- Akitlerde şüphe: Herhangi bir konuda şeklen akit olmasına rağmen gerçek bir aktin bulunmaması. Meselâ şahidsiz olarak bir kadınla ya da kendisine helal olmayan bir kadınla, mahrem birisiyle evlenmek gibi. Ya da iki kardeşin cinsi birleşmesi gibi.

Mal ve kazanılmış eşyalardaki şüpheye gelince, bundan maksat helal mal ve kazancın haram ile karışması, ikisinin birbirine benzemesi ve ayrılabilmesi demektir. [\[151\]](#)

T

Ta'cüzü'l-Mükâteb

Sözlükte "acceze fülânen" (filan kimseyi acizliğe düşürdü) denilir.

Deyim olarak "ta'cüz mine'l-mükâteb" şeklinde yorumlanır. Bununla da kölenin, hürriyete kavuşmak için bedeli ödemekten aciz olduğunu itiraf

etmesi kastedilir. Kelimenin aslı, belli bir miktar acizlik ve güçsüzlük olduğunu anlatmaktır. Meselâ "acceze nefsehû" denildiğinde, o kişinin bir miktar güçsüzlüğe düştüğü anlaşılır. [\[152\]](#)

Ta'dil

(düzeltme)
Sözlükte iki manası vardır:
1- Tesviye ve takvim, düzeltme ve yerine koyma. Meselâ, "addelel-hükme ve's-şey'e ta'dilen" denilir ki, burada "hükmü yerli yerine koydu, doğruyu ayağa kaldırdı" anlamı vardır. "Addele'l-mîzân" da "düzeltti, eşitledi" demektir.
2- Tezkiye, teiniz ve emin gösterme. Meselâ, "addele's-şahide ev er-râvî ta'dilen" denildiğinde "şahidi veya râviyi emin ve doru gösterdi" manası anlaşılır. Yani "onu adaletle vasıflandırdı" demek olur.
Terim olarak sözlük anlamıyla aynıdır. "Kısmetü't-ta'dil" ifadesinin deyim anlamı ise, müşterek bir aynın (eşyanın) miktar itibariyle değil de değer ve menfaat itibariyle kısımlara ayrılması demektir. Böyle olunca az olan kısmın kıymet ve menfaat bakımından çok olan taraf ile eşit ve denk olması caiz hale gelmiş olur. Meselâ tarla verimlilik ve suya yakın olması bakımından çok çeşitli bölümlere ayrılır. Bazı kısımları nehirden doğrudan doğruya sulanır. Böyle durumlarda meselâ üçte biri üçte ikiye denk olur ve ta'dil esasına göre taksim edilerek üçte bire bir pay, üçte ikiye de diğer bir pay olarak itibar olunur. Bu yol ile menfaat ve değer bakımından sağlanan denklik, miktar bakımından da bir eşitlik demektir. [\[153\]](#)

Ta'vîz

(bedel, karşılık, tazminat)
Sözlükte ivaz vermek anlamındadır. İvaz ise bedel ve karşılık manasına gelir.
Terim olarak, uğradığı zarar sebebiyle başkasına verilen malî karşılık demektir.
Fıkıhçılara göre bedel ödeme yükümlülüğü, buna sebep olan bir meselenin doğmasına bağlıdır. Dinen mükellef olmanın bir gereği değildir. Bu konuda dinî mükellefiyetin şartları aranmaz. Bundan dolayı, malî bedel ödeme yükümlülüğü, dinen mükellef olsun veya olmasın herkesi kapsar ve çocuk, deli, uyku halinde olan ve akli dengesi bozuk her insan dahi, haksız yere telef ettiği başkasına ait malın bedelini öder. Çünkü müslümanların malı dokunulmaz kabul edilmiştir. [\[154\]](#)

et-Ta'zîru'l-Mâlî

(malî ceza)
Sözlükte ta'zir, "te'dip" anlamına gelir ve azr kökünden türemiştir. Türkçemizde azarlama ve yasak etme gibi anlamları vardır.
Terim olarak şer'an tayin edilmemiş ceza demektir ve çoğu kere, hakkında bir had veya kefarete bulunmayan her suç için, Allah Teala veya insanoğluna karşı ödenmesi gereken bir hak şeklinde yorumlanır. Hâkim, ilâhî maksada ulaşmak için her duruma göre uygun bir cezayı seçer. Ta'zir cezası bazan beden üzerinde vâki olur; bazen hürriyetle kayıtlı olarak meydana gelir; bazen malla ilgili olur; bazen de başka bir şekilde olabilir.
Mala uygulanan ta'zir cezasının birkaç şekli vardır.
1- Bir malî sahibinin kullanmaması için hapsedme. Hakim, suçlunun bir miktar malını belli bir müddet elinde tutarak sahibinin kullanmasını men eder. Suçlu tev-be ve pişmanlığını ortaya koyunca iade eder.
2- Suçlunun bazı mallarını imha etme.
Putları, suç âletlerini, hileli gıda ve sanayi maddelerini ve bunlara benzer bazı eşyayı telef ve imha etmek ya da maksada ulaşmak ve kamu yararını sağlamak üzere bu malların şeklini ve yapısını değiştirmek gibi.
3- Para cezası ya da malî başkasının mülkiyetine verme. Hz. Peygamberin, henüz dalından toparlanmamış meyveyi çalan kimse hakkında, önce dayak ile hüküm vermesi, sonra da çalınan malın iki katı para cezası ile cezalandırmasında olduğu gibi. Yine Hz. Ömer'in, buluntu malı gizleyen kimse hakkında cezanın arttırılmasına hükmetmesi de böyledir. [\[155\]](#)

Tağrîm

(borçlandırma)
Sözlükte, başkasını borçlu kılmak, borç altına sokmak demektir ve ğurum kökünden türemiştir. Gurura ise cinayet ya da hıyanetin dışında insanın malında meydana gelen eksiklik (zarar) anlamına gelir. Meselâ, "ğarimtü'd-diyete ve'd-deyne" denilir ki, "diyetimi ve borcumu Ödedim" demektir.
Bu kelimenin sözlük anlamı ile deyim anlamı aynıdır. [\[156\]](#)

Tağrîr

(hile, aldatma)
Sözlükte "ğarrahû ğarran" denilir ki, "aldattı" ve "yanlışla şevketti" anlamlarına gelir. "Garrara bi-nefsihî tağrîran" denildiğinde ise "kendini ölüme sürükledi" manası kastedilir.

Deyim olarak tağrîr bir şeyi olduğundan başka göstermek şeklinde yorumlanır. Böylece o şeye kendinde olmayan bir özellik verilerek karşı tarafın ilgisini çekmesi ve sözleşmeyi imzalaması sağlanmış olur. Meselâ, koyunun sütünün sağılmadan memesinde bırakılması ve yalancının sattığı eşyaya ait bazı özelliklerinden söz ederek müşterileri satın almaya teşvik etmesi gibi.

Bazen satıcı müşteriye karşı tağrîr yapabilir; bazen de müşteri özellikle fiyat konusunda satıcıya karşı tağrîrde bulunabilir. Ayrıca satıcı ile müşteri arasındaki aracı da ikisinden birine karşı tağrîr yapabilir. [\[157\]](#)

Tağyir

(değiştirme)

Sözlükte ve deyim olarak tahvil (değiştirme) anlamında kullanılır. Meselâ "ğayyertü'ş-şey'e tağyîran" denilir ki, "üzerinde olan şeyi giderdim, değiştirdim" demektir.

Fıkıhçılar bu deymi "gasb" bahsinde kullanmışlar ve bu konuda bazı sert hükümler koymuşlardır. Meselâ Hanefî ve Mâliki alimlerinin konuyla ilgili görüşlerinden bazıları şöyledir: Gâsıb (hırsız) gasbettığı şeyi ismine ve önemli özelliklerine varıncaya kadar değiştirirse, buğdayın öğütülmesi ve koyunun kesilmesinde olduğu gibi, bunu tazmin eder ve değiştirdiği şey kendinde kalır. Ancak gâsıbın kendinde kalan eşyanın, sahibine tazmin edilmeden önce kullanılması helal değildir.

Şafîî ve Hanbelî âlimlerin bu konudaki yorumlarından bazıları da şunlardır: Eğer meydana gelen değişiklik çalınan malın kıymetini artırıyorsa, bu ziyade (fazlalık) malın sahibine ait olur ve bu artış, saf ve tabîi bir eser (ürün) olarak ortaya çıkmışsa (hırsızın bir katkısı yoksa) bu eser ve artış sebebiyle hırsıza hiçbir şey ödenmez. Değişiklik çalınan malın kıymetini eksiltiyorsa, hırsızın bu eksikliği ve değerini geri vermesi gerekir. [\[158\]](#)

Tahâss

Sözlükte "hassahû min'el-mâl" denilir ki, "o nasibini elde etti" demektir. "Ahsastuhû" demek, ona hissesini verdim anlamında kullanılır, "Tahassa'l-ğuremâ fi mâ beynehum" dendiğinde de, "kendi hisselerine düşen malı paylaştılar" manası anlaşılır. Hisse kelimesi de nasip anlamındadır.

Fıkıhçılar bu kelimeyi sözlük anlamının dışında kullanmamışlardır. [\[159\]](#)

Tahcîr

(çevirme)

Sözlükte, ölü bir arazinin dört tarafına taşlar dikerek başkasının ihya etmesine engel olmaktır. Terim olarak da aynı anlamda kullanılır. Şer'an temlikî değil ihtisâsî ifade eder.

Harb sonunda elde edilen araziden taşlar dikilerek çevrilen bölümünün başkaları tarafından ihya edilmesinin caiz olmadığına fakihler arasında ihtilaf yoktur. Çünkü ilk defa bir araziye taşlarla çeviren kimse, buradan faydalanmaya başkasından daha çok layıktır. [\[160\]](#)

Tahfil

Sözlükte, "haffeltü eş-şâtah" yani "koyunun göğüslerinde toplanması için sütünü sağmayı terkettim" denilir ki, bu biriken süte muhaffele ismi verilir.

Terim olarak muhaffele, deve, inek ve koyundan elde edilen ve bu hayvanların göğüslerinde toplanan süt demektir. Yani süt sağılmayarak göğüslerde biriktirilmiştir, ki müşteri bununla aldansın ve böylece hayvanın fiyatı artsın. Sütü sağılmayan hayvana da musarrât denilir.

İbn Mâce, Beyhakî ve Ahmed b. Hanbel'den rivayet edilen bir hadis-i şerife göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Hayvanların göğüsleri sütlü bırakılıp şişirilerek satılması, farkına varılmayan bir aldatmadır. Bu ise bir müslûmana caiz olmaz."

Bu satış işleminin nehyedilmesinin sebebi, burada, müşteriye karşı hile, kusuru gizleme ve zarar verme gibi mahzurların söz konusu olmasıdır. [\[161\]](#)

Tahkim

(hakem tayin etme)

Sözlükte bir hükme varmak, karar vermek anlamlarına gelir. Meselâ "hakkemtü'r-racüle" denildiğinde, fevvadtü'l-hükme ileyi (onun hakkında hüküm verdim)" manası anlaşılır.

Terim olarak tahkim, ihtilafa düşen iki taraf arasındaki husumeti kaldırmak için hakem tayin etmek demektir. Bu hakem bazen hakim tarafından bazen de tarafların arzusu üzerine tayin edilir.

Tahkim ile sulh arasında iki bakımdan bazı farklar vardır.

Bunlardan birincisi, tahkimin neticesinde kazai bir hüküm ortaya çıkar. Sulhun sonucunda ise, çekişen tarafların rızaları üzerine bir akit yani anlaşma ortaya çıkar.

İkincisi de, sulh sonucunda, taraflardan birisi, ya da her ikisi haklarından vazgeçerler Tahkimde ise haktan vazgeçmek söz konusu değildir. [\[162\]](#)

Tahkîmü'l-Hâl

Terim olarak, murâfa'a (davanın açılması) esnasında taraflardan biri lehine halihazır mevcut olan şahit ya da delili onun için hakem kabul ederek ona göre hüküm vermek demektir ve bu kaide istishab konusuna dahildir. Bir şeyin bugünkü haline nazaran onun geçmişte de bu hal üzere olduğuna hükmedilmesi, yahut da geçmişte sabit olan bir şeyin aksi bilinmedikçe halen sabit ve baki olması gibi.

Esasen istishab, zan ya da şüpheden uzak olan gerçek bir olayın halen varlığının devam ettiğine hükmetmektir. Çünkü onun bir zamanlar varlığı kesindi. Bu da "ibkâu mâ kân, alâ mâ kân (bir şeyi önceden bilindiği üzere baki kılmak)" şeklinde fıkıh kitaplarına geçmiştir. [\[163\]](#)

Tahliye

Sözlükte bir şeyi boşaltmak anlamına gelir ve terket-mek, yüzçevirmek gibi anlamlara gelen hallâ fiilinin mastarıdır.

Terim olarak bir şeyi kabza (teslim olmaya) mam olan şeyleri izale ederek, teslim alınması mümkün olacak halde bulundurmamak manasında kullanılır. Tahliye, Mecelle'nin bey' bahsinde tesellüm anlamında kullanılarak şöyle tarif edilmiştir. "Satıcının, herhangi bir engel bırakmadan malın müşteriye teslimine izin vermesidir."

Hanbelî fikhına göre de tahliye, "malın engelsiz ve müşkilatsız teslim alınmasını mümkün kılan bir izindir."

Tahliye satılan mal, fiyat, rehinler, hibeler, icar ve seleme konu olan eşyalar hakkında hükmen kabz sayılır. Bu görüş, akar ya da menkul malların tahliye eden kimsenin hakları konusundaki Hanefîlerin görüşüdür. Çünkü malı teslim edecek kimsenin bu görevi yerine getirecek ve bu yükten kurtulacak bir çıkış yolu bulması gerekir. Bu yol da satıcının gücüne göre malı tahliye etmesi ve üzerindeki engelleri ve zorlukları kaldırmasıdır.

Ancak satıcının bu teslimi bizzat yapma ve gerçekleştirme gibi bir yetki ve sorumluluğu yoktur. Çünkü kabz, teslim alan için ihtiyari bir iştir. Eğer teslim işi de satıcıya ait olsaydı, bu görevi yapmak ona çok güçlük ve zorluk verirdi,

Şafîî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre tahliye sadece akarlar için kabz kabul edilir. Menkul malların kabzı ise örfîye göre belirlenir. Bunların el eşyası, nakledilebilir, değiştirilebilir veya örfî kıyas yoluyla ödenebilir mallar olması hükmü değiştirmez. Tartılan, ölçülen ve sayılan mallar gibi. [\[164\]](#)

Taksit

Sözlükte taksitü'd-deyn borcu parçalara ayırmak anlamına gelir. "Taksit" kelimesi de kist kökünden gelir ve hisse, na-sib gibi anlamları vardır. Çoğulu aksat şeklinde gelir.

Deyim olarak, belli zaman dilimlerinde ve belli taksitler halinde Ödemek üzere borcu kısımlara ve miktarlara ayırmaktır.

Mecelle'nin tarifine göre taksit: "Borcu belirli vakitlerde Ödemek üzere tecil etmek, ertelemektir."

Bey'ut-taksit ise, "bey'-i nesî'e'nin bir çeşididir. Bu, bedelin hepsinin ya da bir kısmının, belli zamanlarda ve belli taksitlerle ödenmesi üzerine anlaşarak veresiye mal satmaktır. Bu ödeme zamanları her ay veya her sene gibi muntazam vakitler halinde belirlenmiş olabilir. Taksit tutarları ise,

bazen eşit, bazen artan, bazen de azalan miktarlarda olabilir. [\[165\]](#)

Talebü't-Takrîr

(şahitli şufa talebi)

Deyim olarak bu ifadeyi Hanefî fıkıhçıları şufa konusunda kullanmışlardır. Bundan maksat şefîin, (şufa hakkına sahip kimse) eğer akar (taşınmaz) henüz satıcının elinde ise satıcıya, onun elinde değilse müşteriye karşı şahit getirerek şufa talebinde bulunmasıdır. Yahut da satılan akarın yanında ve şahitler huzurunda daha önce şufa talebinde bulunduğunu, şimdi bunu talep ettiğini söylemesidir.

Bu konu Mecelle'nin 1030. maddesinde şu şekilde belirtilmiştir. "Taleb-i musâvebeden sonra şefîin taleb-i takrîr ile şahitlergetirmesi lazımdır. Şöyle ki, şefî, iki kişi huzurunda ve satılan eşyanın yanında bu akarı filan kimse satın almış yahut müşterinin yanında "sen filan akan satın almışsın" veyahut satılan akar henüz satıcının elinde ise onun yanında, "sen filan akarını filan kimseye satmışsın, ben ise şu bakımdan onun

hissedarıyım ve taleb-i şufa etmişim, şimdi de talep ediyorum, şahit olunuz demelidir. [\[166\]](#)

Tarif

(irtidattan sonraki kazanç)

Sözlükte yeni, turfanda anlamına gelir. Mal-i tarif ise yeni çıkan, henüz istifade edilen mal demektir. Tâlid ve telid ifadeleri de eskiden beri var olan, tanınmış anlamlarına gelir. Araplar arasında "eski İle yeniye götürdü" sözü yaygındır.

Deyim anlamına gelince; fıkıhçılar bu ifadeyi bazen fe-raiz konusunda kullanırlar ve bununla "mürted" in riddetinden sonra kazandığı malı kastederler. Tâlid ifadesini de "mürted" in müslüman iken kazandığı mal için kullanırlar. Onlardan bazıları bu iki dönemde kazanılan malı hüküm bakımından birbirinden ayrı yorumlamışlardır. Yani "mal-i tarifiin fey geliri olarak hazineye "mal-i tâlid" in de müslüman olan varislere kalacağı kabul etmişlerdir. Bu görüş Ebu Hanife, Sevrî, İshak ve diğer bazı âlimlerin görüşüdür. Diğer fıkıhçılar ise bu ikisi arasında bir fark görmezler. [\[167\]](#)

Ancak, bu malların fey geliri olarak hazineye mi, yoksa müslüman varislere mi kalacağı konusunda bazı görüş ayrılıkları vardır.

Tasarruf

Sözlükte, tekallüb anlamına gelir. "Tekallüb" ise bir işi yaparken istediği gibi hareket etmek demektir. Meselâ, "sar-raftühu fi'l-emri tasrîfen (nu bu

işe yönlendirdim)" denilir. Bu fiilin humâsîsi tesarrafе şeklinde gelir. Burada "sarrafе", kallebe anlamında kullanılmış olup bunun humâsîsi-si de "tekallebe" şeklinde gelir.

Terim olarak, üzerine şer'î bir hüküm gereken her hareket veya söz şeklinde tarif edilir.

Yukarıdaki tarife göre tasarruf, fiili ve kavli olmak üzere iki kısma ayrılır. Fiilî tasarruf: Olayın temeli söze değil de bir iş veya eyleme dayanıyorsa fiilî tasarruf söz konusu olur. Meselâ, mubah malları kazanmak, öfkelenme, telef etme, malı teslim alma ve borcun Ödenmesi gibi. [\[168\]](#)

Tasriye

Sözlükte "tasriyetü'l-en'âm", hayvanların sütünü memelerinde bırakarak sağmamak anlamına gelir. Bu takdirde, süt hayvanının göğsünde toplanır ve memeler şişer.

Deyim olarak satıcının, deve, koyun ve benzeri hayvanları satmazdan bir müddet önce sütünü, hayvanların memelerinde birikmesi için sağmaması demektir. Böylece satıcı müşterinin gözünü boyar ve malının fiyatını artırır.

Buhârî ve Müslim'in rivayet ettikleri bir hadis-i şerife göre Hz. Peygamber bu konuda şöyle buyurdu: "Koyun ve develerin göğüslerinde fiyatları artsın diye süt bırakmayınız. Her kim böyle bir koyunu satın alıp sağır da kileye vakıf olursa müşteri muhayyerdir: Bu hale razı olursa koyunu alıkoyar, olmazsa koyunu reddeder ve sağması mukabilinde bir Ölçek hurma verir."

İbn Abdilber'in bu konudaki yorumu şöyledir: "Musar-rat hadisi esasen alış verişte aldatmayı yasaklayan bir hadistir. Bunun da aslı, ayıplı bir mal ile aldatılan kişinin muhayyer olması ve aldatma ile bey'in aslının bozulmamış olmasıdır. [\[169\]](#)

et-Te'addî

(hakka tecavüz)

Sözlükte, sınırı aşmak veya bir şeyin diğerini geçmesi demektir.

Terim olarak sözlük anlamıyla aynı olup, "sefan, örfen ve âdeten yetinilmesi ve durulması gereken bir şeyin ötesine geçmek" şeklinde yorumlanır. Bunun anlamı içinde zulüm ve hakka tecavüz vardır.

Bu durumda fıkıhçılara göre te'addl can, mal ve diğer şeylere karşı yapılan düşmanlık ve azgınlıkları da içine alır. Ayrıca öfke ve telef yoluyla başkasının malına karşı yapılan aşırılıklar da bu kavrama dahildir. Yine emanetçinin, kendisine emanet edilen mallar üzerindeki yetki sınırını aşması da bir te'addl olarak yorumlanır. Meselâ, emanetçinin, emanet bırakılan eşyayı kullanması ve inkâr etmesi; mudâabe işçisinin izin verilmeyen yere mal harcaması ve ücretli işçinin, iş sahibine açıkça ya da örtülü olarak muhalefet etmesi gibi.

Fukahaya göre te'addl zarara sebep olmuşsa tazmini gerekir. [\[170\]](#)

Te'mîm

(devletleştirme/kamulaştırma)

Terim olarak çağdaş ekonomilerdeki anlamı, özel bir projenin önem derecesine göre, kamu projesi haline dönüştürülerek kamu kurumu halinde idare edilmesi ya da bütün hisseleri devlete ait olan bir şirket şeklinde yürütülmesidir.

Bu, toplum için hayati öneme sahip Özel projelerin özel mülkiyetten çıkarılarak kamu mülkiyeti haline dönüştürülmesi demektir.

Fıkıhçıların dilinde böyle bir deyim kullanılmaz. [\[171\]](#)

Te'mîn

(sigorta)

Sözlükte, "hıyanet" kelimesinin zıttı olan "emanet" sözcüğünden türemiş bir kelimedir. Arapça'da bu kelimenin pek çok kullanım şekli vardır.

lerim olarak fıkıhçılar bu kelimeyi "âmin" diyerek dua etmek anlamında kullanırlar. Meselâ "duaya âmin dedim" denilir ki, "duamı kabul et" demektir.

Akd-i te'mîne gelince; bu, bir çeşit bedelli sözleşmedir. Taraflardan birine "müemmin" diğerine "müemmen leh" denilir. Bu sözleşme ile birinci taraf ikinci tarafa veya kendi lehine üzerinde anlaşılan belli bir bedel öder. Ayrıca bu tür bir sözleşme ile emanet bırakılan eşyada bir hasar ya da sözleşmede belirlenen bir kayıp söz konusu olduğu zaman ödeme yani tazminat yükümlülüğü getirilir.

Söz konusu eşya emanet olarak bırakılabildiği gibi, istifade edilmek üzere sunulan bir imkân da olabilir.

Böyle durumlarda ödenen tazminata "kıstü't-te'mîn" denilir ki, "müemmen leh" in kendi gücüne ve taraflar arasında imzalanan sözleşme hükümlerine göre yerine getirilir.

(Bu açıklama Mısır Medeni Kanunu ile İngiliz, Amerika ve Belçika hukuk kitaplarından özetlenmiştir.) [\[172\]](#)

Teberru

(bağış)

Sözlükte, şarta bağlı olmadan gönüllü olarak yapılan davranış demektir. BİR karşılık beklemeden yapılan iş anlamına da gelir.

Terim olarak fıkıhçılar bu kelimeyi tarif edip yorumlarken sadece vasiyet, hibe ve vakıf gibi çeşitlerinden söz etmişlerdir. Ancak onların bu

konulardaki açıklamalarından şu şekilde bir tarif çıkarılabilir: Teberru, bir kimsenin çoğu kere yardım ve iyilik amacıyla şimdi ya da gelecekte karşılıksız olarak başkasına bir hak ya da malı vermesidir.

Fıkıhçılar ukûd-ı müsemmâtı, tasnif ederlerken de teberru' muamelesini "temlikât" grubunun "mu'âvedât" bölümünde ele almışlardır. [\[173\]](#)

Tebi'a

(tazminatı yüklenme)

Tebi'a ve tehammülü't-tebi'a ifadeleri çağdaş hukuk deyimlerinden olup fıkıhçılar tarafından hiç kullanılmamıştır. Ancak "daman" anlamıyla bilinmekte ve bazı hukuki muamelelerde kullanılmakta idi.

Onlara göre "daman", insanın bir şey üzerinde ortaya çıkan noksanlık, ayıp ya da yok olma tehlikesi karşısında doğacak zararları yüklenme sorumluluğudur.

"Satıcı, müşteriye malı teslim etmeden önce, satılan eşya ile ilgili her türlü sorumluluğu yüklenir. Müşterinin sorumluluğu ise malı teslim aldıktan sonra başlar" denildiği zaman buradaki tebi'a deyiminden, kaybetme, yoketme, zarar verme ve benzeri durumlar karşısında doğacak olan tazminat ödeme sorumluluğu anlaşılır. Bu da, bir artı değer veya ferahlığın karşılığıdır ki fıkıhçılar bu değere "haraç" veya ğunm adını vermişlerdir. Nitekim fıkıh kitaplarında "Haraç zamana karşılıktır" ve "Menfaat zarar mukabilinde-dir" gibi fıkıh kuralları bu konuda vaz' olunmuştur.

Tebzîr

(israf)

Sözlükte israf edercesinde mal harcamak anlamına gelir. Kelimenin asıl anlamı tohum atmak veya tohum saçmaktır ve malım ziyan eden herkes için mecaz olarak kullanılır. Aslında tohum atmak veya tohum saçmak bir çeşit kayıp veya ziyandır. Çünkü onun nereye atıldığı ve sonucun ne olacağı bilinmez.

Terim olarak Nevevî bu kelimeyi şöyle tarif etmiştir. "Bir malın Örfen malum ve makul olmayan bir yere harcanmasıdır."

İbn Teymiye de "tebzîr"i, din ya da dünya için faydalı olmayan yere malı sarfetmek şeklinde tarif ederek şöyle bir yorumda bulunmuştur: "Tebzîr bazen miktar bakımından söz konusu olur ki, hak sahibine haktan fazla mal vermektir. Bu fazlalık ise onların kifayet miktarının üstünde harcamalarına sebep olur. Böylece ihtiyaç ve hak sahipleri aleyhine gelir dağılımında bazı sapma ve bozulmalar meydana gelir. Bazen de tebzîr işin aslında meydana gelir. Bu da meselâ haram menfaatlere mal harcamak şeklinde ortaya çıkar. Fahişeye verilen para ve sihirbaza sunulan hediyeler gibi.

Kadı İbn Arabî'nin bu konuda ki yorumu ise şöyledir: Eğer bize bir kimsenin şehvi arzuları istikametinde malını harcaması tebzîr midir değil midir? diye sorulsa biz şöyle cevap veririz: Bir kimse ihtiyaçlarından kısarak artırdığı malları şehvi arzuları için harcansa ve onu israf etse bu kişi "mübezzir (savurgan)" sayılır. Eğer bir insan malının aslını korumak şartıyla gelirini ya da kazancını şehveti yolunda harcansa bu kişi mübezzir sayılmaz. Ancak haram yolda harcanan bir kuruş bile "tebzîr" sayılır. [\[174\]](#)

Tecdîdü'd-Deyn

(borç yenileme)

Sözlükte bir şeyi yenilemek, onu yeniden yapmak demektir. İşin yenilenmesi de, yeniden meydana getirme şeklinde yorumlanır. Terim olarak borcun yenilenmesi ise, eski borcu yeni borç ile değiştirmek ve böylece, birinci borç sözleşmesini feshederek, karşılıklı rıza ile yapılan ikinci bir anlaşma ile borç ilkesini tekrar düzenlemektir. Meselâ, Ahmet, Bekir'den kiraladığı evin ücreti olarak 2 milyon lira borçlu iken, bu paranın Zeyd'in zimmetinde borç olarak kalması üzerinde tekrar bir anlaşma yapmalarında olduğu gibi.

Burada, birinci borç sözleşmesinin feshedilerek, ikinci bir akit ile borcun yenilediği açıktır. Böylece birinci sözleşme ile ödenmesi gereken borç düşmüş olur ve borçlu, ikinci sözleşme ile getirilen yeni borcu yüklenir. Bu durumlarda borcun bitmesi ve düşmesinin neticesi olarak birinci borç kapanarak sözleşmesi feshedilir ve yeni bir akit üe borç yenilenmiş olur. Ayrıca birinci borçla ilgili kefalet iptal ve kefil de ibra edilmiş olur. [\[175\]](#)

Önceki kefalet, yeni sözleşmeden doğan borca intikal etmez. Bu durumda kefalet sözleşmesinin de yenilenmesi gerekir.

Techîl

(bilgisizlik)

Sözlükte, bu kelimenin manalarından biri "cehl"e nisbet etmektir, "ceheltü fülânen" denildiğinde "onu cehle nisbet ettim" demektir. Cehl ise, bilmek kabiliyetini haiz olan bir kimsenin bir şeyi bilmemesi anlamına gelir.

Terim olarak kendi terikesinde bulunan başkasına ait bir mal hakkında yapılması gereken gerekli açıklamanın bulunmaması durumunda yerine getirilmesi icabeden fiilî bir tasarruftur. Fıkıhçılar bu kelimeyi daha çok, emanetçi, mudârib, vekil ve benzeri eminlere bırakılan emanetler konusunda kullanmışlardır. Çünkü bu konularda techîlin sonucu tazminattır ve eğer techîlde kasıt da varsa bir çeşit zulüm meydana gelir. Neticede emanette haksızlık tazminat olarak ödenir.

Bu konuda Hanefî mezhebinin görüşü şu şekildedir: Emanetçi ölür ve terikesinde de bir vedia bulunursa bu emanetçinin varisleri için bir emanettir ve sahibine ödenmesi gerekir. Ancak emanetçi vedianın durumu hakkında bir bilgi bırakmadan ölür, terikesinde bulunmaz ve varislerinin de bu konuda bilgileri yoksa, emanetçinin terikesinde Ödenmesi gereken borç ortaya çıkar. Böyle bir durumda, eşya sahibi diğer vedia sahipleri gibi kendi eşyasının kıymeti nisbetinde terikeye ortak olur.

Eşbâh ve'n-Nezâir sahibi İbn Nüceym de bu konuda şunları yazmıştır: "Techîl ile ölüm sonucunda emanetler tazminata dönüşür. Ancak bundan üç

şey müstesnadır. [\[176\]](#)

Tedbîr

Sözlükte, sonucun sağlam olması için yapılan işe önem ve değer vermektir. Nitekim bir adamın malının sağlamlığı ve çocukları ile arkadaşlarının terbiyesi için tedbir alması gibi. Kelimenin aslı her şeyin sonu anlamına gelen "ed-dübr" sözcüğüdür. Edbârul-umûr lafzının anlamı ise "işlerin sonuçları" demektir.

Terim olarak tedbir ölümüne bağlı olarak köle sahibinin kölesini azad etmesidir. Çünkü ölüm hayatın sonudur. Bu sebeple tedbir kısaca "ölüme bağlı azad" şeklinde tarif edilmiştir. Tedbir-i mutlak: Efendinin mutlak ölüm şartına bağladığı azat. Tedbir-i mukayyed: Efendinin herhangi bir sebeple ölümüne bağlı azad. Kaybolma ya da hayatın tehlikeye girmesi gibi. (Ben bu hastalığımın dolaylı ölürsem sen hürsün denilmesi gibi.) [\[177\]](#)

Tedlîs

(ayıbı gizleme)

Sözlükte, ayıbı örtmek anlamına gelir.

Terim olarak bey'de tedlîs, eşyada gizli bir ayıbın olması ve satıcının bunu müşteriye bildirmeyerek ondan gizlemesidir. Ezherî tedlîs konusunda şunları yazmıştır. "Tedlîs dül-se sözcüğünden alınmıştır: Bu sözcük de karanlık anlamına gelir. Satıcı ayıbı gizleyip müşteriye haber vermediği zaman dülse yapmış olur." Fıkıhçılar kelimeyi sözlükteki anlamıyla kullanmışlardır.

Ibn Kudâme'nin yazdığına göre kelimenin manası, "Bildiği halde ayıbı müşteriden gizlemek ya da ayıbı müşterinin bilemeyeceği bir şekilde örtmektir. Aslında dülse karanlık demektir. Sanki satıcı ayıbı örtmek veya gizlemekle onu karartarak müşteriden gizliyor. Böylece müşteri de ayıbı görmüyor ve bilmiyor."

Hanbelîler tedlîs kavramının anlamını genişletmişler ve müşteriden alacağı fiatı artırmak amacıyla yönelik olarak satılan eşya üzerinde satıcının meydana getirdiği her türlü şüpheli davranışı da bu deyimden kapsama altına sokmuşlardır. Nitekim Hanbelî fıkıh Mece'sinde tedlîs şu şekilde tarif

edilmiştir: "Tedlîs, müşteriye ayıbın gizlendiği ya da fiyatın artırıldığı şüphesini veren her iştir. [\[178\]](#) Ma'da denildiğine göre "Muhayyerlikte vâki olan tedlis iki çeşittir. Birincisi ayıbı gizlemek, ikincisi fiyatın artmasına sebep olan tedlis ki, burada ayıp yoktur. Meselâ, cariye yüzünün

kırmızıya, saçlarının siyaha boyanması gibi. [\[179\]](#)

Teferruk

(ayrılma)

Sözlükte "tecemmu" sözcüğünün karşıtı olarak ayrılma anlamına gelir. Fıkıh dilinde de aynı anlamda kullanılır.

Fıkıhçılar bu deyim sarf, selem ve bey* akitlerinin bazı kısımları ile diğer bazı fıkıh bahislerinde kullanmışlardır ve bu deyimle, sözleşmeye taraf olan kimselerin bedenlerinin (cismen) akit meclisinden ayrılmalarını kastetmişlerdir. Nitekim onların görüşlerine göre: Sarf akdinin sıhhati için, ayrılıktan önce iki tarafın da bedelini alması şarttır.

Selem akdinin sıhhati için de, ayrılıktan önce sermayenin teslimi şart kabul edilmiştir.

Ayrılmanın sınırına gelince, fıkıhçılar bu meseleye örf ve adetin kaynak teşkil edeceği konusunda ittifak etmişlerdir. Çünkü kanun koyucu (şarî!) konuyla ilgili bazı hükümler koymuş, fakat açıklık getirmemiştir. Dil bakımından da bunun sınırı belli değildir. Bu sebeple örf müracaat edilir ve

insanların anlaşmış oldukları noktalara bakılır. Nitekim "kabz Oteslim alma)" ve "ihraz (=koruma)"da da durum böyledir. [\[180\]](#)

Teferruku's-Safka

(tek sözleşme)

Sözlükte safka, safk kelimesinden türemiş bir isim olup, eli el üzerine koymak ya da satış sözleşmesi anında taraflardan birinin, diğerinin eli üzerine elini koyması anlamına gelir. Arap geleneğinde satış sözleşmesi kesinleşince, taraflardan biri elini diğerinin eli üzerine koyar. Böylece sözleşme kesinlik kazanmış olur. Buradan hareketle safka kelimesinin, satış sözleşmesinin bizzat kendisi için de kullanıldığı olmuştur.

Tefriku's-safka'ya gelince bu, bir sözleşme ile satın alınan muhtelif eşyanın birbirinden ayrılması demektir.

Deyim anlamı ise bir fiyat üzerine tek sözleşme şeklin-, de yorumlanır. Fukahaya göre teferruku's-safka deyiminin anlamı, sözleşme hükmünün, üzerinde anlaşmaya varılan bütün konular üzerinde geçerli olmaması yahut da önce onun tek olarak kabul edilip sonra açılması şeklinde yorumlanmıştır. Böylece akit, kısımları, bölümleri ve ayrıntıları olan toplu ve tek sözleşme halini alır. Bu yüzden fuka-ha teferruku's-safka, teb'idü's-safka, tecerruhu's-safka tabirlerini de kullanmışlardır.

Fukahanın belirttiğine göre teferruku's-safka, satış bir akitle yapıldığı zaman, hıyarı (tercihi) gerektirir. Yani sözleşmede, satıcı ile müşteriden başka taraf ve sözleşmeye konu olan müteaddit eşya üzerinde de fiyat ayrılığı yoktur. (Bu durumda tarafların kesin tercihi söz konusu olur.) [\[181\]](#)

Tefrit

(kusur)

Sözlükte, kısaltma ve kaybetme anlamlarına gelir. Meselâ, "ferrata fi'l-emri tefritan" denilir ki, "işi kısalttı ve sonuna kadar kaybetti" demektir. "İfrat" deyimine gelince bu da israf ve sını aşmak şeklinde yorumlanmıştır.

Cürcânî'nin belirttiğine göre "ifrat" ile "tefrit" arasındaki fark şu şekilde açıklanabilir: "İfrat ziyade ve kemal bakımından sını aşmak; tefrit ise eksiklik ve kusurlu yapma bakımından normalin altına düşmek demektir ve bu iki kelime deyim olarak sözlük anlamları dışında kullanılmaz."

Tefrit deyimini fukaha dilinde vedia, şirket, mudarabe ve vekalet gibi emanet akitlerinde kullanılmıştır. Bu konular-da sadece muhafız durumunda olan emanetçi, tefrit (dikkatsizlik) durumunda, emaneti tazmin etmekle yükümlü olur. Eğer emanet eşya vekil, ortak, vasi ve benzeri kimselerin elinde haksızlık ya da "tefrit" gibi sebepler dışında yok olur veya zarara uğrarsa tazminatı gerekmez. Çünkü o sadece emanetçidir. Ancak emanetçi, eşyayı muhafaza noktasında tefrit (dikkatsizlik)e düşerse ve bu yüzden eşya zarara uğrarsa, kusurunu tazmin eder. Çünkü kusurlu kişi, malı muhafaza konusunda üzerine düşeni yapmadığından eşyanın telefine sebep olmuştur. Bu, fıkıhçıların üzerinde ittifak ettikleri konulardan biridir.

Tazminatı gerektiren "tefrit", emanetçinin malı koruması konusunda her durumun özelliğine göre, insanların örfen hata saydığı kusurlardır. [\[182\]](#)

Tehâruc

Sözlükte, çıkma gayreti anlamına gelir.

Terim olarak, miras meselesine ait bir istilâ olup belli bir şey mukabilinde bazılarını terikeden çıkarmak demektir.

Bunun aslı, varisler arasında içlerinden birinin bir miktar mal karşılığında mirastan çekilmesi üzerine yapılan bir anlaşmadır. Ancak, üzerinde anlaşılacak bedel, teri-kenin dışında şey ise bu takdirde akit bir bey' sözleşme-sidir. Eğer bedel terikeden ayrılan bir eşya ise o zaman sözleşme bir taksam ve mübadele akdi adını alır. Bunların dışında eğer bea'î hak sahibinin hissesinden az olursa bu ya bir hibe mesabesinde ya da hak sahibinin hissesinden bir kısmını düşürme söz konusudur.

Özetlersek, konunun her bölümü için fıkıhçılar bazı Özel şartlar ve ilkeler koymuşlardır. [\[183\]](#)

Tekabbül

(yüklenme)

Sözlükte, hediye gibi sevap getiren bir şeyi kabul etmektir. Deyim olarak, akde bağlı yükümlülükleri ifade eder. Meselâ, "tekabbeltü'l-amele min sâhibihî" denilir ki, "akde bağlı olarak çalışmayı kabul ettim" demektir. Mecelle'nin 1055. maddesinde de tekabbül şöyle tarif edilmiştir: "Bir işi taahhüt ve iltizam etmek, yüklenmektir." Burada iş veya amelden maksat boyacının elbiseyi boyaması, terzinin kumaşı dikmesi gibi benzeri sanat

erbabının meslek olarak yaptıkları davranışlardır. [\[184\]](#)

Tekâdüm

(zaman aşımı)

Sözlükte bir şey eskidiği zaman "tekâdeme's-şey" denilir. Deyim olarak bu kelime Mecelle'de mürûru'z-zaman (zaman aşımı) olarak açıklanmıştır. Mâlikîler ise "havz" ve "hiyâze" kelimeleriyle yorumlamışlardır. Havz ve hiyâze kelimeleri sözlükte, sahip olma, malik olma ve mülk edinme gibi anlamlara gelir. Fıkıh dilinde de: "Sahipsiz veya herkes için alınması mubah olan bir malı alıp kendi mülküne katmak" şeklinde tarif edilir.

Tekâdüm deyiminin aslı, halifenin, kadıları (hakimleri) bazı hallerde, belirli zaman sürelerinin geçmesine dayalı olarak bu konular hakkındaki davalara bakmaktan men etmesidir. Fakat böyle durumlarda hak sahibinin hakkı düşmüş olmaz.

Bu yasak sahtecilik ve kurnazlık gibi halleri önlemek için konulmuştur. Çünkü yapma imkanı bulunduğu halde, zamanın geçmesiyle davayı bırakmak zahiren haksızlığı gösterir.

Hanefî fakihleri "tekâdumu'z-zaman" süresini vakıf ve yetim malları ile gaib ve miras davalarında 30 sene; borç, emanet, akar ve emlak davalarında ise 15 sene olarak belirlemişlerdir.

Belli bir süre geçtikten sonra davaya bakılmaması aslında hakkın düşmesine sebep olmaz. Hak sahibinin hakkı devam etmekle birlikte, sadece hakimin davayı dinlemesi engellenmiş olur. Ancak suçlu suçunu kendiliğinden itiraf etse bu ona bir yükümlülük getirir. Eğer "tekâdüm", hakkı düşürücü bir niteliğe sahipse, suçlu suçunu itiraf etse bile yükümlülük altına girmez.

Mâlikîlere göre "tekâdüm" (hiyâze) iki kısımdır.

1- Sahibi bilinmeyen bir mülke sahip olma.

2- Sahibi bilinen bir mülke sahip olma.

Birincisinde, bir mala on ay veya daha fazla bir zaman müddetince sahip olma (hiyâze) davaya bakılmasına engel teşkil eder. Malın akar veya başka bir şey olması arasında fark yoktur.

ikincisinde durum farklıdır. Eğer mal akar cinsinden ise sahiplenme (hiyâze) en az on sene devam etmelidir. Hayvan ve elbise gibi mallarda ise iki senelik bir süre yeterlidir. [\[185\]](#)

Tekâfül

(güven)

Sözlükte iki kimse arasındaki "tekâfüt"ten her birinin kendi arkadaşına güvenmesi ve dayanması demektir. "Kâfil" kelimesi de, birine güvenip ona yardım eden kimse demektir. Meselâ, "tekeffele fûlanün bi's-şey" denilir ki, "o kimse kendini o şeyin yükümlülüğü altına soktu ve onu yükledi" demektir. "Tekeffele bi'd-deyn" denildiğinde ise "borcu yükledi" manası anlaşılır.

Bu kelimenin sözlük anlamı ile deyim, anlamı aynı şekilde kullanılır. [\[186\]](#)

Telakki'r-Rukbân

(köylünün, kervanın karşılanması)

Sözlükte "telakki" karşılama ve karşılaşma anlamlarına gelir. "Rukbân" da "rakib" kelimesinin çoğuludur. Bu kelimenin anlamı da "binekli yolcu" demektir.

Deyim olarak "telakki'r-rukban", satmak üzere bir beldeye mal getirenleri çarşıya varmadan önce onlardan bu malları satın almak üzere karşılamaya çıkmak demektir. Satıcıların binekli ya da yaya, bir ya da birden fazla olması mümkündür.

Bazı Hanefilere göre "telakki'r-rukbân" şehre girmeden önce şehirlinin köylüyü karşılaması demektir. Böylece şehirli, gelen eşyanın pazarının durgun olduğunu söyleyerek onu aldattır ve eşyayı gerçek fiyatının altında satın almaya çalışır.

Bu muameleye Şafii ve Hanbeliler de aynı ismi vermişlerdir. Hanefiler bu işleme, "telakki'l-celeb", Mâlikîler ise "telakki's-sıla" adını vermişlerdir. [\[187\]](#)

Telci'e

(sığınma)

Sözlükte Uca kökünden türer, zorlama ve sıkıntı anlamlarına gelir.

Mutarazzi'nin dediğine göre telci'e: "Zahiri ile bâtını birbirine uymayan bir işi yapmaya mecbur olmaktır. Yine telci'e: "Bir kimsenin malını, varislerinden sadece bir kısmına vermesidir. Varisi olan birine sanki malım sadaka olarak veriyormuş gibi."

Havârizmî'nin bildirdiğine göre telci'emn deyim anlamı: "Zayıf olan bir kimsenin malını koruması için kuvvetli olan bir kimseye sığınmasıdır." [\[188\]](#)

Bundan sonra da şu yorumu yapmıştır: "Bazen kuvvetli, zenginliğine, malına, mülküne sığınır. Bazen de mal sahibi kuvvetliye sığınır."

Telef

Sözlükte, bozulma ve parçalanma anlamlarına gelir.

Deyim olarak da aynı anlamdadır. "İtlaf ise "telef olayım meydana getirmek veya sebep olmak demektir.

Fukahânın anlattığına göre telef ya tabii âfetler yüzünden olur ki, bunlara semavî âfetler veya musibetler adı verilir. Yahut da yaratıkların eylemlerinin neticesinde meydana gelir. Fıkıhçılar bunu iki kısma ayırırlar:

Telef-i hissi: Eşyanın bizzat zatının bozulması ya da yok olması demektir ki, ister bir kısmı, isterse hepsi telef olsun aynı kapsama girer.

Telef-i şerî: Mâlikîler buna telef-i hükmî de derler. Bu da, kanun koyucunun telef ediciyle ilgili bir sebep yüzünden, eşyanın varlığına rağmen, kullanılmasını yasaklamasıdır.

Bir kişi bir cariye satın alsın fakat teslim almadan önce kişinin babası onu azad etse, hadise bu açıdan değerlendirilir. Çünkü kanun koyucu babasının azad etmesini, oğlunun azad etmesi gibi kabul eder ve hüküm buna göre düzenlenir. Kitabet, tedbir, sadaka ve hibede de durum

böyledir. [\[189\]](#)

Temlik

(sahiplendirmek)

Sözlük ve deyim anlamı, birisini bir şeye mâlik ve sahip kılmak demektir. Fıkıhçılara göre dört çeşidi vardır.

1- Bedel karşılığı bir eşyaya mâlik olmak. Buna satın alma (bey') da denir.

2- Bedelsiz olarak bir eşyaya sahip olmak. Hibe gibi.

3- Bedel karşılığı bir menfaate sahip olmak. Kira sözleşmesinde olduğu gibi.

4- Bedelsiz olarak bir menfaate malik olmak ödünç iş leminde olduğu gibi. [\[190\]](#)

Tenciz

(peşin)

Sözlükte "istenceze hâcethû ve tencezeza" denilir ki, "söz veren kimseden o ihtiyacının giderilmesini istedi" demektir; "enceze" yerine getirdi, yaptı anlamına gelir. "Şey'ün nâciz" demek, "hazır, mevcut şey" anlamında kullanılır.

Fıkıhçılar tenciz lafzını, bulunma ve öne geçme anlamında kullanırlar ve erteleme, ekleme ve bekleme kelimelerinin aksi bir anlam verirler. Bu deyim çoğu kere akitlerde kullanılır. Oysa ibadetlerle ilgili teklifi hükümlerin, me-selâ zekat ve hac gibi ibadetlerin açıklamasında geçen, "fevr" sözü ile de, bir ibadetin yerine getirilmesi için imkân bulunan en erken vakit kastedilir.

"en-Nâciz bi'n-nâciz" ifadesine gelince, bundan maksat "para karşılığı para" (peşin para) demektir ve "nesic bi'n-nesic" in aksine bir anlama gelir. Meselâ, "bi'tuhû nâcizen bi-nâcizin" derler ki, "elden ele peşin sattım" demektir. "Bi'tuhû gâiben bi-nâcizin" demek ise "peşin para ile veresiye mal sattım" demektir.

Mâlikîler bu konuda münâceze ifadesini kullanırlar ve bununla sözleşmenin akabinde her iki tarafın bedelini teslim almasını kastederler. [\[191\]](#)

Tenfil

(ganimet payına eklenti)

Sözlükte nefl kökünden türemiş bir isim olup mutlak bir artışı ifade eder.

Deyim olarak da, ganimet hissesindeki artış anlamında kullanılır. Halife veya ordu komutanı, düşmanın yenilmesinde aşırı gayret gösteren kimseye verilen ganimetin artırılması şartını koymuştur.

Nesefî'nin tarifine göre bu deyim, bir kimseyi mal sahibi yapma anlamında olup halifenin savaş sonucu elde edilen ganimet mallarının bir kısmını [\[192\]](#)

belli bir gaziye veya gazilere öldürdüklerinin üstündekileri veya başka şeyleri almak üzere terketmesine denir.

Sözlükte, ölünün miras olarak bıraktığı şeylere denir. Çoğulu terikât şeklinde gelir.

Terim olarak, fıkıhçılar bu kelimenin tarifinde ihtilaf ederek iki görüş ortaya atmışlardır. Mâliki, Şafîi ve Hanbelî âlimlerinin cumhuruca göre ferike, mutlak olarak ölünün bıraktığı mallar ve haklardır. Hanefî'lere göre ise, ölünün bıraktığı, alacaklıların haklarından artakalan malların safi miktarıdır.

Bu iki görüşten anlaşılmalıdır ki, cumhura göre haklar mutlak olarak terikeye dahildir. Bu hakların başında da menfaatler gelir. Hanefî'lere göre bazı zamanlar menfaatler terikeye dahil edilmez. Çünkü onlar terike kavramına, sadece mallar ve bunlarla ilgili hakları dahil ederler. [\[193\]](#)

Tes'îr

(narh)

Sözlükte bir şey hakkında onu belirleyen bir fiyat biçmektir. Yani onun değerini aşmayan belirli bir fiyat. Bir de, eşyanın üzerine konan ve artınlamayan herhangi bir fiyat demektir.

Terim olarak tes'îr, devlet reisinin bazı ihtiyaç maddeleri üzerindeki fiyatları tahdit etmesi, sınırlandırması ve eşya sahiplerini bu fiyatlardan satmaya mecbur etmesi demektir. Söz konusu maddelerin eşya ya da haklardan olması arasında fark yoktur. [\[194\]](#)

Teslîm

Sözlük ve terim anlamı, bir şeyi saf ve sağlam olarak başka bir şey karıştırmadan sahibine vermek demektir. Teslim, satılan eşya, rehinler, fiyat, hibeler, mihr ve selem konusu mallarda geçerlidir.

Hanefîlere göre teslim, eşya sahibinin, eşya ile hak sahibi arasındaki engelleri kaldırarak, hak sahibinin yetkisini kullanmasına imkân hazırlamasıdır. Onlara göre teslim, bir taraf Öbür taraftan eşyayı bizzat almasa bile hükmen aldığı zaman meydana gelir. Çünkü eşyayı teslim etmesi gereken kimse, bu yükten kurtulmak üzere bir çıkış yolu bulmalıdır. Satıcının bu konuda yapabileceği en iyi çare ise tahliye ve eşyanın teslimi yolundaki örf ve âdet olarak engelleri kaldırmasıdır. Fakat eşyanın bizzat alınması onun gücü dahilinde değildir. Çünkü bu alıcının isteğine bağlı bir iştir. Eğer bu satıcıya ait bir görev olsaydı bunu yerine getirmek ona çok zor gelirdi. Bu ise caiz değildir.

Şafîi, Mâliki ve Hanbelîler, "tahliyenin" sadece akarlar için bir teslim olduğu görüşündedirler. Menkul malların teslimi ise Örf'e göre belirlenir. Bu mallar ister el eşyası ister nakledilebilen, ister değişebilen isterse geçerli olan kıyasi ölçülerle ödenebilen (ölçü, tartı, uzunluk gibi) mallar olsun hüküm değişmez. [\[195\]](#)

Tesvîf

Kelimenin sözlük ve deyim manası aynı olup, tecil ve tehir anlamına gelir. Bunun asıl anlamı, sözünü yerine getirmek üzere söz veren kişinin "yapacağımı yapayım" diyerek işi uzatmasıdır. [\[196\]](#)

Tetâruhu'd-Deyneyn

Sözlükte tarh mastarının tefâ'ul babına nakli ile elde edilmiş olup koymak, bırakmak anlamlarına gelen bir kelimedir.

Deyim olarak bir nakit muamelesinin adı olup, iki borçluyu birlikte ibra etmek (aklamak) üzere yapılan bir sarf (nakit alış veriş) işlemidir.

Sübkî'nin bu konudaki yorumu şöyledir: «Birisini diğer birisine: "Ben senden alacağım olan bir dinarımı, sana vereceğim olan 10 dinarının karşılığında, ikimizin borçtan kurtulması üzerine sana sattım" dese bu mesele, tetâru-hu'd-deyneyn (iki borcun ibrası) şeklinde isimlendirilir.»

Tetâruhu'd-deyneyn meselesi ihtilafli bir sarf muamele-sidir. Şafîi ve Hanbelîler borç üzerinde sarf işleminin caiz olmadığı konusunda kesin görüş belirtmişlerdir. Hanefî ve Mâlikîler ile Sübkî ve Ibn Teymiye bunlara muhalefet ederek bu işlemin meşru olduğunu ileri sürmüşlerdir. [\[197\]](#)

Teverruk

(veresiye alıp zararına satma)

Sözlükte "evraka'r-racül" denilir ki, "adam gümüş sahibi oldu" demektir. "Verik" gümüşten basılmış para demektir. Gümüş, "basılmış gümüş" ve "külçe gümüş" türlerine ayrılır.

Deyim olarak, bu kelime, sadece Hanbelî âlimleri tarafından kullanılmış ve bununla da, bir kimsenin veresiye mal satın alarak daha az bir fiyatla

peşine satmasını ve bu yolla nakit para elde etmesini kastetmişlerdir. Bu konuyu diğer fıkıh uleması "teverruk" sözcüğünü zikretmeden bey'i'l-ayne (iyne) meselelerinde ele almışlardır.

Teverrukun hükmüne gelince, çoğu ulema bunun mubah olduğu görüşündedir. Çünkü bunda riba şekli ve maksadı yoktur. Ömer b. Abdilaziz ile Muhammed b. Hasen Şeybânî ise bunu mekruh kabul etmişlerdir. İbn Hümâmî evlâ olana aykırı olduğu görüşünü benimsemiştir, tbn Teymiye ile İbn Kayyim ise bunun bey'-i niuztar olmasına rağmen haram oluşu fikrini tercih etmişlerdir. Ancak Hanbelî mezhebinin genel görüşü bunun mubah olduğu yönündedir. [\[198\]](#)

Tevfir

(ödeme, koruma)

Sözlükte, eda, vefa, ödeme ve yerine getirme anlamlarına gelir. Meselâ "veffertü alâ fülânin hakkahû tevfiran" denilir ki, "ona hakkını ödedim, verdim" demektir. Yine, "veffertü lehû ta'âmehû tevfiran" denilir. Bunun anlamı da "ona yemeğini eksiksiz tastamam verdim" şeklinde açıklanabilir.

Tevfir deyimi manevî konularda koruma ve sakınma anlamlarında kullanılır. Meselâ "vefertü'l-ırz" denilir. Yani "ırzımı korudum" demektir. Kelimenin "Yeffera" şekli ise mübalağa ifade eder.

Kelimenin sözlük anlamı ile deyim anlamı aynıdır. [\[199\]](#)

Tevliye

(maliyetine satış)

Sözlükte, bir kimseyi vali tayin etmek demektir. Deyim olarak bey'-i tevliye, kârsız ve zararsız olarak bizzat ana paranın net miktarı ile sınırlı olan bir satış muainele-sidir. Yine o, "velleytüke" sözü üzerine, satıcıdan alınan bütün malları ziyadesiz ve noksansız olarak sahibine ulaştırmaktır.

Bey'-i tevliye, fıkıh kitaplarında "buyû'ul-enîânet" kısmında tasnif edilir. Çünkü burada satıcı sattığı mal ile ilgili satın aldığı fiyatı haber verme noktasında emanetçi güvenilir) durumundadır. [\[200\]](#)

Ticaret

Sözlükte, kâr yapmak gibi amaçlarla alım satım suretiyle mal mübadele etmektir.

Nevevî bu deyimi "mal mübadele etmek ve onu daha çok değerlendirmek için harcamaktır" şeklinde tarif etmiştir. Münavî de "mal değiştirmek ve kâr amacıyla onu harcamak" diye yorumlamıştır. [\[201\]](#)

U

Umrâ

(Ömür boyu bağış)

Sözlükte umr kökünden türemiş bir kelimedir. Umr sözcüğü ise bedeninin sağ olarak hayat sürdüğü zaman dilimi anlamına gelir. "Bu evi onun için imar ettim" denildiğinde "bu evi ömrü boyunca ona ücretsiz sığınak yaptım" manası kastedilir.

Deyim olarak bir çeşit hibedir ve şu sözlerle yapılır: "Bu evimi ömrüm boyunca sana verdim. Ömrüm boyunca bu ev senindir." Bunların dışında "Yaşadığım müddetçe, hayatım boyunca, sağ olduğum müddetçe" gibi ifadeler de kullanılır. Hibe "ömür boyu" ile sınırlandırıldığı için bu ismi almıştır.

O takdirde buradaki hibe, hibe edenin veya hibe edilenin hayatı süresince geçerli olan hibedir ve hibe edenin veya hibe edilenin ölümüyle geri iade edilmesi şartı vardır.

Kelimenin deyim anlamı sözlük anlamından farklı değildir. [\[202\]](#)

Umûmu'l-Belvâ

(yaygın zorluk)

Deyim olarak, yükümlünün kaçınmakta zorlandığı necaset ve benzeri sakıncalı şeylere denir. Böyle bir musibet yaygın hale geldiğinde Allah Teala iki sebepten ötürü bunun Günahını affediyor:

1- İnsanın her halükârda karşılaşmak zorunda olması ve bundan kaçınmak için çok büyük meşakatlere katlanmak zorunda kalması.

2- Musibetin çok yaygın hale gelmesinden dolayı insanın her an temas halinde bulunma zorunluğu ve bu yüzden ondan kaçınmanın ve ayrılmanın çok zor hale gelmesi; kurtulmak için çok büyük zorluklara katlanma gereğinin bulunması.

Bu yorumlar çerçevesinde fıkıhçılar şu genel kuralları benimsemişlerdir. "Bir iş dar olduğunda genişletilir", "Bir musibet yaygın hale geldiğinde onun yükü hafifletilir."

Fıkıh âlimleri kitaplarında bu konuyu ayrı başlıklar halinde incelemişlerdir. Meselâ ibadetler konusunda, küçük necasetin, atın ayağından sıçrayan çamur izlerinin, kaçınma imkânı olmayan necaset karışmış çamurun, sineklerin taşıdığı pislikler ve buna benzer sakıncalı durumların affi gibi.

Muamelât konusuna gelince, Belh ve Buharalı Hanefî âlimleri bu konuyu kitaplarında işlemişler ve görüşlerini "bey-i vefanın mübahlığı" konusunda belirtmişlerdir. [203]

Urbân

(urban, pey akçesi)

Sözlükte, ticari eşya satın alan bir müşterinin, eğer satış işlemi sonuçlanırsa toplam fiyattan düşürülmek; alış veriş sonuçlanmamış sa satıcıya kalmak üzere ödediği bir miktar paradır. [204]

Uşûr

(öşür/tarım vergisi)

Sözlükte uşr kelimesinin çoğuludur. On kümesinin her bir birimi için kullanılır ve onda bir olarak alınan miktara özel isim olmuştur.

Aşîr kelimesi ise devlet başkanı tarafından önemli yol merkezlerine, gerekli şartları taşıyan tüccardan vergi almak üzere görevlendirilen memur manasına gelir.

Deyim olarak "uşûr" iki anlamda kullanılır:

1- Zekatın öşrü: Bu, meyve ve zirai ürünlerden alınan zekattır.

2- İslâm beldesinde ticaret mallarını bir beldeden bir beldeye nakleden kâfirlerden alınan vergi.

Bu vergi onda bir ya da benzer şekillerde alındığı için böylece isimlendirilmiştir.

Bununla beraber öşür ve cizye, zimmet ehline ve harbilerden teslim olanlar üzerine vacip olmaları bakımından ortak özelliklere sahiptirler. Yine her ikisi de fey' masraflarına harcanabilirler. Böyle olmakla birlikte aralarında önemli bir fark vardır: Cizye kişi başına konan bir vergi olup miktarı

belli ve şahıslara göre değişmezken uşûr, mal üzerine konan bir vergidir ve mala göre değişiklikler gösterebilir. [205]

Uzr

(meşru mazeret)

Sözlükte insanı günah ve kabahatini yok göstermeye götüren hal ve davranıştır. Bu "yapmadım", "bunu şunun için yaptım" gibi sözleri söylemekle olur. Bazen insan hatayı işleme sebebini de açıklar. Bazen de "bunu yaptım, fakat bir daha yapmayacağım" der. Buna da tövbe denir. Bu şekilde yapılan her tövbe bir özür dilemedir. Aksi davranışlar özür ve tövbe sayılmaz.

Deyim olarak fıkıhçılar uzr kelimesini "Ciddi bir zarara katlanmaksızın dinî vecibelerin yerine getirilmesini zorlaştıran ya da imkânsız hale getiren hal ve hareketler" şeklinde yorumlamışlardır. [206]

V

Va'd

(söz verme) Sözlükte bir kimsenin, başkasıyla ilgili gelecekteki işinden söz etmesi, haber vermesi demektir. Bu işin hayır ya da şer olması farketmez.

Terim olarak da sözlük manasıyla aynı yönde kullanılır. Bu çerçevede va'd bazan herhangi bir maruf yani iyilik ile olur. Meselâ karz-ı hasen, herhangi bir malı ya da menfaati meccanen mülk olarak verme gibi. Bazan bir hediye, yardım ve dostluk gibi ahlâkî davranışlarla olur. Hastanın tedavisi, arkadaş ziyareti, silâ-i rahim, yol arkadaşlığı ve komşuluk gibi. Bazan nikah ile olur; nişanda olduğu gibi. Bazan da kötülükle olur. Bir kimseye içki içmesinde, fuhuş yapmasında ve düşmanlık ve zulüm için mal telef etmede yardım vaadetmek gibi.

Bazı fıkıhçılar vaadi, insanın şahsiyetinin bir gösterge- si olarak kabul etmişlerdir. [207]

Vedî'a

(emanet bırakma)

Sözlükte gidince geride bırakılan şey anlamına gelen vede'a kökünden alınmıştır.

Terim olarak, başkasının yanına korunmak üzere konan mala denir. Yine idâ' yani korumayı gerektiren akit manasına da kullanılır.

Şu kadar var ki, fıkıhçılar bu akdin tarifinde şartları bakımından ihtilaf etmişlerdir.

Hanefî, ve Mâlikîler vedî'anın mutlaka mal olmasını şart koşarlarken, korumanın teberraan (ücretsiz) olması şartını koymamışlardır. Onlara göre akd-i vedîa "malikin malını korumak üzere başkasına yetki vermesi" demektir.

Şâfiîler de vedîanın, mal veya "muhtas muhterem" (faydalanma imkânı olan necis tarzından bir şey) olmasını şart koşarlarken onlar da korumanın teberraan olması şartını koymadan şöyle tarif etmişlerdir: "Mal veya bir muhta-sı (ihtisasa konu olan necisderi, hayvan gübresi gibi mallar) korumak üzere başkasına vekâlet vermektir."

Hanbelîlere gelince, onlar da vedîanın mal veya "muhtas" olması gerektiğini belirterek korumanın teberraan olması şartını koymuşlardır. Bunların tarifi de şöyledir: "Bir mal veya muhtasın teberraan korunması hususunda başkasını vekil tayin etmektir. [208]

Vakas

(ara sayı)

Sözlükte boyun kırmak anlamına gelir. Meselâ "vakasati'n-nâka bi-râkibihâ" yani "deve binicisini atıp boynunu kırdı" denilir.

Deyim olarak, "evkâs" denilen hayvanlardan herbirine "vakas" adı verilir. Evkâs, zekata tâbi hayvanların sayısı belirlenirken iki farz noktası arasında kalan hayvanlara denir. Meselâ, develerin sayısı beşe ulaştığında bir koyun zekat verilir. Develer on oluncaya kadar sadece bir koyun zekat vermek yeterlidir. Develerin sayısı ona ulaştığı zaman ise zekat verilecek miktar yeniden belirlenir. İşte birinci zekat sayısı olan beş ile ikinci zekat sayısı olan on arasında kalan develere "evkâs" denilir.

"Evkâs" deyiminin develer için değil, koyun ve sığırlara mahsus bir tabir olduğu, hatta sadece sığırlara mahsus olduğu da söylenmiştir. [\[209\]](#)

Vakf

Sözlükte hapsetmek manasına gelir.

Terim olarak bir malın "aslını hapsetmek, fakat menfaatini serbest bırakmak" şeklinde tarif edilir. Bu tarif vakfedilen malın hükmü konusundaki fikhî ihtilaftan çıkmıştır. Yani vakıf malın mülkiyeti vakfedilene intikal edecek mi yoksa Allah Teâlâ'nın mülküne mi girecek yahut vakfedende mi kalacak?

Fukaha burada üç görüş ortaya koymuşlar ve her zümre vakfedilen malın hükmü konusunda kendi mezheplerinin tercih ve tariflerini beyan etmişlerdir. Bu ihtilaflara bağlı olarak bazı tarifler ortaya çıkmıştır.

Şâfiîler ile bazı Hanefilere göre vakıf malı Allah Te-âlâ'nın mülküne intikal eder. Ebu Hanife ve Mâlikîler de vakıf malının vakfedenin mülkünde kaldığı fikrini benimsemişlerdir. Hanbelîler ise vakıf malının, vakfedilenin mül-, kiyetine gireceğini belirtmişlerdir. [\[210\]](#)

el-Vakfu'l-Ehlî

(aile vakfı)

Bazı muhaddis fakihler vakfî, vakfedilen kimsenin durumu itibariyle ikiye ayırmışlardır: vakf-ı ehli, vakf-ı hayrî. Vakf-ı ehli: Bir kimsenin, nesline, zürriyetine, akrabalarına, çocuklarına veya diğer bazı kimseler için yaptığı vakıftır. Bu kavram bütün İslâm mezheplerince bilinmekle beraber bu isim kullanılmaz. [\[211\]](#)

el-Vakfu"l-Hayrî

(kamu yararına vakıf)

Deyim olarak cami, okul, sığınak, hastane, kütüphane, kale gibi yerler ile fakirler ve talebeler gibi insanlara yönelik iyilik ve hayır işlerine yapılan vakıf demektir.

Bu çeşit vakfa hayrî isminin verilmesinin sebebi, vakfedilen malın menfaatlerinin, umuma ait olmaları ve hayır hedeflerine tahsis edilmelerinden dolayıdır. [\[212\]](#)

Vâkfa

(hukuki olay/fetva)

Sözlükte düşmek anlamına gelen "vuku" kökünden gelmektedir, zor ve kötü durumlarda kullanılan bir lafızdır.

Deyim olarak vâkı'a veya nazile ifadeleri, mesele veya insanlar arasında meydana gelen ciddi problem, olay gibi anlamlarda kullanılırlar. Ancak böyle olaylarla ilgili özel sert bir nas yoktur. Müctehid veya fakih bu konularla ilgili hüküm çıkarırken, şer'î delillere, kendi mezhep ilkelerinden çıkardığı sonuca, herhangi bir rivayete göre verilen bir fetvaya veya mezhebinin görüşü ve tercihlerinden birine dayanır.

Kelimenin çoğulu vâkı'ât ve nevâzil şeklinde gelir.

"Kütübül-vâkı'ât" veya "kütübü'n-nevâzil" ifadelerine gelince bunlar fetva kitapları anlamında kullanılırlar. Yani meydana gelen hadiseler ve meselelere verilen cevaplara denir. Yani, sonraki muctehidlerin bir mesele sorulduğu zaman kendilerinden önceki mezhep muctehidlerinden nakledilen bir rivayet bulamadıkları zaman kendilerinin ortaya koyduğu cevaplar demektir.

İbn Âbidin, Hanefî mezhebine ait eser ve görüşleri tertip etmek üzere yaptığı yorumda bu konuda üç tabakanın bulunduğunu söylemiştir:

- 1- Mesâil-i usûl (zahir-i rivayet),
- 2- Mesâil-i nevâdir,
- 3- Fetâvây-ı vâkı'ât.

Çağımız fukahasının kullandığı el-vâkı'âtü's-şer'iye-deyimine gelince bu, insanın iradesi dışında gerçekleşip şeriatı bir hükmü bulunan olay veya durum demektir. Doğum, ölüm, delilik, zenginlik, zaman geçmesi gibi. Bu, akitler gibi sözlü bir tasarruf veya öldürme, gasb, ölü araziye ekime elverişli hale getirme ve buluntuyu görme gibi fiili bir tasarruf değildir. Aksine insanın iradesi dışında vaki olan maddi bir olaydır ve şeriatte bunun

[\[213\]](#)

hükmü açıklanmıştır.

Vasf

(nitelik)

Sözlükte na't, sıfat anlamına gelir. Meselâ, elbise bir kimsenin halini ve cüssesini ortaya çıkardığı ve gösterdiği zaman "vasafe's-sevbü el-cisme" denilir.

Râgıb'a göre vasf, bir şeyi görüntüsü ve sıfatlarıyla zikretmek, belirtmektir ferim olarak vasf, aslın zıddıdır. Yani bir şeye tâbi olan ve ondan ayrılmayan şeydir. Bu çerçevede Hanefiler akd-i sahîh'i "akit ve sıfatlarıyla şeriate uygun olan akit" şeklinde tarif etmişlerdir. Fakat usulcüler vasfı, illet manasında yorumlamışlardır.

Fıkıhçıların kullandığı hıyâr-ı fevâti'l-vasfi'l-merğûb ifadesine gelince; bununla, akdin konusu üzerinde taraflardan birinin şart koştuğu gerekli şart ve sıfatların bulunmaması durumunda ortaya çıkan, fesihte muhayyerlik hakkını kastederler. Meselâ birisi bir atı satın alıyor. Fakat sonra hecir cinsinden olduğu ortaya çıkıyor. Yahut sütü olduğu söylenen bir inek satın almıyor, fakat bunun, aksi ortaya çıkıyor. (Bu durumlarda müşteri akdi feshetmekte muhayyerdir, serbesttir). [\[214\]](#)

Vasiyyet

Sözlükte, ulaşma, kavuşma anlamlarına gelir. Nitekim "va-saytû's-şey" denildiğinde "o şeye ulaştım" manası anlaşılır.

Deyim olarak teberru (bağış) yoluyla, ölümden sonra geçerli olmak üzere bir malı birine temlik etmek (=mülk olarak vermek)tir.

Bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi vasiyet edenin (mûsi) sağlığında ulaşmış olduğu şeylere bu yolla ölümünden sonra da ulaşmış olmasındır. [\[215\]](#)

Vet

(vaad)

Sözlükte va'd anlamına gelir.

Terim olarak, Abdurrahman b. Avfın rivayet ettiği bir hadis-i şerifte "Benim Resûlullah'a (s.a.v.) verdiğim sözüm, va'dim var" ifadesinde geçmektedir. Ve'y kelimesi burada va'd manasında kullanılmıştır.

Zemahşerî ve'yi, insanın kendini bağımlı kıldığı ve yerine getirmeye kesin karar verdiği va'd şeklinde tarif etmiştir.

Ebu Hilal Askerî ise va'd ile ve'y arasında fark bulunduğunu belirterek, "va'd, zamana bağlı ya da zamandan bağımsız şekilde olur. Zamana bağlı olana örnek "Rabbinin va'di sana geldi" cümlesi, zamana dayalı olmayana örnek ise "Bekir va'd edince döner, fakat Ömer vaadedince yerine getirir" ifadesidir. Ancak, "Câe va'duhû" cümlesinde olduğu gibi "Cee ve'yu Zeydin" ifadesi söylenmez.

Kadı İyaz'm dediğine göre ve'y tazmini gerekli vaadlerdir. Ve'yin açıkça belirtilmeyen vaadler olduğu da söylenmiştir. Halbuki va'd, atiyeye şeklinde belirtilmiştir. [\[216\]](#)

Vadfa

(zararına satış)

Sözlükte eksiklik, ziyan, zarar gibi anlamlara gelir. Meselâ "vudî'a fî ticaretini" denildiğinde "o ticaretinde zarar etti, kazanmadı" manası anlaşılır.

Deyim olarak kullanılan "bey-i vadî'a" ifadesine gelince bu, bir malı alış fiyatından yani sermayesinden daha az bir fiyatla zararına satmak demektir. Burada malın satın alınan ilk fiyatından daha noksan bir fiyata satışı söz konusudur. Bu işlem bey'-i emânet grubuna girer ve bu sınıf içinde incelenir. Çünkü bu muamelede satıcı, satın aldığı fiyatı söylemede kendisine güvenilmesi gereken kişidir.

Fukaha bu tür satışa bey'-i hatîta ve bey'-i nakîsa da demişlerdir. [\[217\]](#)

Vefa

(ödeme)

Sözlükte gizli veya açık, varlığında veya yokluğunda eşitlik yoluna sarılma,, akitleri muhafaza etme ve sevgi ve dostluk merasimlerini horuma gibi anlamlara gelir. Ebu Hilal As-kerî'ye göre vefa ile incâz arasında fark vardır. Şöyle ki, vefa, akitlerde olur, incâz ise vaadlerde söz konusudur.

Özel anlamıyla borç ve diğer yükümlülüklerde kullanılan vefa ifadesine gelince bu fukaha dilinde edâ, yani ödeme ve yerine getirme demektir. [\[218\]](#)

Vekâlet

Sözlükte tasarruf ve idareyi başkasına verme, işi ona devretme anlamına gelir.

Deyim olarak şer'an caiz olan bazı tasarruf ve yetkilerde başkasını kendi yerine geçirmek şeklinde tarif edilir ve bir kimsenin sağlığında bazı özel şartlarla bir iş yapması için başkasına tasarruf ve yetki vermesinden ibarettir.

Münâvî'ye göre vekâlet, "nasıl bir insan hakim ve sahip olduğu şeyleri istediği gibi tasarruf edebiliyorsa, aynen bunun gibi şer'an caiz olan tasarruflarda başkasını yetkili kılmaktır."

Mürşidü'l-Hayerân'îTi 915. maddesinde belirtildiğine göre de vekâlet "belirli ve şer'an caiz tasarruflarda kendi yerine başkasını ikame etmektir. [\[219\]](#)

el-Vekîlü'l-Musahhar

(davalı vekili)

Sözlükte "teshir", insanı ücretsiz olarak kullanma anlamına gelir. Meselâ onu meccanen kullandım anlamında "seh-hartühû n'l-amel" denilir. Terim olarak vekil-i musahhar, kendi isteğiyle mahkemeye gelmeyen ve hakim tarafından zorla getirilmesi imkânı da bulunmayan davalı için hakimin tayin ettiği vekildir. Bu kişi hasm-ı mütevâri yani kayıp, gizli taraf olarak kabul edilir.

Davalı mahkemeye gelmekten ve vekil göndermekten kaçındığı ve mahkemeye zorla getirilmesi de mümkün olmadığı zaman davacının talebi üzerine, muhakeme ile ilgili dava evrakı farklı günlerde olmak üzere üç kere gönderilir ve mahkemeye çağrılır. Yine bundan da kaçarsa hakim onun adına bir vekil tayin, edeceğini ve davacının delillerini dinleyeceğini bildirir. Bundan sonra yine davalı mahkemeye gelmez ve bir vekil de göndermezse, hakim onun adına ve haklarını korumak üzere bir vekil-i musahhar tayin eder. Bu durumda hakim söz konusu vekil karşısında davayı ve delilleri dinler ve inceler. Eğer delillerin ve davanın doğruluğu ortaya çıkarsa hak sabit olur ve hakim bunun gereği ile hüküm ve karar verir.

Bu tabir, Osmanlı döneminde Hanefî âlimleri tarafından kullanılmıştır. [\[220\]](#)

Veks

(eksiklik)

Sözlükte noksanlık verme anlamına gelir. Deyim olarak Hz. Peygamberin (s.a.v.) "vekes ve şatat yoktur" mealindeki hadisinde geçmektedir. Yani hadise göre eksiltme ve haddi aşma yasaklanmıştır.

Kadî İyaz'a göre bu hadis-i şerif kıymeti eksiltmeyi artırmayı ve fiyatı abartmayı yasaklamıştır.

Ayrıca "vekes" tabirinin ticarete zarar ve ziyan anlamına geldiği de söylenmiştir.

Fukahamn bir binanın taksimi konusundaki şu sözleri meşhurdur: "Binanın taksiminde evkes sahibine bakılır". Evkes sahibi ise payına, kıymeti en düşük ve miktar bakımından diğerlerinden daha eksik olan bölüm düşen kimse demektir. [\[221\]](#)

Velâ (el-Muvâlât)

(koruma ve miras ittifakı)

Sözlükte yardım ve muhabbet manalarına gelir. Terim olarak itk'tan veya muvâlât (akd-i muvâlât)tan doğan hükûmî bir yakınlıktır. Bunlardan birincisine, yani itk'tan doğan yakınlığa "velâ-i itâka" veya "velâ-i ni'met" de denir.

Muvâlât ise fıkıhçılara göre, müslüman olmuş, fakat varis olarak yakını bulunmayan birisi ile başka bir müslüman kişi arasında yapılan anlaşma olarak yorumlanır. Bu anlaşma şöyle cereyan eder: Birincisi, ikincisine "bir cinayet işlediğim zaman akilem olarak sen benim velimsin. Yani hataen bir adam öldürdüğüm zaman diyetimi ödeyeceksin. Öldüğüm zaman da mirasıma sahip olacaksın" der ve ikincisi de bunu kabul ederse muvâlât anlaşması tamamlanmış olur.

Bu anlaşmada tarafların her ikisi erkek veya her ikisi kadın olabileceği gibi biri kadın, biri erkek de olabilir.

Velâ'nın bu çeşidi, Hanefî mezhebine ait bir deyimdir. [\[222\]](#)

Vesika

(borç senedi)

Sözlükte "vesiktu bi's-şey (ona dayandım)" denilir. Herhangi bir işte vesika o işin şartlarını ve hükümlerini gösterdiği gibi, güvenilir bir belge alma manasına da gelir, çoğulu "vesaik" şeklindedir.

Deyim olarak borç konusunda vesika, onun sağlamlığını artıran delil demektir. Borcun ödenmesi konusunda bir engel çıktığı zaman ona dayanıldığı için bu isim verilmiştir.

Fukahamn kullandığı "tevsiküd-deyn" ifadesini incelediğimiz zaman onun iki şekilde yorumlandığını görürüz:

1- Borçlunun zimmetinde senet ve şahit gibi belgetere dayalı olarak sabitlemiş olan alacağın, borçlu tarafından inkarım önlemek, unutulduğunda hatırlatmak, istenenden az veya çok olduğu iddialarına mani olmak, ödeme vaktine girdiği yahut sürenin dolduğu gibi itirazlara meydan vermemek üzere hakkını takviye etmek ve sağlama almaktır. Bu senet, çekişme konusu alacağın alacaklının mahkeme nez-dinde ispatlaması için öne sürdüğü güçlü bir araç sayılır.

2- Borçlunun zimmetindeki malda bulunan alacaklının hakkını ve buna dair hükümleri ve şartları tesbit etmek. Böylece herhangi bir sebeple borçlu borcunu ödemekten kaçındığı zaman alacağın, borçluya malıyla kefil olan üçüncü kişiden veya alacaklının hakkıyla doğrudan ilgili olan ve borca karşılık rehin bırakılan maldan geri almak mümkün olur. [\[223\]](#)

Vilâyet

(yöneticilik)

Sözlükte "bu işi kendi yaptı" anlamında "veliyel-emr" denilir. Tasarruf yetkisine sahip olan bir kişi için de "veliye aleyhi" denilir. Bununla birlikte "vilâyet" kelimesi yardım ve muhabbet anlamına geldiği gibi, kudret, güç, saltanat ve otorite manalarına da kullanılır.

Deyim manasına gelince, vilayet iki şekilde yorumlanır:

1- Vilâyet-i âmme: Ümmete ait olan kamu yararına işlerini idare etme, insanların işlerini düzenleme ve onlar için emirler verme, yasaklar koyma otoritesidir. Bu güç ve otoritenin üzerine aldığı görevler, devlet başkanlığı, ülkelerin ve bölgelerin, icra, kaza ve güvenliğin, ihtiyaçların ve hisbenin yönetimi, savaşın idaresi, zekat ve haracın toplanması gibi işlerdir.

2- Vilâyet-i hâssa: Sahibine, bir başkasına bağımlı olmadan doğrudan akit yapma ve sonuçlarını düzenleme imkanı veren güç ve kudrettir. Burada toplumun işleriyle ilgili bir şey yoktur. Bu da iki kısma ayrılır:

a) Vilâyet ale'n-nefs: Gerektiği hallerde ve gerekli kimseler için insana terbiye, evlendirme ve eğitim imkânı veren kuvvettir. Sebebi küçüklük, delilik, kadınlık ve ahmaklıktır.

b) Vilâyet ale'l-mâl: Malda tasarruf yetkisi veren güç demektir. Bu da iki şekilde olur:

1- Kâsıra: Eda ehliyetine sahip olan ve kısıtlı durumda olmayan bir kimsenin kendi malı üzerindeki yetkisi ve gücüdür.

2- Muteaddîye: İnsanın başkasının malı üzerindeki otoritesidir. Bu da iki kısımdır:

a) Sulta asliyye: Beşerî bir delile dayanma ihtiyacı olmaksızın doğrudan doğruya Allah Teâlâ'nın tesbit ettiği ve insana verdiği güç ve otoritedir. Bu sadece babanın ve dedenin küçük çocuklarının mallarına dair velayetidir.

b) Sulta niyâbe: Bir şahıstan diğerine uzanan yetki ve güç demektir. Vasî ve vekil gibi. [\[224\]](#)

Visâye

(vasi atama)

Sözlükte birisinin diğerine bir işi yerine getirmek üzere va-siyyet etmesi demektir. İşin yapılmasının, vasiyet edenin sağlığında veya ölümünden sonra olması arasında bir fark yoktur.

Terim olarak, bir insanın ölümünden sonra bazı tasarruf ve yetkilerde veya küçük çocuklarının işlerinin idaresi ve gözetiminde bir başkasını kendi adına yetkili kılmasıdır. Burada, ikame edilen kişiye vasi denir. Bir kimsenin sağlığında işlerinin yapılması için başkasını kendi yerine ikame etmesine ise visâye denmez, vekâlet denir. [\[225\]](#)

Y

el-Yedd

(zilyed/peşin alim-satım)

Sözlükte bilindiği şekliyle, omuzdan parmakların ucuna kadar olan bedenin bölümü yani el anlamında kullanılır. Fakat, nimet, otorite, mülk ve yetki gibi değerlere de mecazen ve istiâreten yed denilir.

Terim olarak fukaha "yed" kelimesini, bir şeyi ve imkânı kullanmaya ve ondan faydalanmaya muktedir olmak şeklinde yorumlarlar. Meselâ şöyle derler: "Bir nitacda zilyedin delili haricin (zilyed olmayan) delilinden önce gelir." Yani zilyed haricden daha önce faydalanma hakkına sahiptir.

el-Yed bil-yed deyimine gelince çoğu fukahanın yorumuna göre akit meclisinde her iki bedelin de kabzedilmesi, teslim alınması demektir. Meselâ "onu yeden biyedin sattım" ifadesini kullanırlar. Yani şu anda taraflardan her biri diğerinden ayrılmadan önce aynı mecliste bedellerini teslim almışlardır. Burada hemen ve peşin ödeme vardır.

Bu görüşe Hanefiler muhalefet ederek yeden bi-yed deyimini "bedelleri teslim alma değil sadece belirleme ve belirtme" manasında yorumlamışlardır. [\[226\]](#)

Yedü'd-Damân

(haksız iktisap)

Deyim olarak fıkıhçılar buna yed-i âdiyye de derler. Yani hırsız ve gâsıb gibi sahibinin izni olmadan bir mala sahip olan kimsedir. Veya satılan mala sahip olan müşteri, borç para alan kişi, ödünç alan kimse gibi sahibinin izniyle fakat yalnız kendi menfaatleri için bir mala sahip olan kişiler demektir.

Böyle bir insanın en önemli sorumluluğu helak sebebi ne olursa olsun sahip olduğu malın ziyana uğraması durumunda külfeti yüklenmek zorunda olmasıdır. [\[227\]](#)

Yedü'l-Emânet

(yed-i emin)

Terim olarak, sahibinin izniyle korumak ve iyiliği için çalışmak üzere bir şeye malik ve sahip olan güvenilir ve adalet sahibi kimse demektir. Bu kişi, eşyayı korumada gerekli titizliği gösterdiği ve bu konuda kusurlu olmadığı müddetçe helak ve zarar külfetini yüklenmez. Bu aynen vekil, ortak, mudârahe işçisi ve vedV sahibi (=emanetçi) kimse gibidir. [\[228\]](#)

Yesâr

(ödeme gücü)

Sözlükte, servet ve zenginlik anlamlarına gelir ve eysera kökünden türemiş bir isimdir. Eysera fiili de malı arttı, zengin oldu anlamında kullanılır.

Ebu Hilal Askerî "gına", "cide" ve "yesâr" kelimelerini birbirinden ayırarak şöyle açıklamıştır:

Cide sadece mal çokluğu demektir. Malı çok olan adama "racülün vâcid" denilir. "Gına" ise hem mal ile olur, hem de kuvvet ve üstünlük gibi değerlerle olur.

Yesâr'a gelince bu yaşamak için gerekli olan maaşın kolayca artmasına ve çoğalmasına sebep olan miktar şeklinde açıklanır. Çokluğa bağlı ve ona dayalı değildir. Meselâ "fülanün tacir musir" denilir. Fakat "melik musir" denmez. Çünkü çoğu kere tacirin mâlik olduğu şey melikin mâlik olduğu şey yanında çok azdır.

[229]

Terim olarak sözlük manasıyla aynı yönde kullanılır.

Yesîr

(azlık)

Sözlükte kazanılması ve elde edilmesi çok basit kolaylık manasına geldiği gibi azlık anlamında da kullanılır.

Terim olarak fıkhîta pek çok meseleye sıfat olan bir kelimedir. Garar, ğabn, cehalet, zarar vb.. Meselâ ğarar-ı yesîr, ğabn-ı yesîr, cehâlet-i yesîra ve zarar-ı yesîr ifadeleri kullanılır.

Bütün bunlarla "insanların müsamaha gösterdiği, makul ve hoş karşıladığı az bir miktar" zarar, ğabn, cehalet ve zarar vb. kastedilir. Beşerî muamelelerde bu kadar miktar dinen affedilmiş kabul edilir. Bu sebeple akdın bozulması, muhayyerlik malî tazminat ve benzeri sonuçlar ortaya çıkmaz. Bu hükümler cehâlet-i yesîr, ğabnı yesîr ve ğarar-ı yesîr gibi küçük ve basit hatalarla malî muamelelerin bozulmasına ve çözülmesine mani olmak; zarar-ı yesîr yüzünden de komşuluk ilişkilerinin kaybolmasını önlemek için getirilmiştir. Allah Teâlâ kulların üzerinden zorluğu kaldırarak bunları affetmiştir.

Böyle durumlarda hadd-i yesîre yani yesirin miktarına gelince; burada, fukaha tarafından ittifak edilmiş sabit bir ölçü yoktur. Çünkü bu konuda belirleyici bir nas yoktur. Bu sebeple örf ve âdetlere bakılır. Örf ve âdetler de zaman, mekan ve konusu itibarıyla çok çeşitli olduklarından bu konudaki ölçülerde de pek çok farklılıklar vardır. Ancak fukaha yesîrin miktarının bilinebilmesi ve belirlenebilmesi için bazı ilkeler getirmişlerdir. Onlardan bazıları şunlardır:

Ğabn-ı yesîrin miktarı, sınırı: İnsanların asıl fiyata normal olarak yapmış oldukları ziyade, fazlalıktır. Bunun miktarı tarafsız uzmanlarca kolaylıkla tesbit edilebilir.

Ğarar-ı yesîr: Satış muamelesinde kaçınılmaz olan ve insanların makul karşıladıkları miktardır.

Cehâlet-i yesîra: Taraflar arasında düşmanlık ve çekişmeye sebep olmayacak derecede önemsiz olan bazı sıfatların bilinmemesidir.

Komşuluk ilişkilerindeki zarar-ı yesîr: Binada asıl ihtiyaçlardan (süknâ hakkı gibi) olmayan, binaya zayıflama ve zarar getirmeyen ve yıkılmasına sebep olmayan menfaatlere mani olacak kadar zarar demektir. [230]

Z

ez-Zaferu Bi'l-Hakk

(hakkı alma)

Sözlükte isteklere nail olma, kavuşma anlamına gelir. Aslı zafera kökünden türemiştir ve bir şeye tırnağı batırmak veya tırnağı takılmak gibi anlamlara gelir.

Terim olarak ise malî bir hakkı, elinde tutanın onayı olmadan veya hakimin hükmü ile geri almaktır. Meselâ mal sahibi malının aynısını gâsıbm, hırsızın veya zâlimin yanında bulunduğu, bunların izni olmadan ya da hakimin izni ile geri alır. Yine, birisinde alacağı olan kimse kendi isteği ile

[231]

borcunu ödemezse cins ve özellik bakımından alacağının aynısını borçlunun malından izinsiz olarak veya hakimin izni ile alması da böyledir.

Zaruret

(mücbir sebep)

Sözlükte ıztırar kökünden türemiş bir isimdir ve icbar, zorlama gibi anlamlara gelir.

Terim olarak yasak bir işi işlemeye ya da yapılması gereken bir şeyi terketmeye zorlanma halidir. Ancak böyle bir durumda yükümlü, eğer bu hatayı işlemezse helak olacağı veya bedenine, malına ve ırzına büyük bir zarar geleceği hususunda ciddi bir endişe taşımalı, bu sebeple başına gelen şeylerden ve tercih etmiş olduğu kötülüklerden asla hoşnutluk duymamalıdır.

Allah Teâlâ böyle istisnai durumlarda emir ve yasaklar gibi asli yükümlülükleri müslümanlar üzerinden kaldırmıştır. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de geçen iki ayet-i kerimenin anlamı şu şekildedir: "Allah çaresiz (kalıp da) yemek zorunda kaldığımız (şeylerin) dışında, haram kıldığı şeyleri size

[232]

açıklamıştır. "Her kim mecbur kalırsa bunlardan (Ölü hayvan eti, kan, domuz eti) hiç kimseye saldırmadan (arzu duymadan) ve sınırı

[233]

aşmadan bir miktar yemesinde günah yoktur.

Bu yorum ve açıklamalar fıkıh kitaplarında "Zaruretler haramları mubah kılar" ve "Zaruret için mubah kılınan şey o zaruret miktarıyla takdir

olunur" ifadeleriyle kural haline getirilmiştir.

Buraya kadar yapılan izahlardan zarurât kavramının, usulcülerin anladığı anlamda kullanılmadığı açıktır. Onlar, "Şeriatın Maksatları" konusunu incelerken kullanmış oldukları zaruriyyât kavramını din ve dünya nizamını ayakta tutan ve mutlaka korunması gereken değerler şeklinde anlamışlardır. Eğer bu değerler yok olsa ya da noksan yapılırsa insanların hem dünya hem de ahiret işleri karışacak ve altüst olacak, kurtuluş ümidi kaybolacak ve ahiret nimetleri de elden gidecektir.

Yine usulcülere göre zaruriyyât, haciiyyât ve tahsîniyyât'ın bir bölümüdür. Çünkü onlar insan eylemlerini zaruriyyât, haciiyyât ve tahsîniyyât şeklinde üç kısma ayırmışlardır. Haciiyyât, olağanüstü ve zorunlu durumlar şeklinde açıklanmıştır. Allah Teâlâ bunları istisnai olarak, mükellefin yükünü hafifleten veya bazan günahı kaldıran durumlar olarak kabul etmiştir. Zaruriyyât ise din ve dünya nizamının direği olarak tarif edilmiş ve Allah Teâlâ her yükümlüden bunların gerçekleştirilmesini, tamamlanmasını ve asıllarının korunmasını istemiştir. Korunması gereken bu temel

değerler ise can, akıl, ırz, nesil ve maldır. [\[234\]](#)

Zekât

Sözlükte gelişme, artış, bereket, temizlik ve kurtuluş gibi anlamlara gelir.

Terim olarak "Allah Teâlâ'nın yükümlülere ödemeyi farz kıldığı, belli bir miktar mal" şeklinde tarif edilir. Ayrıca bu belli miktar malı çıkarma işlemi için de bu deyim kullanılır.

Mâverdî ve diğer bazı bilginler zekâtı şöyle tarif etmişlerdir: "Özel niteliklere sahip olan bazı mallardan yine bazı Özel kimselere verilmek üzere özel bir kısım malı almanın adıdır."

Nesefî'nin belirttiğine göre de bu ibadete zekât adının verilmesinin sebebi mala bereket getirerek onu temizlemesidir. Zekât veren kimse de bununla affa uğrar ve böylece o da temizlenmiş olur. [\[235\]](#)

Zimmet

(boçlanma/yükümlülük/tasarruf yeteneği) j

Sözlükte söz, güven, emânet ve hak anlamlarına gelir. Deyim olarak Hanefiler zimmeti şu şekilde tarif etmişlerdir: Allah'ın her insan için takdir edip yarattığı bir nitelik olup, o, bununla leh ve aleyhinde olan bir kısım hak ve vazifeleri yapmaya ehliyet kazanır. Esasen zimmet, söz, emanet ve tazminat kabiliyeti olan mahal ve makam manasına kullanılır. Buna en uygun mahal ve makam da insandır. Bu anlamda zimmet ile kastedilen, yükümlü nefis ve insanın hukuki kişiliğidir. Bu durumda, zimmet, insanın zatına ve rakabesine yönelen bir yükümlülük ya da haktır.

Yukarıda belirtilen tariflere göre zimmet, her insanda zaruri olarak var kabul edilen itibari bir zarf ve kap hükmündedir ve bununla mükellefiyet gerçekleşir. Yine bununla gerekli hakların varlığının sabit olması gibi, insanın üzerine lazım gelen bütün borç ve yükümlülükler de bu sayede varlık kazanır.

Bazı fıkıhçılar bu görüşlere muhalefet ederek, şu açıklamaları yapmışlardır: Zimmet, zorunlu olarak takdir edilmiş ve yaratılmış ayrı bir sıfat değildir. O, insanın bizzat nefsi ve zatıdır. Meselâ, "filanın zimmetinde bir miktar mal var", "Onun zimmetiyle ilgilidir", "Zimmeti aklandı",

"Zimmeti doldu" şeklinde kullanılan ifadelerde geçen "zimmet" deyiminden maksat, insanın bizzat zatı ve şahsıdır. [\[236\]](#)

Ziyâde

(üreme/artış)

Sözlükte, bir şeyin kendinde bulunmayan yeni bir şeyi meydana getirmek anlamında kullanılır. Râgıb'ın dediğine göre de "Bir şeye üzerinde olmayan başka bir şeyi ilave etmektir."

Terim olarak sözlükteki anlamıyla kullanılır. Fıkıhçılar "ziyade"yi muttasıl ve munfasıl olmak üzere iki kısma ayırarak incelemişlerdir:

Muttasıl ziyâde: Bunun da iki çeşidi vardır. Muttasıl mutevellid ziyâde fiyat, değer ve güzellik gibi kavramlar için kullanılır. Muttasıl gayri mutevellid ziyade ise boyacılık ve terzilik gibi kavramlar için söz konusudur.

Munfasıl ziyâde: Bu da iki kısma ayrılır. Munfasıl mutevellid ziyâde çocuk ve meyva gibi kavramlar; munfasıl gayri mutevellid ziyâde de ücret ve benzeri ifadeler için kullanılır. [\[237\]](#)

Kaynaklar

İthâfî's-Sâdeti'l-Müttekîn Şerhu İhyâi Ulûmi'd-Din, Zebîdî, Matba-

atül-Meymene, Mısır 1311 H. Ahkâmu Ehli'z-Zimme, İbn Kayyım el-Cevziyye, Dâru'l-İlim, Beyrut-

1981. el-Ahkâmu's-Sultâniyye, el-Mâverdî, Mustafâ el-Bâbî el-Halebî Mısır

el'Ahkarnu'Sultâniyye, Ebu Ya'lâ el-Ferrâ, Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1386 H.

Ahkâmu'l-Kur'ân, el-Cassâs, İstanbul 1335 H. Ahkâmu'l-Kur'ân, İbn Arabî, İsâ el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1376 H. İhyâu Ulûmi'd-Dîn, Gazzâlî,

Müessesetü'l-Halebî, Mısır 1387 H. el-İhtiyâr li-Ta'lîli'l-Muhtar, el-Mevsilî, Muhammed Alî Sabîh, Mısır. el'İhtiyârâtü'l-Fıkhiyye min Fetâvâ İbni

Teymiye, el-Ba'li, es-Sünnetü'l-Muhammediyye Matbaası, Mısır 1363 H. el-Âdâbu's-Ser'iyye ve'l-Minehu'l-Mer'iyye, İbn Müfiih, Mektebetü

İbni Teymiye, Mısır 1987. Edebu'l-Kazâ, İbn Ebî'd-Dem, Mecma'ul-Luğâti'l-Arabiyye, Dimeşk 1935 H.

Esâsü'l-Belâğa, az-Zemahşerî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1982. Esne'l-Metâlib Şerhu Ravdatü't-Tâlib, Zekeriyya el-Ensârî Matba-atül-Meymene, Mısır

1313 H. el-İşâre ile'l-İcâz fi Ba'zı Envâi'l-Mecâz, İz b. Abdisselam, Dâru'l-Fi-

kir, Dımeşk. el-îşâre ilâ Mehâsini't-Ticâre, Ebul-Fadl ed-Dımeşkî Dâru Elif-Bâ,
Lübnan 1403 H. el-Eşbâh ve'n-Nazâir, Suyûtî, Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1387
H. el-Eşbâh ve'n-Nezâir, İbn Nüceym, Müessesetü'l-Halebî, Kahire 1387
H. Âlâmu'l-Muvakkılın an Rabbi'l-Âlernîn, İbn Kayyim el-Cevziyye,
Matbaatü's-Saâde, Mısır 1374 H.
Akdiyyetü'r-Rasûl (s.a.v.), İbnü't-Tallâ' el-Kurtubî, Dâru'l-Kitâbî'l-
Lübnânî, 1402 H. el-İktisâb fî'r-Rizk'l-Müstetâb, Muhammed b. Hüseyin eş-Şeybânî
(Serahsî şerhi), Matbaatül-Envâr, Mısır 1357 H. el-İltizâmât fi's Şer'il-İslâmî, Ahmed İbrahim, Dâru'l-Ensâr, Kahire. el-Ümm, eş-Şâfî, Bulak 1324
H. el-Emvâl, Ebu Ubeyd el-Kasım b. Selâm, Katar 1959. el-Ehliyye ve Avâriduhâ, Ahmed İbrahim, Mecelletü'l-Kânûn ve'l-İk-tisad, Kahire
Üniversitesi 1931.
Îzâhu'l-Mesâlik IX Kavâ'idü'l-İmâm Mâlik, el-Venşurisî, Rabat 1400 H. el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzî'd-Dakâik, İbn Nüceym, Dâru'l Kütübil-
Arabîyyeti'l-Kübrâ, Mısır 1333 H. el-Bahru'l-Muhît, Ebû Hayyân el-Endelûsî, Matbaatü's-Saâde, Mısır 1329 H.
Bedâ'us-Sanâi', el-Kâsânî, Matbaatül-Cemâliyye, Mısır-1327 H. Bedâ'ul-Fevâid, İbn Kayyim el-Cevziyye, Matbaatü'l-Müniriyye, Mısır.
Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid, İbn Rüşd el-Hafid,
Matbaatü'l-Cemâliyye Mısır 1329 H. Besâir Zevî't-Temyiz fi heîâfi'l-Kitâbî'l-Azız, el-Firûzabâdî, Dâru't-
Tahrîr, Mısır 1389 H. el-Behce Şerhu't-Tuhfe, Tasûlî, Matbaatu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî,
Mısır 1370 H. Bey'ut-Taksît, Dr. Refik el-Mısri, Dâru'l-Kalem ve ed-Dâru's-Şâmiyye, 1410 H. Tâcu'l-Arûs Şerhu'l-Kâmûsî'l-Muhlî, ez-Zebîdî,
Dâru Sâdir, Beyrut 1386 H.
Tebyinü'l-Hakâik Şerhu Kenzî'd-Dakâik, ez-Zeyla'î, Bulak 1313 H. Tahrîru Elfazî't-Tehblh, en-Nevevî, Dâru'l-Kalem, Dımeşk 1408 H.
Tahrîru'l-Kelâm fi Mesâilî'l-İltizâm, el-Hattâb, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut. Tuhfetü'l-Fukahâ, es-Semerikândî, Matbaatu Dımeşk, 1377 H.
Tuhfetü'l-Muhtâc ale'l-Minhâc, İbn Hacer el-Heysemî, Matbaatü'l-Meymene, Mısır 1350 H. Tahkîku'l-Murâd fi Enne'n-Nehy Yaktedi'l-Fesâd, el-
Alâî, Mecma'u'l-
Luğatî'l-Arabîyye, Dımeşk. Tahrîcu'l-Furû' ale'l-Usûl, ez-Zencânî, Matbaatu Câmiati Dımeşk,
1382 H. et-Tasarrufât ve'l-Vakâi'uş-Şer'iyye, Dr. Muhammed Zekî Abdülber, Dâru'l-Kalem, Kuveyt 1402 H. et-Ta'rîfât, eş-Şerîf el-Curcânî, ed-Dâru't-Tûnisîyye li'n-Neşr. 1971.
et-Ta'rîfâtü'l-Fikhiyye, el-Müceddîdî, Karataşî 1407 H. et-Tazîz fi's-Serîati'l-İslâmîyye, Dr. Abdülaziz Amir, Dâru'l-Fikri'l- Arabî, Mısır 1396 H.
Tenbihu'r-Rukûd ala Mesâilî'n-Nukûd, İbn Âbidîn, İstanbul. Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Luğât, en-Nevevî, Matbaatü'l-Mşymene, Mısır. et-Tevkîf alâ
Mühimmâtî't-Ta'ârîf, el-Münâvî, Dâru'l-Fikr, Dımeşk 1410 H.
Teysîru't-Tahrîr, Muhammed Emin, Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1350 H.
Câmi'ul-Usûl min Ehâdisi'r-Rasûl, İbnü'l-Esir, Dımeşk 1969.
Câmi'ul-Fusûlîn, İbn Kâdî Simavna, Matbaatü'l-Ezheriyye, Mısır 1300 H.
Câmi'tul-Ulâm ve'l-Hikejn, İbn Receb, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut.
el-Cami' li Ahkâmî'l-Kur'ân, el-Kurtubî, Dâni's-ŞaT), Kahire.
Cevâhiru'l-İklîl, el-İbbî, Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır.
Hâşiyetü'l-Büceyrimî alâ Şerhi'l-Menkeç, Matbaatu Dâri'l-Kütübil-Arabîyyeti'l-Kübrâ, Mısır 1330 H.
Hâşiyetü'l-Bentîânî alâ Şerhi Cem'il-Cevâmi', el-Muhallâ, İsa el-Bâbî el-Halebî, Mısır.
Hâşiyetü'l-Hamevî ale'l-Eşbâh ve'n-Nezâir, İbn Nüceym, İstanbul 1290 H.
Hâşiyetü'd-Desûki alâ Şerhi'l-Kebîr, ed-Derdîr, Matbaatu Mustafa Muhammed, Kahire 1373 H.
Hâşiyetü'r-Rahûnî alâ Şerhi'z-Zerkânî alâ Halil, Bulak 1306 H.
Hâşiyetü'l-Attâr alâ Şerhi Cem'il-Cevâmi', el-Muhallâ, Matbaatu Mustafa Muhammed, Mısır.
Hâşiyetü Kalyûbî ve Amîra alâ Şerhi'l-Muhallâ ale'l-Minhâc, İsa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1394 H.
el-Hudûd, İbn Arafe, Matbaatü't-Tûnisîyye, 1350 H.
Hudûdu'l-Fikh, İbn Nüceym, İstanbul 1290 H.
el-Hisbe, İbn Teymiyye, Dâru'l-Kalem, Kuveyt 1403 H.
Hilyetü'l-Fukahâ, İbn Fâris, Beyrut 1403 H.
el-Hıyâr ve Eseruhû fi'l-Ukûd, Dr. Abdüsettar Ebu Gudde, Kuveyt . 1405 H.
Dirâsât fi Usûli'l-Müdâyenât, Dr. Nezih Hammâd, Dâru'l-Fârûk, Ta-iff 1411 H.
Dilrerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm, Ali Haydar, Mektebe-tu'n-Nahda, Beyrut ve Bağdat. Düstüru'l-Ulemâ, Ahmed Nekefî, Haydarâbâd
1329 H.
ez-Zahîra, el-Karâfî, Matbaatu Külliyyeti's-Şerîa, Kahire 1381 H. er-Ritâc Serhu Kitâbî'l-Harâc, er-Rahabî, Matbaatü'l-İrşâd, Bağdat 1973.
Reddül-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr, İbn Âbidîn, Bulak-1272 H. Raf'ul-Harâc fi's-Şer'iati'l-İslâmîyye, Dr. Salih b. Hamid, Merkezü'l-Bahsi'l-İlmî,
Mekke 1403 H.
er-Rûh, İbn Kayyim el-Cevziyye, Dâru'l-Fikr, Amman 1985. Rûhu'l-Me'ânî, el-Âlûsî, Matbaatü'l-Müniriyye, Kahire. Ravdatü't-Tâlibîn, en-Nevevî,
el-Mektebü'l-İslâmî, Dımeşk. Zâdül-Mesîr, İbnü'l-Cevzî, el-Mektebetü'l-İslâmî, Dımeşk. Zâdül-Me'âd, İbn Kayyim el-Cevziyye, Müessesetü'r-
Risâle, Beyrut 1399 H.
ez-Zâhir, el-Ezherî, Vizâretü'l-Evkâf, Kuveyt 1399 H. ez-Zevâcir an Âktirâfi'l-Kebâir, İbn Hacer el-Heysemî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut.
es-Sünenü'l-Kübrâ, el-Beyhakî, Haydarâbâd 1352 H. Sünenü İbni Mâce, İsa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1373 H. Şerhu'l-İbbî alâ Sahîhi Müslim,
Matbaatü's-Saâde, Mısır 1328 H. Şerhu'l-Ahkâmî's-Şer'iyye fi'l-Ahvâli's-Şahsiyye, el-Ebyânî, Mısır 1924.
Şerhu'l-Binâye ale'l-Hidâye, el-Aynî, Dâru'l-Fikr, Beyrut. Şerhu'l-Hıraşî alâ Muhtâr Halil, Bulak 1318 H. Şerhu'z-Zerkânî alâ Halil, Matbaatu
Muhammed Mustafa, Kahire Şerhu'z-Zerkânî ale'l-Muvattâ, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1398. Şerhu Sebti'l-Mardinî ale'r-Rahabiyye, Dâru'l-Kalem,

Dimeşk 1408

Şerhu Ukûdi Resni'l-Müfû, İbn Âbidîn, İstanbul. Şerhu'l-Adûd alâ Muhtasarı İbni'l-Hâcib, Mektebetül-Kulliyâti'l-Ezheriyye, 1393 H. Şerhu Garibi Elfâzi'l-Müdevvene (el-Cübbi) Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut-1402 H. * Şerhu'l-Keukebi'l-Münîr, İbnü'n-Neccârî'l-Futûhî, Merkezül'l-Bahsi'l-İlmî, Câmîatiü Ümrail-Kurâ, 1410 H. Şerhu'l-Mecelle, el-Atâsî, Matbaatu Hums, 1352 H. Şerhu Muhtasarı Süneni Ebî Dâvûd, İbnü'l-Kayyim, Matbaatu En-sârî's-Sünneti'l-Muhammediyye, Mısır 1948. Şerhu Mürşidi'l-Hayerân, el-Ebyânî ve Selâme, Matbaatü'l-Ma'ârif, Bağdat 1375 H. Şerhu Me'âni'l-Âsâr, et-Tahâvî, Matbaatü'l-Envârîl-Muhammediyye, Mısır 1387 H. Şerhu Munteha'l-İrâdât, el-Behev, Mısır. Şerhu Miyâre ale't-Tuhfe, Matbaatül-İstikâme, Mısır. Şerhu'n-Neuevî alâ Sahihi Müslim, Matbaatül-Mısriyye, Kahire 1349 H. eş-Şerike, İbrahim Abdülhamid, Kuveyt. Şifâu'l-Galîl, el-Gazzâlî, Matbaatü'l-İrşâd, Bağdat 1971. Sahîh-i Müslim, İsa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1374. et-Turuku'l-Hikemiyye fi's-Sıyâseti's-Şer'iyye, İbnü'l-Kayyim, Dârül-Beyân, Dimeşk 1410 H. Tulebetü't-Talebe, en-Nesefî, Mâtbaatü'l-Âmire, İstanbul 1311. el-Uzbü'l-Fâiz Şerhu Umdeti'l-Fâriz, İbrahim el-Farzî, Kahire. el-Akdü'l-Munazzam li'l-Hükkâm, İbn Süleyman el-Kenânî, Matba-atü'l-Âmire, Mısır 1301 H. el-Ukûd ve's-Şurût ve'l-Hıyârât, Ahmed İbrahim, Mecelletü'l-Kânûn, Camiatü'l-Kahire 1924. el-Ukûdü'd-Dürriye fi Tenkîhi'l-Fetâva'l-Hamidiyye, İbn Âbidîn, Bulak 1300 H. Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî, el-Aynî, Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır. el-Garar ve Eseruhü fi'l-Ukûd, Muhammed Sıddîk ed-Darîr, Mısır 1386 H. Ğurerü'l-Makale fi Şerhi Garibi'r-Risâle, el-Miğrâvî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1406 H. el-Fâik fi Garbi'l-Hadîs, ez-Zemahşerî, İsa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1971. el-Fetâva'l-Bezzâziyye, Bulak 1310 H. el-Fetava'l-Hayriyye, Bulak 1300 H. el-Fetâva't-Tarsûsiyye, Matbaatü's-Şark, Kahire 1344 H. Fetâvâ Kâdîhan, Bulak 1310 H. el-Fetâva'l-Hindiyye, Bulak 1310 H. Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîki'l-Buhârî, İbn Hacer el-Askalânî, Matba-atü's-Selâhiyye, Mısır. Fethu'l-All el-Mâlik fi'l Fetâvâ alâ Mezhebi Mâlik, Aliş, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1378 H. Fethu'l-Azîz fi Şerhi'l-Veclez, er-Râfi'î, Matbaatü't-Tedâmün, Mısır 1348 H. Fethu'l-Gıfâr bi-Şerhi'l-Menâr, İbn Nuceym, Matbaatu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1355 H. Fethu'l-Kadîr ale'l-Hidâye, el-Kemal İbnü'l-Humâm, Bulak 1316 H. el-Firûsiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye, Dârul-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut. el-Furûk, el-Askerî, el-Kudsî, Mısır. el-Furûk, el-Karâfi, Matbaatu Dâri İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır 1344 H. el-Fi'lu'd-Dâr, Zerkâ, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 1401 H. el-Fevâid, İbn Kayyim el-Cevziyye, Dâru'l-Beyân, Dimeşk 1407 H. Fevâtihu'r-Rahumût Şerhu Müsellemü's-Sübût, Abdül-Ali el-Ensârî, Bulak 1322 H. Feyzu'l-Kadîr, el-Münâvî, Matbaatu Mustafa Muhammed, Kahire 1356 H. el-Kâmûsu'l-Muhîr, Fîrûzabâdî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1406 H. Kânûnu'l-Adl ve'l-İnsâf li'l-Kazâ alâ Müşkilâti'l-Evkâf, Kadri Paşa, Bulak 1320 H. Kurrat# Uyûni'l-Ahyâr, Alaüddîn Âbidîn, Matbaatü'l-Meymene, Mısır 1321 H. el-Kavâid, İbn Receb, Matbaatü's-Sıdkî'l-Hayriyye, Mısır 1352 H. Kavâidü'l-Ahkâm, el-İz b. Abdisselâm, el-Mektebetü'l-Hüseyniyye, Mısır 1353 H. Kavâidü'l-Fıkh, el-Müceddidî, Karatâşî, 1407 H. el-Kavâidü'n-Nürâniyyeti'l-Fıkhıyye, İbn Teymiye, Matbaatü's-Sün-neti'l-Muhammediyye, Mısır 1370 H. el-Kavâninü'l-Fıkhıyye, İbnül-Cezzi el-Kebbî, Dâru'l-İlim, 1968. el-Kâfi, İbn Abdilber, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut. el-Keşşâf, ez-Zemahşerî, Matbaatül-Amire, Kahire 1308 H. Keşşâfu Istüâhâti'l-Funûn, et-Tehânevî, Kelkuta 1862. Keşşâfu'l-Kınâ', el-Behevî, Matbaatü'l-Hükûme, Mekke 1394 H. Keşfu'l-Esrâr alâ Usûli'l-Bezdevî, el-Buhârî, İstanbul 1307 H. Kifâyetü'l-Ahyâr, el-Hisnî, Matbaatü'n-Kûriyye, Mısır 1347 H. Kifâyetü't-Tâlibi'r-Rabbânî, Ebu'l-Hasenfl-Mâlikî, Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1357 H. el-Kulliyât, el-Kefevî, İstanbul 1287 H. Mebâdiu İlmî'l-Mâliyye, Dr. Muhammed Fuad İbrahim, Mektebe-tü'n-Nahdati'l-Misriyye. Mebdeür-Rızâ fi'l-Ukûd, Dr. Ali el-Karadağî, Dârul-Beşâiri'l-İslâ-miyye, Beyrut-1406 H. el-Mebsût, es-Serahsî, Matbaatü's-Saâde, Mısır 1324 H. Mecelletü'l-Ahkâmi's-Şer'iyye alâ Mezhebi Ahmed, el-Kârî, Cidde 1401 H. Mecelletü'l-Ahkâmi'l-Adliyye, Beyrut 1377 H. Mecma'ul-Enhur, eş-Şeyhzâde, Dersâdet Matbaası, İstanbul 1322 H. Mecma'ud-Damânât, el-Bağdâdî, Matbaatü'l-Hayriyye, Mısır 1308 H. el-Mecmû'u Şerhi'l-Muhezzeb, en-Nevevî, Matbaatü't-Tedâmün, Mısır 1348 H. Mecmû'u Fetâvâ İbn Teymiye, Suûdiyye 1398 H. el-Muharrer, el-Mecid İbn Teymiye, Matbaatü's-Sünnetil-Muhammediyye. el-Muhallâ, İbn Hazm, Matbaatül-Münirjyye, Kahire 1350 H. Medâricü's-Sâlikîn, İbn Kayyim, Mektebetü's-Sünnetil-Muhammediyye, Mısır. el-Medhalü't-Fıkhî'l-Âm, ez-Zerkâ, Matbaatü'l-Câmîati's-Suriye, Dimeşk 1952. el-Medhal ilâ Nazariyyeti'l-İltizâmî'l-Amme fi'l-Fıkhî'l-İslâmî, ez-

Zerkâ, Dâru'l-Fikr, Beyrut. el-Müdeuvenetü'l-Kübrâ, İmâm Mâlik, Matbaatü's-Saâde, Mısır 1323

H. Mürşidü'l-Hayerân ilâ Mafrifeti Ahuâli'l-Iksân, Kadri Paşa, Matba-atü'l-Emîriyye, Kahire 1931. Mirkâtü'l-Mefâtih Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih, Molla Ali el-Kârî, Mat-baatül-Meymene, Mısır 1309 H. Mesâilü's-Semâsira, el-Ebyânî, Mecelletü Ehbâsil-İktisâdil-İslâmî, Cidde 1404 H.

Müstedrekü'l-Hâkim, Haydarâbâd 1341 H. el-Mustasfa, el-Gazzâlî, Bulak 1325 H. Meşâriku'l-Envâr, el-Kâdî İyaz, el-Mağrib 1393 H. el-Misbâhu'l-Münîr, el-Feyyûmî, Matbaatü'l-Emîriyye, Bulak 1324 H. Metâlibü Ulî'n-Nuhâ Şerhu Ğâyeti'l-Müntehâ, er-Ruhaybânî, el-Met-kebü'l-İslâmî, Dimeşk 1380 H. et-Matla' alâ Ebvâbi'l-Mukanna', el-Ba'li, el-Mektebü'l-İslâmî, Dimeşk 1385 H. Me'âlimü's-Sünen, el-Hattâbî, Matbaatü's-Sünneti'l-Muhammediyye, Mısır 1948. -el-Mu'âmelâtü's-Şer'iyyeti'l-Mâliyye, Ahmed İbrahim, Dârül-Ensâr, Kahire. el-Mu'teber, ez-Zerkeşi, Dârul-Erkâm, Kuveyt 1404 H. el-Mutemed fi Usûli'd-Dîn, Ebu Ya'lâ, Dâru'l-Meşrik, Beyrut 1974. Mu'cemu Luğati'l-Fukahâ, Muhammed Ruvvâs Kal'acı, Dâru'n-Ne-fâis, Beyrut 1405 H. Mu'cemu Mustalahâtü'l-İktisâd, Nebih Gattâs, Mektebetü Lübnan, 1980.

Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa, İbn Fâris, Dâru İhyâi'l-Kütübil-Arabiyye, Mısır 1368 H. 391 el'Mu'cemu'l-Vasît, Kahire.

Mu'allimetü'l-Fıkkî'l-Mâlikî, Abdülzaziz b. Abdillâh, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1403 H. el-Muğrib, el-Mutarrazî, Haleb 1402 H.

el-Muğrii, İbn Kudâme, Mektebetü'r-Riyâd 1401 H.

Muğni'l-Muhtâc, el-Hâtib eş-Şirbîni, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1377 H.

Mefâtihu'l-Ulûm, el-Havârizmî, Dâru'l-Kütübi'l-Arabi, Lübnan 1974.

el'Müfredât, er-Râgib el-İsbehânî, Pakistan 1380 H.

el'Mukaddimâtü'l-Mümehhidât, İbn Rüşd, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1408 H.

Mukaddime, İbn Haldun, Dâru Nahda, Mısır.

el-Mülkiyye, Ali el-Hafif, Mısır 1969.

el-Mülkiyye fi's-Şer'ati'l-İslâmiyye, Dr. Abdüsselâm el-Abbâdî, Amman 1394 H.

el-Mülkiyyetü'l-Âmme fi Sadri'l-İslâm, Dr. Rabf er-Rûbî, Cidde.

el-Menâfi', Ali el-Hafif, Mecelletül-Kanun ve'l-İktisâd, Kahire Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1950.

el-Müntakâ fi Şerhi'l-Muvattâ, el-Bâcî, Mısır 1333 H.

Milnteha'l-İradât, İbnü'n-Neccâr el-Fetûhî, Mısır 1381 H.

el-Meüsûr fi'l-Kavâid, ez-Zerkeşi, Nezâratü'l-Evkâf, Kuveyt 1402 H.

Minehu'l-Celîl Şerku Muhtasarı Halli, Aliş, Bulak 1294 H.

Minhâcü'l-Yakîn fi Şerhi Edebi'd-Dünyâ ve'd-Dîn, İstanbul.

el-Mühezzeb, eş-Şirâzî, Mısır 1379 H.

el-Muvâfakât, eş-Sâtibî, Mısır

Mevâhibu'l-Celîl, el-Hattâb, Mısır 1329 H.

el-Meüsû'atü'l-Fıkhîyye, "Vizâratü'l-Evkâf, Kuveyt.

en-Netef fi'l-Fetâvâ, es-Sağdî, Müessesetü'r-Risâle ve Dârül-Furkân, 1984.

Nazariyetü'l-Akd, İbn Teymiye, Mısır 1368 H.

en-Nuzumü'l-Musta'zeb fi Şerhi Garibi'l-Mühezzeb, er-Rakebî, Mısır 1379 H.

Nihayetü'l-Muhtâc Şerhi'l-Minhâc, er-Ramlî, Mısır 1357 H.

Neylü'l-Evtâr, eş-Sevkânî, Mısır 1380 H.

el-Vecız, el-Gazzâlî, Beyrut 1399 H.

el-Velâye ale'l-Mâl ve't-Te'âmül bi'd-Deyn, Ali Hasebellah, Kahire 1967.

el-Velâye ale'n-Nefs, Ebu Zehra, Mısır.

el-Velâyât, el-Venşirîsî, Rabat 1937.

[1] el-Misbâh 2/675, el-Muğrib 2/247, et-Tevkîf 625, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhîyye 455, Eşnel-Metâlib 2/487, el-Muğni 5/693.

[2] el-Misbâh 2/467, ReddM-Mühtâr 4/7, 'eKMütitekâ' 5/42, bl- Muğni^OO,-el-Mecmû'S/149, Bedâi'

[3] el-Misbâh 2/471, el-Muğrib 2/46, el-Mecmû' 117204, el-Ahkâ-mu's-Sultâniyye 235, Reddül-Muhtâr 2/318, Nihâyetü'l-Muh-tâc 5/349, el-Muğni 5/421.

[4] el-Misbâh 2/471, Zâdü'l-Me'âd 5/808, Nazaiyyetü'l-akd 231, el-Mecmû' 9/258, el-Muğni 4/209, el-Bedâi' 5/138, el-Külliyât 3/279, 351, riâmu'i-Muvakkî'm 1/399, Minehu'l-CeM 3/2.

[5] el-Misbâh 2/509, el-Firâk 3/265, Dür'erü'l-Hüfckâm 1/153 Mecelle m. 200, 20.3, Mürşidü'l-Hayerân m. 366, 370, Mecelle Hanbelî) m. 269,271,272.

[6] el-Misbâh 1/408, ey-Müfredât 419, et-Ta'rifât 492, el-Mustas-fâ 1/286, Şerhu'l-Adud 2/239, Kavâidü'l-Ahkâm 1/10, 12.

[7] el-Misbâh 1/00, el-Muğrib 1/472, el-Mu'cemu'l-Vasît 513.

[8] el-Kâmûsu'l-Muhît 1267, el-Müfredât 143, el-Garar ve Eseni-hu fi'l-Ukûd 156 - 297.

[9] el-Kâmûsu'l-Muhît 1639, el-Şiisbâh 1-120, Reddül-Muhtâr 4/183, Mürşidü'l-Hayerân m. 15-54, Mecelle m. 144, 1229, 1232.

[10] el-Misbâh 2/703, Mefâtihu'l-Ulûm 86, el-Mebsût 2/52, ez-Ze-vâcir 1/146, el-Ahkâmu's-Sultâniyye 230.

- [11] el-Misbah 2/707, el-Muğrib 2/272, Cfimi'ul-Usûl 4/454.
- [12] el-Ta'rifât (Cürcânî) 120, el-Eşbâli 316, Fethul-Kadir 5/456
- [13] el-Misbâh 2/757, el-Müfredât 765, el-Menâfi' (Ali Hafif) 1, 2.
- [14] el-Misbâh 2/763, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 511, Mürsidü'l-Haye-rân m. 3, Mecelle m. 128, Mecelle (Hanbelî) m. 197.
- [15] en-Nihâye 2/491, Müfredat 387, el-Muvâfakât 2/111, el-Eşbâh ve'n-Nezâir 89, el-Furûk 1/120, Kavâidü'l-Ahkâm 2/11.
- [16] el-Ukûdu'd-Dürriyye 2/198, 199, el-Medhal ilâ Nazariyyeti'l-İltizâm (Zerkâ) 44.
- [17] el-Kâmûsu'l-Muhît 1317, Bedâi' 6/125, Muğni'l-Muhtâc 2/72, Fethu'l-Azîz 8/442.
- [18] Talebetü't-Talebe 149, Tahrîru Elfâzi't-Tenbîh 111, el-Misbâ-hu'l-Munîr 2/715, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 460, el-Matla' 162, el-Muğrib 2/278.
- [19] Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa 6/105, Reddül-Muhtâr 5/745, el-Behce 2/40.
- [20] el-Kâmûsu'l-Muhît 1232, et-Tevkîf 675, et-Ta'rifât 120, el-Eşbâh 316, Fethu'l-Kadir 456.
- [21] Mecelle m. 1678, Dürerü'l-Hükkâm 4/291, et-Ta'rifât 120.
- [22] el-Hidâye ve Şurühuhâ 1/481, 486, el-Eşbâh 326, 379, Bedâ-i'ul-Fevâid 1/3, Tehzîbu'l-Furûk 1/193, el-Kavâid (İbn Receb) 41, el-Mülkiyye 1/235.
- [23] el-Kavâid (Zerkeşi) 3/238, Şerhu Mürsidü'l-Hayerân 8, Şerhu Munteha'l-İrâdât 1/450, el-Hidâye 1/481, 486, Keşşâfü'l-Kmâ' 1/427.
- [24] el-Misbâh 2/708, el-Muğrib 2/276, Talebetü't-Talebe 108, Me-şâriku'l-Envâr 17384, Şerhu Garibil-Elfâz 75, İ'lâmü'l-Mu-vakkri'n 1/390.
- [25] el-Külliyât 4/627, et-Tevkîf 636, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 464, Mecelle m. 77.
- [26] el-Misbâh 2/629, Mecelle m. 145, Mecelle (Hanbelî) m. 193, Mürsidü'l-Hayerân m. 399, Dürerül-Hükkâm 1/105, 3/109, Reddül-Muhtâr 4/171, Edebü'l-Kadâ 600.
- [27] el-Misbâh 2/497, el-Matla' 228, et-Ta'rifât 230, ed-Desûki 3/3, el-Bidâye ale'l-Hidâye 6/197.
- [28] el-Misbâh 2/527, el-Mühezzeb 1/269, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 494.
- [29] el-Kâmûsu'l-Muhît 837, el-Misbâh 2/523, el-Ma'Ûa' 916, Red-dü'l-Muhtâr 4/222, el-117 İltizâmât 48.
- [30] el-Muğrib 2/6, Teizîbu'l-Esmâ 1/182, Enisü'l-Fukahâ 247, et-Ta'rifât 115, Keşşâfu Istilâhâtil-Funûn 1/873, Mecelle m. 1406, 1407, Mecelle (Hanbelî) m. 1775.
- [31] el-Muğrib 2/101, el-Matla' 255, el-Ukûdu'd-Dürriyye 2/196, Şerhu Munteha'l-İrâdât 2/343, Mecelle (Hanbelî) m. 1948.
- [32] el-Misbâh 1/145, el-Muğrib 1/179, el-Matla' 260, Talebetü't-Talebe 65, Tahrîru Elfâzi't-Tenbîh 241.
- [33] el-Misbâh 1/195, el-Muğrib 1/242, Tehzîbu'l-Esmâ vel-Luğât 1/87, Tahrîru Elfâzi't-Tenbîh 217, HUyetü'l-Pukahâ 149, et-Ta'rifât 110, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 472.
- [34] el-Matla' 240, Hilyetü'l-Fukahâ 128, et-Ta'rifât 109, en-Neve-vî (Müslim) 10/208, Umdetü'l-Kârî 11/298.
- [35] Tahrîru Elfâzi't-Tenbîh 244, el-Muğrib 1/250
- [36] el-Misbâhu'l-Munîr 17208, Esâsü'l-Belâğa 115, Zâdü'l-Me'âd 5/816.
- [37] el-Misbâh 2/630, el-Müfredât 594, et-Tariföt 451, 452, Mecelle m. 132, Mecelle (Hanbelî) m. 191.
- [38] el-Misbâh 610, Mürsidü'l-Hayerân m. 224, 226, 230, 231, Rav-datüt-Tâlibm 12/273.
- [39] el-Misbâh 2/630, ez-Zâhir 220, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 500, Tuhfetü'l-Pukahâ 2/4, Mecelle m. 122.
- [40] el-Kâmûsul Muhit 279, Keşşâfu Istüâhâtil-Funûn 1/358, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 476, el-Kavânînu'l-Fıkhıyye 268, Bedâi' 5/220, Mevâhibü'l-Celîl 4/490, Keşşâfü'l-Kınâ 3/230, Kalyûbî ve Amîra 2/221.
- [41] el-Kâmûsu'l-Muhît 166/2, el-Misbâh 1/272.
- [42] el-Kâmûsu'l-Muhît 361, el-Ukûdu'd-Dürriyye 1/222, Mürsi-dü'l-Hayerân m. 709, el-Medhal ilâ Nazariyyeti'l-İltizâm (Zer-kâ) 42.
- [43] el-Misbâh 2/513, Hilyetü'l-FukaM 148, Talebetü't-Talebe 150, el-Matla' 262, Mürsidü'l-Hayerân m. 731, Mecelle m. 144, el-Kavânînu'l-Fıkhıyye 284, Ravdatüt-Tâlibin 5/150, Tekmile Lisâni'l-Hükkâm 47.
- [44] Talebetü't-Talebe 149, el-Misbâh 1/412, el-Muğrib 1/475, Müfredat 423.
- [45] Mtu'cemu Mekâyisi'l-Luğa 6/125, Basâir Zevi't-Temyiz 5/237, Mevâhibül-Celîl 3/413.
- [46] el-Kâmûsu'l-Muhît 936, Tehzîbu'l-Esmâ vel-Luğât 1/871, Ta-İebetü't-Talebe 149, el-Matla' 263, Tahrîm Elfâzi't-Tenbîh 217, el-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 480, Mürsidü'l-Hayerân m. 712, Mecellem. 1431.
- [47] el-Misbâh 1/62, et-Tevkîf 632, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 460, el-Mu'teber 338.
- [48] el-Misbâh 1/26, el-Muğrib 1/43, ei-Müfredât 24, Bedâi' 2/45, es-Siyâsetü'ş Şertyye (Ibn Teyraiye) 78.
- [49] el-Misbâh 2/799, el-Muğrib 2/392, et-Tevkîf 686, Tahrîru Elfö-zi't-Tenbîh 236, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 516, Mecma'ul-Enhur 2/497, el-Bedâi' 7/32, Fethu'l-Kadir 8/380, Mecelle m. 1174, 1176, Mecelle (Hanbelî) m. 528.

- [50] el-Misbâh 2/633, el-Muğrib 2/206, Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Luğât 2/111, ez-Zâhir 429, Hüyetü'l-Fukahâ 209, Tahrîru Elfâzi't-Tbnbîh 245, Talebetü't-Talebe 64, et-Ta'rifât 97.
- [51] el-Misbâh 2/677, el-Muvattâ ma'al-Müntekâ 5-44, Sahîhu'l-Bu-hârî 3/70, Müslim ma'an-Nevevî 10/154, 5/157, el-Hidâye ma'al-Fethi'l-Kadîr ve'l Jnâye 5/196, Nihâyetü'l-Muhtâc 3/433, el-Muğni 4/207, Reddû'l-Muhtâr 4/151, Neylü'l-Evtâr 5/247.
- [52] et-Tevkîf 675, el-Külliyât 9/168, et-Ta'rifât 120, et-Ta'rifâtü'l-Fikhiyye 504.
- [53] el-Misbâh 2/720, el-Muğrib 2/282, Şerhu Garibi Elfâzi'l-Müdevvne 75, en-Nevevî alâ Müslim 10/155, el-Müntekâ ale'l-Muvattâ 5- 44, Reddû'l-Muhtâr 4/151, el-Muğni 4/207, Nihâ-yetü'l-Muhtâc 3/433, el-Mukaddimâtü'l-Mümehhidât 2/221.
- [54] el-Misbâh 2/725, el-Muğrib 2/289, el-Übbî alâ Sahîhi Müslim 4/266.
- [55] el-Misbâh 2/737, el-Muğrib 2/229, el-Matla' 304, et- Tevkîf 678, el-Müfredât 747, Talebetü't-Talebe 171, et-Ta'rifât 123, et-Ta'rifâtü'l-Fikhiyye 508.
- [56] et-Misbâh 2/703, el-Muğrib 2/271, Meşâriku'l-Envâr 1/379, et-Ta'rifâtü'l-Fikhiyye 506, el-Muğni 3/584.
- [57] el-Kâmûsul-Muhît 543, et-Tevkîf 659, et-Ta'rifât 114, Red-dü'l-Muhtâr 4/61, flâmu'l-Müvakkî'in 2/98, et-Turaku'l-Hike-miyye 313, et-Ta'zîz 338, Gâyetü'l-Beyân 72, Bedâi' 2/9.
- [58] Murabaha, tevliye ve vadfâ. et-Ta'rifâtü'l-Fikhiyye 482, el-Kavânînu'l-Fıkluyye 269, eş-Şerhu'l-Kebîr 3/157, Tuhfetü'l-Muhtâc 4/427, el-Muğni 4/264.
- [59] el-Matla' 235, el-Kavânîmu'l-Fikhiyye 269, el-Mühezzeb 17294, Reddû'l-Muhtâr 4/166, Mevâhibü'l-Celîl 4/470, el-Muğni 3/584.
- [60] el-Misbâh 1/390, el-Matla' 247, et-Ta'rifâtü'l-Fikhiyye 488, 546, el-Medhalü'l-Fikhî 17262, Mecelle m. 139, Mecelle (Han-beli) m. 198, 199.
- [61] el-Misbâh 2/629, el-Matla' 403, et-Ta'rifâtü'l-Fikhiyye 459, el-Eşbâh ve'n-Nezâir 327, Mecelle m. 127.
- [62] el-Misbâh 2/802, el-Muğrib 2/341, Talebetü't-Talebe 120, et-Ta'rifâtü'l-Fikhiyye 364, Şerhul-Mecelle (At&si) 3/602, Mürşidü'l-Hayerân m. 118, Mecelle m. 1028.
- [63] el-Misbâh 1/297, el-Matla' 240, Hilyetü'l-Fukahâ 128, et-Ta'rifâtü'l-Fikhiyye 480, Reddû'l-Muhtâr 4/251, Bidâyetü'l-Müctehid 2/159, el-Muvattâ 4/246.
- [64] Esâsü'l-Betağa 198, el-Kavânînu'l-Fikhiyye 269, Neylü'l-Ev-târ 5/169, Tebyînu'l-Hakâik 4/67, el-Fetâva'l-Hindîyye 3/210.
- [65] el-Misbâh 2/725, el-Muğrib (Mutarrazi) 2/289.
- [66] el-Misbâh 2/747, aUMuğrib 2/309, Tahrîru Elfâzi't-Tenbîh 112, 114.
- [67] et-Ta'rifâtü'l-Fikhiyye 532, el-Misbâh 2/757, et-Tevkîf 708, Keşşafu Istilâhâtü'l-Fünûn 2/1422, Mefâtihu'l-Ulftm 87, el-Ah-kâmu's-Sultâniyye 13, Nizâmu'n-Nafakât (Ahmed İbrahim) 7.
- [68] el-Misbâh 2/757, el-Muğrib 2/319, el-Müfredât 766, Talebe-tü't-Talebe 113, Meşâriku'l-Envâr 2/21, Nasbu'r-Râye (Zeyle'i) 4/56.
- [69] Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa 5/467, el-Misbâh 2/760, el-Matla' 234, 265, Tahrîru Elfâzi't-lenbîh 114, Meşâriku'l-Envâr 2/23, el-Kavânînu'l-Fikhiyye 254, Mecelle m. 130, Mecelle (Hanbe-lî) m. 183.
- [70] el-Misbâh 2/761, el-Muğrib 2/322.
- [71] Mu'cemu Mukâyisi'l-Luğa 5/394, el-Matla' 235, Tehzîbul-Es-mâ 2/161, Hilyetü'l-Fukahâ 136, el-Mühezzeb 1/291, el-Muğni 4/160, eş-Şerhu's-Sağîr 4/139, Fetavâ İbn Teymiye 28/73, 29/358.
- [72] Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa 5/458, el-Misbâh 2/755, el-Medha-lü'l-Pikhî'l-Âm 1/419, el-Bahrü'r-Râik 6/75, Mecma'ul-Enhur 2/53, Dürerü'l-Hükkâm 1/94, Mecelle m. 111.
- [73] el-Misbâh 2/769, et-Ta'rifât 537, Reddû'l-Muhtâr 3/199, el-Muğni 8/240.
- [74] el-Matla' 235, et-Ta'rifâtü'l-Fikhiyye 335, el-Furûk (Askerî) 95, el-Bennâni (Zerkâni) 2/146.
- [75] el-Misbâh 2/767, el-Muğrib 2/328, et-Tevkîf 100, et-Ta'rifâtü'l-Fikhiyye 535, Reddû'l-Muhtâr 4/66, Keşşafci'l-Kinâ' 3/163.
- [76] el-Misbâh 2/739, el-Muğrib 2/299, el-Ma'ûai 239, Tahrîru Elfâ-zi't-Tenbîh 179, Talebetü't-Talebe 110, ez-Zâhir 200, el-Müfre-dât749, et-Tevkîf698.
- [77] el-Misbâh 2/743, Tahrîru Elfâzi't-Tenbîh 102, Talebetü't-Tale-be 16, et-Ta'rifâtü'l-Fikhiyye 527.
- [78] Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa 5/389, el-Misbâh 2/723, el-Matla' 329, Tehzîbu'l-Esmâ 2/160.
- [79] el-Misbâh 2/722, el-Muğrib 2/285, et-Ta'rifât 522, el-Mukaddî-mâtü'l-Mümehhidât 206, Kalyûbi ve Amîra 2/30.
- [80] el-Misbâh 2/481, el-Ma'ûa' 264, el-Müfredat 496, et-Ta'rifât (Ciircânî) 130, et-Ta'rifâtü'l-Fikhiyye 377, el-Eşbâh (Suyût) 89, el-Eşbâh (İbn Nuceym) 101, Mecelle m. 36, 37, 40, 43, 44, 45.
- [81] Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa 2/402, et-Ta'rifâtü'l-Fikhiyye 308, Ravdatü't-Tâlibîn 6/370, Keşşâfû'l-Kinâ' 3/86, Reddû'l-Muhtâr 3/235, el-Muğni 8/415, el-İhtiyâr 4/130.
- [82] el-Misbâh 1/258, Mefâtihu'l-Ulûm 87, el-Bedâi' 1/158, Muğni'l-Muhtâc 1/244, el-Muğni 2/125.
- [83] Bakara 279
- [84] el-MisMhu'l-Mimîr 1/291, Dürerü'l-Hükkâm 3/8
- [85]

- el-Kâmûsu'l-Muhîr 360, et-Ta'rifât 58, Câmi'ul-Fusûleyn 17324, Reddû'l-Muhtâr 4/141.
- [86] el-Misbâhu'l-Münîr 1/266.
- [87] Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luğa 2/452, Tahrîru Elfâzi't-Tenbîh 193, el-Misbâh 1/287, Mecelle m. 701, Mürşidü'l-Hayerân m. 975, Tefsîr (Kurtubî) 1217, Şerhu Münteha'l-İrâdât 2/228, el-Muğ-nî 4/361, Reddû'l-Muhtâr 5/307.
- [88] el-Kâmûsu'l-Muhîr 1438, el-Misbâh 1/269, -Mebadiü İlmî'l-Mâliyye (Dr. Fuad İbrahim) 237, MâKyyetü'd-Devle (Dr. Ab-dülmünim Fevzi) 235.
- [89] Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luğa 2/402, el-Müfredât 286, et-Tevkîf 365, Keşfu'l-Esrâr 4/382, Teysîru't-Tahrîr 2/290, el-Hıraşî 5/9, Kalyûbi ve Amîra 2/156, Keşşâfî'l-Kmâ 2/5.
- [90] el-Muğrib 17328, Ta'rifât (Cürcânî) 58, Tevkîf 362, Külliyyât 3/279, el-Ahkâmû's-Sultâniyye (Ebu Ya'lâ) 242, Mâverdi 205, Resâil (İbn Nuceym) 125, Ravdatü't-Tâlibîn 6/363, Metâlibu Ulî'n-Nuhâ 3/641.
- [91] Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luğa 2/483, en-Netef fi'l-Fetâvâ (Sağdı) 1/484, el-Müntekâ 5/3, el-Ümm 3/31, el-Behce 2/24, Bidâye 2/107, Ahkâmû'l-Kur'an (Cassâs) 17552, el-Muharrer 1/319, Muğni'l-Muhtâc 2/22.
- [92] el-Misbâh 17255, el-Müfredât 270, el-Tevkîf 354, Ahkâmû'l-Kur'an (İbn Arabî) 1/408, Mevâbibü'l-Celîl 2/301, el-Hıraşî 2/183, Mukaddime 3941, Tefsîr (Ebussuud) 1786.
- [93] el-Misbâh 1/288, el-Muğrib 17356, ez-Zâhir 222, el-Müfredât 297, el-Matla' 268, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 472, el-Furûsiyye (İbn Kayyim) 19, 20.
- [94] el-Misbâh 1/281, el-Muğrib 1/344, el-Ma'ûa' 134, Talebetü't-Talebe 20, el-Mufredât 294, Tahrîru Elfâzi't-Tenbîh 115, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 309, Mevâhibü'l-Celî 2/339, Neylü'l-Ev-târ 4/147, Fethu'l-Kadîr 1/357, el-Mülkiyye (Dr. Abbâdi) 352.
- [95] et-Tevkîf 363, Ta'rifât (Cürcânî) 58, Mecelle m. 1450, Diire-rii'l-Hükkâm 3/526, Şerhu Mecelle (Atâsi) 4/408.
- [96] Tehzîbu'l-Esmâ 1/122, Tahrîru Elfâzi't-Tenbîh 333, Ta'rifât (Cürcânî) 59, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 307, Talebetü't-Talebe 152, Keşşâfu Istüâhâti'l-Fımûn 17595, er-Rûh (İbn Kayyim) 325.
- [97] Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luğa 2/427, el-Misbâh 1/278, Talebetü't-Talebe 108, Hüyetü'l-Fukahâ 153, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 308, el-Mtîğni 5/624.
- [98] Müfredat (Râgib) 285, Tehzîbu'l-Esmâ vel-Luğât 1/122, Kifâ-yetü'l-Ahyâr 1/144, el-İşrâf alâ Mesâilil-Hilâf 2/14, el-İfsâh (İbn Hübeyre) 1/244, el-Mühezzeb 1/328, Rahmetü'l-Ümme 1/14, el-Kavâninü'l-Fıkhıyye 349-
- [99] el-Kâmûsu'l-Muhîr 1671, el-Misbâh 1/328, el-Matla' 125, el-Müfredât 341, et-Tevkîf 405, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 317.
- [100] el-Müfredât 726, et-Tevkîf 206, el-Mebsût 24/162, el-İnsâf (el-Merdâvî) 1/395, Tebyînu'l-Hakâik 5/191, Keşşâfu'l-Kmâ' 1/225, Mürşidü'l-Hayerân m. 268, 270, 271, Mecelle m. 943.
- [101] el-Misbâh 1/405, el-Muğrib 1/466, Talebetü't-Talebe 65, Mecelle (Hanbelî) m. 168, 169, Fethu'l-Kadîr 5/218, Neylü'l-Ev-târ 5/250, el-Furûk (Karâfi) 3/142
- [102] el-Kâmûsu'l-Muhîr 126, el-Müfredât 358, el-Misbâh 1/353, el-Muğrib 1/426, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 317, Şerhu Garîbi Elfâzi'l-Mütlevvene (el-Cübbî) 109, Besâiru Zevî't-Temyîz 3/271.
- [103] el-Muğrib 1/472, el-Müfredât 412, et-Tevkîf 454, Ta'rifât (Cür-cânî) 70, Mecelle m. 121, Tenvîru'l-Ebsâr 5/257, Keşşâfu'l-Kı-nâ' 3/217.
- [104] Tekili safiyye şeklinde gelir. el-Mu'cemul-Vasît 1/518.
- [105] el-Misbâh 417, el-Muğrib 17477, Talebetü't-Talebe 100, el-Müfredât 426, et-İevkîf 466, Keşşâfu Istüâhâti'l-Funûn 823.
- [106] el-Muğrib 1/472, el-Misbâhu'l-Münîr 1/400, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 356.
- [107] el-Muğrib 1/380, Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Luğât 1/145, Ğurerii'l-Makâle 386, Misbâh 1/314, Bedâi' 6/206, Muğni'l-Muhtâc 4/311, Hâşiyetü'd-Desûkî 2/209, el-Muğni 8/651.
- [108] el-Misbâh 17247, Şerhu Garîbi Elfâzi'l-Müdevvene (Cübbî) 72, . el-Furûk (Karâfi) 2/32, Tebsiratü'l-Hükkâm 2/327, İrşâdü'l-Fuhûl 246, el-Muvâfakât 4/199, el-Attâr alâ Cem'il-Cevâmi' 2/198, Tefsîr (Kurtubî) 2/51.
- [109] Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luğa 3/79, el-Külliyyât 3/32, Tahrîru Elfâzi't-Tenbîh 200, et-Tevkîf 407, Şerhu'l-Mecelle (Atâsi) 3/511, et-Telvîh ala't-Tavzîh 3/217, el-Hamevî ale'l-Eşbâh 2/265, el-Keşşâf (Zemahşerî) 1/500.
- [110] Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luğa 3/92, el-Misbâh 1/335, el-Muğrib 1/406, et-Müfredât 347, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 324, Meşâri-ku'l-Envâr 2/217, Keşşâfu Istüâhâti'l-Funûn 1/629.
- [111] el-Muğrib 1/408, el-Matla' 245, ez-Zâhir 148, Ğurerü'l-Makâle 216, Meşâriku'l-Envâr 2/219, el-Müntekâ (Bâci) 4/292, Keşşâfu'l-Kmâ' 3/275.
- [112] İsanü'l-Arab 12/195, Ğurerü'l-Makâle 216, Enîsü'l-Fukahâ 218, Reddû'l-Muhtâr 4/203, Keşşâfu'l-Kmâ' 3/286, Fethu'l-Azîz 9/207, el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'an (Kurtubî) 1186, Mecelle 123.
- [113] el-Misbâh 1/104, el-Muğrib 1/122, et-Tevkîf 224, el-Mufredât 110, Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Luğât 1/45, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 244, Reddû'l-Muhtâr 4151, Mürşidü'l-Hayerân m. 414, Mecelle m. 152, Dürer 1/107.
- [114] Şerhu Garîbi'l-Elfâz (Cübbî) 74, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 293, el-İşâre ilâ Mehâsini't-Ticâre 95, Mesâilü's-Semâsira (Ebyânî)
- [115] et-Tevkîf 403, el-Müfredât 328, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 321, el-Mtihezzeb 2/277, el-Hıraşî 8/91, el-Muğni 9/79.
- [116] el-Misbâh 1/351, el-Matla' 319, el-Muğrib 1/423, ez-Zâhir 196, et-Tevkîf 419, el-Müfredât 365, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhıyye 329, Mecelle m. 298, 299, Mecma'ud-Damânât 214, Fetâvâ Tarsû-siyye 251.

- [117] et-Tevkîf 448, et-Ta'rifât (Cürcânî) 69, Mürşidü'l-Hayerân m. 311, Şerhu Mecelle (Atâsî) 217, Mecma'ul-Enhur 2153, Şerhti Kevkebül-Münîr 1/467, Tahkîku'l-Murâd (Alâî) 282, Teysi-rüt-Tahrîr 2/234.
- [118] el-Kâmûsü'l-Muhîr 954, el-Muğrib 1/484, Ta'rifât 70, el-Kullî-yât 3/90, et-Tevkîf 463, el-Ta'rifâtü'l-Fıkhîyye 354, Kalyûbî ve Amîra 4/215, Mînhacü'l-Yakîn 370.
- [119] el-Mu'cemu'l-Vasît 1/529, el-Misbâh 1/416, el-Mu'teber (Zer-keşî) 326, el-Medhalü'l-Fıkhî (Zerkâ) 1/318, el-Uhûd ve's-Şurût ve'l-Hıyârât (Âhmed İbrahim) 21.
- [120] el-Misbâh 1/327, el-Kâmûsü'l-Muhîr 522, el-Matla' 231, et-Tevkîf 405, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhîyye 321, Meşâriku'l-Envâr 2/225.
- [121] el-Kâmûsü'l-Muhîr 942, Mu'cemu Mekâyîsî'l-Luğa 3/95, el-Misbâh 1/337, el-Matla' 232, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhîyye 325.
- [122] Lisânü'l-Arab 7/413, el-Külliyât 3/31, Talebetü't-Talebe 167, Keşşâfû Istilâhâtü'l-Funûn 1/664, Reddül-Muhtâr 3/148, et-Turuku'l-Hikemiyye 13, el-Bahru'r-Râik 5/86.
- [123] Maide 23
- [124] Mu'cemu Mekâyîsil-Luğa 1/143, el-Müfredât 330, el-Misbâh 1/317, Talebetü't-Talebe 152, Meşâriku'l-Envâr 2/208, et-Tevkîf 398, Şerhu Me'âni'l-Âsâr 4/129.
- [125] el-Misbâh 1/331, Mu'cemu Mekâyîsî'l-Luğa 3/86, el-Müfredât 344, et-Tevkîf 408, Basâir Zevî't-Temyîz 3/230.
- [126] el-Muğrib 479, el-Müfredât 420, Tebyînü'l-Hakâik 5/29, Rav-datü't-Tâlibîn 4/193, Şerhu Münteha'l-İrâdât 2/260, Mevâhi-bü'l-Celîl 5/79, Mecelle m. 1531, Mecelle (Hanbelî) m. 1617.
- [127] el-Medhalül-Fıkhî (Zerka) 356, 365, Mu'cemu Luğatî'l-Fuka-hâ 278.
- [128] el-Misbâh 1/328, el-Ma'ûa 261, Tehzîbul-Esmâ 1/149, el-Ka-vânînu'l-Pıkhîyye 277, Reddül-Muhtâr 4/295, el-Behce (Tesu-lî) 2/288, Dirâsât fî Usulî'l-Müdâyenât 187.
- [129] el-Muğrib 1/406, et-Tevkîf 411, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhîyye (Müced-didî) 324, el-Mühezzeb 2/166, Mürşidü'l-Hayerân m. 24, 25.
- [130] el-Medhal ilâ Nazariyyeti'l-İltizâm (Zerkâ) 236
- [131] Mu'cemu Mekâyîsil-Luğa 3/260, el-Müfredât 379, el-Kulliyat 3/64, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhîyye 336.
- [132] Müfredat (Râgıb) 379, Ta'rifât (Cürcânî) 67, et-Tevkîf 427.
- [133] el-Vasît (Senimrî) 851, 852, el-Medhalül-Pıkhil-Âmm (Zerka) 711.
- [134] Keşşâfû Isulâhâtü'l-Funûn 1/753, Ta'rifât (Cürcânî) 67, Külliyyât (Ebu'l-Bekâ).
- [135] el-Müfredât 380, et-Tevkîf 429, el-Külliyât 76/3, et-Ta'rifât Cürcânî 67, Mecma'ul-Enhur 1/722, Şerike (İbrahim Abdülhamid) 34-45, Mir'âtü'l-Mecelle 2/55, Mecelle (Hanbelî) m. 1771, Mecelle m. 1045.
- [136] el-Fevâkihu'd-Devvânî 2/174, el-Hıraşî 4/266, eş-Şerike (İbrahim Abdülhamid) 45.
- [137] el-Fevâkib (Devvânî) 2/171, Nihâyetü'l-Muhtâc 5/14, Metâlibu Uli'n-Nuhâ 3/509, Mürşidü'l-Hayerân m. 745, Red-dü'l-Muhtâr 3/333, Mecelle m. 1068.
- [138] et-Ta'rifât (Cürcânî) 67, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhîyye 337, el-Fetâ-va'l-Hindiyeye 2/308.
- [139] Reddül-Muhtâr 3/333, Mürşidü'l-Hayerân m. 746, Mecelle m. 1064, eş-Şerike (İbrahim Abdülhamid) 19.
- [140] el-Mühezzeb 1/353, Şerhu Münteha'l-İrâdât 2/339, Mecelle (Hanbelî) m. 1777, 1887.
- [141] el-Bedâi' 6/56, eş-Şerike 41, Mecelle (Hanbelî) m. 1772.
- [142] Reddül-Muhtâr 3/333, Mecelle m. 1063, Mürşidü'l-Hayerân m. 746, eş-Şerike (İbrahim Abdülhamid) 19.
- [143] Mürşidü'l-Hayerân m. 745, eş-Şerike (İbrahim Abdülhamid) 18, Reddül-Muhtâr 3/333, Mecelle m. 1066, 1067.
- [144] el-Külliyât 3/77: et-Ta'rifâtü'l-Fıkhîyye 338, Şerhu Garibi El-fazî'l-Müdevvene (Cübbî) 66, el-Hidâye 3/6, Fetâvâ Hindiyeye 2/319, Mecelle (Hanbelî) m. 1774.
- [145] el-Ta'rifât (Cürcânî) 67, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhîyye 338, Pethul-Kadir 5/30, Şerhu Münteha'l-İrâdât 2/339, el-Mühezzeb 1/353, Mecelle (Hanbelî) m. 1885, eş-Şerike (İbrahim Abdülhamid) 42.
- [146] el-Misbâh 1/364, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhîyye 335, Mecelle m. 1262, Mürşidü'l-Hayerân m. 38.
- [147] Mecelle m. 955, Dürerü'l-Hükkâm 2/593.
- [148] Mecelle m. 1045, Dureru'l-Hukkâm 3/6.
- [149] el-Külliyât 3177, et-Ta'rifât (Cürcânî) 67, Şerhu Garibi Elfa-zi'l-Müdevvene (Cübbî) 66, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhîyye 338, 498, el-Mühezzeb 1/353, Bedâi' 6/61.
- [150] el-Misbâh 1/375, el-Muğrib 1/448, el-Matla' 278, Ta'rifât (Cürcânî) 67, et-Tevkîf 432, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhîyye 340, Mürşidü'l-Hayerân m. 95, Mecelle m. 950, Mecelle (Hanbelî) m. 1547.
- [151] Esâsül-Belâğa 1/477, et-Tevkîf 423, Ta'rifât 66, Ta'rifâtü'l-Fıkhîyye 333, Kavâidu'l-Ahkâm 2/137, el-Hıraşî 8/81, el-Be-dâi' 7/35, Keşşâfû'l-Kinâ 4/58, Tebyînü'l-Hakâik 3/175, el-Me-kâsib (Muhasibi) 85.
- [152] Talebetü't-Talebe 64, el-Misbâh 2/467, et-Ta'rifâtü'l-Fıkhîyye (Müceddidî)231.
- [153] el-Misbâh 1/471, Ravdatü't-Tâlibîn 3/184, Fethu'l-Kadir 1/210.
- [154] el-Misbâh 2/523, el-Bedâi' 7/168, el-Eşbâh ve'n-Nezâir (Suyû-tî) 222.

- [155] el-Muğrib 2/59, et-Tevkîf 186, Tahriru Etfazi't-Tenbîh 328, el-Fetâva'l-Bezzâziyye 2/45, 457, Mebsût 9/36, Nihayetü'l-Muh-tâc 7/72, 174, et-Turuk't'l-Hikemiyye 247, Tebyînü'l-Hakâik 3/208, Reddû'l-Muhtâr 3/174, el-Hisbe (İbn Teymiye) 40.
- [156] el-Misbâh 2/533, et-Tevkîf 537, el-Müfredât 540.
- [157] el-Kâmûsu'l-Muhît 577, Mecelle (Atâsi) 2/25, Fethul-Azîz 8/333.
- [158] el-Misbâh 2/550, Reddû'l-Muhtâr 5/121, Cevâhiru'l-İklîl 2/149, Muğni'l-Muhtâc 2/290, el-Muğni 5/277.
- [159] el-Misbâh 1/168, el-Muğrib 1/207, Talebetü't-Talebe 64, 143, et-Tevkîf282.
- [160] el-Misbâh 2/172, el-Fetâva'l-Hindiyye 5/3S6, Hâşiyetü'd-De-sûki 4/70, el-Muğni 5/518.
- [161] el-Misbâh 2/172, Meşâriku'l-Envâr 1/208, et-Ta'rîfâtü'l-Fik-hıyye 471, el-Muğrib 1/215, el-Muğni 4/149, Talebetü't-Talebe 111, İbn Mâce 2/753, Beyhakî 5/317, Musnedü Ahmed 1/433.
- [162] el-Misbâh 1/176, el-Muğrib 1/218, el-MedhaJü'l-Fikhî (Zerkâ) 1/555, el-Bahra'r-Râik 7/24, Mecelle m. 1790, Muğni'l-Muhtâc 4/372, el-Bedâi' 7/2, Metâlibü Üli'n-Nühâ 6/453.
- [163] Mecelle m. 1683, Dürerü'l-Hükkâm 4/295.
- [164] el-Misbâh 1/216, el-Kâmûsu'l-Muhît 1652, el-Matla 238, el-Petâvâ el-Hindiyye 3/16, Reddû'l-Muhtâr 4/561, Ravdatü't-Tâibîn 3/515, Muğni'l-Muhtâc 2/72, el-Hiraşî 5/158, Keşşâ-ful-Kinâ' 3/202, Mecelle m. 263, 272-275.
- [165] el-Misbâh 2/606, et-Ta'rîfât 234, et-Matla' 232, Bey'ut-Taksit 7, el-Mu'âmelâtü's-Şer'iyye 136, Mecelle m. 157, Mecelle (Hanbelî) m. 188.
- [166] Şerhu'l-Mecelle (Atasi) 3/608, Dürerü'l-Hükkâm 2/712, Murşî-dü'l-Hayerân m. 119.
- [167] el-Kâmûsu'l-Muhît 1074, el-Mu'cemu:l-Vasît 2/555, el-Misbâh 2/439, el-Muğni 9/162.
- [168] el-Kâmûsu'l-Muhît 1069, el-Medhalü'l-Pikhî (Zerkâ) 1/288, et-Tasarruf ve'l-Vakâi' (Muhammed Zeki) 24, 98
- [169] el-Misbâh 1/401, et-Tevkîf 179, Tekmüe (Sübkî) 12/7, 31, Red-dü'l-Muhtâr 4/99, Buhârî 4/361, Müslim 3/1155, Ravdatü't-Tâlibîn 3/466, el-Muhallâ 9/720.
- [170] el-Misbâh 2/472, Reddû'l-Muhtâr 4/503, Muğni'l-Muhtâc 2/267, Keşşâfû'l-Kinâ' 4/166.
- [171] Mebâdiu'l-Kânûni'l-İdârî (Dr. Tamavî) 509.
- [172] el-Kâmûsu'l-Muhît 1518, el-Misbâh 1734, Nizâmü't-Te'mîn (Zerkâ) 19.
- [173] Şerhu Garibi Elfâzi'l-Müdevvene 88, el-Misbâh 1757, el-Mev-sû'âtül-Fikhiyye 10/65, el-Ukûd ve's-Şurût ve'l-Hiyârât 40.
- [174] et-Tevkîf 158, Tahrîru Elfâzi't-Tenbîh 200, el-Müfredât 52, Ahkâmu'l-Kur'an (İbn Arabî) 3/1181, Nazariyyâtü'l-Akd (İbn Teymiye) 18.
- [175] el-Kâmûsu'l-Muhît 346, el-Misbâh 1/113, el-Fetâva'l-Hâniyye 2/218, el-Ukûdü'd-Dürriyye 1/288, Murşidü'l-Hayerân m. 250, 251, 252.
- [176] el-Misbâh 1/38, el-Kâmûsu'l-Muhît 1627, Reddû'l-Muhtâr 4/496, el-Eşbâh 326, el-Muğni 6/382, el-Mühezzeb 1/366, Mec-ma'ul-Mazmûnât 86, el-Fetâvâ Hindiyye 4/349, el-Ukûdü'd-Dürriyye 2/72, Mürşidü'l-Hayerân m. 834, Mecelle m. 801, Mecelle (Ahmed) m. 1362.
- [177] el-Muğrib 1/270, et-Ta'rîfâtü'l-Fikhiyye 225, Tahîru Elfâzi't-Tenbîh (Nevevî) 244, el-Furûk (Askerî) 187, 251.
- [178] Mecelle - Hanbelî m. 210
- [179] el-Misbâh 1/236, el-Matla' 236, ez-Zâhir, 209, et-Ta'rîfâtü'l-Fikhiyye 225, et-Tevkîf 167, Tekmiletul-Mecmû' 12/15, el-Muğni 4/167, el-Kâfi 2/711.
- [180] el-Mecmû' (Nevevî) 9/192, el-Muğni 4/4841, Muğnil-Muhtâc 2/45.
- [181] el-Misbâh 1/405, el-Muğrib 1/476, el-Matla' 232, el-Hiyâr ve Eseruhü fi'l-Ukûd (Ebu Gudde) 2/472, Mecelle (Hanbelî) m. 168, 169.
- [182] el-Misbâhu'l-Münîr 2/563, Ta'rîfât (Cürcânî) 18, Ravdatü't-Tâlibîn 4/96, Reddû'l-Muhtâr 4/494, Keşşâfû'l-Kmâ' 9/179, Muğni'l-Muhtâc 2/267, Desûki 3/419.
- [183] et-Ta'rîfâtü'l-Fikhiyye 223, et-Tevkîf 164, Fethu'l-Kadîr 7/408, el-Bidâye aie'l-Hidâye 7/647, Reddû'l-Muhtâr 4/481, et-Tâc ve'l-İkm 5/75, ed-Desûki 3/309.
- [184] el-Misbâh 2/589, et-Tevkîf 195, el-Müfredât 591, Dürerü'l-Hükkâm.
- [185] Reddû'l-Muhtâr 4/342, Mecelle (Atâsi) 5/166, Mecelle m. 1660-1675, Mürşidü'l-Hayerân m. 151-161, el-Behce 2/252, el-Ikdu'l-Munazzam lil-Hükkâm 2/54, el-Mensûr fi'l-Kavâid 3/370, el-Muğni 6/711.
- [186] el-Misbâh 2/649, el-Mu'cemu-l-Vasît 2/793.
- [187] el-Matla' 235, et-Ta'rîfâtü'l-Fikhiyye 236, el-Bedâi' 5/232, Tuhfetü'l-Muhtâc 4/311, el-Muğni 4/281, Şerhul-Kebîr (Der-dîr) 700.
- [188] el-Muğrib 2/242, Mefâtihu'l-Uiûm (Havârizmî) 87.
- [189] el-Misbâh 1795, Esne'l-Metâlib 2/79, Desûki 3/124, Mevâhi-bü'l-CelÜ 4/443, Muğni'l-Muhtâc 2/66.
- [190] et-Ta'rîfâtü'l-Fikhiyye 237.
- [191] el-Kâmûsu'l-Muhît 677, el-Misbâh 2/725, el-Muğrib 2/289, Ta-lebetü't-Taiebe 58, et-Ta'rîfâtü'l-Fikhiyye 237, en-Nuzumü'l-Müsta'zeb 2/94, Sahîhu Muslini 4/266.
- [192]

Talebetüt-Talebe 86, el-Muğrib 2/319, et-Ta'rifätü'l-Fıkhıyye 238, Reddül-Muhtâr 3/238, Ravdatüt-Tâlibîn 6/368, el-Muğni 8/378.

- [193] el-Misbâh 1792, Reddül-Muhtâr 5/500, el-Fenârî 13, Muğni'l-Muhtâc 3/3, Keşşâfı'l-Kınâ' 4/402, Haşiyetüt-Desûkî 4/470.
- [194] el-Misbah 1/327, Tahrîru Elfâzi't-Tenbîh 186, el-Matla* 231, el-Muğni 4/217, et-Muntekâ 5/18, et-Turuku'l-Hikemiyye 257, Fethu'l-Azîz 8/217, Neylül-Evtâr 5/248.
- [195] el-Mugrib 2/412, el-Fetâva'l-Hindiyye 3/16, Reddül-Muhtâr 4/571, Muğni'l-Muhtâc 2/72, Minehul-Celîl 4/977, el-Mecmû' (Nevevî) 9/257, Keşşâful-Kmâ' 3/202, Mecelle m. 263, 272, 275.
- [196] el-Misbâh 1/350, et-Tevkîf 175, el-Müfredât 362.
- [197] el-Kâmûsu'l-Muht 296, el-Muğrib 2/18, Tekmile 10/107, Keş-şâfı'l-Kınâ' 3/257, Reddül-Muhtâr 4/239, Tebyînül-Hakâik 4/140, el-Hıraşî 5/234, Fetâvâ (İbn Teymiye)
- [198] el-Misbâh 2/441, Esâsü'l-Belâğa 496, Şerhu İbni'l-Kayyim alâ Muhtasarı Ebi Dâvûd 5/108, Fethu'l-Kadîr 5/328, Reddül-Muhtâr 4/279, Ravdatüt-Tâlibîn 3/416, el-İhtiyârâtü'l-İlmiyye 229, Keşşâfı'l-Kınâ' 3/150, Mecelle (Hanbeli) m. 150, 186, 234.
- [199] el-Misbâh 2/833, el-Muğrib 2/362.
- [200] el-Muğrib 2/372, Tahrîru Elfâzi't-Tenbîh 192, et-Ta'rifätü'l-Fıkhıyye 241, ez-Zâhir 220, Ta'rifätü'l-Curcânî 38, Kalyubi ve Amîyre 2/219.
- [201] Tehzîbu'l-Esmâ 1/40, et-Tevkîf 160, Tahrîru Elfâzi't-Tenbîh 114, Ta'rifât (Cürcânî) 29, el-Müfredât 96, et-Ta'rifätü'l-Fıkhıyye 219.
- [202] el-Misbâh 2/512, et-Tevkîf 526, el-Matla' 291, Talebetüt-Tale-be 108, Ta'rifât 83, Tahrîru Elfâzi't-Tenbîh 240, Hilyetü'l-Pu-kahâ 152, el-Muğni 5/624.
- [203] Eşbâh ve'n-Nezâir 88, Eşbâh ve'n-Nezâir (Suyûtî) 83, el-Mün-tekâ (el-Bâcî) 1/45, Reful-Harâc (Salih Hamid) 262.
- [204] el-Misbâh 2/476, el-Muğrib 2/50, el-Matla' 233, el-Muntekâ (el-Bâcî) 4/157, Mevâhibü'l-Celîl 4/369, Nihâyetü'l-Muhtâc 3495, el-Muğni 4/232
- [205] el-Misbâh 2/489, el-Muğrib 2/63, et-Ta'rifätü'l-Fıkhıyye 370-379, el-Fetâva'l-Hindiyye 1/183, el-Kâfî (Abdilber) 1/480, el-Muğni 8/516.
- [206] el-Muğrib 2/49, et-Tevkîf 508, el-Müfredât 490, el-Külliyât 3/261, Ğurerii'l-Makâle 72, et-Ta'rifätü'l-Fıkhıyye 375.
- [207] Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa 6/125, Meşârikul-Envâr 2/291, Be-sâir Zevft-Temyîz 5/237, Umdetu'l-Kârî 11/174.
- [208] el-Muğrib 2/346, Taiebetüt-Talebe 98, Hüyetü'l-Fukahâ 159, el-Matla' 279, et-Ta'rifätü'l-Fıkhıyye 542, Keşşâfı'l-Kınâ' 4/175, el-Kavânînu'l-Fıkhıyye 379, Ravdatiit-Tâlibîn 6/324, et-Dürri'l-Muhtâr 4/393, Mürşidü'l-Hayerân m. 810, Mecelle m. 763.
- [209] el-Misbâh 2/835, el-Muğrib 2/365, et-Ta'rifätü'l-Fıkhıyye 546, Hüyetü'l-Fukahâ (İbn Fâris) 99.
- [210] el-Muğrib 2/366, et-Tevkîf 731, Reddül-Muhtâr 4/338, Ravdatüt-Tâlibîn 5/342, Nihâyetü'l-Muhtâc 5/358, Minehu'l-Celîl 4/34, Şerhu Hudûd (İbn Arefe) 411, Keşşâfıl-Kmâ' 4/203, Mi-yâre ale't-Tuhfe 2/135.
- [211] el-Mülkiyyetü'l-Âmme (Dr. er-Rûbî) 57, Reddül-Muhtâr 3/414, 436, 438, Mecelle (Hanbeli) m. 843 857.
- [212] el-Mülkiyyetü'l-Âmme (Dr. er-Rûbî) 57, 58.
- [213] el-Misbâh 2/835, el-Müfredât 832, et-Ta'rifätü'l-Fıkhıyye 539, Resâllü İbn Âbidin 1/11, 17, el-Tasarrafât ve'l-Vekâi'îş-Şer'iy-ye (Muhammed Zekî) 131.
- [214] el-Misbâh 2/826, el-Muğrib 2/357, Ta'rifât 131, et-Ta'rifätü'l-Fıkhıyye 543, el-Müfredât 823, el-Hiyâr fi'l-Ukûd 2/719.
- [215] el-Tevkîf 727, el-Misbâh 2/827, el-Matla' 294, Tahrîru Elfâzi't-Tenbîh 240, et-Ta'rifätü'l-Fıkhıyye 544, Mürşidü'l-Hayerân m.
- [216] Meşânku'l-Envâr 2/477, el-Fâik 4/37, el-Mecmû'ul-Muğîs 3/375, el-Furûk 48.
- [217] el-Kâmûsu'l-Muht 997, el-Muğrib 2/359, et-Ta'rifätü'l-Fıkhıyye 544.
- [218] el-Misbâh 2/834, el-Müfredât 829, et-Tevkîf 106, et-Ta'rifätü'l-Fıkhıyye 545, el-Furûk (Askerî) 48.
- [219] el-Muğrib 2/369, et-Tevkîf 732, el-Bedaf 6/19, Tebyînü'l-Haka-ik 6/94, Metâlibu Uli'n-Nuhâ 3/248, Tuhfetü'l-Muhtâc 5/16, Mecelle m. 1449.
- [220] el-Misbâh 1/318, el-Muğrib 1/388, et-Ta'rifätül-Fıkhıyye 546, Dürerü'l-Hükkâm 4/264, Şerhu'l-Mecelle (Atâsî) 6/149, 151, 155, Mecelle m. 1791, 1834.
- [221] el-Misbâh 2/838, el-Muğrib 2/368, et-Ta'rifätü'l-Fıkhıyye 546, Meşâriku'l-Envâr 2/286.
- [222] el-Misbâh 2/841, Taiebetüt-Talebe 66, Keşşâfu Istilâhâti'l-Fü-nûn 2/1527, Bedâi' 4/170.
- [223] el-Misbâh 2/802, el-Matla' 247, Ahkâmu'l-Kui'an 1/421, Dira-sât fi Usûli'l-Mudâyenât 75.
- [224] el-Muğrib 2/372, el-Misbâh 2/841, Besâir Zevi't-Tfemyîz 5/283, el-Vilâyet 2, el-Ahkâmu's-Sultâniyye (Ebu Yala) 28, el-Vilâyet ale'l-Mâl (Ali Hasebellah) 2, el-Vilâye (Ebu Zehra) 15.
- [225] Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Luğât 2/95, Reddül-Muhtâr 6/647, Fetâvâ Kadîhan 3/512, eş-Şerhu's-Sağîr 2/181.
- [226] el-Misbâh 2/849, el-Muğrib 2-395, el-Müfredât 846, Câmî'ul-Pusûleyin 1/107, Mirkâtü'l-Mefâtiḥ 3/307, el-Adevî alâ Kifâye-ti't-Tâlibi'r-Rabbânî 2/129, es-Sunûsî 4/264, el-Bahru'r-Râik 6/141, Tebyînü'l-Hakâik 4/79.
- [227] el-Furûk (Karâfî) 2/207, el-Mühezzeb 1/366, Nihâyetü'l-Mub-tâc 5/155, Bidâyetü'l-Muctehid 2/263.
- [228] el-Kavâid (İbn Receb 38, el-Mühezzeb 1/413, el-Hıraşî 4/330, Mecma'ud-Damânât 57, el-Furûk (Karâfî) 2/207, 4/37.
- [229] el-Misbah 2/850, el-Muğrib 2/397, et-Ta'rifât 555, el-Furûk (Askerî) 169.

[230] el-Misbâh 2/851, el-Furûk (Askerî) 247, el-Mukaddimât ve'l-Mümehhidât 17222, el-Bahru'r-Râik 7/169, el-Fetâva'l-Hay-riyye 1/220, el-Eşbâh ve'n-Nezâir 350, Mürşidü'l-Hayerân m. 59, Mecelle m. 165, 1199.

[231] el-Misbâh 2/456, Tehzîbu'l-Esmâ 1/193, el-Müfredât 469, el-Bahru'r-Râik 7/192, Tuhfetül-Muhtâc 1/287, Kavâidül-Ah-kâm (el-Îz) 2/176, Minehu'l-Celil 4/321, el-Muhallâ 8/180.

[232] En'am 119

[233] Bakara 173

[234] el-Misbâh 2/425, el-Eşbâh (İbn Nüceym) 94, el-Eşbâh (Suyû-tî) 84, Dürerü'l-Hükkâm 1/34, el-Mensûr (Zerkeşî) 2/317, 320, el-Muvâfakât 2/4, İzahü'l-Mesâlik 365, Mecelle m. 21, 22.

[235] et-Ta'rifâtü't-Fıkhıyye 314, Talebetü't-Talebe 16, el-Muğrib 1/366, Tahriru Elfazi't-Tenbih 101, Hilyetü'l-Fukahâ 95.

[236] Lisânü'l-Arab 12/220, el-Misbâh 1/249, Tehzîbu'l-Esmâ 1/112, Keşşâfu Istilâhâti'l-Funun 2/516, Reddül-Muhtâr 5/281, Fet-hul-Ğıfâr 3/80, Keşfu'l-Esrâr 4/238, Esne'l-Metâlib 2/15, Di-râsât fi Usûli'l-Müdâyenât 10.

[237] el-Mufredât 317, et-Tevkif 891, Reddül-Muhtâr 4/84, 137, el-Mühezzeb 1/377, Minehu'l-Celil 3/526.